

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AHİRETÜ'L MEMÂLİK
EV VAKIATÜ'S-SULTAN GAVRÎ MEA SELİMÜ'L OSMANÎ ADLI KİTABIN
ÇEVİRİSİ VE DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
İzzet UYGUR

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZTURHAN

Aralık-2021
BATMAN

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AHİRETÜ'L MEMÂLİK
EV VAKIATÜ'S-SULTAN GAVRÎ MEA SELİMÜ'L OSMANÎ ADLI KİTABIN
ÇEVİRİSİ VE DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
İzzet UYGUR

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZTURHAN

Aralık-2021
BATMAN

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL VE ONAYI

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet ÖZTURHAN danışmanlığında İzzet UYGUR tarafından hazırlanan “**Ahîretü’l Memâlik Ev Vakıatü’s Sultan Gavri Mea Selimü’l Osmanî Adlı Kitabın Çevirisi ve Değerlendirmesi**” adlı tez çalışması/...../20..... tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. A. Mesut AĞIR

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZTURHAN

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Efe DURMUŞ

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Tarık ARAL
Enstitü Müdür V.

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış/akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez ve Seminer Yazım Kılavuzu kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules/ethical conduct and Batman University Graduate Education Institute Thesis and Seminar Writing Guide. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all materials and results that are not original to this work.

İmza

İzzet UYGUR

12.2021

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHİRETÜ'L MEMÂLİK EV VAKIATÜ'S-SULTAN GAVRÎ MEA SELİMÜ'L OSMANÎ ADLI KİTABIN ÇEVİRİSİ VE DEĞERLENDİRMESİ

İzzet UYGUR

BATMAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: Dr. Öğrt. Üyesi Ahmet ÖZTURHAN

2021, 183 Sayfa

Jüri

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZTURHAN

Doç. Dr. A. Mesut AĞIR

Dr. Öğr. Üyesi Efe DURMUŞ

Ahîretü'l Memâlik Ev Vakıatü's-Sultanü'l Gavrî Mea Selimü'l Osmanî İbn Zünbül'ün en önemli eserlerinden biridir. Müellif hem Memlûklar dönemine hem de Osmanlı devletinin Mısır'a hakimiyeti dönemine tanıklık etmiş ve eserinde işlemiştir. İbn Zünbül'ün hayatı hakkında kısıtlı bilgilere sahip olsak da eserini halk ağzıyla yazdığı anlaşılmaktadır. Abdülmün'im Amr 1961 yılında eseri yeniden neşretmiştir. Eserde; Memûk Devletinin idari yapısından, onları Osmanlı Devleti ile savaşa götüren nedenlerden, sultanların birbirleriyle mektuplaşmalarından, aralarında cereyan eden savaşlardan, Memlûk emirlerinin destansı çarpışmalarından –özellikle Tuman Bay ve Şadi Beg-, dönemin askeri yapısından, kullanılan silahlardan ve Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine geçiş sürecinden bahsetmiştir. İbn Zünbül eserinde şiirlere de yer vermiştir. Ayrıca eserde destansı bir anlatım ön plana çıkmaktadır. Özellikle savaş sahnelerini tasvir ederek anlatmayı tercih etmiştir. Müellif bu anlatılan olaylara bizzat tanıklık etmiştir. Bu durum eserin ehemmiyetini daha da arttırmaktadır. Dolayısıyla eser, bu alanda araştırma yapanlar için önemli bir referans kaynaktır.

Anahtar Kelimeler: İbn Zünbül, Memlûklar, Mercidabık, Ridaniye, Tuman Bay, Yavuz Sultan Selim

ABSTRACT

MASTER THESIS

AHIRETU'L MEMÂLIK EV VAKIATÜ'S-SULTAN GAVRÎ MEA SELİMÜ'L OSMANÎ OF THE BOOK TITLED TRANSLATION AND EVALUATION

İzzet UYGUR

**GRADUATE EDUCATION INSTITUTE OF BATMAN UNIVERSITY
THE DEGREE OF MASTER OF SOCIAL SCIENCE / MASTER OF HISTORY
IN TURKISH LITERATURE AND LANGUAGE**

Advisor: Title Asst. Prof. Dr. Ahmet ÖZTURHAN

2021, 183 Pages

Jury

Advisor: Asst. Prof. Dr. Ahmet ÖZTURHAN

Associate Prof. A. Mesut AĞIR

Asst. Prof. Dr. Efe DURMUŞ

Ahiretü'l Memâlik Ev Vakıatü's-Sultanü'l Gavri Mea Selimü'l Osmanî is one of the most important works of Ibn Zunbul. The author has witnessed both the Mamluks period and the period of the Ottoman domination in Egypt and has processed it in his work. Although we have limited information about Ibn Zunbul's life, it is understood that he wrote his work in public. Abdulmun'im Amr republished the work in 1961. In the work; He talked about the administrative structure of the Mamluk State, the reasons that led them to war with the Ottoman Empire, the correspondence of the sultans with each other, the wars between them, the epic clashes of the Mamluk emirs -especially Tuman Bay and Şadi Beg-, the military structure of the period, the weapons used and the transition process of Egypt to the Ottoman domination. Ibn Zunbul also included poems in his work. In addition, an epic narration comes to the fore in the work. He especially preferred to describe the war scenes by depicting them. The author personally witnessed these events. This situation increases the importance of the work even more. Therefore, the work is an important reference source for those who do research in this field.

Keywords: Ibn Zunbul, Mamluks, Mercidabık, Ridaniye, Tuman Bay, Yavuz Sultan Selim

ÖNSÖZ

Mısır'da Eyyûbî ordusundaki Türk asıllı azatlı emirler tarafından kurulan ve dönemin tarihçileri tarafından Türk devleti olarak adlandırılan Memlûkler, Bahri Memlûkler (1250-1382) ve Burci Memlûkler (1382-1517) olmak üzere iki dönemde incelenmektedir. Ancak bu her iki dönem birbirinden bağımsız değildir. Mısır, Şam, kutsal topraklar ve Anadolu da hüküm sürmüş bu devlet tarihinde de haklı bir öneme sahip olmuştur. Memlûkler Devleti hakkındaki kaynaklar Arapçadır. Bu kaynakların birçoğu da çeşitli dillere tercüme edilmiştir.

Bütün hükümdarlar kendi dönemlerinde bilim ve sanat insanlarına değer vermiş ve onları korumuşlardır. Memlûk Sultanı Kansu Gavri tarafından korunan ve saraya alınan tarihçilerden biri de Ahmed b. Ebi'l-Hasan Ali b. Nûriddîn Ahmed er-Remmal el-Mahalli eş-Şafii'dir. Bu müellif kısa adıyla İbn Zünbül olarak bilinmektedir. İbn Zünbül, daha çok Mısır'ın Sultan Selim tarafından fethine dair yazdığı eseriyle tanınır. XVI. yüzyıldan beri uzmanlar ve halk tarafından okunan ve çeşitli hacimlerde yazmaları bulunan bu eserin ayrıntılı nüshaları "Fethu Mısır ve Ahzüha Mine'l-Cerakise 'Ala Yedi's-Sultân Selîm" veya "Gazavâtü's-Sultân Selîm Hân Ma'a Kansu el-Gavri Sultân'ü-Mısır ve A'maliha" adlarıyla bilinirken özet nüshaları "Vâkı'atü's-Sultân Selîm Hân" ismiyle tanınmıştır. İbn Zünbül tarafından yazılan eserin orijinal nüshası şu ana kadar bulunamamış ve kaybolmuştur. Günümüze ulaşan nüshalar ise sonradan istinsah edilen nüshalardır. Bunlara da ilaveler yapıldığı ve kısaltıldıkları anlaşılmaktadır. Çünkü bazı nüshalarda "kale en nakıl" ve "kale er-ravi" gibi ibarelere rastlanmaktadır.

Almanya'nın Münih şehrindeki Bayerische Staatsbibliothek'te (Bavyera Eyalet Kütüphanesi) (nr. 411-413), Avusturya'nın Viyana şehrindeki Nationalbibliohekt'de (Avusturya Ulusal Kütüphanesi) (nr. 928-930), Fransa'nın Paris şehrindeki Bibliothetque Nationale'de (Paris Milli Kütüphanesi) (nr. 565-566) gibi dünyanın çeşitli kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan bu eser, 1621 yılında Ahmed Süheyli tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu çevirinin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde (Revan Köşkü, nr. 1417) kayıtlıdır. Bu çeviri İbrahim Müteferrika'nın önsözüyle basılmıştır. İbn Zünbül'ün bu eseri taş basma olarak "Târîhu's-Sultân Selîm Hân Ma'a's-Sultân el-Gavri" adıyla 1278 yılında Mısır'da basılmıştır. Ayrıca J. P. Tercier tarafından Fransızcaya da çevrilmiştir. Eserin orijinal Arapça neşri ise ancak

1961 yılında Mısır Kahire’de Abdülmün’im Amir tarafından “Âhîretü’l-Memâlîk Ev Vakıatü’s-Sultanü’l Gavri Mea Selümü’l Osmanî” adıyla yayınlanmıştır.

Eser, Türkiye’de Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2005 yılında Eman Hayajneh tarafından doktora tez konusu olarak çalışılmıştır. Kendisi bu tez çalışmasında eserin Manisa İl Halk Kütüphanesi’nde “Vâkıatu Sultan Selim ve Ma Cera min el-Kital Sultan Gavri ve Tomanbay” adında olup 172 varaktan oluşan ve 1357 numarada kayıtlı olan birinci cildinin tahlil, değerlendirme ve özet çevirisini yapmıştır.

Bizde bu çalışmayı yüksek lisans tez konusu olarak ele aldık. Bunun nedeni ise; bu konuda her ne kadar çalışmalar mevcut olsa da eserin birebir Türkçe tercümesinin olmamasından, mevcut Türkçe tercümelerin ise ya ağır ve ağıdalı bir Osmanlı Türkçesi ya da özet bir çeviri olmasındandır. Bundan dolayı bu çalışmayı ele alıp ilim âlemine kazandırmayı uygun gördük.

Bu çalışmada bazı zorluklarla karşılaştım. Bunları kısaca şu şekilde ifade edebilirim: Bunlardan birincisi eser o dönemin Arapça halk ağzıyla yazıldığı için metinde yerelde kullanılan bazı kelimeleri bulmakta zorlandık. Yine metinde uzun ve kısa şiirlerin bulunması da çeviri işimizi daha da zorlaştırmıştır. Eserin birçok yerinde Kuran ayetleri kullanılmış ancak ayetler tam verilmemiştir. Dolayısıyla bu da çeviri süremizi uzatmıştır. Ayrıca yazar eserin birçok yerinde tekrara düşmüştür. Daha önce anlattığı bir olayı ilerleyen sayfalarda yine olduğu gibi anlatmıştır. Dönemin diğer kaynaklarıyla mukayese ettiğimizde eserin birçok yerinde özellikle şahıs ve yer isimlerinde yanlışlar olduğunu tespit ettik. Yine aynı şahıs isimlerinin eserin farklı yerlerinde farklı yazıldığına şahit olduk. Bunlara bir örnek vermemiz gerekirse yazar Canbirdi el-Gazali için eserin sonlarına doğru Kanberdi adını kullanmıştır.

Bu çalışmamız; Giriş, Yazarın Hayatı, Metnin Türkçe Çevirisi, Değerlendirme, Sonuç ve Kaynakça olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Memlûk sisteminin ortaya çıkışı, Memlûk Devleti, Memlûk Osmanlı ilişkileri ve Memlûk kaynaklarında Osmanlı imajının değişim süreci ele alınmıştır. Yazarın Hayatı bölümünde müellifin hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Metin Çevirisi bölümünde de anlaşılacağı üzere metnin Türkçeye çevirisi yapılmış, değerlendirme kısmında ise eserin tarihi açıdan önemine değinilmiş ve dönemin diğer kaynaklarıyla karşılaştırılması yapılmıştır.

Çeviride kendi tarafımızdan eklediğimiz kelimeleri [] içerisinde verdik. Yine gerekli görülen yerlerde dipnotla açıklamalarda bulunduk. Metindeki sayfa geçişlerini de metne mutabık kalarak [] içerisinde verdik. Müellifin eserde boş bıraktığı yerleri ya

da üç nokta koyduğu yerleri de [...] içinde verdik. Hicri tarihlerin Miladiye çevirisini TTK internet sitesindeki tarih çevirme kılavuzuna göre yaptık. Metinde geçen Kuran ayetlerinin mealini www.kuran.gen.tr sitesindeki Diyanet mealine göre verdik.

Öncelikle bu esere ulaşmama öncülük eden ve bu eser üzerinde çalışmamı sağlayan, yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doktor Öğretim Üyesi Ahmet Özturhan'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca eserin çevirisinde bıkmadan her gün benimle mesai yapan, değerli babam Molla Mehmet Nafih Uygur'a ve çalışma süresince bana sabır gösteren aileme ve eşime de ne kadar teşekkür etsem azdır.

İzzet Uygur
Batman 2021

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	xi
1 GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	14
2 İBN ZÜNBÜL'ÜN HAYATI ve ESERLERİ.....	14
3 METİN ÇEVİRİSİ	16
3.1 Sultan Melik Eşref Kansu El Gavri'nin Mısırdan Çıkışı ve Mercidabık'ta Sultan Selim ile Karşılaşmasının Zikri	16
3.2 Onların Hükmü Altında Bulunan Şehir Naiblerinin Zikri.....	17
3.3 Sultan Selim'in Sultan Gavri'ye Gönderdiği Elçinin Zikri	25
3.4 Gavri'nin Sultan Selim'e Gönderdiği Elçinin Zikri	26
3.5 İki Ordunun Karşılaşması Zikri.....	29
3.6 Sultan Gavri'nin Başının Kesilmesinin Zikri	33
3.7 Askerlerin Mısır'da Kalan Askerlerle Toplanmasının Zikri	41
3.8 Sultan Tuman Bay'a Yazılan Mektubun Zikri	44
3.9 Sultan Selim'in Mısır'a Çıkması Zikri	46
3.10 Tuman Bay Ve Canım Es-Seyfi'nin Karşılaşmasının Zikri	64
3.11 Sultan Selim'in Cize Ovasına Geçişinin Zikri	92
3.12 Sultan Tuman Bay'ın Babu'z-Züveyle Kapısına Asılmasının Zikri	138
3.13 Sultan Tuman Bay'ın Sıfatlarının Zikri Allah Ona Rahmet Etsin.....	140
3.14 Keşşaf'ların Valiliğinin Ve Arap Şeyhlerinin Zikri	142
3.15 Şam Naibi Gazali'nin Saltanata Çıkışının Zikri	149
3.16 Hain Gazali'nin Başının Kesildiği Günün Zikri.....	158
İKİNCİ BÖLÜM.....	166
4 ESERİN DEĞERLENDİRMESİ	166
4.1 Eserin Kaynak Değeri	167
4.2 Eserde Düşülen Hatalar.....	168
4.3 Eserin Çağdaş Kaynaklarla Karşılaştırılması	169
4.3.1 İbn İyas	169
4.3.2 İbn Tolun	172

4.4	Mısır Seferinin Eserdeki Osmanlı İmajına Yansıması	176
SONUÇ		177
KAYNAKÇA.....		179
ÖZ GEÇMİŞ		183

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
bkz.	Bakınız
ev.	Çeviren
s.	Sayfa
S.	Sayı
b.	bin (oğlu)
Thk.	Tahkik
M.	Miladi
H.	Hicri
C.	Cilt
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
YTY	Yeni Türkiye Yayınları

1 GİRİŞ

Memlûk kelimesi Arapça meleke fiil kökünden meydana gelmiş bir ism-i mefuldur. Çoğulu Memlûkûn ve Memâlîk'tir. Sözlükte malik olunan şey, efendisinin himayesi altında bulunan esir gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlam zamanla değişikliğe uğramış ve İslam tarihinde harplerde esir düşerek ya da tüccarlardan satın alınarak köle olan beyaz insanları ifade eder hale gelmiştir. Bu anlam ile Memlûk kavramı artık hükümdarların emri altında görev yapan özel ve hukuki bir statüye sahip ücretli askerleri ifade etmiştir. İslam devletlerinde memlûk yerine gulâm ve Kuzey Afrika'da abîd de denilmiştir. Bunların kurdukları devlete de Devletü'l Memâlîk yani Memlûk Devleti denilmiştir¹.

Askeri kölelik müessesesi İslâmla beraber gelişmiştir. Bu sahanın dışına çıkıldığında da benzeri bir yapıdan bahsetmek pek mümkündür. Kölelerin ordu için kullanılmak üzere satın alınmaları İslâmla ortaya çıkan bir şey değildir. Ancak hiçbir yerde İslâm çerçevesinde olduğu gibi büyük hedefler için böyle büyük bir gücü bir araya getirebilen, şaşılabacak başarılarla imza atan ve bu kadar uzun süre ayakta kalabilen başka bir kurum olmamıştır². İslâm tarihinde ise ilk defa Memlûk kullananlar Abbasi halifeleri olmuşlardır. Bunu kendi güçlerini arttırmak için yapmışlardır. Abbasi devletin kuruluşunda Mevaliler ve özellikle İranlılar önemli bir rol oynamışlardır. Abbasi halifeleri de bu İranlı unsura karşı dengeyi sağlamak için özellikle el-Me'mun (813-833) döneminden itibaren sınırları dışındaki Türkleri getirterek onlardan askeri birlikler meydana getirdiler. Kısa sürede sayıları otuz bini aşan bu Türk askeri birliklerine ayrı bir önem veriliyordu. Abbasi halifesi el-Mutasım (833-842) bu Türk birlikleri için Samarra adında bir şehir kurmuş ve onlara büyük iktalar vermiştir. Ayrıca bu Türk askerlerin Arap ya da Acemlerle evlenip bozulmamaları için onlara dışarıdan özel Türk kızları getirilip onlarla evlendirilmişlerdir. Getirilen bu kızlara da ayrıca maaş verilmiştir. Türklerden oluşturulan bu askeri birliklere yalnızca Türk komutan ve asilzadeler komuta etmekteydi³.

¹ Kazım Yaşar Koprıman, (1992), **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yayınları, C. 6, s. 433-434; Süleyman Kızıltoprak, (2004), "Memlûk", **DİA**, C. 29, s. 87.

² David Ayalon, (1989), "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", (Çev. Samira Kortantamer), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 4, S. 11, s. 211.

³ Abdullah Mesut Ağır, (2015), Memlûk Askeri Teşkilatıyla İlgili Yapılmış Bazı Araştırmalara Dair, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C. 14, S. 2, s. 448; Koprıman, **age.**, s. 434.

Abbasiler bu Türk askerleri sayesinde dışarıdan gelebilecek tehlikeleri başarıyla engellediler. Fakat bu durumun Abbasiler için dezavantajları da oldu. Abbasiler güçlerini korumak için sürekli memlûk satın aldılar. Ayrıca, valilerde bulundukları bölgelerde bağımsız olma amaçlarına kavuşmalarının tek yolunun bu Türk birlikleri olduğunu düşündüler. Onlarda sürekli yeni memlûkler aldılar. Bu şekilde memlûkler İslâm topraklarının her yerinde yayıldılar. Bu durum bir müddet sonra Abbasilerin aleyhine dönmeye başladı. Dışarıdan getirilen memlûkler zamanla bu topraklar üzerindeki idareyi ellerine almaya başladılar. Gösterdikleri başarılarından dolayı muhtelif yerlere vali olarak tayin edilen Türk komutanlar burada memlûk sistemini başarılı bir şekilde uyguladılar. Bunun en güzel örneği de Mısır’da görülmüştür⁴.

Selahaddin Eyyûbî’nin vefatından sonra (1193) Mısır ve Suriye topraklarında memlûklerin sayısında büyük bir artış görülmektedir. Bunun nedeni Selahaddin Eyyûbî’nin varislerinin devletin topraklarını kendi aralarında paylaşmalarıdır. Mısır başta olmak üzere Hama, Humus, Dımaşk ve Kerek gibi yerler Eyyubî ailesi melikleri tarafından yönetilmekteydi. Bu yöneticiler daha sonra kendi aralarında bir takım anlaşmazlıklar yaşadılar. Ayrıca orada hüküm süren diğer aileler de kendi aralarında savaşılmaya başladılar. Melikler bu karışık durumda topraklarını muhafaza etmek ve konumlarını korumak için yeni askeri birlikler kurdular. Bu askeri birlikler için de sürekli yeni memlûkler satın aldılar. Bu şekilde XII. yüzyılın sonu XIII. yüzyılın başlarında Ortadoğu’daki İslâm devletlerinde memlûklerin sayısında ve etkisinde büyük bir artış meydana geldi. Sıradan bir uygulama olan memlûk edinmedeki bu artış onların güçlenmesine imkân sağlayan zemini oluşturmuştur⁵.

Memlûkler çok geçmeden bu etkilerinin önemini kavradılar. Bundan dolayı da Mısır ve çevresinde siyasi anlamda gün geçtikçe nüfuzlarını arttırdılar.

Mısır ve Suriye’de iki buçuk asırdan fazla hüküm süren Memlûk Devleti genel olarak iki dönem halinde incelenmektedir. Birinci dönem Bahri Memlûkler ikinci dönem ise Burci Memlûklar olarak adlandırılmaktadır. Bu tasnifin asıl nedeni Memlûk Sultanlarının eğitim aldıkları askeri okullardır. Bu okullara “tıbâk⁶” denilmekteydi. Kahire Kalesinin kışlalarında yer alan bu okulda okuyanlara Burcî, Nil Nehri kenarında

⁴ Koprman, **age.**, s. 434, Ağır, **agm.**, s. 448.

⁵ Kazım Uzun, (2020), “VII. Haçlı Seferi ve Memlûk Devletinin Kuruluşu”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 35, S. 2, s. 728; Koprman, **age.**, s. 436-437.

⁶ Tabak da denilir. Kal’atu’l Cebel’de memlûkların kaldıkları askeri koğuş ya da barakalardır. Bkz: İbn Tagrıberdi, (2013), **en-Nücûmu’z-Zahire**, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 592.

yer alan okulda okuyanlara da Bahrî Memlûler denilmiştir⁷. Önce Bahrî Memlûklerden sonra da Burcî Memlûklerden kısaca bahsedeceğiz.

Memlûkların daha düzenli bir şekilde ortaya çıkmaları ve etkilerini arttırmaları XIII. yüzyılın ilk yarısında oldu. Memlûkler II. el-Adil'e (1238-1240) bir darbe yaparak onu tahttan indirdiler. Yerine el-Melik es-Salih Necmeddin Eyyûb'u tahta çıkardılar. Necmeddin Eyyûb, Moğol istilasının ortaya çıkardığı karışıklık, Kürtlerin kardeşine bağlı kalması ve memlûkların savaşçı, sadakatli ve at binmedeki becerilerinden dolayı çok sayıda Kıpçak kölesi satın aldı. Böylece Mısır'da ayrı bir memlûk grubu oluşturdu. Bu grubu Nil kıyısında sağlam bir hale getirdiği Ravza adasındaki kaleye yerleştirdi. İşte bundan dolayı bu memlûk grubu Nil'e nisbetle el-Memalikü'l Bahriye adını aldı. el-Melikü's Salih bu şekilde bir süre koltuğunu sağlamlaştırdı. Ancak bu durum kısa süre sonra kendisinin ve sülalesinin çökmesine neden olacaktır⁸.

Bahriyye Memlûkleri ilk zamanlarda Necmeddin Eyyûb ve haleflerine bağlılık gösterdiler. Ancak 1249 yılındaki vefatı üzerine yerine geçen oğlu Turan Şah'a muhalif oldular. El-Melikü's-Salih'in zevcesi Şecerüddür'ün telkiniyle Turan Şah'ı öldürdüler. Tahta Şecerüddür'ü geçirdiler. Fakat bir kadınının sultan olmasına karşı çıkanlar oldu. Bunun üzerine Şecerüddür diğer emirlerinde desteğiyle Türk asıllı atabek İzzeddin Aybeg ile evlendi. Saltanatı da ona devretti (1250). Böylece Mısır'da Eyyubî hâkimiyeti sona ererek Bahriyye Memlûkleri devri başlamış oldu⁹.

Burada tarihin akışını değiştiren Ayn-i Câlût savaşına da değinmek istiyoruz. Ayn-i Câlût Filistin'de Nablus ile Beysan arasında yer alan küçük bir mevkidir. Bu mevki ismini bir rivayete göre Hz. Davut tarafından öldürülen Câlût'tan (Goliath) almıştır. Burası Memlûklerle Moğollar arasında meydana gelen savaşla meşhur olmuştur. İslam toprakları Moğol tehdidiyle karşı karşıya kalmış ve 1258 yılında Bağdat işgal edilmişti. Moğollar, Abbasi halifeliğine son verdikten sonra Suriye'ye yöneldiler. Halep ve Dimaşk (Şam)'ı da zaptettiler. Bunun üzerine Eyyûbî sultanı el-Melikü'n-Nâsir Selahaddin Yusuf yardım için Mısır'a bir elçi yolladı. Yaşı küçük olduğu için Melik el-Mansur Ali bu talebe olumlu cevap vermedi. Ancak Emir Kutuz ulemanın da desteğini alarak onu azletti ve tahta geçti. Moğol kumandanı Hülâgû ona elçiler

⁷ Ayalon, **agm.**, s. 221-222; Kürşat Solak, (2012), "Çerkez Memlûkler Çerkez mi?", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 31, S. 51, s. 201-202; İlyas Gökhan, (2014), "Memlûk Devlet'inde Askeri Kölelik Hukuku", **Nevşehir Barosu Dergisi**, S. 1, s. 147.

⁸ Kazım Yaşar Koprman, (1991), "Bahriyye", **DİA**, C. 4, s. 512; Koprman, **age.**, s. 437-438, İsmail Yiğit, (2004), "Memlûklar", **DİA**, C. 29, s. 90.

⁹ Baybars el-Mansurî, (1997), **et-Tuhfetü'l Mulûkiyye fid-Devleti't Turkiyye**, (Çev. Hüseyin Polat), (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), s. 47-48-49. Koprman, **agm.**, s. 512, Yiğit, **agm.**, s. 90;

gönderip savaşmadan teslim olması için onu tehdit etti. Kutuz emirlerini toplayıp bir durum değerlendirmesi yaptı. Neticede savaşıma karar verdiler¹⁰.

Daha sonra Moğol büyük hanı Mengü Han'ın ölümü üzerine Hülâgû Karakurum'a gitti. Orduların başında da Ketboğa'yı bıraktı. Kutuz öncü birlik olarak Baybars el-Bundukdari'yi Gazze'ye yolladı. Gazze'de bulunan Moğol kumandanı Baydara durumu Baalbek'te bulunan Ketboğa Noyan'a bildirdi. Noyan ona, kendisi gelene kadar direnmesini emretti. Ancak Dimaşk'ta çıkan bir isyan yüzünden Noyan geç kaldı. Baybars Moğolları mağlup edip oradan uzaklaştırdı. Kutuz 'da Gazze'ye doğru hareket etti. Yolculuk esnasında bazı emirler savaşımdan çekindikleri için dönmek istediler. Fakat Kutuz'un etkili konuşmasıyla bundan vazgeçtiler. Kutuz yol güzergâhındaki Haçlılarla da anlaşarak iki ateş arasında kalmaktan kendisini ve ordusunu kurtararak emniyetli bir şekilde Ayn-ı Câlût'a vardılar¹¹.

Kutuz burada askerlerinin bir kısmını pusuya yatırdı. Öncü birlik olarak da yine Barsbay'ı gönderdi. Ketboğa, memlûk ordusunun sadece gördüklerinden ibaret olduğunu zannedip saldırmaya başladı. Barsbay sahte bir geri çekilmeyle onları pusuya çekti. Moğol ordusu böylece iki ateş arasında kaldı. Sayıca üstün olan memlûkler Moğol ordusuna ağır bir darbe vurdular. Ketboğa son ana kadar savaşımdan vazgeçmedi. Ancak nihayetinde oğluyla beraber esir alındılar. Sultanın emriyle de öldürüldüler. Onu öldüren Emir Cemaleddîn Akkuş idi. Böylece Kutuz yani Memlûk ordusu diğer hükümdarların yapmaktan aciz kaldıkları bir işi başardılar¹².

Bu savaş tarihin akışını değiştiren bir savaş olmuştur. Dünya hâkimiyetine koşan Moğolların yenilmez olduğuna dair yayılan inanç bu savaşla yıkılmıştır. Ayrıca kazanılan zafer mahalli değil bütün İslam dünyasına mal olmuştur. Çünkü bu zaferle Moğolların İslam dünyasına olan ilerleyişleri durmuştur. Eğer bu savaş kazanılmasaydı İslam'ın son kalesi Mısır'da elden gidecek ve Moğollara Batının da kapıları açılacaktı. Ancak bu zafer ile İslam dünyası ve Batı Moğol istilasından kurtarılmıştır. Ayrıca bu zafer Memlûklara büyük bir itibar kazandırmıştır. Osmanlının yükselme devrine kadar İslam'ın hamiliğini Memlûklar üstlenmişlerdir. Bu zaferin önemli bir diğer neticesi de Mısır ve Suriye topraklarının Memlûk hâkimiyeti altında tekrar birleşmesidir¹³.

¹⁰ Abdülkerim Özaydın, (1991), "Aynicâlût Savaşı", **DİA**, C. 4, s. 275; Koprıman, **age.**, s.453.

¹¹ Özaydın, **agm.**, s. 275-276; Koprıman, **age.**, s. 453-454.

¹² Özaydın, **agm.**, s. 276; Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, (2014), **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l Ebrar**, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 318; İbn Tagrıberdi, **age.**, s. 37.

¹³ İsmail Yiğit, (2008), **Memlûkler 648-923/1250-1517**, Kayihan Yayınları, İstanbul, s. 39. Özaydın, **agm.**, s. 276; Koprıman, **age.**, s. 454-455.

Burcî Memlûklar ise Mısır Memlûk Sultanı Kalavun tarafından 1281’de kurulmuştur. Kalavun, askeri faaliyetleri nedeniyle ve aralarında çekişme olan emirlere de bağlı kalmamak için bizzat kendisine bağlı yeni bir memlûk grubu oluşturdu. Kalavun bunların diğer memlûk gruplarıyla aynı asıldan olmasını istemiyordu. Bundan dolayı çok sayıda Çerkez esiri satın aldı. 3700 kadar Çerkez memlûkû kendisinin ikamet ettiği Kal’atül Cebel’in burçlarına yerleştirdi. İşte bu memlûklere kaldıkları yere nisbetle el-Memâlikü’l Burciyye (Burci Memlûkler) denilmektedir¹⁴.

Burci Memlûkların kendilerini gösterdikleri ilk olay efendilerinin oğlu el-Eşref’in öldürülmesi olayıdır. Burci Memlûklar bu olayı duyunca derhal ayaklandılar. Bu olayda parmağı olanları başta Atabeg Baydara olmak üzere öldürdüler. Daha sonra el-Melikü’n Nasır Muhammed b. Kalavun’u tahta çıkardılar. Böylece ilk karışıkları hadisede güçlerini ispat ettiler ve Kalavun hanedanının devamını sağladılar. Burciler’in gittikçe kuvvetlenmesi diğer gruplarda rahatsızlık yarattı. Özellikle Tatar menşeli memlûklar bunu engellemek istediler. Aralarında çatışmalar oldu. Burciler’in lideri Sencer eş-Şücai Tatar reisi Ketboğa tarafından şiddetle cezalandırıldı. Ketboğa ve Lâçin’in hükümdarlıkları esnasında Burciler ve Bahriler arasındaki mücadele daha da şiddetlendi. Lâçin Burci emirler tarafından ortadan kaldırıldı. Burciler tekrar güçlerini toplamaya başladılar. Baybars Burciyye’ye mensup ilk sultan olarak tahta çıktı. Fakat bu durum diğer grupların ve ulemanın tepkisini çekti. Bunun üzerine Nasır Muhammed b. Kalavun tekrar tahta çıkarıldı¹⁵.

Nasır Muhammed b. Kalavun Burciler’in direncini kırmayı başardı. Otuz bir yıllık saltanatında gerçek şahsiyetini ve tecrübesini ortaya koydu. On yedi yıl boyunca süren siyasi krize son vererek ülkede tekrar istikrarı sağladı. Ancak yerine geçen oğulları bu konuda o kadar başarılı olamadılar. Burci Memlûklar el-Meliku’l Kamil I. Şaban zamanında isyan ettiler (1345). İsyan sonuncunda Şaban azledildi. Yerine Melikü’l Muzaffer I. Hacci getirildi. Hacci Türklerin gücünü kırmak için Burci Memlûklere dayandı ancak başarılı olamadılar. Durumları yine kötüleşti. Artık Türk Memlûklerle mücadele etmekten başka çareleri kalmamıştı. Bunların başında da Türk Memlûklerin reisi Yelboğa geliyordu. Yelboğa kendisinin sultan ilan ettiği el-Eşref Şaban tarafından öldürüldü. Emri altındaki memlûklere de büyük eziyetler yapıldı. Özellikle Çerkez asıllı memlûklere kötü muamelede bulundular. Bundan dolayı Yelboğa’nın memlûkları el-Eşref Şaban’ı öldürmek için isyan çıkardılar. Bunun

¹⁴ Kazım Yaşar Koprıman, (1992), “Burciyye”, *DİA*, C. 6, s. 419; Koprıman, *age.*, s. 501.

¹⁵ Koprıman, *agm.*, s. 419; Koprıman, *age.*, s. 504-505.

arkasında Yelboğa'nın emirlerinden Berkuk bulunuyordu. Çerkez asıllıydı. Bu işinde başarılıda oldu. Böylece Mısır'da 1517'ye kadar sürecek olan Burci Memlûkların (1382) saltanatı başlamış oldu¹⁶.

Memlûk Devletinin tarihine kısaca değindikten sonra Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerine de değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. İki devlet arasındaki ilişkiler başta olumlu bir şekilde başlamış ancak zamanla gerginleşip savaş noktasına gelmiştir.

Osmanlı Memlûk ilişkileri iyi başlamış ancak kötü bir şekilde sonlanmıştır. İlk başlarda iki devlet arasındaki sınırların uzak olması ve çıkarların çatışmaması gibi nedenlerden dolayı ilişkiler iyi olmuş, aralarında herhangi bir gerginlik yaşanmamıştır. Zaten bu esnada Osmanlı Devleti Bizans topraklarında gaza ve cihat ile meşgul olan bir gazi devletti. Osmanlı Devleti kısa zamanda büyük başarılarla imza atarak topraklarını genişletti. Anadolu'yu kontrol altına alıp Avrupa'da Tuna sahillerine kadar ulaştılar. Osmanlı Devletinin Anadolu'daki bu ilerleyişi Memlûk sultanları tarafından endişeyle takip ediliyordu. Ancak Memlûkler kendi himayelerinde olan beyliklere karışılmadığı sürece Osmanlının bu faaliyetlerine müdahalede bulunmamışlardır¹⁷.

Memlûklerle temasa geçen ilk Osmanlı hükümdarı I. Murad'tır (1359-1389). 1381'de oğlu Beyazid'in Germiyan Beyi'nin kızıyla evlenmesi vesilesiyle Mısır hâkimini de zikretmiş ve düğün merasimine bir Memlûk elçisi de katılmıştır. Berkûk'ta I. Murad'ı Rumeli'deki zaferlerinden dolayı tebrik etmiş ve ona hediyeler göndermiştir. I. Murat Kosova savaşında şehit düştüğü zaman Memlûk sultanı Melik ez-Zahir Berkûk, Sultan Murad'ın Bursa'daki türbesinde okunması için her biri ayrı otuz cüz Kuran vakfetmiştir¹⁸.

İki devlet arasındaki bu iyi ilişkiler I. Murad'ın halefi I. Bayezid (1389-1402) zamanında devam etmiştir. Berkûk 1391 yılının başlarında I. Bayezid'e mektup yazmış ve Cenevizliler tarafından Kefe'de alıkonan Memlûk tüccarlarının bırakılması için aracı olmasını istemiştir. Yıldırım Bayezid'in 6 Eylül 1391 tarihli cevap mektubunda kendisinin aracılığıyla Cenevizlilerin İbnü'l Kâbûnî'yi ve Memlûk tüccarlarını serbest bıraktıklarını ve Müslümanların orada serbestçe ticaret yapmaları konusunda teminat verdiklerini bildirdi. Ayrıca Timur'a karşı Osmanlıdan destek istemek için Bursa'ya bir elçilik heyeti yollamıştır. Bayezid iki yüz bin dinar para ve askeri yardımda

¹⁶ Yiğit, **agm.**, s. 91; Koprman, **agm.** s. 420; Koprman, **age.** s. 506-507.

¹⁷ Kazım Yaşar Koprman, (2002), "**Osmanlı Memlûk Münasebetleri**", YTY, C. 9, s. 883.

¹⁸ Koprman, **Osmanlı Memlûk Münasebetleri**, s. 883, Ahmet Cezar, (2011); **Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli Haritalı**, TTK Yayınları, C. 2, s. 646.

bulunmuştur. Yıldırım Bayezid'in hastalığı için Kahire'nin meşhur tabipleri de bu heyetle beraber gönderilmiştir¹⁹.

Dostane ilişkiler Sultan Berkûk'un ölümünden sonra değişikliğe uğradı ve iki devlet arasında sıkıntılar meydana geldi. Bunun nedeni de Yıldırım'ın Anadolu siyasetiydi. Rumeli'de aldığı başarının hızıyla 1397 Karaman'ı aldı ve 1398 de de Kadı Burhaneddin'in devletini ortadan kaldırdı. Bu esnada Mısır'da bazı iç karışıklıklar meydana gelmişti. Yıldırım Bayezid bunu fırsat bilerek Memlûklere tabi olan Elbistan ve Malatya'yı da aldı. Memlûkler kendi içlerindeki mücadele ve kargaşadan dolayı buna engel olamadılar. 1400 yılına gelindiğinde Timur Anadolu'ya yönelmiş ve Sivas'ı tahrip etmişti. Osmanlı Devleti Timur'a karşı Memlûklere ittifak çağrısı yaptı ancak daha önce yaptıklarından dolayı bu çağrıya olumlu cevap alamadı. Memlûkler herkes kendini savunsun diyerek bu teklifi reddettiler²⁰.

Timur'un bu darbesi her iki devlet içinde ağır oldu. Memlûkler'in Suriye parçasında iç karışıklılar meydana geldi. Osmanlı Devleti ise tamamen bir kargaşa içine girdi. Her iki devlette on yıl sürecek bir siyasi istikrarsızlık içine girdiler. İki devlet arasındaki münasebetler 1415 yılında tekrar başladı. Çelebi Mehmet İnegöl Kadısı Kıvamü'l Mülk'ü hediyelerle Kahire'ye gönderdi. Tahta çıkışını tebrik etmekte geciktiği için Şeyh el-Mahmudî'den (1412-1421) özür dileyip iki ülke arasındaki dostluk bağlarının yenilenmesini rica etti. Buna karşılık olarak da Şeyh el-Mahmudî Osmanlı elçisiyle birlikte kendi elçisi Kurtbay el-Hasekî'yi gönderdi. O da iki ülke arasındaki dostluğundan devamından yana olduğunu söyledi²¹.

Barsbay Kıbrıs adasını ele geçirmiş ve hükümdarıyla beraber birçok kişiyi de esir almıştı. Bundan dolayı II. Murat 1426 senesinde onu tebrik maksadıyla ona yüklü miktarda hediyeler göndermiştir. Bu iyi ilişkiler 1433 senesine kadar devam etmiştir. Ancak bu tarihte Şehzade Süleyman ve kız kardeşi Fatıma kaçarak Memlûklere sığındılar. Baybars'ta onları kabul etti. II. Murat iade talebinde bulundu ancak Baybars bu talebini reddetti. Bu durum dostane devam eden ilişkilerin gerginleşmesine ve bozulmasına sebep olmuştur²².

¹⁹ Hasan Acar, Abdulvahap Kılıç, (2020), "Berkûk Dönemi Siyasi Olayları ve Memlûk Devletinin Sosyopolitik Yapısının Değerlendirmesi", **Avrasya Etüdları Dergisi**, C. 57, S. 1, s. 239; Koprıman "Osmanlı Memlûk Münasebetleri", s. 883.

²⁰ Koprıman, "Osmanlı Memlûk Münasebetleri", s. 884-885; Cezar, **age.**, s. 646.

²¹ Koprıman, "Osmanlı Memlûk Münasebetleri", s. 885.

²² Eman Hayajneh, (2005), **İbn Zübnül'ün Vâkıatı Sultan Selim ve Es-Sultan Kansu el-Gavri Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirmesi**, s. 6, (Yayımlanmamış Doktora Tezi); Koprıman, "Osmanlı Memlûk Münasebetleri" s. 887.

Fatih Sultan Mehmet'in (1451-1481) tahta çıktığında da Osmanlı Memlûk ilişkileri dostluk üzerine devam ediyordu. Fakat Fatih'in doğuda genişleme siyaseti ve başka bazı anlaşmazlıklar yüzünden dostane ilişkiler bozuldu ve iki devlet arasında soğuk rüzgarlar esmeye başladı. Bu sorunlarından bir tanesi Hac farizesini yerine getiren ulemadan biri Fatih'e yolda su sıkıntısı çektiklerini bundan dolayı da zorlandıklarını söylemişti. Fatih bunun üzerine bu su yollarının tamiri için Seyfeddin İnal'a bir mektup göndererek havuzlar yapmak istediğini söylemiştir. Ancak Seyfettin İnal bu talebini iç işlere müdahale olduğu gerekçesiyle reddetmiştir²³.

Osmanlı Memlûk münasebetlerini gerginleştiren bir diğer mesele de Dulkadiroğulları Beyliği üzerindeki hâkimiyet meselesidir. Fatih akraba olduğu bu beyliğin kendi himayesi altında olmasını istiyordu. Çünkü güneye yöneldiği zaman bu beyliğin yakınlarından geçmek zorundaydı. Memlûkler açısından ise bu beylik onlar için bir emniyetti. Osmanlı Devleti ile aralarında bir tampon bölgeydi. Dolayısıyla Dulkadiroğulları beyliğinin kendi himayelerinde olmasını istiyor ve buna büyük bir hassasiyet gösteriyorlardı. Öyle ki bu beylik iki devleti savaşa kadar götürmüş ancak Fatih bu esnada vefat etmiştir²⁴.

II. Beyazid'in tahta çıkışında da (1481-1512) iki devlet arasında bu olaylar yüzünden gergin bir hava vardı. Memlûk Sultanı Kayıt Bay Hindistan Dekkan'da hüküm süren Behmeniler'in hükümdarı III. Muhammed Şah'ın Fatih'e gönderdiği hediyelerden bir hançer almıştı. Bu durum II. Bayezid'in oldukça canını sıkıyordu. Ayrıca Memlûkler patlak veren Cem Sultan olayında gizliden Cem'i desteklemeleri, Hac yollarının güvenliği, Dulkadir Beyi Alaüddeve'nin ikili oynaması ve Kayıt Bay'ın tahta çıkışından dolayı II. Beyazid'i tebrik etmemesi gibi nedenler zaten gergin olan ilişkileri daha da gerildi²⁵.

Kayıt Bâý daha sonra durumu düzeltmek istedi. Hatta II. Bayezid'i daha sonra tahta çıkışından dolayı tebrik etti. Fatih'e hediye gönderilen hançeri iade etti. Memlûk Sultanı savaşıma taraftarı değildi. Ancak savaş artık kaçınılmaz bir hale gelmişti. Savaşın merkezi de Çukurova oldu. Burada Osmanlı ile Memlûk devleti arasında beş yıl süren bir dizi savaş yapıldı. İlk hamle Osmanlı Devletinden geldi. Karagöz Paşa

²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (1988), **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, C. 2, s. 147; Selahattin Tansel, (1953), **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti**, TTK Yayınları, s. 330.

²⁴ Tansel, **age.**, s. 331; Uzunçarşılı, **age.**, C. 2, s. 147-148.

²⁵ Şehabettin Tekindağ, (1967), "II. Beyazid Devrinde Çukur-Ovada Nüfuz Mücadelesi", **Belleten**, TTK Yayınları, C. XXXI, S. 123, s. 348; Cezar, **age.**, 646-647; Fatma Akkuş Yiğit, (2020), "Osmanlı Memlûk Mücaadesinde Beş Yıl Savaşları", **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları**, s. 237-238.

komutasındaki Osmanlı birlikleri Çukurova'ya girdiler. Ancak aralarındaki anlaşmazlıklar yüzünden Osmanlı ordusu ağır bir yenilgi aldı. (1486) II. Bayezid tekrar harekete geçti. Davut Paşa komutasında bir ordu gönderdi. Bu ordu Tarsus'a kadar kısıtlı bir harekâta bulunup geri döndü²⁶.

17 Mart 1488'de Osmanlı Devleti Hadım Ali Paşa komutasında bir ordu daha gönderdi. Bu ordu Ramazanoğlu ve Turgutlu kuvvetlerini dağıttı. Bunu haber alan Memlûkler derhal harekete geçtiler. Atabek Özbek kumandasındaki Memlûk ordusu Çukurova'ya doğru yola çıktı. İki ordu Ağaçayırı'nda karşılaştı ve Osmanlı Devleti yine ağır bir yenilgi aldı. Her iki devlette içinde bulundukları siyasi, iktisadi ve sosyal durumlardan dolayı savaşları bitirip barış antlaşması yapmayı kabul ettiler. İki devlet arasında 1491 yılında Gülek Kalesi sınır olmak üzere bir barış antlaşması yapıldı. Adana ve Tarsus'ta Hameyn-i Şerifeyn'e vakıf olmak kaydıyla Memlûklere bırakıldı. Böylece on beş yıl sürecek (1491-1516) bir barış dönemine girildi²⁷.

II. Beyazid'in vefatına kadar bu barış devam etti. Yavuz Sultan Selim'in tahta geçişiyle (24 Nisan 1512) ilişkiler görünürde dostça olsa da gizliden her iki devlette birbirine düşmanca bir tavır içine girmişlerdi. Çünkü Yavuz 1514'te Çaldıran savaşında Safeviler'i ağır bir mağlubiyete uğratmıştı. Memlûk Sultanı sıranın artık Mısır'a geldiğini anlamıştı. Bunun içinde "Bakalım Osmanlılar ile Safeviler'in durumları ne olacak. Bunlardan hangisi galebe çalarsa, ülkemize yürümesi kaçınılmazdır" demiştir. Yavuz'un Çaldıran zaferinden sonra Kansu el-Gavri Osmanlı'ya karşı Safeviler'le ittifak yaptı. 1516 yılında da Abbasi halifesine ve dört mezhebin baş kadısına kendisiyle sefere katılmak üzere hazırlık yapmalarını istedi²⁸.

Sultan Selimde 1516'da Edirne de yaptığı bir toplantıda doğu ülkelerine sefere çıkmaya karar vermişti. Ancak asıl hedef Memlûk devletiydi. Sultan Selim bu sırada Halep Naibi Hayır Beg ile mektuplaşıyor ve ondan gerekli bilgileri alıyordu. Gavri, Yavuz yoldayken ona bir elçi heyeti yolladı. Bu heyette askerler göz kamaştırıcı elbiseler giymişlerdi. Yavuz buna çok öfkeleni ve heyet başkanı olan Moğol Bay'a Sultanın bu askerleri göndererek benim askerlerimin gözünü mü korkutmaya çalışıyor dedi. Hepsinin başının vurulmasını emretti. Ancak emirler onu vazgeçirdi. Bir diğ er elçi olan Kert Bay geri döndü bu durumu ve Osmanlı ordusunun Antep'e geldiğini söyledi. Neticede her iki ordu Mercı Dabık'ta karşı karşıya geldiler (1516). Savaş Memlûklerin

²⁶ Koprman, **agm.**, s. 895-896; Yiğit, **agm.**, s. 247.

²⁷ Koprman, **agm.**, s. 897-898; Yiğit, **agm.**, s. 256-257; Tekindağ, **agm.**, s. 370-371-372-373.

²⁸ Koprman, **agm.**, s. 900-901; Koprman, **age.**, s. 528.

hücumuyla başladı. Pek şiddetli ve kanlı bir savaş yaşandı. Beş ya da altı saat süren savaş sonunda Memlûkler ağır bir yenilgi aldılar. Savaş meydanında ölenler arasında pek çok kıymetli Memlûk emiri de bulunuyordu. Sultan Gavride savaş sonunda üzüntüden felç geçirerek yere düşüp öldü. Gavri savaş meydanında ölen ilk ve son Memlûk sultanıdır. Öldüğünde seksenli yaşlarındaydı²⁹.

Savaştan sonra sağ kalan emirler Mısır'a gittiler. Memlûkler'de ölen hükümdar yerine emirlerin seçimiyle belirlenen biri gelmekteydi. Bütün emirler seçimlerini Tuman Bay'dan yana kullandılar. Tuman Bay şahsi meziyetleri, cesareti ve adaletiyle nam salmış bir emirdi. Kendisi sultan olmak istemiyordu ancak emirlerin ısrarıyla kabul etmek zorunda kalmıştı. Osmanlı ordusu da bu sırada bütün Suriye'yi fethederek Mısır'a doğru ilerlemekteydi. Gazze'de Canbirdi el- Gazali³⁰'nin kuvvetleri de Osmanlı ordusu tarafından bozguna uğratıldı. Reydaniyye savaşından önce Tuman Bay ve Yavuz arasında elçiler ve mektuplar gidip geldi. Tuman Bay durumu biliyordu ve Sultan Selim ile anlaşmak istiyordu. Ancak yanındaki emirler buna karşı çıktılar. En son gelen Osmanlı elçileri öldürüldü. Bu bardağı taşıran son damla oldu. İki ordu 1517'de Reydaniyye'de karşı karşıya geldiler. Sabah erken saatlerde başlayan savaş çok şiddetli bir şekilde devam etti. O gün savaş bitmedi ve ertesi gün ikindiye kadar devam etti. Tuman Bay artık ümidini kesmişti. Sultan Selim'i öldürmek maksadıyla son bir hamleyle Osmanlı ordusunun merkezine girdi. Ancak o sırada Sultan Selim orada değildi. Hadım Sinan Paşa, Ramazanoğlu Mahmud ve Yunus Bey'i öldürdü. Ancak bu durumda Memlûkleri kurtaramadı. Osmanlı ordusu galip geldi ve Memlûkler yine ağır bir yenilgi aldılar³¹.

Tuman Bay sonra Kahire'de ve Nil'in batı yakasında yanındaki adamlarla yine savaşmaya devam etti. Ancak başarılı olamadı. Buradan gidip bir Arap şeyhine sığındı.

²⁹ Koprman, **agm.**, s. 901; Cezar, **age.**, s. 754-755; Uzunçarşılı, **age.**, C. 2 s. 276; Koprman, **age.**, s. 532.

³⁰ Aslen Slovenyalı olduğu rivayet edilmektedir. II. Bayezid devrinde Osmanlı akıncıları tarafından esir alınarak İstanbul'a getirildiği ve oradan Memlûk Sultanına hediye edilen yirmi esir arasında bulunduğu da bahsedilmektedir. Kayıt Bâ'yın memlûklarından olup Gazâlî ismini bir süre idareci olarak bulunduğu Minye Gazal köyünden almıştır. Getirildiği görevlerde başarısını ispat edince Gavri tarafından Halep ve Şam Hacıplığına getirildi. Daha sonra Safa ve Hama'ya nakledildi. Burada Mercidabık savaşına katıldı ve yenilgiden sonra Şam'a çekildi. Tuman Bay tarafından Şam Naibliğine getirildi. Ridaniye savaşındaki yenilgiden sonra Gazze tarafına çekildi. Buradan Hayır Beg ile birlikte Sultan Selim'e iltica etti. Sultan Selim de onları kabul etti. Sultan Selim'in ölümünden sonra oğlu Kanuni başa geçti. Bunun birlikte Canbirdi Gazâlînin Osmanlıya karşı tutumunda değişti. Bu değişiklik Canbirdi'nin Osmanlı Devletine isyan etmesiyle neticelendi. Daha Geniş bilgi için bkz: Feridun Emecen, (1993), "Canbirdi Gazâlî", **DİA**, C. 7, İstanbul, s. 141-143.

³¹ Uzunçarşılı, **age.**, s. 276; Koprman, **agm.**, s. 901-902; Koprman, **age.**, s. 535.

Netice de 1517 yılında yakalandı. Kahire'ye getirildi. Burada Bab-ı Züveyle kapısına asılarak idam edildi. Böylece 267 yıl süren Memlûk Devleti son buldu³².

Yukarıda bahsi geçen iki devlet arasındaki ilişkiler Memlûk kaynaklarında da etkisini göstermektedir. İlişkiler olumlu bir seyrinde devam ederken Osmanlı Devletiyle alakalı çizilmiştir. İlişkiler gerginleşip iki devlet karşı karşıya geldiğinde Memlûk kaynaklarındaki Osmanlı devletinin bu olumlu imajının yerini olumsuz bir imaj almıştır. Aşağıda Memlûk kaynaklarındaki Osmanlı Devletinin bu imaj değişikliğine değineceğiz.

Osmanlı Devleti ilk başlarda Memlûk Devletiyle sınırı olmayan ve gaza faaliyetlerinde bulunan gazi bir devlettir. Dolayısıyla Memlûklar ile ilişki içerisinde değildi. Ancak Osmanlı Devleti ilk dört hükümdar zamanında Anadolu'da hâkimiyet sağlamış ve Avrupa'da da Tuna sahillerine kadar uzanmıştır. Osmanlı'nın bu faaliyetlerine ve Memlûklar ile ilişkilerine yukarıda değinmiştik. İşte Memlûk kaynaklarındaki Osmanlı imajı da faaliyetlerine ve Memlûklar'a karşı takındığı tavra göre belirlenmiştir³³.

Memlûk ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler iyi durumdayken Memlûk yazarlarının Osmanlı Devleti hakkında yazdıkları ve ona çizdikleri imaj da olumlu yöndeydi. Osmanlı hükümdarlarının vefat haberlerinde bunu anlamak mümkündür. İbn Hacer Sultan Murat'ın vefat hakkında şunları yazmıştır: Kendisi gazalar yapardı. Ona bağlı askerleri de bu gazalara katılırdı. Cesurluğu ve kahramanlığıyla meşhurdur. Yine I. Bayezid'in vefatı hakkında şöyle demiştir: Bayezid, Melik ez-Zahir'i ölümünden sonra Malatya'yı da aldı. Buranın halkına iyilikle muamele etti. Yağmaya ve bunun benzeri şeylere maruz kalmalarına izin vermedi. Adaletli olmayı tercih etti. Âlimleri sever onlara iyi davranırdı. Görüldüğü gibi İbn Hacer Osmanlı hükümdarlarından adil, halka iyilikte bulunan, gayri Müslimlere karşı gaza yapan, âlimleri seven, cesur ve kahraman olarak bahsetmiştir³⁴.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul fethi de Memlûk kaynaklarındaki Osmanlı imajı açısından önemlidir. Bu fetihle ilgili Türk asıllı iki Memlûk yazarı şöyle bilgi vermişlerdir. Bunlardan biri olan İbn İyas fethin Kahire'deki yankılarını şöyle ifade etmiştir: *Osmanlı Meliki Muhammed b. Osman'ın elçisi ulaştı. O, büyük Kostantiniyye'nin (İstanbul) fethini sultana haber verdi. Fetihte çeşitli çalışmalar*

³² Koprman, **agm.**, s. 902; Koprman, **age.**, s. 539; Uzunçarşılı, **age.**, C. 2, s. 277-278.

³³ Koprman, **agm.**, s. 883.

³⁴ Cüneyt Kanat, (2006), "Memlûk Kaynaklarındaki Osmanlı İmajının Değişim Süreci", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXI, S. 1, s. 126-128.

yapıldı. Fetih bu yılın Cemâdi el-Ulâ ayının yirmisinde gerçekleşti. Bu, sultana ulaştığında müjde davulları çalındı. Kahire'nin süslendi. Sonra sultan Emir-i Ahûr Sanî Yarış Bay'ı büyük fethi kutlamak için elçi olarak İbn Osman'a gönderdi. Yarış Bâi İbn Osman memlekteine doğru yola çıktı³⁵ Aynı olayı İbn Tangrıberdi ise şu şekilde ifade etmiştir. 857 yılı Şevval ayının 23'ünde Cumartesi günü (27 Ekim 1453) Anadolu ülkesinin Meliki Hongar Muhammed bek İbn Murad bek b. Osman'ın elçisi İstanbul şehrinin fethini Tanrının Sultan Mehmet'e nasip ettiğini bildirmek üzere geldi. İstanbul'u zorlu bir savaştan sonra aldı. Bende bu büyük fetih için Allah'a şükrediyorum³⁶.

Bu olumlu imaj II. Beyazid devrinde de devam etmiştir. İbn Zünbül onun için şöyle demiştir. *O muhakkak Allah'ın salih bir kuluydu. Veliliğinden şüphe yoktu*³⁷. Bu zaman kadar süren olumlu imaj Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesiyle son bulmuştur. Çünkü Yavuz'un hedefinde Mısır vardır. İbn İyas onun hakkında şöyle demektedir: *Selim Şah b. Osman oldukça cahil biriydi. O çok fitneci ve kan dökücüydü. Kardeşlerini ve evlatlarını katletti. Cehaletinden emzirilen bebekleri öldürdü*³⁸ İbn Zünbül ise onun hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: *O dokuz yüz yirmi altı yılında İstanbul'da öldü [1519/1520] ve orada defnedildi. Gariptir, kabrine kimse gitmemekte ve nadiren ziyaret edilmektedir. Muhakkak o çok kan dökerdi. Kimsenin katlinde durmazdı. Babası merhum Sultan Bayezid'in türbesi ise aydınlık ve mamurdur. Vasıflı insanlar ondan ayrılmazdı. Özellikle yatsı namazından sonra [ziyaret edilirdi]. O muhakkak Allah'ın salih bir kuluydu. Veliliğinde şüphe yoktu. Kayıt Bay ile arasında büyük bir sevgi vardı. Her sene onların bazıları bazısıyla hediyeleşirdi. Bazıları selam gönderirdi. Yüce Allah vefat ettirene kadar onlardan bazıları dua talep ederdi. Allah onları rahmetiyle ve rızasıyla sarsın*³⁹.

İbn Zünbül Sultan Selim'i babasıyla karşılaştırmaktadır. Babası hakkında iyi şeyler söylerken onun hakkında kötü şeyler söylemektedir. Bunun nedeni Yavuz Sultan Selim'den önce Memlûklar, Osmanlılar tarafından herhangi bir tehdide uğramamışlardı. Arada bazı gerginlikler olsa da her zaman diyalog halinde olmuşlardı. Ancak Yavuz

³⁵ Muhammed b. Ahmed b. İbn İyas el-Hanefi, (1972), *Bedâ'i'u'z-Zühûr fi Vekâ'i'i'd Dühûr* (1412-1465), (Thk. Muhammed Mustafa), 2. Cüz, Kahire, s. 316.

³⁶ Kanat, *agm.*, s. 128.

³⁷ İbn Zünbül, *Ahiretü'l Memâlik Ev Vakıatü's-Sultan Gavri Mea Selim'ül Osmani*, (İkinci baskı 1998), (Thk. Abdülmün'im Amr, Eşref Ali, D. Abdurrahman eş-Şeyh) Matbaa el-Heynetü'l Mısıriyyetü'l Amıyyetü Lilkitap, Kahire, s. 261.

³⁸ Muhammed b. Ahmed b. İbn İyas el-Hanefi, (1931), *Bedâ'i'u'z-Zühûr fi Vekâ'i'i'd Dühûr*, (1500-1515), (Thk. Muhammed Mustafa), 4. Cüz, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 436.

³⁹ İbn Zünbül, *age.*, s. 261; Kanat, *agm.*, s. 128.

Sultan Selim ile bu durum değişmiştir. Osmanlı artık Memlûk Devletini tehdit etmeye başlamış ve nitekim Yavuz Sultan Selim'in başında olduğu Osmanlı Devletinin eliyle tarih sahnesinden silinmişlerdir. Bu durum doğal olarak tarihi kaynaklardaki olumlu Osmanlı imajının olumsuz şekle dönüşmesine neden olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

2 İBN ZÜNBÜL'ÜN HAYATI ve ESERLERİ

H.X/M.XVI asırda Mısır'da yaşamıştır. Doğduğu ya da yaşadığı yer olması hasebiyle Aşağı Mısır'da bulunan Mahalli mahlasıyla ve remil⁴⁰ ilmiyle ilgilendiği içinde Remmal unvanıyla anılmıştır. Ancak daha çok babası Ali Zünbül'e nispet edildiği için İbn Zünbül olarak tanınmıştır⁴¹. İbn Zünbül Sultan Gavri'nin saray müneccimliğini yapmaktaydı. Sultan Gavri'nin bütün seferlerine de katılmıştır⁴².

Tarih ilmi yanında astronomi ve coğrafya ilimleriyle de ilgilenmiştir. Hatta bu alanlarda dönemin en ünlü âlimlerinden biri de kendisidir. Kaynaklarda Mısır ordu divanında da çalıştığı söylenmektedir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle ilgili tarihiyle tanınmıştır. İbn Zünbül'ün ölüm tarihi hakkında kaynaklarda ihtilaflar vardır. Ancak genel olarak 960/1553'ten sonra öldüğü kabul edilmektedir⁴³. İbn Zünbül'ün hayatı hakkındaki bilgilerimiz maalesef çok azdır. Ünlü bir âlim olmasına rağmen aktardığımız bilgiler dışında hayatı hakkında daha fazla bilgiye sahip değiliz.

İbn Zünbül'ün konumuz olan Ahiret'ül Memalik adlı eseri hakkında detaylı bilgi vereceğimiz için burada ondan bahsetmeyeceğiz. İbn Zünbül'ün tarihleri dışında coğrafya, astronomi ve reml alanlarında da eserleri vardır. Bu eserlerden kısaca bahsedeceğiz.

⁴⁰ Kum üzerine çizgiler çizerek bakılan bir fal çeşidi, kum falı. Bunu yapanada rammal ya da remilci denilmektedir. Bkz: İlyas Çelebi, "Remil", (2007), **DİA**, C. 34, s. 555-556.

⁴¹ Seyyid Muhammed es-Seyyid (1999), "İbn Zünbül", **DİA**, C. 20, s. 474; Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, M. Serdar Bekar, Gülcan Gündüz, Veysel Bulut, (2006), **Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü**, İrcica Yayınları, s. 34.

⁴² Franz Babinger, (1992) **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, (Çev. Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 63.

⁴³ Ramazan Şeşen, (1998), **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İsar Vakfı Yayınları, s. 342-343; Felix Klein Franke, (1973), "The Geomancy of Ahmad b. Ali Zünbul", **A Study of the Arabic Corpus Hermeticum**, C. 20, S. 1, s. 26.

- a) Tuhfetü'l mülûk ve'r rega'ib limâ fi'l ber ve'l bahr mine'l- a'câ'ib ve'l-garâ'ib: Bu eser genel coğrafyadan bahsetmektedir. Ayrıca reml ve astroloji konularını da içermektedir⁴⁴.
- b) el-Kanun fi'd-Dünya: Bu eserde coğrafya, astronomi ve reml ilmi ile ilgili konular işlenmiştir. Eserin içerisinde 322 adet şekil ve resim bulunmaktadır. Bir parçası Berlin'de bulunmaktadır (nr. 668). Yine istinsah edilen bir nüshası da Topkapı Sarayı Müzesinde bulunmaktadır (Revan Köşkü nr. 1638). Eserin Arapça bir nüshası da yine Topkapı Sarayı Müzesinde bulunmaktadır (III. Ahmet nr. 2844). Bu eser II. Murad'ın emri üzerine Milas kadısı Abdurrahman tarafından Acâ'ib-i A'zami adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu tercümenin nüshaları günümüze kadar ulaşmıştır⁴⁵.
- c) el-Makalât ve hallü'l müşklât fi ilmi'l-hat ve'r-reml: Bu eser bir mukaddime, otuz bir makale ve bir hatimeden meydana gelmektedir. Eser Dârü'l Kütübü'l-Mısriyye'dedir. Eserin birer nüshası Arkeoloji Müzesi kütüphanesinde (nr. 559) ve Selim Ağa kütüphanesinde (nr. 547) bulunmaktadır⁴⁶.
- d) ed-Durrü'l Mehdi fi Zuhuri'l –Mehdi: Bu eserin içeriğiyle alakalı herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Eserle alakalı diğer kaynaklarda da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır⁴⁷.

⁴⁴ Es-Seyyid, **agm.** s. 475; Hayajneh, **age.**, s. 16; Babinger, **age.**, s. 64.

⁴⁵ Şeşen, **age.** s. 343; es-Seyyid, **agm.** s. 475-476; Babinger, **age.**, s. 64.

⁴⁶ Hayajneh, **age.**, s. 16.

⁴⁷ Hayajneh, **age.**, s.16.

3 METİN ÇEVİRİSİ

[s. 77]

3.1 Sultan Melik Eşref Kansu El Gavri'nin Mısırdan Çıkışı ve Mercidabık'ta Sultan Selim ile Karşılaşmasının Zikri

O [Sultan Kansu el Gavri] dokuz yüz yirmi bir yılının Rebbiülahir ayının on altıncı günü [30 Mayıs 1515] olan cumartesi günü Mısır'dan çıkmıştır. O zaman devlet emirleri şunlar idi: Onlardan ilki Emir-i Kebir⁴⁸ olan Sudûn el-Acemî [olup diğerleri ise] Emir-i Silah⁴⁹ Er Kemaş, Emir-i Meclis⁵⁰, Seydi Muhammed b. Sultan el Gavri, Emir-i [s.78] Ahur-i⁵¹ Kebir, Nevbetu'n Nuvvâb'ın⁵² başı olan Sudûn Davûdî, Hacıbu'l Huccâb⁵³ olan Enes Bâý, Kansu b. es-Sultan Çerkez, [Kahire] kale Naibi⁵⁴ olan Emir Tokta Bâý⁵⁵, Emir Kansu b. Sultan Kesret, Devâdar-ı Kebir⁵⁶ Emir Tuman Bâý, Emir Tenem ez-Zerakâş⁵⁷, Emir Can Bolat Ebu Tarsin, Emir Tan Beg el-Hazîndâr⁵⁸, Emir Yezbek el-Mükehhâl, Emir Rezmek en-Naşif, Culbân⁵⁹ başı olan Emir Ebrek, Emir Ak Bâý et-Tevîl, sultanın amcasının oğlu Emir Barsbay, Emir Kurt Beg el-Vali, Ebu'l-Mefâhîr ve'l-Meâlî, Emir Kansu Ebu Sene ve Emir Kansu er-Ricle' idi.

⁴⁸ Bazı İslam devletlerinde nüfuzlu emirlere, Memlûkler'de ise kıdemli emirlere atabekü'l asakire verilen unvan. Daha geniş bilgi için bkz: Asri Çubukçu, "el-Emirü'l Kebir", (1995), **DİA**, c. 11, İstanbul, s. 155.

⁴⁹ Bazı İslam devletlerinde savaş ve merasimlerde hükümdarın silahını taşıyan ve silah depolarından sorumlu kumandan. Daha geniş bilgi için bkz: Aydın Taneri, (1995), "Emir-i Silah", **DİA**, c. 11, İstanbul, s. 145.

⁵⁰ Bazı İslam devletlerinde sultanla devlet adamlarının katıldığı önemli meclisleri düzenlemekle görevli şahıstır. Daha geniş bilgi için bkz: Asri Çubukçu, (1995), "Emir-i Meclis", **DİA**, c. 11, İstanbul, s. 141-142.

⁵¹ Saray ve özellikle hükümdara ait hayvanlarla ilgilenen teşkilatın başındaki şahıstır. Daha geniş bilgi için bkz: Abbas Sebbâğ, (2005), "Mîrâhur", **DİA**, c. 30, İstanbul, s. 141.

⁵² Sultanın nöbetini tutan askerler. Bkz: İbn Zünbül, Ahiretü'l Memalik, (Yeniden Yayınlayan Abdülmünim Âmr) (1961) s. 78.

⁵³ Sarayda çeşitli görevler üstlenen kişilere verilen ad. Daha geniş bilgi için bkz: Aydın Taneri, (1996), "Hâcip", **DİA**, c. 14, İstanbul, s. 508-511.

⁵⁴ İslam devletlerinde hükümdar, kadı ve vali gibi devlet yöneticilerinin vekili veya yardımcısıdır. Daha geniş bilgi için bkz: Casim Avcı, "Nâib", (2006), TDVİA, c. 32, İstanbul, s. 312-313.

⁵⁵ Bu isim kitapta sehven Nokta Bay şeklinde yazılmıştır. Doğru olan isim Tokta Bay'dır. Biz çalışmamızda bu ismi doğru şekliyle vereceğiz.

⁵⁶ Bazı İslam devletlerinde başlangıçta hükümdarın divit takımından sorumlu olan daha sonraki dönemlerde çeşitli ve önemli vazifeler üstlenen saray görevlisi. Daha geniş bilgi için bkz: Asri Çubukçu, (1994), "Devâtdâr", **DİA**, c. 9, İstanbul, s. 221-222.

⁵⁷ Silah yapımı ve bakımından sorumlu olan kişidir. Bkz: İbn Tagrıberdi, **age.**, s. 593.

⁵⁸ Sultanın veya emirin hazinesinden sorumlu memurdur. Bkz: İbn Tagrıberdi, **age.**, s. 586.

⁵⁹ Memlûklerde küçük yaşlarda satın alınan bir süre gerekli eğitimler verildikten sonra çeşitli görevlere verilen kişiler. Bunlara eclab da denir. Daha geniş bilgi için bkz: Muhammed Seyyid es-Seyyid, (1997), "Hasekiyye", **DİA**, c. 16, İstanbul, s. 373-374.

Mısır'daki tabilhânenin⁶⁰ başında [yukarıda sayılan] bu yirmi dört emir bulunuyordu. Bunlar da aynı sultan gibi emir ve nehiy edip hüküm verebiliyordu. Bunlardan Kurt Beg el-Vali çok cesur olması, at binmede beceri sahibi olması ve savaş meydanında yürekli ve pehlivanlara karşı savaşmasından dolayı onlardan en üstündü. [s. 79] İlerleyen kısımlarda bunlar hakkında daha geniş bir şekilde bahsedilecektir. Yüce Allah hepsine rahmet etsin.

32 Onların Hükümü Altında Bulunan Şehir Naiblerinin Zikri

Naiblerin evveli Katiye Kansu er-Ricle'dir. Kudüs-ü Şerif ve onun dışında Remle ve buradaki ticari yerler üzerinde Devlet Bâý yöneticiydi. Safed, Trablus, Şam, Beyrut, Sayda ve onların işleri üzerinde Temrâz el Eşrefî naibidi. Dımaşkı's Şam'ın [yani Şam şehri] Naibi Emir Sıbay idi. Humus'un Naibi Aslan b. Budak idi. Hama'nın Naibi ise Akberdi el Gazali idi. bunun için Allah onu hayırla karşılaştırmasın. Halep Naibi ise Hayır Beg⁶¹ idi. Bire Naibi ise Canbirdi idi. Antep Naibi ise Yunus b. Ak Bay idi. Kâl'atûr-Rum Naibi ise Ebu Zeyd idi. Adana⁶², bütün Maraş memleketi, onların çalışanları ve Diyarbakır'a kadar Ali Devlet Bay'ın hükmündeydi. Osmanlı hududuna kadar da Mahmut b. Ramazan'ın hükmündeydi.

Ali Devlet Bâý hükmünde bulunan bütün memleketlerden Mısır'a mal taşımaktaydı. O ki, Sultan Selim ve[s. 80] Sultan Gavri arasında çıkan fitnenin sebebidir. Aynı Hayır Beg⁶³ gibi. İki grup fırka arasında ölümle hasıl olacak olan hasıl olana kadar. Muhakkak Rabbin kıyamet günü muhalif oldukları [şey üzerine] aralarında

⁶⁰ İslam devletlerinde askeri resmi mûsiki takımı ve teşkilatı. Daha geniş bilgi için bkz: Zeynep Tarım Ertuğ, (2010), "Tablhâne", *DİA*, c. 39, İstanbul, s. 333-334.

⁶¹ Çerkez asıllıdır. 868 (1464) ya da 869'da (1465) Kerâc yakınlarındaki Samsun köyündedünyaya gelmiştir. Babasının adı Malbay'dır. Yetişkin çağa ulaşınca babası tarafından kardeşleri gibi Sultan Kayıt Bay'ın hizmetine verildi. Kendisi köle statüsünde değildi. Sarayda yetiştirildikten sonra Sultanın memlûklerinden birisi oldu. Daha sonra Devâtâr Akbirdi'nin yanına gitti. Haseki devâtâr-ı sikkîn unvanını aldı. 1496'da emîr-i aşereliğe, daha sonrada emirî tablhâneliğe getirildi. 1497'de İstanbul'a haberci olarak gönderildi. 1500'de de mukkadem elf emîrleri arasına girdi. Kansu Gavri Memlûk Sultanlığına gelince onu hâcibü'l hüccâblığa tayin etti. Şam Naibi olan kardeşinin vefatına kadar bu görevini sürdürdü. Kardeşi vefat ettikten sonra Şam Naibliğine atanan Emîr Sıbay'ın yerine Halep Naibliğine atandı. Bu görev esnasında Osmanlı- Memlûk sınır mücadelelerine yakından tanıklık etti. Ayrıca Kansu Gavri ve Sultan Selim arasındaki mektuplaşmalarda onun vasıtasıyla yapıldı. Böylece daha önce Osmanlılarla İstanbul'da kurduğu bağı iyice güçlendirdi. İşte bu durum daha sonra Şam'ın ve Mısır'ın Osmanlılar tarafından ele geçirilmesindeki oynadığı etkili rolün başlangıcı olacaktır. Mısır'da beş yıl üç ay kadar beylerbeylik yapmıştır. 928 (1522) yılında ölmüştür. Kendi yaptırdığı caminin yakınına defnedilmiştir. İbn İyas'a göre inatçı, sert bir yapıya sahip sultanlığa layık muhteşem bir hâkimdi. Ölümünden sonra yapılan sayımda altıyüz bin altın ve daha birçok mal varlığının olduğu tesbit edilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz: Seyyid Muhammed es-Seyyid, (1998), "Hayır Bey", *DİA*, C. 17, İstanbul, s. 49-50.

⁶² Kitapta sehven Evne olarak yazılmıştır. Ancak bu isim Adana'dır. Eman Hayajneh'in tezinde de Adana olarak geçmektedir. Bkz: s.81.

⁶³ Kitapta farklı bir isim yazılmış ancak muhtemelen bahsedilen kişi Hayır Beg'dir. Eman Hayajneh'in tezinde de Hayır Beg olarak geçmektedir.

hüküm verecektir. Muhakkak mülk yüce Allah'ındır. Mülkü kullarından dilediğine verir. Akıbet takva sahiplerinindir.

Keşşâflar⁶⁴ ise, Asyût'un [kâşifi] Baybars el Eşrefi idi. Menuf'un kâşifi Kansu el-Adil idi. Feyyûm⁶⁵ ve Behnesa'nın kâşifi Cânım el Eşrefi idi. Demenhur'un kâşifi Yunus el Bedevî idi. Mahalla'nın [kaşifi] Atas idi[...] Zulmüyle meşhurdu.

Sınırları muhafaza eden İskenderiye naibi Kadaberdî'ydi. Dimyat'ın naibi Ali Bâý idi.

Yukarı Said⁶⁶'deki Arap şeyhleri ise, İbnü'l Ömer el-Emir Ali idi. Circa'daydı. Ahdeboğulları doğuda, Gazale şeyhi Hammad bin Hayber Cize'de, Emir Hicazi b.[s.81] Bağdad Menufiye'deydi. Buhayra şeyhi Cüveyli'deydi. Batı da Senhur ve çevresinde Hasan bin Mer'i'ydi.

Sultan Gavri zamanında tertip buydu. Yüce Allah hepsine rahmet etsin.

Doğuda Ahmet bin Bakar bulunmakta idi. Hayrı az, ahlakı kötüydü.

Gavri'nin Mısır'dan çıkışına dönelim.

Sultan Gavri Gazze'ye vardığı zaman [burada] üç gün kaldı. Halk, [Gazze] naibini sultana şikayet etti. [Sultan] onu azledip [hakkında] düzenleme yaptı. Yaptığı zulüm üzerine [Sultan] ona öfkelenmişti. Onu [kesin olarak naiplikten] men etti. Bundan sonra onu görevine iade etti. [Çünkü Sultanın] Amcasının oğluydu.

Sultan, Gazze'deyken Şam Naibi Sibay yanından mektuplar geldi. Onlarda Memlûkların, [sultanın]en yüksek kulaklara sunduklarını zikrediyordu. Allah onları yüceltsin ve devam ettirsin⁶⁷. Muhakkak kulunuz Sultan'ın Osmanoglu'nun savaşı için

⁶⁴ Memlûk ve Osmanlı dönemlerinde Mısır'ın yerli beyleri, bunların idari bölgeleri. Daha geniş bilgi için bkz: Seyyid Muhammed es-Seyyid, (2002), "Kâşiflik" **DİA**, C. 25, Ankara, s. 16-18.

⁶⁵ Yukarı Mısır'da şehir ve bu şehrin merkez olduğu ildir. Aslından bir coğrafi bölge olan Feyyûm, Kahire'nin 100 km. güneybatısında yer alan ve ortasında Birket Kârûn Moeris Gölü) yaklaşık üçgen biçiminde bir havzadır. Feyyûm adı eski Mısır dilinde göl ve deniz anlamlarını taşıyan **pa-yom** (Koptça **phiom**) kelimesinden gelmektedir. Çünkü o dönemde burası bir göller bölgesiydi. Özellikle ortasındaki göl çevrenin su deposu olarak görülmekteydi. Göl ile Nil nehri arasında bulunan Feyyûm Mısır'ın eski şehirlerinden biridir ve Firavunlar zamanında ada manasına gelen Şedit (Chedit) adıyla kurulmuştur. Romalılar buraya Arsinoe demektedir. Müslümanlar ise Hz. Yusuf'un Mısır'daiken burayı ilahi bir işaretle bu şehri kurduğunu söylerler. Daha geniş bilgi için bkz: Seyyid Muhammed es-Seyyid, (1995), Feeyûm, **DİA**, C. 12, İstanbul, s. 514-515.

⁶⁶ Mısır'da bir bölge. Daha geniş bilgi için bkz: Ahmet Kavas, (2008), "Saîd", **DİA**, C. 35, s. 544-546

⁶⁷ Dua edilen kişi sultanın şahsıdır.

sefere çıkmak istediğini duydu. Muhakkak memlûklarının bunu yapacağını, sultanında Mısırdaki kalarak askerlerine yardım etmesini [arzetti].

Efendimiz Sultan biliyor ki muhakkak Hayır Beg [s. 82] bize düşmanlık yapıyor. Onun mektupları her zaman Osmanoglu'nun yanından kesilmiyor. Sultan ona döndü: İşte biz kendimiz onlara geliyoruz.

[Sultan Gavri] sonra askerlere göç için emir verdi. Onlar kabaran deniz dalgaları gibi yağmur dolu bulutlar gibi ilerliyordu. Süvarileri yırtıcı kartallar gibiydiler. Yalnız [Yüce Allah'ın] emri yerine geldiğinde gözler kör olur. Allah onları fitneyle karşılaştırdı. Bütün ileri gelenler sultan oluncaya kadar sultanın yok olmasını istediler. Bu istekleriyle hepsi yok oldular. Niyetleri üzerine gönderildiler.

Yüce Allah'ın garip işlerinden biridir muhakkak Sultan Gavri'nin mahir bir Rammal'i vardı. Sultan her zaman ona diyordu: Bak benden sonra kim hâkim [sultan] olacak? [Rammal] diyordu:[senden sonra hâkim olacak kişinin] harfi “sin'dir”.

Sultan, kendinden sonra [hâkim olacak bu şahsın] Sibay olduğuna inanıyordu.

Sibay, her zaman sultana Halep naibi Hayır Beg'in yaptıklarını, onun Sultan Selim ile beraber olduğunu, kendi soyuna düşman olduğunu ve Sultan Selim'i Mısır'ı Çerkezlerden alması için tahrik ettiğini yazıyordu. Sultan Gavri, Sibay'ın bu nasihatlerini kabul etmedi. Ta ki Allah Teâlâ'nın kaderi, kazası, hükmü ve kudreti [nüfuz etti.] Olan oldu.

Sibay sultan ile mülakat imkânı bulamadı ancak Şam'ın Sa'sa' köyünde karşılaştılar.

Sibay hazır oldu. Sultanın [huzuruna]çıktı. Ona büyük ve kıymetli [hediyeler] sundu.

[s. 83]

Bu yaptığı üzerine Sultan ona çok teşekkür etti. Sonra ona büyük [hediye olan] Hil'at⁶⁸ giydirdi. Naiplerden ondan başka giyen yoktur.

⁶⁸ Halife ve hükümdarlar tarafından verilen şeref elbisesi. Daha geniş bilgi için bkz: Mehmet Şeker, (1998), “Hil'at”, *DİA*, C. 18, s. 22-25.

Sultan, bütün bunlara [rağmen] hıyanetin Sıbay'dan olduğu kanaatindeydi. Kastının, müneccim remmalin de zikrettiği gibi “sin” harfi üzere ancak saltanatı almak [olduğunu düşünüyordu]. Çerkezlerin yiğitliğini bildiği için Sultan Selim’in Mısır’a girecek kudretinin olacağını asla zannetmiyor ve aklından geçirmiyordu. Kimseye memleketlerini alma imkanı vermezlerdi. Onlar mülkün Allah’a ait olduğunu idrak etmiyordu. [Allah] kullarından dilediğine verir. Akıbet takva sahiplerinindir.

Sultan Gavri, Sıbay’ın muhakkak kahramanlardan bir kahraman olduğunu biliyordu. Kalbinde ölüm korkusu yoktu. Muhakkak at güçlü bir süvariye, yürekli bir kahramandı. Şiddetli azim ve kuvvet sahibiydi. Sultan ondan başka kimseyi hesaba katmazdı.

Hayır Beg ise, Sultan korkak olduğunu bildiği için onu hesaba katmazdı. Yürekli değildi. İtibarsız kimselerdendi.

Sıbay, Sultan Kayıtbay’ın memlûklerindendi. [Sıbay] adamlara hesaplanan bir adamdı. O ki, Dımaşk [Şam]’ta medrese yapmıştır. O medrese ki Sıbay adıyla tanınmaktadır. O medrese Babü’l Câbiye⁶⁹ çarşısından çıkıp Darüssade’ye doğru giderken sol tarafında kalmaktadır. Ona birçok vakıf yaptırmıştır. Ona hayırlar tertip etmiştir. Allah ona rahmet etsin.

Nakil söyledi, o Şeyh Ahmed b. Zünbül er-Rammal el-Mahallî [s. 84] Çerkezlerin tarihini, Sultan Selim ve Çerkezler arasında geçen olayı topladı. Muhakkak Sultan Selim’in büyük bir abisi vardı. Adı Sultan Ahmed idi. Bursa hakimiydi. Kardeşi Korkut Manisa hakimiydi. Sultan Selim saltanata geçmeden önce Trabzon hakimiydi. Yalnız, Sultan Selim mülk ve riyaset talebinde kardeşleri üzerinde büyük çaba sahibiydi. Allah kalbine Melik Tatar Han’ın kızıyla evlenme ilhamı verdi. Onunla evlendi Bu evlilik sırtını kuvvetlendirdi. Daha sonra babasından mülkü almak için hazırlandı. Casuslardan onlar ki ona haber getiriyorlardı babası Sultan Bayezid’in zayıf ve ölmek üzere olduğunu, muhakkak oğlu Ahmet’i çağırdığını onun kendisinden sonra onu taht için hazırladığını duymuştu.

[s. 85]

⁶⁹Suriye’de Hz. Ömer’in ziyaretıyla meşhur olmuş bir ordugâh şehridir. Şam’ın güneybatı tarafındaki kapısına Babü’l Câbiye denilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz: Mustafa Fayda, (1992), “Câbiye”, **DİA**, c. 6, İstanbul, s. 538.

Ahmed, kardeşi Selim'den korkuyordu. Çünkü kendisi için mülk talep ettiğini biliyor, gitmeyi erteliyordu.

Selim babasının üzerine gitmek için askerlerini tedarik etti.

Babası bunu duyunca öfkelenmiş karşılarına çıkılmasını emretti.

Askerler çıktı. Aralarında savaş meydana geldi. Sultan Selim mağlup oldu. Hezimet onun oldu. Bütün cephanesi alındı. Kufe'ye kaçtı.

Kemal Ağa denilen bir adamın yanına gitti. O [Kemal Ağa] kale dizdarıydı. Onun yanında birkaç gün misafir kaldı.

Sultan Selim, meydana gelen olayı, kaybettiği mallarını ve adamlarını ona şikayet etti. O [emri] konusunda şaşırılmıştı. Amacı, babası mülkü kardeşi Ahmed'e vermeden önce almaktı. Buna muvaffak olmadı.

Kemal Ağa, ona bizde babanın malından tahsil edilen büyük bir şey var dedi. Ona göndermek istiyoruz. Onu al! Onunla takviye yap.

Kemal Ağa'nın ona söylediği gibi yaptı. Kendisine önceki askerlerinden daha çok asker topladı.

[s. 86]

Sultan Selim askerlerini toplarken Acem, Rum üstünde durmuyordu. Ondan önce askeri olmayı tercih eden herkese maaş veriyordu. Onu askeri yapıyordu.

[Sultan Selim] çok asker topladı. İkinci defa babasını üzerine gitmek için [hazırlandı]. İstanbul'u [almak] istiyordu.

Babasının askerleri yüksek çabasını bildikleri için Sultan Selim'e meylettiler.

Onun Babası Sultan Bâyezîd ise mübarek, bereketli bir adamdı. Allahu Teâlâ dostlarındandı. Büyüklük ve kibri sevmezdi. Askerlerinin başı Yekenciriye⁷⁰ Ağası Yunus Ağaydı.

⁷⁰ Yeniçeri demektir. Osmanlı ordusunda özel konumlu, maaşlı, daimi yaya ordusudur. Yeniçeri ocağının kuruluş tarihi hakkında tam bir bilgi vermek mümkün değilse de belirli bir zaman diliminde meydana geldiği anlaşılmaktadır. Orhan Bey zamanında (1324-1362) yeni fetihler sebebiyle daha fazla askere ihtiyaç duyulmuş, bunu sağlamak ve disiplinli bir ordu kurmak için bunun tercih edildiği ifade

Sultan Bâyezîd oğlu Selim'in ikinci defa üzerine gelmek üzere hazırlık içinde olduğunu haber alınca askerlerine oğluyla savaşmaları için çıkmalarını emretti. Askerleri ona itaat etmedi. Sultan Selim Ebu Eyyûb el-Ensari'nin defnedildiği yere geldi. Allah ondan razıdır.

Vezir-i Azam Ferhat Paşa Sultan Bâyezîd'e gidip bu hali haber verdi. Askerlerinin Sultan Selim'e meylettiklerini bildirdi. Sana öfkeli. Nedeni temiz ve günahsız bir hükümdar olduğunu bilmeleridir. Sen bunun üzerine ne olacağını biliyorsun [dedi].

[s.87]

Sultan Bâyezîd [Vezir-i Azama] onlara oğlu Ahmet'in üzerlerinde hükümdar olduğunu söylemesini emretti.

[Askerler] kabul etmediler. Tek kelimeyle [başka kimseyi değil] illa Sultan Selim'i istediklerini söylediler.

Sultan Bâyezîd malını ve çocuklarını alıp Kufe'ye gitmek için çıktı. Ölene kadar burada ikamet edecek.

Sultan Selim İstanbul'a girdi ve sultanlık tahtına oturdu. Babası iki günlük yolculuktan [sonra] vefat etti. Allah ona rahmet etsin sene 918 [1512/1513]. Kardeşi Sultan Ahmed ise [babası] mülkü ona teslim etmek için çağırmıştı. Üsküdar'a kadar geldi. Kardeşinin [Sultan Selim] ve askerlerinin korkusundan İstanbul'a girmeye cesaret edemedi. Onlar da [askerler] Sultan Selim'in maksadı üzereydiler.

Sultan Selim kardeşi Ahmet'e hilat gönderip onu yerine [Bursa] gönderdi. Aynı şekilde kardeşi Korkut'a da Anadolu ovasındaki memleketi Manisa'ya hilat gönderdi. O da mülkünde [sultanlıkta] kalıcı oldu.

Sonra Kufe'de olan Kemal Ağayı çağırttı. Onu Yekenciriye ağası yaptı. Yunus Ağa'yı da vezir yaptı. Ferhat Paşayı ise Rum ili⁷¹ paşası yaptı. Sonra hükümdarlıkta müstakil [bağımsız] kalmak için kardeşlerinin öldürülmesini emretti.

edilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz: Kemal Beydilli, (2013), "Yeniçeri", **DİA**, C. 43, İstanbul, s. 450-462.

⁷¹ Osmanlıların Balkan yarım adasına verdikleri coğrafi isim ve bu bölgeyi içine alan eyalet. Daha geniş bilgi için bkz: Halil İnalcık, (2008), "Rumeli", **DİA**, C. 35, İstanbul s. 232-235.

Kardeşi Korkut Mısır'a kaçıp [Sultan] Gavri'den iltica [talep] etti. [Gavri'de] ilticasını kabul etti. Sultan Selim, Gavri'den onu talep etti.[Gavri bu talebini] men etti. Gavri ile onun arasında düşmanlık şiddetlendi. Olan olaylar olana kadar.

[s. 88]

Ravi söyledi: Aralarında oluşan şiddetli düşmanlıktan Sultan Selim, Acem Sultanı Şah İsmail üzerine gazaya gitti. Askerleriyle Bire üzerinden geldi. Onun [Bire'nin] naibi Alaüddevle [ismiyle] isimlendiriliyordu. Sultan Gavri tarafındandı. Alâüddin⁷² Maraş ehline Sultan Selim'in askerlerine yemek ve başka bir şeyin kesinlikle satılmamasını emretti.

Şiddetli açlıktan hayvanlar ve insanlar öldü. Bu Gavri ve Sultan Selim arasında savaş sebebiydi.

Alâüddin memleketindeki kale burçlarını sağlamlaştırdı. Sultan Selim meydana gelen [bu durumu] vezirlerine arz etti. Sultan Selim oldukça kederlendi.

Sultan Selim'in gazabı acı, ahlakı sertti. Sultan Selim, etrafa hücum için askerlerine emretmek ve Maraş'ı da muhasara altına almak kastındaydı. Vezirleri onun için istişare ettiler ve bunu gönderip Gavri'ye bildirmesini [istediler].

Mısır Meliki Kansu el-Gavri'ye Alaüddevle'nin yaptıklarının haber verilmesi için bir mektup gönderilmesini emretti. Sultan Gavri cevaben Alâüddevle emrime asidir. Gücü yeterse onu öldüreceğini [söyledi]. Elçilere hil'at [verip] gönderdi.

Sonra Gavri, Alaüddevle'ye gizliden kapalı bir mektup gönderdi. Yaptıkları için ona teşekkür etti. Onu, Sultan Selim'i öldürmesi için teşvik etti. Ona asla imkan vermemesini istedi.

[s. 89]

Sultan Gavri'nin kastı ikisinin arasına fitne koymaktı. İkisinin birbirini öldürmesini diliyordu. Şerleri yeterliydi. İkisinin de kuvvetlerinin şiddetini biliyordu.

Alâüddevle'nin kalbi Sultan Selim'le savaşmak için kuvvetlendi.

⁷² Alâüddevle.

Sultan Selim ise Gavri'nin cevabıyla hileyi hissetti. Son derece sabretti. Ancak bu ikisinin arasında şiddetli fitnenin sebebiydi. Ta ki ne olduysa oldu. Meşhur olduğu gibi.

Sonra Sultan Selim Şah İsmail ile seferde karşılaştı. Kılıç ve sopalarla savaşıp ateşli silahların iptalinde antlaştılar. Sultan Selim [ve askerleri] bir saat duramadı. Askerleri hezimete uğradı. Rumların⁷³ ateşli silahlar olmadan Farslar ile savaşacak kuvveti yoktu. Bunun yanında Yekenciri Ağa'sına ateşli silahların kullanılmasını emretti. Bir saat duramadılar. Şah İsmail [ve askerleri] hezimete uğradılar. Kimsenin ateşe takati yoktur.

Sultan Selim otaklarında bulduklarını aldı. Muzaffer olarak döndüler. Alaüddevle ile savaşmak istiyordu.

Alâüddevle ise çok asker topladı. İki ordu karşılaştı. Bin Şehvar⁷⁴ Sultan Selim Hanın yanındaydı. Şehvar melikti. Bu diyarın hâkimiydi. O Alaüddevle'nin kardeşiydi.

Şahsuvar, Kayıt Bay zamanında Emir Yaş Beg ed-Devâdâr-ı Kebir'in eliyle yaptığı hileyle yakalanarak Mısır'da Bab-ı Züveyle⁷⁵ kapısına asıldı. Hikâyesi meşhurdur.

[s. 90]

Ondan sonra [Şahsuvar'dan sonra] Alâüddevle hâkimiyeti aldı.

Suvarşah'ın evlatlarından büyüğü Sultan Selim'in [yanına] kaçtı. Alâüddvle ile savaşıma kadar yanında kaldı. Her iki fırka savaş için saflara ayrıldı. İbn Şuvarşah, Sultan Selim'in izniyle iki ordu arasında savaş meydanına çıktı. Dedi ki: Beni tanıyanlara bu muhakkak kâfidir. Tanımayanlar ben İbn Şahsuvar'ım. Nerede benim babamın nimetleriyle yetişenler? Nerede beni ve babamı sevenler? Beni düşmandan koruyan kişinin sancağının altına gelsinler. Her insanın mutlaka sevenleri ve sevmeyenleri vardır. [İbn Şahsuvar bu konuşmayı yapınca] Alâaddin'in askerleri titredi. Askerlerinden bir kısmı ayrıldı. Alâüddevle'yi sevmeyenler ibn Şahsuvar'ın tarafına geçtiler. [Savaş başladı] Bir saat olmadan Alâüddevle ve çocuklarının çoğu yakalandı.

⁷³ Roma, Bizans, Rumlar ve Anadolu'yu ifade eden bir isim. Daha fazla bilgi için bkz: Casim Avcı, (2008), *DİA*, C. 35, İstanbul, s. 212-215. Kanaatimizce kitapta bu kelime hem coğrafi isim olarak hem de Osmanlı devletinin ismi olarak kullanılmıştır. Biz bunun yerine Osmanlı ifadesini kullanacağız.

⁷⁴ Burada Şahvar olarak geçen isim sehven yazılmıştır. Doğru isim Şahsuvar şeklindedir. Bizde burada ve ismin geçtiği diğer sayfalarda bu ismi Şahsuvar olarak yazdık.

⁷⁵ Kahire kalesinde bir kapıdır.

Hepsinin kafası kesildi ve Sultan Selim'e gönderildi. [Sultan Selim]de elçilerle Gavri'ye gönderdi. Gavri bu başları görünce kalbi devletin gideceğini hissetti. Çünkü askerleri arasında ihtilaf olduğunu biliyordu. Alâüddeve'ye olduğu gibi. Asker olmadan meliklik olmaz. Askerler [Melikin] aleyhine dönerse devleti yok olur.

Sonra Sultan Selim Mısır'ı almaya tamah etti. Sonra yönünü önce Edirne'ye çevirdi. Vezir-i Azam Ahmed Paşa b. Hersek ondan sonra Bayrı Paşa ile istişare etti.

[Ahmet Paşa] b. Hersek, Sultan Selim'e dedi ki biz babanın zamanında Mısır askerleriyle çarpıştık. Ben asker başıydım. Bizi şiddetli şekilde kırdılar. Yakalandım. Mısır'a esir olarak girdim. [s. 91] Kayıt Bay'ın karşısında durdum. [Beni]serbest bırakmakla üzerimde minneti oldu. Beni affetti. Allah onu da affetsin. Onun kabilesine kılıç çekmeyeceğine ona yemin ettim. Bayrı Paşa bu söylenenleri tasdik etti.

Üç gün sonra Sultan Selim her iki paşayı da azletti. Sonra, Sultan Selim Mısır askerlerine doğru yolculuk yaptı. Zamantı şehrine kadar geldi haber için burada kaldı. Yanına kimse gelmedi.

33 Sultan Selim'in Sultan Gavri'ye Gönderdiği Elçinin Zikri

Sultan Selim [elçi olarak] bir kadının Gavri'ye gönderilmesini emretti. Kadının adı Zebrek ez-Zade'ydi. Topaldı. Haleb'e yetişti. Gavri'nin çadırlarının içinde bin ya da iki bin askerden başkasının olmadığını gördü. Çünkü askerlerin hepsi Haleb'in içine girmişti. Halkı evlerinden çıkarmışlardı. Dokunulmazları, kadınları ve çocukları esir almışlardı. Onlara büyük bir eziyet vermişlerdi. Onlardan [gördükleri] şiddetli zarar, Halep halkının Sultan Selim ile birlikte Çerkezlere karşı isyan etmesine sebep oldu.

Gavri'ye, Sultan Selim'den elçi geldiği ulaştı. Ona izin verdi.

[Gavri'nin] elleri arasında⁷⁶ son derece edepli durdu.

[Gavri] onu selamladı ve Sultan Selim'i sordu.

[s. 92]

Kadı ona dedi ki: Sultan Selim bir oğlunuzdur ve gözetiminiz altındadır.

Gavri ona dedi ki: Eğer oğlum gibi olmasaydı onunla İsmail Şah arasında barış için Mısır'dan bütün âlimlerle buraya kadar gelemezdim.

⁷⁶ Karşısında.

Sonra ona [elçiye] çok mükafat verdi ve gönderdi.

Sonra Gavri savaşa çıkmak için emir verdi. Bütün askerler çıktı. Halep halkına büyük keder ve son derece eziyet vermelerine rağmen bütün mallarını onlara emanet ettiler.

Askerler yanlarından çıkarken büyük, küçük, fakir zengin onlara verdikleri zarar için beddua ettiler.

34 Gavri'nin Sultan Selim'e Gönderdiği Elçinin Zikri

Gavri çadırında oturdu ve Sultan Selim'e elçi gönderilmesini emretti. Devlet büyükleriyle istişare etti. Hepsi, Müslümanların kanının dökülmemesi ve aralarında iyilikle konuşmaları için iki tane din ve ilim adamı gönderilmesini tercih ettiler.

[Gavri öyle] yapmadı. Moğul Bâý ed-Devâdâr'ın hazırlanmasını emretti. [Moğul Bâý] iyi bir adamdı. Delilli cevap verme üzerine kudretliydi.

Gavri ona dedi ki: Rumların ne hal üzere olduklarını bize bildirmek ve bu mektubu Meliklerine vermek için hazırlan.

[s. 93]

Sonra seçilmiş on tane iyi askere Moğol Bâý ile Sultan Selim'in askerlerine gitmelerini emretti. Kibirli elbiseler giyinmişlerdi. Onları gören herkes şekillerine, atlarının güzelliğine, boylarına hayret ediyorlardı. Gelin gibilerdi.

Tek sıra oldular.

[Sözü] uzatmadan Sultan Selim'in yanına girip elleri arasında durdular. Onlara öfkeyle uzunca baktı.

Sonra Moğul Bâý'a dedi ki: “ Ya Moğul Bâý büyüğünüzün yanında ilim ehlinde bize gönderecek bir adam yok muydu[..]?! Muhakkak seni ve on askeri, askerlerim görüp korksun diye gönderdi. Yalnız bende onun oyunundan daha büyük bir oyun yapacağım.

Sonra [Sultan Selim], Moğul Bâý ve cemaatinin boyunlarının kesilmesini emretti. Sert bir sesle cellâdını çağırdı.

Burada hazır bulunanların kalpleri titredi.

Vezir Yunus Paşa ayağa kalktı ve [Sultan Selim'in] elleri arasında yeri öptü. Dedi ki: Elçiler günahsızdır öldürülmez.

[Sultan Selim] dedi ki: Bunun yapılması lazımdır.

Vezir dedi ki: Bu yapılacaksa ise büyükleri Moğul Bâý kalsın. [Sultan Selim] Moğul Bâý'ın hapse atılmasını diğer on kişinin de çadırının önünde art arda boyunlarının vurulmasını emretti. O da onları izlemekteydi.

[s. 94]

Moğul Bâý Zamantı kalesinde iki gün hapiste kaldı.

Sonra [Sultan Selim] onu hazırlatıp sakallarını kestirdi. Başına [kadınların giydiği] uzun ve ince bir elbise giydirdi. Topal ve yaralı bir eşeğe bindirdi.

Ona dedi ki: Büyüğüne söyle: Hazırlığını tam yapsın. İşte ben ona göz kamaştırıcı bir şimşek, bir kasırga gibi gelmeye hazırım.

[Sultan Selim] öfkeden Gavri'nin gönderdiği mektupları okumadı. Çünkü Moğul Bâý ve on [askeri] engelleyici demir zırhlı kıyafetler içinde gördü. Onun, onları askerleri korkutmak, kuvvetinin şiddetini süvarilere [göstermek için]gönderdiğini [anlamıştı].

Moğul Bâý bu sıfatla Gavri'nin yanına döndü. Bu çok ağırlarına gitti. Onlar, Sultan Selim ile Şah İsmail arasında sulh yapmak için geldiklerini zannettikten sonra Sultan Selim ile savaşmak için ayaklandılar.

Sonra Gavri askerlerine Halep'den çıkıp çadırlara dönmelerini ve savaş için hazırlanmalarını emretti.

Gavri, üzerine yürüyüp hemen savaşmak için Kurt Bay el-Vali'ye Sultan Selim ve askerlerinin haberlerini bildirip acele dönmesini emretti.

Kurt Bay, Kayseriye'ye vardı. Halkın kapılarını kapatıp Mısır halkına karşı savaşmak için hazırlık yaptıklarını gördü. Nedeni [s. 95] Halep halkını şehirden çıkarıp, mallarını talan edip kadınlarını ve çocuklarını gasp etmelerinin onlara ulaşmasıydı.

[Kurt Bay] sonra Antep naibi Yunus paşanın yanına ulaştı. Çocuklarını ve malını alıp Sultan Selim'in yanına gitmek için hazırlık yaptığını, kendi soyuna karşı Rumlara

meylettiğini gören Kurt Bay el-Vali döndü. Kayseriye ve Antep bize isyan ettiler. Bizimle savaşmaya kastediyorlar. Sultan Selim ile beraberler. Askerlerinin de bize yöneldiğini haber aldık. Bunun tahkik edince hemen döndük.

Mısır askeri bundan titredi. Endişeye kapıldılar. Gavri derhal fark etti. Emirlerini ve önde gelenleri toplayıp birbirleriyle hainlik etmeyeceklerine, tek vücut olacaklarına ve düşmanla savaşacaklarına dair yemin ettirdi. Askerlerin çoğu Sultan Selim ve Şah İsmail arasında barış için geldiklerini zannediyorlardı.

Antep naibi Yunus Paşa ise Kurt Bay el-Vali'ye yaptıkları için pişman oldu. Kendi kedine: "Onlar [Gavri ve askeleri] kazanabilirler. Ben [o zaman] emniyette olamam. Bir yüzümle onlarla olacağım."dedi.

Hemen [atına] bindi. Gavri'nin elleri arasında hazır oldu. Sultan Selim'in onu yakaladığını, efendisi sultana kaçtığını ve düşman üzerinde ona yardım edeceğini iddia etti.

Hilesi sultanı aldatmadı. Sonra saatinde ve vaktinde arabulucuk yapmasını emretti.

Bütün emirler ve ileri gelenler ortaya toplandılar.

[s. 96]

Emirlerin arasından Şam naibi Sibay ayağa kalkıp Halep naibi Hayır Beg'i tutup Sultan Gavri'nin yanına çekti. Dedi ki: Efendimiz sultan, eğer Allah'ın düşman üzerinde sana yardım etmesini istiyorsan bu haini öldür.

Hayır Beg, aslanın koyunu çekiştirdiği gibi onun elindeydi.

Emir Canbirdi el-Gazâlî ayağa kalkıp dedi ki: Ey efendimiz sultan askerlerinizin birbirleriyle savaşmalarını etkilemeyin. Bu haber düşmanlarınıza gider ve düşmanın size tamahı artar. Kuvvetiniz de zayıflar. Karar sizindir.

Yerine çekildi.

Bu Gazâlî'nin hilesiydi. Yoksa muhakkak Hayır Beg ölecekti. Ancak Allah irade ettiği emri bildirir. Sağ olanın katili yoktur⁷⁷. Sultan ikinci defa yemin etmelerini

⁷⁷ Burada kasıt, Yüce Allah'ın ömür verdiğini (eceli gelmeyen) kimse öldüremez anlamını vermektir.

emretti. Onlarda hıyanet edene Allah hıyanet etsin ve Allah'ın laneti onun üzerine olsun dedi.

Sonra Sultan, askerlerin Halep'ten göçmesi için çağrı yapılmasını ve Sultan Selim ile savaşmak için her birinin kendisini hazırlamasını emretti.

O gün dokuz yüz yirmi iki yılının Recep ayının ikisi olan Cuma günüydü. [1Ağustos 1516].

Yeri sarsacak kadar kalabalığı vardı. Söylemek görmek gibi değil.

[s. 97]

Culbânlar'ın⁷⁸ sayısı on üç bin memlûktu. Hepsi Gavri tarafından satın alınmıştı. Hiçbiri yoktu ki savaş çeşitlerini ve at binmeyi bilmesin. Cülbanları yetiştiren Gavri'ydi. Amacı Karaniselere son vermek için satın aldığı memlûklerden kendisine ordu yapmaktı. Onlar [Karanise] ondan önceki sultanların memlûküydüler. Daha önce yaptıkları gibi ona hile yapmalarından korktuğu için hesaplarını yapıyordu. Kendini muhafaza ediyordu. Muhafazanın kaderde faydası yoktur. Meşhur bir kaidedir. En büyüğü talep eden hepsini kaybeder.

[Gavri'nin] yanında dört mezhepten dört imam vardı. Efendim Ahmed el-Bedevisi'nin halifesi, efendim İbrahim ed-Dısuksî'nin halifesi, efendim Ahmed er-Rufâ'î'nin halifesi, efendim Abdulkadir el-Geylânî'nin halifesi de yanındaydı. Müezzinler, vaizler de onunla beraberdi. Büyük bir nizamı vardı. Nizam bozuldu. Alametler tersine döndü. La havle ve la kuvvete illa billahil alıyyil azim⁷⁹.

35 İki Ordunun Karşılaşması Zikri

İki ordu Mercidabık⁸⁰'ta karşı karşıya geldi. Emir-i Kebir Sudûn el-Acemî, Emir-i Silâh Er Kemaş⁸¹, Emir-i Meclis Yahşi⁸² Bâi, askerlerin ilkiydiler. Emir-i Ahûr

⁷⁸ Memlûk devletinde sultanın seçkin maiyetini teşkil eden memlûklere verilen ad. Bunlara Hasekiyye de denilir. Daha geniş bilgi için bkz: Seyyid Muhammed es-Seyyid, "a.g.m", DİA, C. 16, s. 373-374.

⁷⁹ Kuvvet ve güç sadece büyük Allah'ın yardımı ile olur. Bu bir ayet değil zikirdir. Ancak Kuran'ı Kerimin 18. Suresi olan Kehf suresinin 39. Ayeti bu zikre benzer bir ifadedir. Daha geniş bilgi için bkz: www.kuran.gen.tr, Ali Osman Koçkuzu, (1997), "Havkale", DİA, C. 16, s. 536.

⁸⁰ Bu meydan muharebesi Hz. Davud'un makamının bulunduğu inanan Dâbık sahrasında meydana gelmiştir. Burası Halep'in 38 km kuzeyinde Antakya'dan Menbic'e giden yol üzerinde Kuveyk ırmağının kenarındaki Dâbık yerleşim biriminin yakınında yer almaktadır. Merc kelimesi Arapçada "otlak, çayırılık, düz yer" anlamlarına gelmekte olup Dâbık sahrası, Dâbık çayırılığı anlamında buraya Merc-i Dâbık denmiştir. Daha geniş bilgi için bkz: Feridun Emecen, (2004), "Mercidâbık", DİA, C. 29, İstanbul, s. 174-176.

⁸¹ Cümlede Er Kemas olarak geçmiştir. Ancak bu bir yazım yanlışlığıdır. Doğru ibare Er Kemaş şeklindedir.

Seydi Muhammed b. Sultan Gavri babasının emriyle Halep'te kalmaktaydı. Bunun gibi Devâdâr Cânîm el-Eşrefî de, Nevbetun-Nuvvab reisi olan Sudûn ed-Devâdârî, Enes Bây [s. 98] Hacibu'l Huccâb, Kansu b. Sultan Çerkez, - kahramanlardandı- Tenem⁸³ ez-Zerâdkâş, Can Bolât Ebu Tarsin, Tani Beg el-Haznedar, Yez⁸⁴ Beg el Mukehkhâl ve sultanın amcasının oğlu Barsbay da askerin önünde idiler.

O gece savaşmadan uyudular. Ancak bazılarının bazılarına tuzağından onlardan hiçbirini için rahat bir uyku değildi.

Savaşın başlangıcı 921 yılının Recep ayının yirmi üçüncü ünü olan mübarek pazar günüydü. [2 Eylül 1515].

Gün aydınlanınca Osmanlı ordusu [mensupları] kabaran deniz gibi atlara bindiler. Safları arka arkaya göründü. Tasvir dışıydılar. Sağlı sollu renk renk bayrakları belirdi. Safları seyir halinde çokça akan su, etrafı kuşatan okyanus gibiydi. Her taraftan saflarını düzenlediler. Sultan Selim'in bulunduğu büyük taraftan aniden büyük bir top [mermisi] süratli bir şimşek ve şiddetli bir sesle fırlatıldı. Top sesinden çöl sallandı. Duman çıktı ve sarı bir dağ gibi oldu.

Çerkez tarafından Osmanlı'ya karşı ilk savaşan Hıms⁸⁵ naibi Aslan b. Budak'tı. Kantariyesini⁸⁶ eline aldı atının eğeri ni bıraktı. Sağında ve solunda bulunan atlılara vuruyordu.

Aslan b. Budak'ın bu hamleyi yaptığını gören diğer emirler de gayretlendi. Şam naibi Emir Sibay sonra [s. 99] Emir-i Kebir Sudûn el Acemî ve arkasındaki bin kadar memlûku da hücum etti. Onun emrinde olan memlûklarda saldırdı. Sonra Can Bolat Ebû Tarsin sonra Emir Allan Devâdâr-ı Sani sonra Kansu b. Sultan Çerkez sonra Kurt Bay el-Vali hücum etti. [Kurt Bay el-Vali] acele ölümün atlısıydı. Cesaretinden olan iyiliği Allah'adır. Asrının tekiydi.

Sonra Tenem ez-Zerâdkâş, Emir-i Meclis Yahşi Bây, Hacibu'l Huccâb Enes Bây, Emir Kansu Kurt, Emir Tan Beg el Haznedar, Emir Tan Beg en-Necmî, Sultan Gavri'nin amcasının oğlu Emir Barsbay, Emir Kansu Ebû Sunne, Emiru'l Facir, Emir

⁸² Cümlede Ahşî Bay geçmektedir. Ancak bu bir yazım yanlış ıdır. Doğru ibare Yahşi Bay şeklindedir.

⁸³ Cümlede Tenmür olarak geçmektedir. Ancak bu bir yazım yanlış ıdır. Doğru ibare Tenem şeklindedir.

⁸⁴ Cümlede Ez Beg olarak geçmektedir. Ancak bu bir yazım yanlış ıdır. Doğru ibare Yez Beg şeklindedir.

⁸⁵ Humus. Suriye'de bir şehirdir. Daha geniş bilgi için bkz: Robert Mantran, "Humus", (1998), C. 18, s. 370-373.

⁸⁶ Bir savaş aleti.

Hayır Beg el-Mimar, Beyrut naibi Emir Canbirdi, Emir Canbirdi el-Gazâlî ve Halep naibi Hayır Beg, -ikisi Sultan Gavri'ye inat edenlerin başındaydılar- ve Trablus naibi Temraz hücum ettiler.

Hepsi tek hamleyle hücum ettiler. Osmanlı'ya saldırıp savaşa katıldılar. Kalan Osmanlılar'da girişken aslan gibi karşılık verdiler.

Şeyh Ahmed İbn Zünbül el Mahalli dedi ki: Eski tarihlerde ne böyle bir olay, ne de her iki tarafın sayılamayacak askerleri kadar kalabalık görmedik.

Dedi ki: O gün Çerkezlerden savaşan kişiler iki binden fazla değildi. Onlar bahsi geçen öndeki emirler ve onlara tabi olanlardı. Gavri'nin satın aldığı cülbanlar yerinden kılmıdamadılar. Mızraklarını çekmediler ve kılıçlarını sallamadılar.

Bunun sebebi; Yüce Allah onların devletini yok etmek istediği zaman, yerine getirmek istediği emir ve geçirmek istediği hüküm için aralarına aykırılık koyar.

[s. 100]

Söylenen üzerine, Sultan Gavri ilk seferde Karâniselerin savaşmasını emretmiştir. Karâniseler Cülbanlardan daha iyi savaşıyordu.[Ayrıca]kastı, yeterli [derecedeki] şerlerinden kurtulmak ve vakit kazanmak için bitmeleri idi. O, onları [her zaman] hesaplıyordu. Ona hile yapmalarından korktuğu için önde savaşmalarını emrediyordu. Onlar [Gavri'inin]hilesini biliyorlardı. Kendisi ve culbânlarının durduğunu, kimsenin hareket etmediğini gördüler. Onun üzerinde niyetleri bozuldu. Ona dediler ki: Biz kendimiz ateşle savaşıyoruz. Sen durup keyifli gözlerle bize bakıyorsun. Memaliklerinden kimseye meydana inmelerini emretmiyorsun.

Bütün askerler birbirlerine muhalif oldu. Niyetleri bozuldu. Dönecekleri fikir, üzerinde duracakları tedbir kalmadı. Kim konuşsa diğeri tersini söylüyordu. Bu yüzden nizamları bozuldu.

Bahsi geçen emirler iki bin kadardı. Onlar ve onlara tabi olanlar hücumda Allah'a tevekkül edip niyetlerini bozmadılar Osmanlı'ya saldırdılar. Osmanlılar'da onlara toparlarla ve mermilerle vurdular. Dumanın çokluğundan at ayaklarından çıkan tozdan gün geceye döndü. Onlar niyetleriyle ittifak olup tek adam gibi savaşıyorlardı. Hiç birinin kalbinde bozgunculuk, hile, haset yoktu. Bunlar üstünlük isteyenler için en güzelidir.

Söyleyen daha iyi söylemiş: Yüce Allah bir kavme hayır isterse onları birleştirir. Bir kavme şer isterse aralarına fitne ve aykırılık koyar.

[s. 101]

Acayip şeylerin en acayibi de muhakkak önceden bahsettiğimiz Çerkezlerden o iki bin atlıya yakın olanların yüz elli bin kişilik Osmanlı [ordusuna] karşı ölümüne savaşmalarıydı. Osmanlı askerlerinden binlerce Türk yayaydı. Bir o kadar da süvariye. Tek seferde üzerlerine indiler.

Onlar böyleyken Sultan Selim atına tekme vurup büyük safın kalbinden orta safa vardı. Elinde Ömer b. Hattab'ın (Allah ondan razı olsun) kılıcı vardı. Askerlerine şöyle bağırdı: Karşımda düşmanımın böyle mi savaşacaksınız? Paşalara da bağırdı.

Osmanlılar bunu görünce Çerkezlerin üstüne vadinin genişliğini dolduran deniz gibi döndüler. Hepsi döndü. Toplar ve mermiler attılar. Çerkezlere, Araplara ve yayalara yere yağın yağmur gibi hücum ettiler. Gün onlar [Çerkezler] üzerine büyük kıyamet gibi oldu. Her top elli, altmış ya da yüz kişinin üstüne düşüyordu. O çöl kandan mezbaha gibi oldu.

Sultan Selim ve Osmanlılar savaşta Gavri'nin safına kadar geldiler. Hayır Beg ve [Canbirdi] el-Gazâlî yenilen Çerkezlerle Gavri'nin çadırına kadar gelip kaçın, kaçın Sultan Selim etrafınızı sardı. Gavri öldürüldü. Biz mağlup olduk. Herkes Halep'e dönsün diye bağırdılar.

Culbânlar [bu çağrıya] tabi oldular. Askerler dağıldı. Hayır Beg'in söylediği gibi Gavri'nin öldürüldüğünü zannetiler. [Hayır Beg] bunu Gavri'ye olan hasedinden ve dalavere için yaptı. [Oysa] Sultan Gavri yerindeydi. Etrafında bazı [s.102] yakın culbânları vardı. Uzak olan bazı cûlbânlar onun [Gavri'nin] öldüğünü zannetiler. Mağlup olup Hayır Beg ile Halep'e yöneldiler.

Askerlerin dağıldığını öğrenen Gavri yüksek sesle onlara çağrı yaptı: Ey ağalar yiğitlik bir saat sabretmektir. Onlardan kimse ona dönmedi. Allah'ın emri önceden takdir edilmişti. Tüm bunlar sultanlarına olan hasetlerindendi. O, [Gavri] Karânislerin peyderpey sonlarının gelmesini istiyordu. Sonra onun ve culbânlarının bağımsız, kedersiz bir zaman ve saltanatı [olacaktı].

Bilenler dedi ki: En büyüğü talep eden hepsini kaybeder. Sultan olsan dahi mağlup olmamak için inat etme.

Emir-i Kebîr Sudûn el-Acemî öne çıktı ona dedi ki: Ey efendimiz sultan nerede culbânların nerede has askerlerin bize bu muameleyi mi yapacaktın? Payen son bulsun istemiyorsun. Kendini ve bizi yok ettin. Yalnız kıyamet senle bizi bir araya getirecek. Subhan ve ulu mevlamızın [Allah c.c.] elleri arasında duracağız. Yüce Allah aramızda adaletle hükmedecek⁸⁷ La havle vela kuvvete illa billahil aliyyil azim”

Emir Sudûn sonra sağ tarafına dönünce Emir Sibay, Emir Ak Bâyet-Tevil, Emir Allan, Emir Aslan b. Budak ve karâniselerin önde gelenlerinin var olduğunu [gördü.] Teçhizatlı duruyorlardı. Askerleri zorlanmış, yenilmişti. Onlar yüz kişinin yüz seksen bin kişiyle savaşağını ummuyorlardı. Yalnız az olmalarına rağmen o büyük ordu karşısında duruyorlardı. Onlardan [Osmanlı ordusu] kimse öne çıkamıyordu.

Sonra bu az olan grup darbelerden savaştan yoruldu. Çokluk yiğitliğe galip gelir.

[s.103]

Hatta Gavri ölmedi. Ta ki arkasındaki sancak hamili Emir-i Livâ ile tek kaldı. Yaşı büyük bir adamdı. İnal el-Ecrud’un memlûkuydu. Gavri, meydana gelen şiddetten, kahırdan yere eğildi ve düştü. Bilincini kaybetti.

36 Sultan Gavri’nin Başının Kesilmesinin Zikri

Dedi [...] Sultan Gavri yere düşünce sancaktar mızrağını attı. İşlemeli kumaşı aldı. Üç bin altın değerindeydi. Emir Allan, Emir Ak Bâyet-Tevil’e dedi ki sultanın durumu için ne düşünüyorsun?

[Emir Ak Bâyet] ona dedi ki: Sen de ne var [...]

[Emir Allan] dedi: Eğer onu terk edip gidersek, onu bırakırsak düşman gelecek onu öldürecek ve başını alacak. Bütün Osmanlı memleketlerinde başını dolaştıracaklar.

[Emir Ak Bâyet] dedi ki: Fikrin nedir?

⁸⁷ Emir-i Kebir Sudûn el-Acemî burada Kuran-ı Kerimin üçüncü suresi olan Al-i İmran suresinin 30. ayetine işaret etmiştir. Yüce Allah ayeti kerimede şöyle buyurmaktadır: Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. Yine Allah sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Allah kullarını çok esirgeyicidir. Bkz: www.kuran.gen.tr Diyanet Meali.

[Emir Allan] dedi ki: Fikrim, başını kesip kuyuya atalım. Başsız gövdeyi kimse tanımaz.

[Emir Ak Bay] dedi ki: Fikrin doğrudur.

Emir Allan kullarından birisine emretti. Kulu Sultan Gavri'nin başını kesip orada bulunan bir kuyuya attı.

[s.104]

Sonra Emir Allan Halep tarafına döndü. Emir Ak Bâyet-Tevîl ise Acem tarafına döndü. Ölene kadar orada kaldı.

Osmanlıyla savaşmaya devam eden emirlerin üzerine ölüm denizi döküldü. Dağları ve ovaları dolduran askerlerin belasına girdiler. Bu çok topluluk üzerlerine toplandı. Atları ölümlerin içine saplanmıştı. Emirleri dünyadan umutlarını kesen kimseler gibi savaşıyorlardı.

Nişancılar onlara mermi attılar. Emir Sibay ve Emir Sudûn el Acemî düştüler. Emir Kansu bin Sultan Çerkez ise kılıçla vuruyordu. Cesaretiyle Osmanlı askerlerini ayırıp bu taraftan çıktı.

Hayattan umudu kesilmişti. Kötü koku dağılınca nefes aldı. Bin iyilik binlerce kişinin arasından çıkanın olsun. Fakat Allah'ın emri gelince hakkıyla hükmeder. Allah'ın hükmü reddedilemez. Orada meyan kökü yetişen bir nehre düştü. Atının ayakları dolandı ve suda boğuldu.

Osmanlı askerleri ona uzaktan bakıyorlardı. Onu o halde görünce etrafını sarıp onu yakaladılar. Elbiselerini çıkarıp kılıçlarıyla parçaladılar.

Emirlerin çoğu şehirlere dağıldı. Çoğu da öldürüldü. Toplulukları hezime uğradı. Sultan Selim'in askerleri Gavri'nin çadırına gelme fırsatını yakaladılar. İçindeki her şeyi aldılar. [Çadırdaki] şeyler tasvir edilemezdi. Altın, gümüş kantarlarca [s.105]süslü elbiseler, önceki sultanların verdiği hediyelerin hespsi gitti. Bir günde talan edildi.

Bunlar; Sultanın Halep kalesinde bıraktıklarına, emirlerinin ve askerlerinin Halep halkına emanet ettiklerine nispetle daha azdır. Sultan Gavri'nin Osmanlılarla karşılaşmaya çıktığı zaman beraberinde yüz kantar altın dinar, iki yüz kantar gümüş

yarmıklardan aldığı nakledilmiştir. Amacı İstanbul'a ulaşana kadar bunları askerlerine nafaka yapmak ve onu Sultan Selim'in elinden almaktır.

Bunun sebebi; muhakkak Sultan Selim, Sultan Gavri'ye nasihat üzerine bir mektup göndermişti. Ama çoğu tehditti. Zehri yağa katmak gibiydi. [Mektubun]cümlelerinden bazılarında dedi ki: Eğer Müslümanlara yaptığın zulüm ve işkenceden dönmezsen Osmanlıdan askerlerle gelip Mısır'ı üzerine yıkacağım.

Bu sözler Gavri'nin tahrik olup Sultan Selim üzerine savaşa çıkmasına sebep oldu.

[Gavri şöyle]cevap gönderdi: Ben bize gelmene seni muhtaç etmeyeceğim. Ancak kahramanlara karşı hazır ol. Adamların nasıl yaptığını göreceksin.

[Sultan Gavri] sözünde sadıktı. Nedeni askerlerinin kalbini karartmıştı. Karânise emirlerinin çoğu ölmüştü. Bütün askerler ondan tiksiniyordu. Onunla beraber çıkanlar Mısır'a dönmeyi temenni etmiyorlardı. Bunun nedeni tedbirinin kötü olmasındandı. İlahi takdir yerine gelene kadar bunlar oldu.

Ravi dedi ki: Sultan Selim geceyi Mercidabık'ta geçirdi. Sonra sabah olunca iki tarafın ölülerinin sayılmasını emretti.

[s.106]

Çerkezlerden bin ölü buldular. Çoğu top ve mermiyle [öldürülmüştü]. Osmanlıdan ise dört bin asker öldürülmüştü. Çerkezlerden ölmüş büyük bir adama rastladılar. Üzerinde sultanlara layık parlak elbiseler vardı. Heybeti ve vakarı tasvir edilemezdi. Yüzünden nur fışkırıyordu. Aldığı darbeyele bacağı gitmişti. Çerkezleri tanıyanlar çağrıldı. Emir-i Kebîr Sudûn el-Acemî olduğunu [gördüler].

Sultan [Selim] yıkanmasını ve üzerinde namaz kılınmasını emretti. Orada zâviye türbesinde defnedilmesini emretti. Zâviye Şeyh Ebin-Nûr el-Kârî' diye isimlendirilmişti. Çerkezlerin durumu ise, üzerlerine hücum geldiğinde birbirlerini talan ettiler. Her biri gücünün yettiği kadar diğerinden alıyordu. Düşmanı olan ve ona gücü yeten onu öldürdü. Her şeyin belası kendi cinsindendir.

Yüce Allah'ın sözüne bak: Birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, [devletiniz elden] gider. [...]⁸⁸

Yüce Allah'ın sözü: “Biz bir memleketi helak etmek istediğimizde onun refah içinde yaşayan şımarık elebaşlarına itaati emrederiz onlarda orada kötülük işlerler. [...]⁸⁹

Yüce Allah'ın sözü: Allah bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Onlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcı da yoktur. [...]⁹⁰

Haleb'e dönen askerlerin çoğunu Haleb halkı kabul etmedi. Nedeni daha önce Gavri'yle geldiklerinde onlardan gördükleri şiddetti. Büyük kuvvet, şiddetli cesaret ve azizliklerinden sonra [askerler] dağıldı. Cesaretleri gitti. Şevkleri kırıldı.

[s.107]

Bu olay Haleb halkının mutluluğuna da sebep oldu. Çerkezler bütün mallarını onlara emanet etmişlerdi. Sadece atlarıyla çıkmışlardı. Haleb halkı [bu mallara] tamah etti. Bunun için [Haleb'e] girmelerine engel oldular.

Hayır Beg ise Haleb'e girdi. Seydi Muhammed b. Gavri'yi de [yanına] aldı. Babası onu Haleb kalesindeki hazine ve malları için bırakmıştı. Şahsuvar'ın yirmi bin süvariyle Ceylan⁹¹'a indiğini, amacının onu ve Haleb'i almak olduğunu haber verdi.

Seydi Muhammed dedi ki: Fikriniz nedir ey Emir Hayır Beg?

[Hayır Beg] dedi ki: “Fikrim, askerlerin Mısır'a yolculuk etmesi çağrısını yapacağız. Askerlerden istediğini toplayacaksın. Babanın yerine Mısır'a sultan olacaksın. Bunun için bende yardım edeceğim.”

[Seydi Muhammed] bunu tasdik etti.

⁸⁸ Enfal Suresi 46.ayet. Ayetin tamamı şu şekildedir. Allah'a ve Resulüne edin itaat **birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz**, devletiniz elden **gider**. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.

⁸⁹ İsra Suresi 16. ayet. Ayetin tamamı şu şekildedir. **Biz bir memleketi helak etmek istediğimizde onun refah içinde yaşayan şımarık elebaşlarına itaati emrederiz onlarda orada kötülük işlerler**. Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir de oranın altını üstüne getiririz.

⁹⁰ Rad Suresi 11. ayet. Ayetin tamamı şu şekildedir. İnsanı önünden ve ardından takip eden melekler vardır. Allah'ın emriyle onu korurlar. Şüphesiz ki bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez. **Allah bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Onlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcı da yoktur**.

⁹¹ Ceylan: Fars kökenli bir kavimdir. İran'ın İstahr tarafından gelmişlerdir. İbn Zünlül, **age.**, s. 107.

Haleb’den Mısır’a yolculuk çağrısı yapıldı. Mısır’a gitmeyi isteyenler bize tabi olsunlar [denildi].

İnsanlar [Mısır] yönüne çıktılar. Canlarının selameti için ağırlıklarını ve mallarını terk ettiler. Bu bir oyundu.

Kaçarcasına Haleb’den çıktılar.

[s. 108]

Hayır Beg bunu, Sultan Selim’in Haleb’i savaşmadan alması için yaptı[..]

Öyle de oldu.

[Hayır Beg]; Sultan Selim’e yaptıklarını, bu vakitte Haleb’e gelmesini, Mısır askerlerinin olmadığını, Haleb askerlerinden ise itaat edenlerin yerinde bırakılmasını söyledi.

Sultan Selim kalabalığıyla geldi. Savaşmadan Haleb’e girdi. Halk ve askerler ona itaat etti. [Haleb] mülkü oldu. Var olan malları aldı. Çoğu talan edildi.

[Seydi Muhammed] b.Gavri, Mısır’a telaşla ve kötü hallerde girdi. Allah bir şeyi dilerse onu bildirir.

Ravi dedi ki: [Seydi Muhammed] b. Gavri Haleb’e çıktığı zaman Dımaşk-ı Şam’ı kastetti. Araplar üzerlerine geldi. Onun, yanındakilerin yüklerini ve güçlerinin yettiklerini talan ettiler. Eğer cülbanların başı Emir Ebrek ve Emir Canbirdi⁹² el-Gazâlî olmasaydı bütün askerleri talan edeceklerdi.

Muhakkak askerlerin kalbi ölmüştü. Allah kalplerine korku koymuştu. Dımaşk’a kötü hallerde girdiler. Dımaşk onlara daraldı. [Onlar için yiyecek]fiyatları yükseldi. Orada on sekiz gün kaldılar.

Emir Canbirdi el-Gazâlî Sultan olmak istiyordu. Bunu durumu gören Emir Ebrek dedi ki: “Olanın en iyisi saltanatın sultanın oğlunun olmasıdır.” Culbânlar ve karâniselerden bazıları tek cümlede evet diye cevap verdiler.

[s.109]

⁹² Bu isim burada ve ilerleyen bölümlerde Kanberdi olarak geçmektedir. Ancak bu bir yazım yanlışlığıdır. Doğru isim “Canbirdi”dir. Diyanet İslam Ansiklopedisinde de Canbirdi şeklinde geçmektedir. Bizde burada ve bundan sonraki bölümlerde bu ismi Canbirdi olarak ifade edeceğiz.

Bunu duyan Emir Canbirdi el-Gazâlî saltanattan umudunu kesti. Aleyhte, emirlerinin tersini yapmaya başladı. Menfaatlerine olacak tedbirleri bozuyordu.

Emir Allan kalkıp dedi ki: Payitaht Mısır'mı yoksa Şam mı?

Mısır dediler.

[Emir Allan] dedi ki: Mısır'a gidin. Emirleri toplayın. Tercih ettiğiniz birisi üzerine ittifak edip onu sultan yapın. Sultanlık ancak yiğit ve akıllımıza iyidir. Özellikle biz en sıkıntılı hallerdeyiz. Düşman bizi talep ediyor. Sultanın oğlu olsa dahi küçük bir çocuğu kendimize nasıl sultan yaparız? Bu hal ve şekil üzerine onda sultanlık için yeterlilik ve kudret yoktur.

Fikrini isabetli buldular [...]

[Emir Allan'ın] kendisi sultan olma amacındaydı. O seçilmiş meşhur bir süvari idi. Her insan payeyi kendisinden başkasına istemez. Mısır'a doğru gitme fikrinde ittifak ettiler. [Seydi Muhammed]b. Gavri sıradan bir insan gibi onlarla beraberdi. Ona [yüzlerini] dönmüyorlardı.

Karâniselerin reislerinin tümü ise kendileri sultan olmayı istiyorlardı. Yüce Allah'ın dilediğinden başka bir şey olmaz.

Sonra asker Mısır kastiyla Şam'dan çıktı.

[s.110]

[Canbirdi] el-Gazâlî'ye dediler ki: Şam'ı kim koruyacak?

[Canbirdi el-Gazâlî] dedi ki: Emir Nasıruddîn b. Haneş [koruyacak].

[Canbirdi] ardından onu çağırttı. Makamına layık hil'at hediye etti. [Nasıruddîn bin Haneş], o diyardaki Arap şeyhlerinin ileri geleniydi.

[Canbirdi el-Gazâlî] ona dedi ki: Memleket senin memleketindir. Sen koruyacaksın. Biz durumun nasıl olacağına bakacağız.

Sonra Emir Canbirdi el-Gazâlî askerlerle beraber Mısır'a gitti. O, sultan olmadığı için onlara gizli hainlik [yapıyor], onların tersi hareket ediyordu. Kalbiyle Hayır Beg'in fikrindeydi. Sultan Selim'i Mısır'ı alması için tahrik ediyordu.

Sultan Selim Haleb'den Şah İsmail'e gitme amacındaydı. Mısır'ı alma amacı yoktu. Ancak onu Mısır'ı almaya Hayır Beg ve Gazâlî tamah ettiler. Askerler ve emirler en kötü hallerde gece Mısır'a girene kadar hareket ettiler.

Canbirdi el-Gazâlî evine indi. Sultan Gavri'nin oğlu Seyydi Muhammed ise babasının evine geçti. Bu evi kendisine Bundukkaniyyin'de yapmıştı. Hamzavi'nin tüccar hanı yaptığı ev [s.111] halen mevcuttur. Orası Suru'l Gavriye'ye bağlı çevresi ve kapıları olan büyük bir salon [koridor] idi. Süphan değiştiren ama değişmeyen kimseye [Allah'a] olsun!

Hacibu'l Huccâb Enes Bâ'yın [evi] ise Hadretu'l-Bakar'ın başından Selbiyye⁹³ tarafına dönünce sağındadır. Bu ev şimdi Yemen'de ölen Hamza'nın evi olarak bilinmektedir.

Tanem ez-Zeredkâş'ın evi ise önündeki evdi.

Emir Tani Beg en-Necmî'nin evi ise Hadretu'l-Selbiyye'deydi. Kâl'atul Kebş⁹⁴e gidince solundadır.

Emir Yez Beg el-Mukahhâl'ın evi ise solda merhum Kaymakam Osman Beg'in olduğu tabakhanelerin başındaydı.

Kansu el Facir'ın evi ise Babü'z-Züveyle tarafında ondan aşağıdaydı.

[s.112]

Emir Yahşi Bâ'yın evi de [Emir Kansu el Facir'ın evinin] karşısındaydı.

Culbânların başı Emir Ebrek'ın evi de Kebş etrafında Selbiyye'nin başındaydı.

Devâdâr-ı Kebir Tuman Bâ'yın evi ise Bereketü'l-Fil⁹⁵deydi.

Emir Allan'ın evi ise Emir-i Ahûr medresesi civarında Bereketü'l-Nasiriye⁹⁶deydi.

⁹³Ahmet b. Tolun camisine yakın bir mekândır. İbn Zünbül, **age.**, s. 111.

⁹⁴Ahmet b. Tolun camisinin doğusundan Bagale'ye kadar olan yerdir. İbn Zünbül, **age.**, s. 111.

⁹⁵Kahire'ye bitişik bir göl olup vaktiyle etrafı yalılarla süslüydü. Bkz: Şemseddîn Samî, (1889), **Kamus-i A'lâm**, Maarif Nezareti Yayınları, C. 2, İstanbul, 1285.

⁹⁶Mısırdaki bir göldür. Bkz: Samî, **age.**, C. 2 s. 1285.

Emir Kansu Kurt'un evi ise Siba köprüsü yakınında eski Mısır'a yöneldiğinde Lâçin medresesi civarındaydı.

İbn Sultan Çerkez'in evi ise Seydi İmadüddîn'e yakındı.

Kale naibi Toktabay'ın evi ise Büştek hamamına yakın İzzi çarşısının başında bir patikanın içindeydi. O ki içinde Deşişe nazırı Kayıd Ağa oturmaktaydı.

[s.113]

Emir-i Meclis Er Kemâş'ın evi ise Yezbekiyye de Beyt-i Yezbek'teydi.

Tani Bey el-Hazindar ise şimdi Kâdî'l Asker evi olan Emir Mamay'ın evindeydi.

Sudûn ed Devâdâr ise Haranfeş'e yakın, Basıtiyye medresesinin karşısında olan Can Bolat'ın evindeydi.

Kansu Ebû Sünne'nin evi ise yolda görünen İzzi çarşısının başındadır.

Emir Hoşgeldi'nin evi ise Tebana'da Bakla çarşısının civarındadır.

Ak Bâyet-Tevîl ise Tarabây'ın evindedir.

[s.114]

Emir Kansu Ricle'nin evi ise Remile'dedir.

Can Bolat Ebû Tarsin'in evi ise Safiyye çarşısındadır.

Kurtbay el-Vali'nin evi ise Babü'z-Züveyle'ye yönelirken İzzi çarşısının başındadır.

Mısır bu emirlerle süslenmiş gelin gibiydi. Her biri münferit bir sultan gibiydi. Sokağında ve himayesinde olan herkesin rızkı, geçimi iyiydi.

Suphan değişmeyen, yok olmayan, gözlerin görmediği [Allah'a] olsun.

Kansu el-Eskâle'nin evi ise Sefiyye çarşısına yönelirken Hadra'daki Babü'l Halk'taydı. Şimdi de meşhurdur. [Kansu], seyislere atların parlayan elbiseler gibi parlayana kadar taranmasını emrediyordu. Bunun için ismi Eskâle idi.

Emir Sudûn el-Acemi'nin evi ise Sebbain çarşısının başında, zikredilen çarşıya doğru soldadır.

Allah ruhlarına rahmet eylesin.

[s.115]

37 Askerlerin Mısır'da Kalan Askerlerle Toplanması Zikri

Askerlerin Mısır'daki askerlerle toplanmasına, olaylarının hikâyesine, kahırdan birbirlerine muhalefetlerine ve sultanları üzerindeki zıtlıklarına dönelim. Kendilerinin ve sultanlarının yok olmasına sebep oldular. Bunların hepsi inadın semerisidir. Nakledenin dediği gibi: Sultan olsan bile yok olmamak için inat etme.

İkinci gün emirler ve ileri gelenler Kâl'atül Cebel de toplandılar. Tuman Bâ'y'ın sultanlığı fikrinde ittifak ettiler. Dokuz yüz yirmi iki yılının Ramazan ayının 15. günü olan Pazar günü [12 Ekim 1516] [Tuman Bâ'y'a] biat ettiler.

[Sultan Gavri]Allah rahmet etsin cüssesi kalındı. Göbeği büyüktü. Orta boyluydu. Suratı ve sakalı büyüktü. [Allah]üç erkek evlat vermişti. Seydi Muhammet'ten başkası onunla yaşamadı.

Bu evladı babası Gavri'nin yetmiş altı yıl kadar yaşadığını haber vermiştir. Seksen altı yıl kadar yaşadığı da söylenmiştir.

[s.116]

Tuman Bâ'y'a biat edilince Seydi Muhammed'i ve beraberindeki mallarını almak istedi.

Culbânların reisi Emir Ebrek ve geriye kalan culbânlar ayağa kalkıp dedi ki: Canımızı verene kadar sultanımızın oğluna eziyet edilmesine hiçbir şekilde yol vermeyiz. Büyüğümüz aranızda yok edildi. Kahrolarak mağlup oldu. Son oğlunu da yok etmek istiyorsunuz. Hepimiz yok olsak da bu asla olmayacaktır.

Karâniseler dediler ki- Onlardan konuşanlar Emir Allân ve Emir Kurt Bâ'y el-Vali'ydi. "Onlar Tuman Bâ'y'ın amacını biliyorlardı. O; dindar, barışçıl, yiğit ve iyi bir süvari ydi. Görmek söylemek gibi değildir.- Culbânlar: Büyüğümüzün oğlunun olan yerimizde ve zimmetimizdedir. Tuman Bâ'y'ın sofu, dünyadan [yana] fakir ve yanında saltanatın nizamı için verecek bir şeyi olmadığını biliyorsunuz. Amacımız sultanınızın

oğlundan altmış bin⁹⁷ kadar alıp Tuman Bâ'y'a vermek. Onunla düşmana karşı ve üstümüze gelenlere yardım talep edecektir. Büyüğünüzün oğlu küçük bir çocuktur. [sultanlık] için yeterli değildir.

Culbânlar bu konuşmaları güzel buldular. Tuman Bâ'y'a karşı ayaklanma azminden vazgeçtiler.

Çerkezlerin durumu buydu.

Sultan Selim yirmi gün kadar Haleb'de kaldı. Şeyhlerin halifeleri de Gavri ile beraberdi. Misal Halife Efendi Ahmet Bedevi, Efendi Abdulkadir Geylani⁹⁸, Efendi İbrahim ed-Dusuki ve onlar gibi.

[s.117]

Gavri mağlup olduğu zaman zikredilen bu şeyhler Haleb'de idi. Sultan Selim'in Haleb'e geldiğini duydular. Musallat olmasından korktukları için Şam tarafına yöneldiler.

[Sultan Selim] onları bayraklarıyla uzaktan gördü. Dedi ki: Bunlar kimdir?

Ona dediler ki: Bunlar Gavri'yle gelen şeyhlerin halifeleridirler. [Gavri] mağlup olduğu zaman çıktılar. Mısır'a doğru gitmek istiyorlar.

Hazırlanmalarını emretti.

Karşısına getirilince başlarının bir biri ardına kesilmesini emretti. Büyüğe büyüklüğü, küçüğe de küçüklüğü için merhamet etmedi. Sonuncusuna kadar öldürdü. Allah hepsine rahmet etsin. Bin kişiden fazlaydılar. Bu onlar için Allah'ın kaderiydi.

Sonra Şam'a yönelmeyi emretti.

Ona bunu işaret eden Hayır Beg'di.

Şam'a (Dımaşk) geldiğinde kale naibinin hazırlanmasını emretti. Onu karşılamadığı için idam ettirdi. Cemaatinin çoğunu da idam ettirdi.

⁹⁷ Kanaatimizce burada 60.000 altın dinardan bahsedilmektedir.

⁹⁸ Burada Geylani yerine Ceylani yazılmıştır. Bu Arapçada (G) harfinin bulunmamasındandır. Arapça da G harfi yerine C kullanılmaktadır.

Sultan Selim bir kişiyi öldürmek istediğinde o kişinin ölümünü düşünmezdi. Emir Hayır Beg ve Davvar bölgesinin şeyhi Nasiruddîn b. Haneş⁹⁹ [Sultan Selim'in]yanında kıymet, halk üzerinde meziyet sahibi olmak ve kalmak amacıyla olanların üzerinde olmak için Sultan Selim'e muradı üzerinde yardım ediyorlardı.

[s.118]

Ravi dedi ki: Sonra Sultan Selim'in Mısır'a gelmede azmi kuvvetlendi. Mısır için onu teşvik eden Hayır Beg'den başkası değildi. Sultan Selim'in amacı Halep ve Şam'ı aldıktan sonra memleketine dönmekti. Daha önce Timur Bahadır Han'ın yaptığı gibi. Muhakkak o Halep ve Şam ovasını tamamen aldı. Tek seferde Halep ve Şam'ı yıktı. İnsanları ve memleketleri bozguna uğrattı. Allah'ın kutsallarını teşhir etti. Allah onu şiddetle aldı.

[Timur'un] amacı Mısır'ı Ferec b. Berkuk'un¹⁰⁰ elinden almak, Sikkeyi, Mısır ve Hameyn de [Mekke ve Medine] hutbeyi adına yapmaktı. Dönünce eskisi gibi olmasından korktu.

Sultan Selim'de Halep ve Şam ovasını alınca memleketine dönme kastındaydı. Ama Hayır Beg, Canbirdi el-Gazâlî ve Nasiruddîn b. Haneş onu kandırıp yönünü Mısır'a çevirdiler. Hayır Beg Mısır'ın alınacağını taahhüt etti. Bu da onun bir hilesiydi. Hayır Beg, Sultan Selim Anadolu'ya dönerse eğer yerin altına da girse Çerkezlerin onu bırakmayacaklarını biliyordu. Refahı, ancak Sultan Selim'e isteyerek Mısır'ı almasını gerekli kılmasındaydı.

Sultan Selim ona dedi ki: “Benim için Mısır'ı almak nerde. Bütün askerleri orda toplamışlar. Muhakkak hazırlıklıdır. Kendilerine Tuman Bâ'yı sultan yapmışlar. O yanlarında yiğitliği ve at binme becerisiyle meşhurdur. Kendi istedikleri bir emir gereklidir. Memleketleriyle meşgul olursak, memleketimizle aramıza mesafe girmesinden korkuyoruz.

[s.119]

Hayır Beg dedi ki: Mağlup olduktan sonra dönen askerler dağılmışlar. Kalpleri de dağılmış. Bhusus aralarında zıtlık var. Hepsisi [birbirlerine] muhalifler. Emirlerin ve

⁹⁹ Kitapta Nasiruddin b. Hasan olarak yazılmıştır. Ancak Hasan değil Haneş'tir.

¹⁰⁰ Kitapta geçen cümlede bu isim Fereh b. Kerkuf geçmektedir. Ancak bu bir yazım yanlışlığıdır. Doğru isim Ferec b. Berkuk'tur.

ilerin gelenlerin amacı birbirlerini yok etmektir. Durum böyleyse hiçbir şeyden korkma. Allah'ın yardımıyla zafer senindir.” Yüce Allah'ın bu ayetini okudu: Allah size yardım ederse sizi yenecek yoktur¹⁰¹.

Sultan Selim, askerlerinin yarısını kaybetse dahi Mısır'a yönelip almak üzerine keyiflendi.

38 Sultan Tuman Bâ'y'a Yazılan Mektubun Zikri

Dedi ki: Tuman Bâ'y'a bir mektup yazılmasını emretti.

Özeti:

“Sikkenin ve hutbenin benim adıma olmasını istiyorum. Benim naibimsin. Üzerinde olduğun şeyde [sultanlık] seni bırakacağım.

Yazılan [mektup] Tuman Bâ'y'a ulaştı. Okudu ve anladı. Müslümanların kanı dökülmeyecekti. Bunun üzerine sevindi. Allah'ın takdiriyle Emir Allân divana geldi. Aniden döndü. Sultan Selim'in elçilerinin divanın aşağısında durduğunu gördü. İnsanlar da onlara bakıyordu. Sultan Selim'in sikkenin ve hutbenin adına olması için elçi gönderdiği söylentisi [s. 120] de yayılmıştı.

Emir Allân onları görünce kendine hakim olamadı. Kılıcını çekti elleriyle boyunlarına attı. Üç neferlerdi.

[Emir Allân] Tuman Bâ'y'ın [yanına] çıktı. İçi öfke doluydu. Ona dedi ki: “Bu söylenenler doğru mu?”

[Tuman Bâ'y] dedi ki: “Evet”

[Emir Allân] dedi ki: “Dayanağın nedir?”

[Tuman Bâ'y] dedi ki: “ [Sultan Selim'in] istediği üzerine razı olacağım. Müslümanların kanın durmasına vesile olacağım. Herkesin vatanında kalmasına da [vesile olacağım.] Onun mektubundan anladığım ben kabul etmezsem büyük bir fesat olacak. Şüphesiz her halde üstümüze gelecek. Bütün askerlerin birbirine uymadıklarını anladım. Birbirleriyle değil. Yüce Allah'ın bu diyarda Çerkezlerin mülkünü yok edeceğinden başka zannım yok. Senin fikrin nedir?”

¹⁰¹ Al-i İmran Suresi 160. ayet. Ayetin tamamı şu şekildedir: **Allah size yardım ederse sizi yenecek yoktur.** Eğer sizi yardımsız bırakırsa, ondan sonra size kim yardım edebilir? Mü'minler, ancak Allah'a tevekkül etsinler.

[Emir Allân] dedi: “Benim fikrim; memleketimiz, ailemiz ve rızığımız için hepimiz öldürülsek dahi savaşağız.

[Tuman Bâ]dedi: Savaş üzerine sabrınız var mı?

[Emir Allân] dedi: “ Bu en kolayı olacaktır. Ben onlarla Mercidabık’ta savaştım. Hallerini anladım. Onlarda süvarilik yoktur.[s.121] At binme de yoktur. Onlar çok kurşun atıyor ve yürüyorlar. Biz onlara saldırdığımızda tek baskınla üzerlerine basıp atlarımızın ayakları altına sürükleyeceğiz. Umulur ki Allah Teâlâ bize onlardan ve sultanlarından yana imkan verir ve onu esir alırız. Onu kıyamete kadar mesele yaparız.

Tuman Bâ, Emir Allân’ın savaş üzerindeki azmini gördü. Emir de böyle yayıldı. Onlardan bazıları bunu kabul etti. Savaşmayı ve vuruşmayı tercih ettiler. Bazılar da barışı tercih ettiler.

Emir Allân ve Kurt Bâ el-Vali [barış isteyenlerin] üzerlerine kalkıp kötü sözler söylediler. Onları ayıpladılar. Refahları ancak savaşta birlik olup dokunulmazlarını ve çocuklarını müdafaa etmekteydi.

Sultan Selim’e ise elçilerinin Mısır’da öldürüldüğü haberi ulaştı. Hayır Beg’i çağırttı.

[Hayır Beg] hazır olunca oturmasını emretti. Oturdu. Sultan Selim, Hayır Beg’i seviyordu. Çünkü amaçları üzerine ilerliyordu. Sultan Selim’in himmeti¹⁰² yüksekti. Sultanların başı olmak istiyordu. Hadimü’l Haremeyn-i Şerifeyn¹⁰³ olmak istiyordu.

Sultan Selim Hayır Beg’e dedi: “Fikrin nedir?”

[Hayır Beg] dedi: “ Binip Mısır’a [gidelim]. Onları alalım. Çerkezlerin topluluğunu Mısır topraklarında parçalayalım. Allahın yardımıyla bu emri taahhüt ederim.

Sultan Selim, Yunus Paşa’ya dönüp ona dedi ki: “Ne diyorsun?”

[s.122]

¹⁰² Kendini veya başkasını kemale erdirmek için kalbin bütün ruhani güçleriyle Allah’a yönelmesidir. Daha geniş bilgi için bkz: Mehmet Demirci, (1998), “Himmet”, **DİA**, C. 18, İstanbul, s. 56-57.

¹⁰³ Abbasilerden sonra kurulan bazı İslam devletleri hükümdarlarının ve özellikle I. Selim’den itibaren Osmanlı padişahlarının resmi unvanlarından bir tanesidir. Daha geniş bilgi için bkz: Hulusi Yavuz, (1997), “Hâdimü’l Haremeyn”, **DİA**, C. 15, İstanbul, s. 26-27.

[Yunus Paşa] dedi: “ Sultan Gazze’den Şam’a kadar aldı. Onlara Mısır bırakıldı. Biz üzerlerine gidip yerlerine ve memleketlerine tecavüz edersek ve mağlup olursak nefsimizden emin olmayız. Bahusus yanlarında sayılmayacak kadar Araplar vardır. Araplar bizden daha çok onlara meyillidirler. Onlara evlilikle akraba olan kimseler var. Pişman olacağız ancak pişmanlık fayda vermeyecektir.”

Sultan Selim, Yunus Paşanın bu konuşmasıyla kederlendi. Kalbinde onu aşığladı. Yalnız onu öldürene kadar bunu içinde saklı tuttu.

İnşallah yerinde bunun zikri gelecektir.

39 Sultan Selim’in Mısır’a Çıkması Zikri

[Sultan Selim] dedi: Sultan Selim Mısır’a yolculuk için üç gün sonra emir verdi.

Tuman Bâý Çerkez emirlerinin savaşa dayandıklarını görünce onları topladı. Onlarla askere paşa olacak kişi için istişare etti. Canbirdi el-Gazâlî’nin olması fikrinde ittifak ettiler. Bu onlara zıt olanların ilkiydi. Çünkü gizliden onlara husumetliydi.

On bin askerin tümü, on mukaddemin-i [s.123] üluf, otuz ümera-i erbain ve otuz ümera-i aşerat onunla beraber çıktılar.

Zikredilen on binden mukaddemin emirlerden bazıları İskenderiye naibi Canbirdi el-Gazâlî, Kansu Ebû Sünne, Kansu Kurt ve kale naibi Toktabây’dır.

Ümera-i erbainattan bazıları; Barsbay eş Şehbi, Emir Korkmaz, Emir Müseyyid, Canbirdi, Kerek naibi Kayıtbây’dır.

Ümera-i aşerat ise; Hoşgeldi, Kansu Üstüddâr¹⁰⁴ es-Suhbe, Emir Cânım ed-Devâdâr, Seydi Muhammed bin Gavri, kardeşi Can Beg ve Korkmaz eş-Şerifi’dır.

Bu sene içinde Hac seferi yapılmadı. Çünkü sultan savaşıla meşguldü.

Sonra asker dokuz yirmi iki yılın Şevval ayının başında [Ekim/Kasım 1516] çıktı. Han Yunus’a ulaşınca [s.124] Sultan Selim’in askerleri de yaklaşmıştı. Her iki orduda durdu. Onlardan her biri haber getirmek için süvari gönderdi.

¹⁰⁴ Sultanın memlûklarına maaşlarını, hayvan yemlerini ve giyeceklerini divan nazırıdır. Üstüddâr’ın önemi zamanla artmış ve vezirinkini geçmiştir. Ancak memlûkların maaşlarını genellikle zamanında ödemezdi. Budan dolayı bazen dövülüp tutuklanırdı. Bkz: Samira Kortantamer, “Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi”, (1984), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 2, S. 1, s. 27-45.

İki süvari bir araya geldi. Birbirlerine soru sordular.

Her biri kavmi adına cevap verdi.

Sonra ayrılıp döndüler. Durumu haber verdiler.

Her iki taraf haberleri tahkik edince hazırlanıp savaş düzeni aldılar. Çerkezler Arap atlarıyla bastırdı. Öyle bastırdılar ki dağ sarsıldı. Yekenciriler ise kurşunlarla karşılık verdi. Kurşunlar duranlardan daha çok geridekilere [isabet ediyordu.] Gazâlî bastırdı. Ona gayret geldi. Ölülere fenalık yaptı. Üzerine[Osmanlı askerleri] çoğaldılar. Çengellerle onu çekip esir aldılar.

Genç asiler etrafına toplanıp onu düşmanın içinden kurtardı. Yekencirilerden çok kimseleri öldürdükten sonra onu kurtardılar.

Hezimet Çerkezlerin oldu.

[s.125]

Osmanlı askeri ve Ferhat Paşa Sultan [Tuman Bay'ın] askerlerini on iki mil kadar geçti. Babü'l-Berik¹⁰⁵ adındaki Arap şeyhi Çerkezler üzerine [Osmanlı askerlerine] yardım ediyordu. [Çerkezlere] kurşunlar zarar veriyordu. Gaflet anında adamı alıyordu. Ona nerden geldiğini bilmiyordu. Allah'ın laneti bunu ilk yapanın ve Allah'ın birliğine, peygamberin (s.a.s) elçiliğine şهادet eden kimselere atanın üzerine olsun.

Konuşmamıza geri dönelim.

Sultan Selim rahatlık üzerine Katıyye'ye girene kadar yolculuğuna devam etti. Orada hiçbir askere rastlamadı. Orada üç gün kaldı.

Beni Vail şeyhi Ahmet bin Bakar¹⁰⁶ Sultan Selim'e döndü. Çocukları Abdüddaim, Baybars, Cüzzamî ve Hatır yanındaydı.

Hatır onların en küçükleriydi.

Sultan Selim ona ve çocuklarına hil'at giydirdi.

¹⁰⁵ Bu isim E. Hayañneh'in tezinin 132. sayfasında İbnü'l Berik olarak geçmektedir.

¹⁰⁶ Kitapta bazı yerlerde Bekkar yani teşdidle (şeddeli) şekilde yazılmıştır. 125. Sayfada parantez içinde Bakar olarak da yazılmıştır. Bizde Bakar ifadesini kullanacağız.

Ahmet bin Bakar Mısır'da Tablhâne sahibiydi. Sultan Selim onu ve onun gibi Arap şeyhlerini memleketlerinde ve geçim kaynakları üzerinde bıraktı.

[s.126]

Sonra Sultan Selim, Hayır Beg ve vezirlerin hazırlanmalarını emretti. [Sultan Selim] Dedi: Çerkezlerin toplumunu dağıtmak için bir hileye ne diyorsunuz?

Dediler: O nedir?

[Sultan Selim] dedi: Filan katibi getirin.

Bu adam yedi kalemle yazıyordu. Bütün yazıları benzetebiliyordu. Hazır oldu.

Sultan Selim ona dedi: Senden Mısır emirlerinin ve İbnü'l Gavri'nin yazılarına benzer dilleriyle çeşit çeşit mektuplar yazmanı istiyorum. Gizliden benimle olduklarını, Mısır'a gelmemi teşvik ettiklerini, benimle olacaklarını, Tuman Bâý, Allân ve Kurt Bâý el-Vali üzerine bana yardım edeceklerini yazacaksın.

Katip zikredilen emirlerin diliyle yazdı. Bahsi geçen mektuplar bağlandı. Bu Hayır Beg'in cemaatinden olan bir adama ulaştırıldı. [Hayır Beg],Tuman Bâý'ın çadırına götürmesini, sultanın meclisinin yakınına atmasını ve durup aralarına giren muhalefete bakmasını emretti. Sonra dönüp Sultan Selim'e haber verecekti. Böyle de yaptı.

Tuman Bâý'ın memlûklerinden bazıları mektupları görüp aldılar. Büyüklerine [Tuman Bâý'a] ulaştırdılar.

[Tuman Bâý] onları aldı ve okudu.

Emirleri topladı. Bunu onlara haber verdi.

[s.127]

Hepsi bunu inkâr ettiler. Bunun onlardan olmadığına büyük yeminler ettiler. Tuman Bâý bu duruma şaşırdı.

Askerlerin arasına fitne girdi. Neredeyse bazıları bazılarını öldürecekti.

Tuman Bâý onlara dedi: Bu aramıza fitne koymak için daha çok düşmanın hilesi olabilir. Yalnız Allah Teâlâ her birimize müstahak olduğumuzla karşılık verecek. Ancak düşmanı karşılamak için hazır olun.

Zilhicce ayının son üç gününde Sultan Selim'in Hankah'a¹⁰⁷ girdiği haberi geldi.

Sultan Tuman Bâý askerlerine çağrıda bulundu: Bana bir Osmanlı askerinin başını getirene istediği her şeyi vereceğim.

Çerkez süvarileri Sultan Selim'in askerine parça parça hücum ettiler. Etrafını sardıklarının başını alıyorlar ve Tuman Bâý'a getiriyorlardı. [Tuman Bâý] hediyelerini veriyordu.

Bu Canbirdi el-Gazâlî'nin hoşuna gitmedi.

Gece olunca çadırına gitti. Mektup yazıp kapattı. Onda Tuman Bâý'ın yaptıklarını zikretti. Dağda bıraktıkları topları [s. 128] ve Ridaniye'de casuslar görmesin diye kumla işaretleyip gömdüğü savaş aletlerini de ihbar edeceğini yazdı.

Büyük bir çabadan sonra bunu kabul ettiler. Sultan [Selim'in] askerlerinin üzerindeki bu büyük beladan korkuyorum. Doğru olan sultan'ın dağın etrafından yürüyüp gelmesidir. Dönüp [size] atsalar da atışları fayda etmez [dedi].

[Canbirdi] mektubu Hayır Beg'e gönderdi.

Hayır Beg'de Sultan Selim'e ulaştırdı.

Buna sevindi. Elçiye çok hediye verdi.

[Sultan Selim'in] cevabını getirdi.

Aynı gece efendisi Canbirdi'nin yanına döndü. Her şeyin afeti cinsindendir.

O günün sabahında Sultan Selim, Tuman Bâý'ı karşılamak için göçmeyi emretti.

Tuman Bâý ise Emir Allân ve Emir Kurt Bay el-Vali ile beraber ittifak yaptı. Onlardan bazıları bazılarının ayrılacak, bazıları da bazılarını koruyacaktı. Tuman Bâý, Emir Allân ve Kurt Bay el-Vali Gazâlî'nin aleyhlerinde olduğunu biliyorlardı. Bunu

¹⁰⁷ Dervişlerin sohbet ve zikir için toplandıkları, bir süre ikamet ettikleri ve bazen inzivaya çekildikleri mekânlar için kullanılan terim. Daha geniş bilgi için bkz: Süleyman Uludağ, (1997) "Hankah", **DİA**, C. 16, İstanbul, s. 43-46, İbn Zünbül, **age**, s. 306.

tahkik etmişlerdi. Onu öldürmeye kastettiler. Yalnız onu öldürünce askerlerin arasına fitne girmesinden korktular. Ancak niyetlerini temiz tutup Allah’a tevekkül ettiler.

Sultan Selim’in sancağına gitmeye, onu öldürmeden ya da öldürülmeden dönmeyecekleri [üzerine] ittifak ettiler.

[s.129]

Sabah olunca, güneş doğar doğmaz Sultan Selim’in askerleri Tuman Bâý’ın askerlerinin arkasına ve dağın etrafına dağılan çekirgeler gibi aktılar.

[Tuman Bâý’ın askerleri] bunları görünce titrediler. Tuman Bâý askerlerin aleyhine girdiğini düşündü. İşaretlenmiş gömülü toplar onun için hileydi. Kendisine yapacak hile bulamadı.

Ona olan için Allah’a teslim olmaktan başka çaresi kalmadı. Bir adamdan başka bu toplardan hiç atılmadı. O atıcıların sonuncusuydu. Adı Mecnune’ydi [Topu] atıp kaçtı.

[O top] Sultan Selim’in askerleri [arasında] bir sokak açtı.

Osmanlı askeri titredi. Hayır Beg ve Gazâlî’nin onlara hile yaptığını zannettiler.

Sultan Selim Hayır Beg’i çağırttı. Ona yakındı. Dedi ki:

Bahsettiğin bu kuma gömülü toplar nerede? Bu ne haldir?

Hayır Beg onda gazap gördü.

Hayır Beg dedi: Bana süre verin.

[Hayır Beg] durumu ifşa etmesi için casus gönderdi.

[Casus] kayboldu ve süratle de döndü.

[s.130]

[Casus] dedi: “Bütün topların kuma gömülü olduğunu gördüm. Bu dilsiz adam topunu kuma gömmemişti. O saklamamıştı. O, topu atıp kaçtı. [Casus] buna kefilim dedi.

Sultan Selim’in içi rahatladı.

Sultan Tuman Bâý bir şeye bakmadı. O, Emir Allân¹⁰⁸, ve Kurt Bay el-Vali Sultan Selim'in sancağına varma amacındaydılar.

Kantariye'lerle onlara vurulduğu halde bütün Osmanlı askerinin arasına girene kadar bu halde ilerlemeye devam ettiler. Bu süvarilerin övülmeleri Allah'a olsun. Çünkü kendileri büyük bir orduyla karşılaşmışlardır.

Konuşmak görmek gibi değil.

Dövüşerek, vuruşarak sultanın sancağına varana kadar devam ettiler.

Tuman Bâý sancağın altındakinin Sultan Selim olduğunu zannetti.

Ona dedi: Ey Selim sen salih değilsin.

Onu sol eliyle çekti. Kafasının üstüyle kaldırıp yere vurdu. Kaburgaları birbirine geçti.

Emir Allân'da solundakini vurup kafasını kesti.

Yanında Adana sahibi Mahmut b. Ramazan vardı¹⁰⁹

Kurt Bay el-Vali de aynısını Ali b. Şahsuvar'a yaptı.

[s.131]

Bunu yaptıklarında kalpleri güçlendi. Şifa buldu. Osmanlılar bunu görünce şok oldular. Çobansız koyun gibi oldular. Keyifleri hüzne döndü. Çünkü Tuman Bâý'ın öldürdüğü Sinan Paşa ismindeki vezirdi.

Bunun sebebi Sultan Selim, Hayır Beg, Yunus Paşa ve Ferhat Paşanın asker etrafında dolanmasıydı. Tuman Bâý ve arkadaşları Allân ile Kurt Bay el-Vali üzerlerinden geçip döndükleri zaman [Sultan Selim ve arkadaşları] onlara bakıyorlardı. Dışarı çıkıp onları alacaklarını bildikleri halde onlardan kimse açıktan [Tuman Bâý'a] gidemiyor ve yaklaşamıyordu. Ancak Allah'ın yaşattığının katili olmaz.

¹⁰⁸ Burada Emir Ala' yazılmıştır. Ancak bu bir yazım yanlışdır. Doğru ibare Allân şeklindedir.

¹⁰⁹ Emir Allân'ın solundaki bir alt cümlede geçtiği üzere Mahmut b. Ramazan'dır. Emir Allân onun kafasını kesmiştir.

Tuman Bâý bu hücumundan dönünce askerlerine rastlamadı. Askeri mağlup olmuştu, düşman takipteydi. O ve zikredilen emirlere bunu gördüler. Onlardan[askerlerinden] Osmanlı [askerlerini] döndürdüler.

Emir Allân'ın kaval kemiğine aniden bir top geldi ve kırdı. [O top] aynı anda atın yan tarafına girdi öldürdü. [At] yere düştü. Emir Allân kendini tuttu. At yere düşmeden önce yandaki [atı] getirip bindirdiler. Hayattan umudu kesilmişti.

Tuman Bâý atının dizginlerini çekip Ben-i Vail köprüsüne döndü.

[s.132]

Bu belli olunca Tuman Bâý savaştan umudunu kesti. Yanında Kurt Bay el-Vali'den başka kimse yoktu. Kale¹¹⁰ tarafına gitmeyi hedeflediler. Arkasından çıktılar. Birketü'l Habeş'e kadar ilerlediler ve Tera'ya geçtiler.

Emir Allân ilerleyerek Menile'ye kadar geldi. Münifiye ovasına geçip Felah b. Bağdad el-Emir Hüsameddîn'e geldi. Onu güzel karşıladı ve merhabalaştı. Ona kırıkçı çağırıp getirdi. Yanında iki gün kadar kaldı. Gözlerinde hainlik gördü. [Emir Hüsameddîn] onu düşmana göndermek kastındaydı.

Emir Allân bunu tahkik edince kendisi için üzüldü. Hava almak için atının bağlanmasını emretti.

Onlar [Emir Allân'ın durumu] bilmediğini zannediyorlardı. [Atına] bindirdiler.

Atına bindi. Kılıcını, kalkanını ve kantariyesini istedi.

Hiçbiri çıkıp ona yaklaşmıyordu. [Emir Allân] onların öyle olduğunu bilseydi onlara yaklaşmazdı.

[Emir Allân] atına binince Emir Hüsameddîn'e dönüp dedi ki: Ey hain bizden sonra başınıza gelecekleri göreceksiniz. Allah hainlere hainlik etsin. Atının dizginin çevirdi. Kimse takip etmedi. Karşılaştığı Arap gruplarına “ben Allân'ım” diyordu.

[s.133]

Kimse ona yaklaşmıyordu.

¹¹⁰ Kaleden kasıt Kahire kalesidir. Çünkü cümlelerin ilerleyen bölümünde Kahire'de bulunan Bereketü'l Habeşe geldikleri ifade edilmiştir.

Cize ovasını geçip Said bölgesine gitme amacındaydı. Behnesa bölgesindeki bir kasabaya girdi. Ona Nüveyre diyorlardı.

[Emir Allân burada] atından indi. Kibleye doğru döndü ve vefat etti. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

Kasaba halkı üzerinde namaz kılıp oradaki zaviyeye defnettiler.

Sultan Tuman Bâý ise savaştan dönünce hiçbir askerine rastlamadı. Toplardan ve darbzenlerden¹¹¹ hezimete uğramış ve kırılmışlardı. Bunun karşısında hiçbiri duramazdı.

[Sultan Tuman Bâý] Tera ve Adeviye gitmek amacıyla kalenin arkasından çıktı. Bazı askerleri ona tabi olup grup grup onu takip ettiler. Yanında yedi bin asker oldu. Onların ileri gelenleri Emir Kansu Kurt, Kansu er-Ricle, Kansu el-Facir, Hacibu'l¹¹² Huccâb Enes Bâý, Emir-i Meclis Yahşi Bâý, Şadi Beg el-A'var, Münifiye kâşifi Emir Kansu el Adilî, Yezbek el-Mukahhâl, Tani Beg en-Necmî ve onların geri kalan memlûkları ile onlara tabi olanlardı.

Emir Can Bolat düşmanın kalbini bastırmıştı. Kaçmaya gücünde yoktu. Şahsından umudu kesti. [s. 134] Arkadan savaştı. Kubbetü'l Hava'ya kadar böyle devam etti. Atı yoruldu. Ondan indi. Yaya olarak savaştı.

Osmanlı [askerleri] yaya olduğunu gördüler. Onu [yakalamaya] tamah ettiler. Dediler ki: Bu bir adamdır. Biz çok adamlarız.

Çekirge gibi üzerine toplandılar. Ona bir derbzen isabet etti. Yere düştü. Kılıçlarla vurdular öyle ki başı ve ayakları ayırt edilemiyordu. Kansu er-Ricle'ye de Remliye'de aynısı yapıldı. Çerkez askeri kalmadı. Onlardan bazıları kuşunlarla öldürüldü. Bazıları kaçtı. Bazıları da Sultan Tuman Bay'a tabi oldular. Saklananlardan başka Mısır'da Çerkez askeri kalmadı.

O süreçte Hayır Beg Sultan Selim'e gitti. Ona olayı ve Subaşı'na kaleye melik olarak gitmesi için emir verdiğini, kalede ondan başkasını olmadığını haber verdi. Fikir büyük sultanındır [dedi.]

¹¹¹ Kale döven top. Bkz: Şemseddin Sami Kamus-i Türki, (1901), s. 853.

¹¹² Burada Hacıp yerine sahip yazılmıştır. Bu bir yazım yanlışdır. Doğru ibare Hacıp şeklindedir.

Sultan Selim, hasretinden meliklerin öldüğü Mısır'ı mülkü yaptığı için ona teşekkür etti.

Sultan ona [Hayır Beg'e] dedi: Bana Mısır'a bakıyormuşum gibi tasvir et.

Baştan sona kadar tasvir etti.

[Sultan Selim], Ceziretü'l-Vestaniye de Nil kenarına inmeyi tercih etti.

[s.135]

[Sultan Selim] bir saatliğine kaleye çıktı. Divanın karşısındaki yüksek taşta oturdu. Buradan kaleyi ve etrafı seyretti. Düşmanların kendisine hainlik etmesinden korktuğu için hemen indi. O akşam Cezire'de kaldı.

Sonra askeri Tuman Bâ'y'a göndermeye başladı. Mısır'da Çerkezleri bulamadılar. Mısır'da Çerkezlerden hiç kimse kalmadı.

Tuman Bâ'y memlûklarıyla Tera ve Adevîye'ye gitti. Çerkez askerleri yedi bin atlı olana kadar ona tabi oldular. Mısır'a dönüp sonları gelene kadar düşmanla savaşma fikrinde ittifak ettiler.

Tuman Bâ'y Şeyhuniyye'ye¹¹³ indi. Askerler sokaklara dağıldı. Osmanlıdan on binden fazla öldürdüler. Sabah olunca Osmanlı askerleri Kebş ve Hadretü'l Hunne'ye geldiler. Çok defa savaştılar. Çerkezler, Osmnalılar'a galip geldi. Üç günde onlardan on beş bin kişi öldürdüler. Her defasında Osmanlı hezimete uğruyordu.

[s.136]

Sultan Selim, bizzat kendisi binip Kirafe tarafından gelip Remle'de Tuman Bâ'y'la karşılaşmayı düşündü. Ya kazanacak ya da mağlup olacaktı. Yenilirse eğer Anadolu'ya dönme niyetindeydi.

[Sultan Selim] bunu yapıp Remle'ye gelince alan kurşunlardan ve derbzenlerden doldu.

Çerkezler bunu duyunca galip oldukları ve yardımla müjdelendikleri halde uzaklaştılar. Askerlerin çoğu kaçtı ve dediler ki: Yok eden bu ateşe kim karşı koyabilir?

¹¹³ Şeyhuniye: Burası H.756 yılında Seyfüddin en Nasır tarafından İbn Tolon'dan satın alınmıştır. Seyfüddin burada Şeyhun ismiyle bir cami inşa etmiştir. Bundan dolayı bu bölgeye Şeyhuniye denilmiştir. Bkz: İbn Zünbül, **age.**, s. 135.

Tuman Bâý ise kaçmadı. Gazaplı bir aslan gibi onları parçaladı. İki kolu yorulana kadar onları öldürdü. Ancak bir kişi iki yüz binden fazla kişi arasında ne yapabilir?

Sonra döndü. Arkasında askerlerini görmedi. Şeyhuniyye bölgesine kadar ilerledi. Kimseyi göremedi.

Hezimete uğrarlarsa Cize'ye döneceklerine dair askerleriyle sözleşmişti.

O, [Tuman Bâý] kalan memlûkları ve bazı askerler[yani] iki bin kişi kadar yönünü [Cize'ye] çevirdi.

Sultan Selim ise kazanmış olarak Ceziretü'l-Vestaniye'ye döndü. Hayır Beg'i çağırıp ona dedi ki:

“Fikrin nedir?”

[s. 137]

[Hayır Beg] ona dedi ki: Bu olaydan başını kaldıracak kalmadı. Askerlerin çoğu kaçtı. Tuman Bâý'a itaat etmediler. Sizin için en iyisi eman çağrısı yapmanızdır. Üç günden sonra yanında Çerkez saklayan kapısına asılacaktır. Yanında onlardan biri olan ve yakalayıp Sultan [Selim'e] haber verene ve ona bağlı olanlara eman verilecektir.

Kalan Mısır evlatları yanlarında olan Çerkez'i gelip Hayır Beg'e ihbar ediyordu. [Hayır Beg] bir cemaat¹¹⁴ gönderip onu yakalayıp Sultan Selim'in çadırına gönderiyordu. [Orada] başı kesilip denize atılıyordu.

Saklanmış olan kimselerden biri Kurt Bâý el-Valiy'di. Kalçasına bir kurşun gelmiş ve zarar vermişti. Kaçmaktan başka çaresi kalmamıştı. Mübaşirlerden¹¹⁵ adı Yahya b. Bekir olan arkadaşının yanında saklandı. [Yahya b. Bekir] çağrıyla duyunca kendi kendine olacağın ve yapacağımın en iyisi Sultan Selim'in çadırına gidip Kurt Bâý el-Vali'nin yanımda saklandığını, onu karşılamak için eman mendili göndermesini

¹¹⁴ Bir grup asker anlamındadır.

¹¹⁵ Bir işe bizzat tayin olup işi gören kimsedir. İsteğine göre memurlara ve zabıtlara giden kimsedir. Günümüzde davacı, davalı ve şüpheliye mahkeme kağıdını götürüp davet eden kimsedir. Daha geniş bilgi için bkz: Hüseyin Remzi Altınbilek, (2018), **Lugat-ı Remzi**, Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul, C. 2, s. 315.

söylememdir dedi. Onun şerrinden korunacağım¹¹⁶. [Bu]Sultanın yanında bana kıymet olacak.

[Yahya b. Bekir] Sultan Selim'in çadırına geldi. Hayr Beg'le beraber onunla toplandı. Bununla [Yahya b. Bekir'in gelmesiyle] Sultan ferahladı. Ona hangi makamı isterse vereceğine söz verdi. Onunla beraber eman mendili, Mushaf ve ona yazdığı mektubu gönderdi. Eğer karşına gelirse ona bir şey yapmayacağını, üzerinde eman olduğunu ve sevineceği şeyden başka bir şey görmeyeceğini [yazdı.]

[Yahya] b. Bekir Kurt Bâý el-Vali'ye döndü. Sıkıntıdan kurtulacağı müjdesi verdi. Sultan Selim'le toplandığını, ona eman mendili verdiğini, işte burada, [s. 138] karşılamada ona güzel sözler söyleyeceğini, kendisi, malı ve çocukları üzerinde eman olacağını [söyledi].

[Kurt Bâý el-Vali] başını torbaya koydu.¹¹⁷ Karşılaşmayı kabul etti. Aynı saatte kalktı. Onunla beraber binip Sultan Selim'in çadırına [gitti].

Hayır Beg onu görünce huzursuzluk varisi bir neşeyle neşelendi. Ona dedi ki:

Ey Emir Kurt Bâý aklın nerede? Kendine hayal kuran bir mecnuna tabi oldun.- Tuman Bay'ı işaret ediyor.- Onu nasıl itibarsılaştıracağımızı ve aşağılayacağımızı göreceksin. Ancak isteğinle tabi oldun. Bu günden sonra üzerinde korku yoktur.

Sonra Hayır Beg Sultana gitti. Kurt Bâý el-Vali'nin geldiğini haber verdi.

Sultan Selim çadırın dışına çıktı. Konulan sandalyenin üzerine oturdu. Kurt Bâý'a baktı ve ona dedi ki:

Kurt Bâý sen misin?

[Kurt Bâý] dedi: Evet

[Sultan Selim] dedi: Nerde süvariliğin nerde yiğitliğin?

[Kurt Bâý] dedi: Hala üzerimdedir.

[Sultan Selim] dedi: Askerlerime ne yaptığını hatırlıyor musun?

¹¹⁶ Yahya b. Bekir burada Sultan Selim'den alacağı eman mendiliyle Kert Bay'ın şerrinden korunacağını ifade etmektedir. Çünkü ihbar dolayısıyla Kert Bay'ın kendisine bir şey yapacağından korktuğu anlaşılmaktadır.

¹¹⁷ Bundan kasıt hiledir. Yani Kurt Bâý oyuna, hileye geldi denmektedir.

[Kurt Bâý] dedi: Biliyorum hiçbir şeyi unutmadım.

[Sultan Selim] dedi: Ali b. Şahsuvar’a ne yaptın?

[s. 139]

[Kurt Bâý] dedi: Öldürdüğüm bazı askerlerinle beraber onu öldürdüm. Sultanın ihanetle baktığını, onu öldüreceğini ve kurtulamayacağını anladıktan sonra edebi terk etti. Hayattan umudu kesilmiş gibi konuştu. Gözlerini sultanın gözlerine soktu. Sultanın yüzüne elini kaldırdı ve dedi ki:

Sözümü duy ve ona kulak ver. Sen ve başkaları bilsin ki biz ölüm süvarileriyiz kırmızı ölümün [süvarileriyiz]. Bizden biri dönerse askerine kendisi kafidir. Bunu tasdik etmiyorsan dene. Askerlerine emret kurşunla vurmaya bıraksınlar, seninle beraber bütün insanlardan iki yüz bin kişi var yerinde dur askerlerini saf yap bizden üç kişi çıkacak. Ben Allah’ın kulu, Kerrar süvari Sultan Tuman Bâý ve Emir Allân. Gözlerinle üçümüzün ne yapacağına bak. Eğer meliksen ya da meliklik sana olursa, kalıp kendini tanıyacaksın. Çünkü meliklik ancak çılgın kahramanlara olur. Daha önceki salihlerde olduğu gibi. Allah onlardan razı olsun. Tarihlerle bak İmam Ömer b. Hattab -Allah ondan razı olsun- cesaretiyle ondan haset edenleri hayal kırıklığına uğratiyordu. Aynı şekilde İmam Ali b. Ebî Talib -Allah ondan razı olsun Allah yüzünü mükerrem kılsın.- Sen ise dünyanın her tarafından Nesaralardan¹¹⁸, Osmanlı’dan ve başkalarından askerleri karıştırdın. Fransızlara yaptığın hileyle geldin. İslam askerleriyle karşılaşmaktan yorulduklar.

Bu kurşunları eğer kadında atsa öyle böyle insanları men eder. Eğer bizde tercih etseydik bizi geçemezdin. Ancak biz öyle bir kavmiz ki nebimiz Hz. Muhammed’in sünnetini terk etmeyiz. Yazıklar olsun sana. Nasıl [s.140] Allahın birliğine ve Hz. Muhammed’in peygamberliğine şahadet eden insanlara ateş atıyorsun.

Batılı bir adam bu kurşunları Sultan Melik el-Eşref Gavri’ye getirdi.-Allah ona rahmet etsin ve katiline lanet etsin.- Ona bu kurşunun, kurşun memleketinden çıktığını söyledi. Bütün Arap ve Osmanlı askerleri onu kullanıyorlar. İşte budur.

Bazı memlûklarına öğretmesini emretti.

Öğretti.

¹¹⁸ Hıristiyanlar. Bkz: Kürşat Demirci, (1998), “Hıristiyanlık”, **DİA**, İstanbul, C. 17, s. 328-340.

Onlar [öğrenen memlûklar Gavri'nin] huzurunda attılar. Hoşuna gitmedi.

Batılıya dedi: Biz nebimizin sünnetini terk edip Nesaraların sünnetine tabi olmayız. Muhakkak Yüce Allah dedi: Allah size yardım ederse sizi yenecek yoktur. [Eğer sizi yardımsız bırakırsa ondan sonra size kim yardım edebilir? Müminler ancak Allah'a tevekkül etsinler.]

Batılı döndü. O dedi: Sağ kalan bu melikin kurşunla alınacağını görecektir.

Böyle de oldu” dedi. La Havle ve La Kuvvete İlla Billahil Aliyyil Azim

Sultan Selim dedi ki: Öyle zannettiğin gibi cesaretli, yiğit ve süvariyseniz ve kitaba, sünnete bağlıysanız size galip gelmemizin, sizi yerinizden çıkarmamızın, çocuklarınızın köle olmasının toplumunuzu dağıtmamızın sebebi nedir? İşte sen ellerimizde esirsin.

[s. 141]

Emir Kurt Bâý dedi: Allah’a yemin ederim ki siz toprağımızı kuvvetinizle ve süvarilerinizle almadınız. Muhakkak bu Allah’ın ezelden beri takdir ve hükmettiği bir emirdir. Muhakkak Yüce Allah her şeyin başlangıcını ve her başlangıcın sonunu yapmıştır. Her devletin belirli bir zamanı ve ona ayrılmış kısmeti [vardır.] Muhakkak bu yaratmada Subhan olan Allah’ın âdeti cari olmuştur. Nerede o çalışkan imamlar? Nerede önceki melikler, sultanlar? Sen de onlar gibi mutlaka öleceksin. Bu nizam bozulacak. Zannediyorum sen Allah Teâlâ’nın haklarında [...] Biz onları bilmeyecekleri şekilde adım adım helake yaklaştıracamız. Onlara mühlet veriyorum. Şüphesiz benim tuzağım sağlamdır [dediklerindensin.]¹¹⁹

Âlemlerin Rabbi Allah karşısında nasıl duracaksın?

Sultan [Selim] ondan karardı. Ancak yumuşak görünüyordu. Kurt Bâý’ın kaba sözlerinden ve cevap veremediği, konuşamadığı deliller getirdiği için içi birbirini yiyordu.

[Kurt Bay] ona dedi: Beni esir aldığın söz ise temelsizdir. Muhakkak yazdığın ve mührünle mühürlediğin mektupla elçin beni getirdi. İşte budur. Sözünde duracağını

¹¹⁹ Kalem Suresi 44. ve 45. ayet. 44. ayetin tamamı şu şekildedir. Ey Muhammed bu sözü (Kurani) yalanlayanlarla beni baş başa bırak. **Biz onları bilmeyecekleri şekilde adım adım helake yaklaştıracamız,**

zannediyordum. Bundan bir şey görmedim. Bu manadan çıkan: “Müminler sözlerinin yanındadırlar.” Aynı şekilde “Mümin doğru konuşur. [konuşturulursa da] doğru konuşur.” Söyleyenlerin en azizi Mevlamız dedi: Antlaşma yaptığınız zaman, Allah’a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin ¹²⁰.

Sultan Selim çok öfkelenildi. Ancak yumuşak görünüyordu.

[s.142]

Hayır Beg başını sallıyordu. Teri damla damla yüzünden akıyordu.

Kalan vezirler de etraflarında durmuş bakıyorlardı. Konuşmaları duyuyorlardı. Bir şey yapacak kudretleri yoktu.

Hadis-i şeriflerden ulaşan; muhakkak kimde bu dört huy varsa o münafıktır: Teslim edilen emanete hıyanet eder. [İyi] muameleyi inkar eder. Düşmanlıkta haksızlık eder. [Söz verdiğinde] cayar. Sen Hadimü’l Hameyn-i Şerifeyn olmak istiyorsun. Sen adalet ve insaf ehli [olduğunu zannediyorsun]. Bundan bir şey görmedik. Seni zorbalık ve zulüm ehlinde gördük. Yazıklar olsun. Sen nasıl insanları emanla çağırıp geldiklerinde korkutuyorsun. Yalnız adının Selim Han olması sana kafidir. Allah’a yemin ederim tarihlerde gördük; bizden önceki Türk ve Kürt melikler -Allah onlara rahmet etsin- Nesaralar bir söz söyleyip üzerine yemin ettiklerinde veya onlar Nesaralara söz söyleyip üzerine onlarla anlaştıklarında Nesara oldukları halde dönmezlerdi. Sözüde sadık olmayan nasıl adil bir melik olduğunu iddia eder, Hadimü’l Hameyn-i Şerifeyn olmak ister[?] Yalan söylemek münafıklığın alametidir. La Havle ve La Kuvvete İlla Billahil Aliyyil Azim. İçinde bulunduğu [makam, zevk ve sefa]ve devletin içinde olduğu talih seni aldatmasın. Muhakkak her talihin bir talihsizliği vardır. Her topluluk için ayrılık [vardır]. Her ecelin ayrılması [vardır]. Her birlik için ihtilaf [vardır]. Her ferahlık için hüznün [vardır]. Muhakkak biz sizden daha kuvvetliydik. Kuvvetimiz daha şiddetliydi. Kuvvetimiz daha büyüktü.

Gaddar ve hilekâr dünyanın bize nasıl yaptığına bak. Bize bu olanlardan sonra aranızda tek başınayım. Emret [s. 143]askerlerin ordu komutanına vursunlar. Yüzer yüzer, iki yüzer, iki yüzer ya da biner biner olsunlar onlara ne yapacağıma bak.

¹²⁰ Nahl Suresi, 91. ayet. Ayetin tamamı şu şekildedir. **Antlaşma yaptığınız zaman, Allah’a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin.** Allah’ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı bilir. www.kuran.gen.tr Diyanet Meali

Sultan Selim susmuş; bütün bunları, Kurt Bâ'yın sözlerini, konuşmasındaki cesaretini ve şüphesiz yok olacağının doğruluğuyla beraber hazırladığı bu cevapları dinliyordu.

[Kurt Bâ'y] sonra dedi: Hangi sebeple bizi şikâyet ediyorsun, sözünde ayıplıyorsun ve gıybetimizi ediyorsun[?] Allah'a yemin ederim topluluğunuzun çokluğu, attığınız kurşunlar ve yuvarladığınız taşlar bizim için mühim değildir. Mağlup olmamızın sebebi aramızda oluşan zıtlıktır.

Sultan Selim Hayır Beg'e baktı. Kurt Bâ'y el-Vali'nin durumunu istişare etmek için elleriyle ona yaklaşması için işaret etti.

Kürsünün önünde durduğu zaman [Sultan Selim]ona dedi: Bu adamın cevaplarının ve kalbinin kuvveti için ne diyorsun[?]Bunun gibilerinin askerlerimin içinde olmasına iftihar ederim. Onu sancaktar yapacağım.

[Hayır Beg] sarardı ve dedi: Ey efendimiz eğer onu sağ bırakıp vezir yaparsanız bu inatçı, boş ve cahil köpek seni sağ bırakmaz. Bütün askerlerini mahfeder.

Hayır Beg, ondan ve soyunun çocuklarından haset ettiği için bunları söyledi.

[s. 144]

Sultan Selim dedi: Fikrin nedir?

[Hayır Beg] dedi: Hemen başını vurun.

Hayır Beg geri çekilip yerinde durdu. Rengi sararıp değişti.

Emir Kurt Bâ'y, öldürülmesini tavsiye ettiğini anladı.

Emir Kurt Bâ'y, Sultan Selim'e dedi: Bu seni cehenneme çekiyor. Ne istiyorsan yap. Kılıçla ölmeyen ondan başkasıyla ölür.

O esnada Sultan Selim ona gazaplı bakışlarla baktı. Ona dedi:

Ben seni azat etmek, ferahlatmak ve emirlerime emir yapmak kastındaydım. Edebinin az olduğunu, dilinin küstah olduğunu gördüm. O ki Sultanların meclislerine kıymetsiz girenler kıymetsiz çıkarlar.

Kurt Bâý el-Vali ona dedi: Sen bu şekildeyken emirlerine emir olmaktan ve sana tabi olmaktan Allah’a sığınırım.

Sultan yüksek sesle bağırdı. Öfkesinden yüzü kızardı. Dedi: Cellat nerede?

Yüz elli cellat onun tarafına yaklaştı.

Dedi: Bu mel’un Çerkez’in boynunu vurun.

Kurt Bâý dedi: Sadece başımın kesilmesi sana hiçbir şey kazandırmaz. Arkamda kahramanlar ve yiğitler [var.] Sultan Tuman Bâý kafidir. Allah ona yardım etsin.

[s.145]

Sultan bunu duyduğu zaman kılıçla boynunun vurulmasını emretti.

Kılıç başının üzerindeyken ona dedi: Başımı kestiğinde kanlı haliyle elinle al karına yap ey hain. Allah sana hainlik etsin.

Cellât kılıçla vurdu. Başı önüne fırladı. Haliyle gitti.

Sultan Tuman Bâý ise Çerkezler mağlup olduğu zamanın öncesinde onlarla anlaşmıştı. Dedi: Eğer mağlup olursak dönüşümüz Cize ovasına olacak. Öyle olduğu zaman Cize ovasına geçti. İki bin kadar atlı Çerkez ona tabi oldular. İçlerinden her bir süvari bin süvariye bedeldi. Ancak çokluk yiğitliğe galip gelir. Kimse ateşe de karşı koyamaz. Eğer Sultan Selim ile beraber ateş olmasaydı bir kere bile savaşta onlara galip gelmezdi. Yalnız Allah bir emri dilerse onu tebliğ eder. Bu da Allah’ın iradesiyedir.

Sultan Tuman Bâý Said tarafına gitti. Kastı Huvare [kabilesine ulaşmaktı.] Onlardan yardım talep etti. Üzerlerinden üç yıl haracı kaldıracağını [söyledi]. Kabul etmediler.

Dediler: Osmanlının ateşle savaştığı bize bildirildi. Ateşe kimin takati var?

[s.146]

Geri döndü. Yedi bin Arap süvari onu sevdikleri için ona tabi oldular. Suretini Allah rahmet etsin herkes severdi. Yalnız emir tamamlandığında ve tamam denildiğinde son yakın olur.

[Tuman Bâý] Etfih yakınına ulaşana kadar ilerledi. Bolca taş ocağı gördü.

Onları görünce durdu. Dedi ki: Sultan Selim'in bize geldiğini ya da asker gönderdiğini zannediyorum.

Dedi: Birbirlerini görünce binekler ovaya girdi. Onlardan beş bin mermi atıcı ve derbzen çıktı. Elli tane de top çıktı.

Bunların kayyımı olan adamın adı Feyyum kâşifi Canım es-Seyfi'ydi. Ridaniye yenilgisinden sonra Sultan Tuman Bâ'y ile geldi. Tera ve Adevîye'de toplandılar. Bolak ve İbn Aynî kasrı arasında olan Ceziretü'l-Vestaniye'de Sultan Selim'e saldırma fikrinde birlik oldular.

Canım [es-Seyfi] bunu anlayınca kendi kendine dedi: En doğrusu Sultan Selim Han'a gidip bunlardan haberdar etmek, kendim için eman almak ve onun partisi olmaktır. Çünkü devletimiz bitti.

O ve Ebû Hamza ismindeki Emir-i Ahûr beraberlerinde iki yüz kadar memlûklarıyla geceleyin Sultan Tuman Bay'ın askerlerinin arasından çıktılar.

[s.147]

Sabah olunca Canım es-Seyfi'nin gece çıktığını anladılar. Haberini araştırdılar.

Sultan Tuman Bâ'yın bazı askerleri dedi: [Cânım es Seyfi] kendi selametini isteyen Sultan Selim'e tabi olsun. Çünkü adı Selim'dir. Ona tabi olan sağlam olur. Ona isyan eden pişman olur dediğini duyduk.

Sultan Tuman Bâ'y çok kederlendi. Dedi: Pişman olacak ama fayda etmeyecek. Düşmandan hayır umulur mu? Ancak Allah'ın hükmünü engelleyecek yoktur. Canım es-Seyfi ve Sultan Selim bir araya geldi. İtaatini istediğini, Tuman Bâ'yın önümüzdeki gece birden üzerinize saldıracağını ve hazırlıklarını yapıp uyanık olduklarını haber verdi.

Tuman Bâ'y'a, Canım es-Seyfi'nin Sultan Selim'in itaatine girdiği haberi geldi. Üzerine saldırmak istediğini, hazırlıklı olduğunu, her taraftan ateş yandığını ve eğer bunlara bir şey yaparsa kendisinin ve beraberindekilerin yok olacağını haber verdi¹²¹.

[Tuman Bâ'y] bundan vazgeçti. Şeyhuniyye'ye inip daha önce geçtiği gibi onlarla savaşmak istedi.

¹²¹ Burada haberci Canım es-Seyfi'nin Sultan Selim'e söylediği şeyleri haber vermektedir.

Sonra mağlup oldu. Cezire'ye gitti.

Sultan Tuman Bâý Canım es-Seyfi'nin bineklerle geldiğini anlayınca [öfkeleni].

O, Sultan Selim ile bir araya gelince [sultan] sadakatini ve güvenilir olduğunu anladı. Sultan divana oturduğu her zamanda Hayır Beg [s.148]ve bu Canım'ı çağırıyordu. Huzurunda oturmalarını emrediyordu. Doğru olan için onlara danışıyor. Onlara eğer Mısır'ı mülk edinirse Hayır Beg'e ölene kadar arazi ve paşalık vereceğini, Canım'a da Feyyum arazilerini vereceğini belirtti.

Sonra onlara dedi: Kastım Tuman Bâý için asker göndermektir. Umulur ki onunla muzaffer olurum.

Ona dediler: İyi ve güzeldir. İstedğini söyle emrine teslimiz ve fikrini kabul ediyoruz.

[Sultan Selim] dedi: Askere kim paşa olacak?

Canım es-Seyfi dedi: Ben buna kafiyim inşallah. Tuman Bâý'ın başıyla dönmeyi ya da onu ellerimle yakalayıp esir olarak getirmeyi diliyorum.

Bunun üzerine Sultan [Selim] ona teşekkür etti.

Onunla beraber on beş bin süvari, beş bin kurşun atıcı ve elli tanede derbzen gönderdi. Üzerine elbise giydirdi. Bir çıkışla çıktı ki göründükleri zaman oranın içini dolduruyorlardı. Atıcıların attığı silah sesinden dünya karardı.

İnsanlar özellikle Canım es-Seyfi'nin üzerlerinde öncü olduğu bu askere Tuman Bâý'ın takatinin olmadığını zannettiler.

Canım, bu meşhur yiğitlerden ve çılgın cesaretlilerdendi.

[s.149]

Tuman Bâý'ın askerleri görününce [Canım es-Seyfi] bineklerin ovaya girmesini emretti. Rastgele silah seslerinden yer sallandı. Tuman Bâý'a elçi gönderip dedi ki: Yarın aramızda savaş [olacaktır].

Tuman Bâý dedi: Güzel ve iyidir.

3.10 Tuman Bay Ve Canım Es-Seyfi'nin Karşılaşmasının Zikri

Dedi: Sabah olunca savaş için saf oldular.

Tuman Bâý ile beraber toplanan Araplar, ateşi görünce birbirlerine dediler:

Bu helake götüren emre kimin takati var? Bunlarla savaşılmaz. Ancak deliler ve hayatı boş [olan savaşıır]. Yalnız biz bunlardan uzaklaşacağız. Her kim mağlup olursa onu yağmalayacağız.

Arapların durumu buydu.

Tuman Bâý ise savaşta kararlıydı. Yerinden geri çekilmedi.

Büyük meydana ilk çıkan Canım es-Seyfi oldu. Yüksek bir sesle bağırdı: “ Emir Tuman Bâý’dan başkası bana görünmesin.”

İzleyenler dehşete düşene kadar meydanda süratle oynadı [gidip geldi].

Osmanlı onda bunu görünce kalpleri kuvvetlendi.

[s.150]

Dediler: Süvarilikte bu pehlivandan başka Tuman Bâý’a mukavemet edecek yoktur. Ona teşekkür ettiler [...]

[Canım es-Seyfi] onlardan bunu duyunca Osmanlıdan hazır olanlar şaşırana kadar daha çok süratle oynadı.

Sonra, bundan sonra meydanın ortasında durdu. Çerkezlere dedi ki: Nerde süvarileriniz? Nerde cesaretlileriniz?

Aralarından bir süvari avına inen atmaca gibi çıktı ve ona dedi ki:

Nefsin seni aldattı. Kendi soyuna hain oldun. Allah yüzünü karartmış ey hain.

[Canım es-Seyfi] ona dedi: Konuşmayı kes. Kılıç darbeleri için görün.

[Çerkez savaşçı] ona dedi ki: Sana süratlilerin oyununu gösterene kadar sabret.

Bu süvari Cize Kâşifi Emir Devlet Bâý’dı.

Ondan daha fazla meydanda süratle oynadı.

Osmanlılar şaşırdı.

Sonra ikisi birbirine girdi. Sabahtan öğlene kadar aralarında izleyenleri hayrete düşüren bir savaş meydana geldi.

[s.151]

Canım düşmandan umudu kesti. Mızrağı attı. Kılıcını çekip Devlet Bay'ın miğferine vurdu. [İkiye] ayırdı. O, [Devlet Bay] hafif yaralandı. Kanı akınca Osmanlıların hepsi aferin, aferin diye bağırdı.

Canım'ın kalbi kuvvetlendi. Düşmanına bir darbe daha vurdu. Mızrak ayrıldı.

Mızrak süngüsüz Devlet Bay'ın elinde kaldı.

[Devlet Bay] kılıcın aşağı kısmını attı. Canım'ı kesti. Kılıcın alt kısmı [içine] girdi. Yanıyla kaburgaları arasına takıldı. Attan düştü. Devlet Bay başını kesmek için indi. Osmanlıların hepsi üzerine eğildiler. Düşmandan fırsat olmadı. Onu bırakıp atına dönmekten başka çaresi kalmadı.

İki ordu birbirine girdi. Yirmi bin kişiyle savaşan iki bin kişinin övülmesi Allah'a olsun. Bineklerin[yanında] durana kadar onları sürdüler.

Gün dönünce [akşam olunca] Osmanlı askeri bineklere indi. Batı ovasına geçtiler.

Tuman Bâý ise batı ovasına gece vardı.

Gece yarısı Tuman Bâý oturdu. Emir Şadi Beg el-A'var ve diğer emirleri davet etti. İstişare ettiler. İki kısma ayrılmayı gerekli gördüler. Bir kısım Şadi Beg ile beraber, bir kısım da [s. 152] Tuman Bâý ile [olacak].Şadi Beg gidecek ve uzaklaşacak. Tuman Bâý da savaş yerinde duracak. Osmanlılar geçip bize dönerse onları ortaya alacağız.

Bunun üzerinde ittifak ettiler.

Osmanlı askeri sabah olunca Canım'a dediler:

Yanındaki fikir nedir?

[Canım es-Seyfi] dedi: Savaşa gideceğiz. Ya biz ya da onlar [kazanacak]. Onlardan dönmeyeceğiz. Umulur ki onlarla zafer bizim [olacak].

Canım'ın savaş üzerinde kararlı görünce ona dediler ki:

Sen yaralısın. Savaşmaya kudretin yoktur.

[Canım es-Seyfî] onlara dedi: Ben tekim. Siz binlercesiniz. Tek kişiye muhtaç değilsiniz.

Onunla muhatap olan Yekenciriye ağasıydı.

Ondan bunu duyunca dediler: Doğru söylüyor.

Ovanın batısına geçtiler. Savaş yerine çıktılar.

Çerkezler onları gördü. Savaşmada ve öldürmede onlara acele ettiler. Onlarla birbirlerine girdiler.

[s. 153]

Onlar o arada savaşta kuvvetliyidiler. Sahildeki iki araçtan¹²² başka bütün araçlarını aldıktan sonra Emir Şadi Beg el-A'var arkalarından vurmaya başladı.

Sultan Tuman Bâý çadırındaki yirmi askerle beraber bütün askerleri gönderdi. Çerkezlerin her iki kısmı da Osmanlıların üzerine toplandı. Her bir kısım sekiz bin kişilikti. Osmanlılar ise Araplar hariç yirm bin kadardı. Bir saat geçmeden Osmanlı mağlup oldu. Araçlara kast ettiler. Onları bulamadılar. Kalpleri kırıldı. Çerkezler onları takip edip öldürdüler. Canım, Ebû Hamza ve ismi İyas Ağa olan Yekenciriye ağasından başka kurtulan olmadı. Onlar mağlup olduklarında araçlara kast ettiler. Onları bulamadılar. Atların dizginlerini bırakıp Nil'in kenarından [yürüdüler]. Kansu takip etti. Yalnız aralarında gözle görülecek kadar mesafe vardı. Onlara yetişemedi. Yalnız kendileri kurtuldu. Onlarla beraber olan her şey derbzenler, kurşunlar ve savaş aletleri her şey Çerkezlere ganimet oldu.

Canım ve ona refakat edenler, onlar Emir Şadi Beg'ten kurtulan iki araca ulaşana kadar Nil'in kenarında yürümeye devam ettiler. Doğrusu onlara inmehtir [dediler]. Dalgaların içine bıraktılar.

Kansu el-Adil araçlara girdiklerini görünce onlardan umudunu kesti. Onlara yetişemediği için üzgün döndü.

¹²² Burada araçtan kasıt muhtelemeden sandal ya da benzeri bir deniz taşıtıdır.

Sultan Tuman Bâý ölen askerlerinden Araplar hariç iki bin üç yüz kişiyi kaybetti. Hepsi kurşunlarla [ölmüştü].

Canım, Ebû Hamza ve [İyas] ağa mağlup olarak döndüler. Askerlerinin çoğu öldürüldü. Sultan Selim bunu öğrendi. Neredeyse kalbi parçalanacaktı.[s. 154] Meydana gelen şiddetli gam ve kahırdan. Hayır Beg'i çağırtı. Ona dedi:

Sen bizi aldattın. Bizi bunların memleketine koydun. Kimse kolay memleketini terk etmez. Eğer Tuman Bâý hutbe ve sikkeyi isimle verseydi onlardan[üzerlerinden] Şam'a dönecektim. Ayaklarımla yerlerine basmazdım. Boyunlarının kanlarını dökmeye, mallarına ve çocuklarına meyletmezdim. Girdiğimizden beri onları küçük bir topluluk ve aşağılık bir tayfa hesaplıyordum. Askerlerimizin üzerinde bir zarar olursa geri kalan kılıçlarımızdan başına bir cemaat toplayacağım. Biz Osmanlının bereketli ağacındanız.[soy] Biz onlarına başına toplanırsak kılıçlarımızın onları kolayca yeneceğini düşündüm. Büyüklere büyüklükleri, küçüklere de küçüklükleri için merhamet etmeyiz. Kılıcımız düşmanımızın başında parlaktır. Bizimle savaşmayı talep eden pişman olur. Bizden eman isteyen sağlam kalır. Ben ki iki devleti dizlerimle yıktım. Sultanlar bize kul olmakla iftihar ederler. Rammallar sayıyor [ama] askerlerimizin çokluğunu sayamazlar. Bize bir karış yaklaşıp biz bir arşın¹²³ yaklaşıp. Bize bir arşın gelene biz bir kulaç yaklaşıp. Savaş bizim usulümüzdür. Cihat ise bizim sanatımızdır. Biz aslı sabit ve dalları gökte olan hoş ağaçtanız. Biz öyle köklü bir ağaçtan geliyoruz ki kokusu güzel ve dalları gökyüzündedir. Savaş günü gazabımızın yüksekliğinden düşmanımızın üzerine gökten yere taşlar ve mermiler yağar. Onlar ki Ashab-ı Fil gibidir, çamurdan taşlar atıyoruz¹²⁴. Toplarımızın her birinden [çıkan] çığlık, içinde şimşek ve ağır bulut [olan] gök gürültüsü çığlığıdır. Muhakkak bu zorba, cahil ve batıl firavun Acem sultanından ve Gavri'den daha büyük değildir. Muhakkak onlar önümde iki tam gün duramazlardı. Araplar ve Çerkezler nasıl toplanıp askerlerimle savaşıyor. Askerlerimin üzerinde Yahudi hilesi yapıyorlar. Yanımdaki askerlerin üzerinde âlemin sultanları duramaz. İhtiyacım olursa bunun gibi hükmüme üye saltanat evinden askerler ona cevap verirler. Başları Mısır'da sonları [s.

¹²³ Metrik sisteme geçilmeden önce kullanılan uzunluk ölçüsüydu. Dirsekten orta parmağın ucuna kadar olan kısmı ifade etmektedir. Daha geniş bilgi için bkz: Mehmet Erkal, (1991), "Arşın", **DİA**, C. 3, İstanbul, s. 411.

¹²⁴ Sultan Selim burada Kuran-ı Kerimdeki 105. sure olan Fil suresinin 3-4 ve 5. ayetlerine atıfta bulunmuştur. Bahsi geçen ayetlerde Yüce Allah şöyle buyurmuştur: Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar gönderdi. Nihayet onları yenilmiş ekin yaprakları haline getirdi. Bkz: www.kuran.gen.tr Diyanet meali.

155] İstanbul’da olur. Bu kâfirin ve facirin¹²⁵ muradı nedir? O, ondan başka, Kayıt Bay ve Gavri bizim memlûkümüzdür. Onların soyunun sultanlıkla ne işi olur? Sultanlık ancak bize layıktır. Çünkü atalarımız Nuh aleyhisselam efendimize kadar sultanoğlu sultanoğlu sultandır. Kâfirlerle, Rafizilerle¹²⁶, azgınlık ve düşman ehliyle savaşmak, cihat etmek, bizim işimizdir.

Hayır Beg ona dedi: “Ey efendimiz, Tuman Bâý akıllı bir adamdır. Onun melik olmaya rağbetinin olmadığını ve sultanlığa müstahak olmadığını bende biliyorum. Akıllı, dindar ve cesaretli bir süvari [olduğu] için kulunuz Gavri, bütün ümerasına ona bir zarar gelirse üzerlerinde ancak Tuman Bâý’ın sultan olacağını vasiyet etmiştir. Çünkü asrının tekiydi. Ondan sonra Şadi Beg el-A‘var, Emir Allân o ki öldürüldü. Kalçasına bir derbzenin gelip kırıldığı haberi bana geldi. Başını kestiğiniz Kurt Bâý el-Vali [sultan olacaktır.]

Sultan Selim ona dedi: Sen beni aldattın. Bu bölgeyi almam için beni tamah ettin. Ne yapacağına bak ve kendi tedbirini al. Nasıl biliyorsan. Yoksa başını hazırla.

Sultan Selim Hayır Beg’e büyük bir öfkeyle öfkeleni.

[Hayır Beg] yanından sağır ve kör çıktı. Ne yapacağını bilmiyordu.

Büyük vezir Yunus Paşa ile karşılaştı. Ona Dedi: Sana ne söyledi?

[s.156]

[Hayır Beg] Sultan Selim’in ona söylediklerini söyledi.

Vezir dedi: “ Allah’a yemin ederim ki sultan doğru söylemiştir. Allah’a yemin ederim sözümü kabul ederse memleketimize ve vatanımıza dönmek için askerlere yolculuk çağrısı yapmasını belirteceğim. Kâfirlerin ve Rafizîlerin hücumundan memleketimizin halinin nasıl olduğunu bilmiyoruz. Sen amacın için ve soyuna nefretinden bizi melunların arasına koydun ve memleketimizden uzaklaştırdın.

¹²⁵ Kafir veya günahkar mümin anlamında bir terim. Daha geniş bilgi için bkz: Osman Karadeniz, (1995), “Fâcir”, **DİA**, C. 12, İstanbul, s. 71-72.

¹²⁶ Başlangıçta Zey b. ali’den ayrılan ilk İmamiler’e daha sonra bütün Şii fırkaları ile Şii unsurları taşıyan bazı Batıni gruplarına verilen isim. Daha geniş bilgi için bkz: Mustafa Öz, (2007), “Râfizîler”, **DİA**, C. 34, İstanbul, s. 396-397.

Hayır Beg, kendisi için korktu. Yunus Paşanın ondan nefret ettiğini ve çok defa öldürülmesi hakkında Sultan Selim ile konuştuğunu hesapladı. Hayır Beg tekrar Sultan Selim'in çadırına döndü. İzin istedi. [Sultan Selim] girmesi için ona izin verdi.

Sultan Selim ona dedi: Tedbirin, fikrin nedir?

[Hayır Beg] dedi: “Büyük Sultanımız bilsin ki dileğim sana itaat etmek ve seni sevmektir. Bütün soyum üzerinde seni tercih ettim. İncelediğim bazı savaşlarda gördüğüm işaretler bu bölgeyi mülk edineceğinize delalet ediyor. İki Haremin sultanı olacaksınız. Yalnız senden bir şey istiyorum. Kötü düşündüğün şeyler dışında hakkımda kimsenin sözünü kabul etme. Beni öldürmen gerektiğini düşünüyorsan yap. Kanımı sana helal kıldım.

Sultan yüzünde tebessümle ona dedi:

Sana sevgim gerçek olmasaydı sana itaat etmezdim ve seninle buraya gelmezdim. Ancak bizim için iyi bir tedbir ol.

[s.157]

[Hayır Beg] dedi: Allah'a yemin ederim ki efendimiz Sultan yardımın için imkandan geri kalmayacağım. Canımla olsa dahi yapacağım.

Sultan bunun üzerine ona teşekkür etti. Ona büyük bir elbise [verilmesini] emretti.

Sultanın yanından çıkınca o Hil'atı giydi. Yunus Paşa, ona yaklaştığını gördü. Hayır Beg'in Sultanın aklına girdiğini ve amacı üzerinde onunla yürüdüğünü anladı.

Ayağa kalktı. Gizliden ondan nefret etmesine rağmen dıştan onu yüceltti.

[Yunus Paşa] ona dedi: Dilediği düşünce nedir?

[Hayır Beg]ona dedi: Hayırdan başka değildir. Allah'tan diliyorum ki imkanımız olur da Tuman Bâ'yı esir olarak sultanın karşısına getiririz.

Yunus Paşa ona dedi: İnşallah sultanımızın devleti mutlu olacaktır.

Canım [es-Seyfi], Ebû Hamza ve İyas Ağa Sultan Selim'in çadırına döndüler. Sultan kederlendi. Canım'ı gönderdiği için pişman oldu.

Sonra divanı çalıştırdı.

Vezirler ve emirler hazır olunca [Sultan Selim] dedi: Hayır Beg nerde?

Hayır Beg gelip Sultanın karşısında durdu. Ona dedi:

Ne diyorsun?

Hayır Beg dedi: Emir senin emrindir. Biz karşıdayız. Emriniz ne olursa olsun eğer canımız yok olsa da yapacağız.

[s. 158]

Sultan dedi: Kalbimdeki ilk his Canım'ın Tuman Bâ'y'a yeterli olmadığıydı. Yalnız ona akıllı bir elçiyle eman mektubu gönderip cevap getirmesini istiyorum. Allah'tan umulur ki hidayet olur ve onu memleketi üzerinde bırakırız. Ona sadece ismimle razı olacağımı, iki Haremin sultanı olacağımı, yer [yüzündeki] melikler üzerinde daha üstün olduğumu, hutbeyi ve sikkeyi adıma yapmasıyla ölene kadar Mısır'ı ona vereceğimi söyleyeceğim.

Hayır Beg dedi: Efendimiz sultan elçinin gönderilmesinde fikrinin istediğini yapacak. Ancak ben [Tuman Bâ'y'ın]inatçı ve cahil olduğunu, bunlardan bir şey üzerinde muvafık olmayacağını biliyorum. Çoğu defa da elçileri öldürüyor.

Sultan dedi: Eğer muvafık olmazsa kendim onunla karşılaşacağım. Allah dilediğini yardımıyla destekler¹²⁷.

Bu sırada Mustafa adında bir elçiyi gönderdi. Bilgin ve akıllıydı. Dili akıcı bir edipti. Aynı şekilde onunla beş yüz kişi gönderdi. Çünkü yol Araplardan [dolayı] korkuluydu.

Minye b. Hasim nahiyesi yakınında bulunan Sultan Tumân Bay'ın çadırına vardılar. Atından indi. O ve beraberindekiler inip sultanla toplanmak için izin istediler. Ona izin verildi. Mektupları Sultan Tuman Bâ'y'a ulaştırdı. Onları okudu ve Emir Şadi Beg'e verdi.

¹²⁷ Sultan Selim burada Kur'anı Kerimdeki Al-i İmran suresinin 13. ayetine işaret etmiştir. Ayetin tamamı şu şekildedir: Şüphesiz karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kafirdi. (Onları) göz bakışlarıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. **Allah'ta dilediğini yardımıyla destekliyordu.** Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır. Bkz: Al-i İmran Suresi 13. ayet www.kuran.gen.tr Diyanet meali.

[s.159]

[Sultan Selim] özel olarak bütün emirlere mektup göndermişti. Memleketlerine ihtiyacı olmadığını, sadece isim istediğini karşısına çıkanların hepsine Hil'at [vereceğini], eman fermanı [vereceğini], onların üzerinde olduklarının üzerinde [kalacaklarını], Allah Teâlâ'nın emniyetinde [kalacaklarını] ve hainlere Allah hainlik etsin dedi. Sözlerini yeminlerle sağlamlaştırdı.

Sultan Tuman Bâý dedi: Ne diyorsunuz ey Ağalar?

Emir Şadi Beg dedi: “Benim fikrim onların şerrine yeterli olmak için ilahi kaderin bize sevk ettiği bu grubu öldürmektir. Sen nefsinle düşmana itaate meyledersen bilesin ki helake ulaşacaksın. Onlara teslim olmayalım. Eğer sen düşmanlara teslim olmaya meyledersen bil ki mutlaka helak olacaksın. Ellerin arasında duracaksın. Emanet hıyanete, azizlik ihanete dönüşür. Kendi kendini tehlikeye atıp ondan selamet talep eden gibi olacaksın. Böylece pişman olacaksın. Pişmanlığın faydası olmayacak. Ben ise ömrümde bir defa bile düşmanın emanının altına girmeyeceğim.

Ben her hayatın sonunda ölüm olduğunu biliyorum. Muhakkak Allah Teâlâ her şey için bir vakit yapmıştır. Eğer ben Sultan Selim'in itaatine girersem ömrümde fazlalık olmaz. Ölüm için çıkar yol olmadığını biliyorum. Her canlının ölmesi lazımdır.

Fikirleri, onlara gelen elçiyi ve beraberidekileri yakalayıp boyunlarını vurmak istedi.

Onunla beraber gelenler Sultan Selim'e kaçtılar.

Sonra Sultan Tuman Bâý onun tarafına[Sultan Selim] yolculuk için emretti. Zail olmadan Bereketu'l-Habeş yakınlarına kadar yolculuk ettiler. Orda [s.160] Sultan Selim'in çadırlarını gördüler. Onlar bu ovadan uzaktı. Durdular, baktılar, düşündüler ve nasıl yapacakları fikrine kapıldılar. Sultan Selim'in Bereketu'l-Habeş'e savaş kastıyla çıktığını ve Cize ovasına geçmek istediğini biliyorlardı.

Onlar o esnada durmuştu. Aniden süvari fırkasının onlara yöneldiğini, onun Emir Zermek en-Naşif [olduğunu gördüler.] Sultan Tuman Bâý'a ilerledi. Onun iki elini öptü. Ondan özür diledi. Muhakkak o mazurdu. Sebebi Ridaniye de ona çarpan bir yaraydı. Canbirdi el-Gazaâlî'nin onlar üzerinde husumet edenlerin başı olduğu, topları

çıkardıkları zaman kumun altına doldurmamızı onlara emrettiğini söyledi. Bu onlara son derece tersti.

Sultan Tumân Bay dedi: Yemin ederim ben onu orduyla gönderdiğim zaman ilk seferde üzerimizde husumetini biliyordum. Çoğu öldürülmüştü ve yenilmişti. Ondan kasıt biliyordum.

Sultan Selim ise Canım ve Ebû Hamza ona mağlup geldiklerinde onlara olanları söylediler. Muhakkak Sultan Tuman Bâ'yın bir grup topladığını ve geldiğini [söylediler]. Sultan Selim endişelendi. Bu esnada Yunus Paşaya gönderip tuttukları emirleri getirmesini emretti. Muhakkak daha önce onlar emanla çağrılanlardı.

Bu da Hayır Beg'in tuzaklarından biriydi.

Kalanların hepsi emanla getirilmişti onlar hapisteydi. Hayır Beg, Sultan Selim'in emri tamamlanınca onları bırakacağını, önceden üzerinde oldukları mertebe ve makamlarında kalacaklarını [söylemişti]. Bu gizli bir yalandı.

[s.161]

Sultan Selim'e, Sultan Tuman Bâ'yın kendisinin gönderdiği elçiyi ve beraberindekileri öldürdüğü haberi geldiğinde öfkeleni. Bunun için çok öfkeleni. Kâl'atu'l Cebel'de Çerkezlerden hapsedilmiş emirlerinin hazırlanmasını istedi. Hepsinin boyunlarının vurulmasını emretti. Altmış kadar emir vardı. Onlardan bazıları binler emiri, yüzler emiri, onlardan bazıları kırklar emiri, onlardan bazıları da onlar emiriydi.

Ellerinin arasında hazır olunca sahipleri hakkında sordu. Ona söylediler.

Sultan Selim onlara dedi: “Neden Melikinizi terk edip düşmanınıza geldiniz?

Dediler: Onun itaati üzerine hizmetini tercih ettik. Askerlerinden olmayı seçtik.

[Sultan Selim] dedi: Sizde hayır olsaydı Tuman Bâ'y'a olurdu.

Bundan sonra onun ellerinin arasında boyunlarının vurulmasını emretti. O, onlara bakıyordu.

Başı ilk vurulan kale naibi Tokta Bâ'y'dı. Sonra Hacibu'l Huccâb Enes Bâ'y, sonra Tanem ez-Zeredkâş, sonra Emir-i Silah er-Kemaş, sonra Emir Yezbek el-

Mukehhâl o ki merhum Emir Osman Kaim Makam'ın kaldığı evin sahibi, sonra Emir Kansu el-Facir, sonra Moğol Bâý ez-Zeredkâş, sonra Nevbet başı Emir Kınık Bâý sonra Kâdu'l-Asker evinin sahibi Emir Mamay el-Muhtesib, Sonra Emir Yaş Beg el-Meluhiyye, sonra Sultan Tuman Bâý'ın kale naibi yaptığı Canbolat el-Ebc sonra Emir Hayır Beg [s. 162] el Haznedar, sonra Hayır Beg el-Mimar'ın [başı vuruldu]. Sonra geriye kalan emirler onlar ki ona emanla gelmişlerdi. Ta ki yer mezbahaya döndü.

Sonra Sultan Selim ovanın batısına geçmeyi emretti. Bütün geçişler Osmanlı'dan toplam iki bin kadar ve daha fazla [askerden] oluşuyordu.

Sultan Tuman Bâý ise, yüksek bir tepe tarafında durmuş bekliyordu. Bir kişi habere bakmak için kalmıştı.

Ona, Osmanlı'nın ovaya vardığı haber verildiği zaman kendi kendine dedi ki en güzeli onların ilkinin [diğer] ilkinden kesmektir.

Bu esnada tek mızrağını onlara sapladı. Hissetmediler ancak onun üzerlerine hücum ettiğini ve onları öldürdüğünü [hissetiler.] ikinci geçiş varmadı. Ancak [vardığında] onların çoğu ölmüştü.

Sultan Selim'in askeri sarsıldı. Durumları dağıldı. Onlardan [bazıları] öldürüldü. Onlardan [bazılarının] binekleri içindikilerle devrildi. Sultan Selim'de büyük bir kahır oluştu. Bu yaptığından pişman oldu. Ve dedi ki:

Şayet biri bunu belirtirse ölümün en şiddetlisiyle onu öldüreceğim. Yalnız Allah Teâlâ ona kolaylık [verdi].

Bu esnada geçişin [yapılmamasını], derbzenleri Nil'in kenarına bırakmalarını, [ve] bu ovadaki Çerkezlerin üzerine atmalarını emretti.

Onların üzerine atılan silah sesinden dünya ağırlaştı.

[s.163]

Onlar bu haldeyken arkalarından bir toz yükseldiğini, çılgık, bağırma ve atların vadiyi doldurduğunu [gördüler.] Durdular bu durumun ne [olduğuna] baktılar.

Onlara yaklaştıkları zaman onların Gazale Arapları [olduklarını], önlerinde Hammad b. Habir ve kardeşi Selam'ı [gördüler]. Bu Selam karşı konulmaz bir

kahramandı. Sultan Tuman Bâý'a [doğru] acele ettiler. Ona küfredip Sultan Selim ile savaşı bırakmasını [istediler.] Ona dediler: Sultan Selim'le savaşmaktan dönmezsen hepimiz üstüne [gelip] seni ortamıza alırız. Ancak istediğin yere dön. Mısır'dan çık. Muhakkak siz devletinizin günlerinde bizden çok halkı öldürdünüz. Bizden kimsesi ölmeyen kimse yoktur. Ya kardeşi, ya babası ya da akrabası [öldürüldü.] Allah Teâlâ devletinizi sonlandırdı. Buraya adil Melik geldi.

Tuman Bâý onlara dedi: Bizden sonra kendinize bakacaksınız.

Sultan Tuman Bâý bıraktı. Onları sözlerle kandırıp tekrar döndü.

Onun bir sözünü [bile] kabul etmediler.

[Sultan Tuman Bâý] dedi: La Havle ve La Kuvvete İlla Billahil Aliyyil Azim, Ey Ağalar biliniz ki devletimizin sonu geldi. Ecelimiz döndü. [Bu] diyarda bize pay kalmadı. Yalnız bizden öncekilere tabi olacağız. Bu duruma bakın. Allah'ta başka yardımcı yoktur. Allah'ın sözünü okudu: Allah size yardım ederse sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa size kim yardım edebilir? [...] ¹²⁸. Yanınızdaki fikir nedir?
“

[s.164]

Ona dediler: Fikir senin gördüğündür. İşte iki elinin arasındayız. Yaptığın her şey üzerinde seninle muvafığız.

[Sultan Tuman Bâý] onlara dedi: Bizimle piramitler tarafına yürüyün.

Yürüdüler.

Onlar yürüdüklerinde bir grup süvarinin üzerlerine ilerlediğini [gördü]. Kim olduklarını [öğrenmek için birini] gönderdi. O zaman onun Emir Kayt er-Rahbi o ki İskenderiye de haps olmuştu. Sultan Gavri onu hapsetmişti. Kaydı üzerine “müebbet” yazmıştı. Tuman Bâý sultan olunca ona olan olaylar Kayt er-Rahbi'yi hatırlattı. [Kayt er-Rahbi] çılgın süvarilerdendi.

Dedi: Bu düşmanlar üzerinde bize yardımcı olması için en doğrusu Kayt er-Rahbi'yi bırakmak ve ona hil'at [giydirmektir].

¹²⁸Ali İmran Suresi 160. ayet. Ayetin tamamı şu şekildedir. **Allah size yardım ederse sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa size kim yardım edebilir?** Müminler ancak Allah'a tevekkül etsinler.

Onun geliři bu vakitte oldu.

Sultan Tuman Bâ'y'ın elini öptü. Emirler onu karşıladı. Ona Hil'at giydirdi. Onlarla beraber Cize piramitleri tarafına yürüdü. Çok ağlamayla ağladılar. Gavri'nin olayını ona hikaye ettiler. Baştan sona onlara olanları da [hikaye ettiler.]

Kayt er-Rahbi onlara dedi: Allah'tan yardım dilenir. Tevekkül onun üzerinedir. La Havle ve La Kuvvette İlla Billahil Aliyyil Azim. Allah'tan başkasından yardım dilemeyin. Kayt Rahbi, düşünce ve din ehliydi. Okuma yazma ve savaşın eserlerini biliyordu. Bunun için Sultan Gavri, üzerinde [kötü] bir durumun [oluşacağı] korkusundan onu hapsetmişti.

[s.165]

Sonra Kayt er-Rahbi dedi: Ey efendimiz sultan bu olayları manzumlaştırmayı tercih ediyorum. Geçen zaman ve günler üzerinde bizim onunla zıkr olunmamız [hatırlanmamız] için piramitlerin üzerine yazacağız ve bu piramitlerin önündeydi.

Sultan [Tuman Bây] ve emirler batı piramidine [doğru] kalktılar. Onun yanında durdular.

Nakil dedi: Sultan Tuman Bay mırıldanıp şiiri okumaya başladı. Emir Kayt er-Rahbi dinliyor, Emir Şadi Beg de piramit üzerine bu beyitleri onlar ki gelen en güzel eklemelerdi yazıyordu. Savaşın başından sonuna [kadar] onlara olanları güzel bir manzum [şeklinde] içeriyordu.

İşte bu beyitler:

Gözümün yaşı göz bebeklerimden aktı Kalbim çok yanmaktan eridi

Gözümün yaşları ateşimi söndürmüyor Akan yaşlar boğulmaktan değil

Bana hüznün üstüne hüznün ve hüznün Gam üstüne gam ve hasret

Nimet içinde bir zaman üzerimden geçti Mısırdan, şan, şeref ve ulu

Ve mutluluk güneşi yükseklik onurunda Öğle dolunayı ayça merdivenindedir

Allah bunu irade edince Osmanlı Irak tarafından bize geldi

Hepsinin sultanı Selim Şah Büyük karşılanırdı zevki acı

Bizden şerefli Gavri vardı Melikti şiddetle taşan deniz gibi
 Orduyu savaş tarafına çekti Buluştukları yer Merc¹²⁹ oldu
 Savaş Pazar günü oldu yalnız Ordumuz sırtını döndü savaş devam etti
 Bizim sultanımız öldürüldü Kanı akarken atıldı
 Hain köpek Gazali vardı Ve nifakı içinde Hayır Beg

[s.166]

Hakikatte ikisi hezimetin temeliydi Haleb'e yarışan atlar gibi
 Ordu Haleb'den Mısır'a yürüdü Boğucu darlıkla beraber kahr çoğaldı
 Hasetçi Hayır Beg'in himayesinin yanında Ayrılık isteğiyle düşmanımıza döndü
 Şam'da Gazâlî hile yaptı Aykırılığına bütün aykırılıklarla devam etti
 Yürüdüler acele bir yürüyüşle Gazze'ye sonra Mısır'a varmak için
 Mısır'da toplandıkları zaman dediler Düşmandan korunmak için hanginizi sultan
 yapalım
 Ve biz de hangimiz buna layıgız Kalın çoraplı olan aptal filin görüşünde
 Büyük bir orduyla yolda yürüdük Birbiriyle yarışan on bin süvari
 Hepsinin üstüne Gazâlî'yi öncü yaptık Kötü yalanları bilinmiyordu
 Ve bu yüzden yenilgiyi seçti Ve hastalanma korkusuyla savaş silahını istedi
 Osmanlı adamları bize Mısır'a geldiler Memlekete etrafiyla beraber sahip
 oldular
 Topluca karşılamak için çıktık Savaş günü şer yükseldi
 Kavmim savunma hattına girdi Çatışmada ve boğuşmada yoğunlaştılar
 Osmanlı çok askerle üstümüze geldi Taşan tuzlu deniz gibi
 Barutu çok attılar ta ki Şimşekten dağılan ses sandım

¹²⁹ Mercidabık.

Her tarafı ve yolu tuttular Zorla yakıp kırdılar
 Kurt Bâý'a düşmanları görüyorsun dedim Üstümüzde kuru yer üstündeki
 bulutlar gibi

Genç Allân'a korkuyoruz dedim Yaşayanlardan bizi koruyacak kalmadı
 Onları bu gün sert vuracağız dedi İnsanlar ölecek ve hatırası kalacak

Bundan sonra kalktık hamle yaptık Korkmayan ve kendini korumayan aslan gibi
 Meliklerden üç tanesini öldürdük Ve onları günahlarının taşıyla suladık

Muhakkak bizim bu yaptıklarımızı görünce Kat kat dağ gibi üstümüze geldiler
 Onlara ölüm kâsesini sunduk Sen saki olduğundan beri onlara ölüm kasesini
 sunarak onlarda toprağa kapandılar

Alanımdaki süvarileri dağıttım Göğüslerine ve gözlerine vurup
 Biz aslanlar dönüşüyle döndük Onlar kemer [tâk] kalbinden avı getirdiklerinde

Gazâlî'de devralarak İki yüzlülükle (nifakla) yenilgiyi seçmişlerdi
 Allân'a derbzen geldi [Bu] onun ölümü ve ayrılığı oldu

Ey onun üstündeki hüznün muhakkak döndü Ve ayrılık vedaıyla bana veda etti
 Gözler onlara sürekli ağlar durur Su çarkı (su dolabı) gibi

Ve iki diziyle bu şekilde geldi Bacakları da kemer gibi olmuştu
 Bunun gibi Can Bolat'da sabah yerde kaldı Ebû Yasin yiğitlikte üstteydi

[s.167]

Katiyye emiri Kansu ise Savaş günü onu koruyacak koruyucu yoktu
 Kaç defa Selim Şah'ı öldürmeyi kastettim Savaşın sıcaklığında kaldım benim
 [için] çıkmadı

Yemin ediyorum sabah görsem onu ölecek Kılıcımla eğer yedi kat semaya da
 yükselse

Savaşın devran ettiğini gördüğümde Üzerimde muhakkak benden uzaklaştı
arkadaşlarım

Atımı Mısır tarafına çevirdim Ölümü hesapladım [ancak] Allah bakidir
Tera'nın yanında bütün ordu bize geldi Doğuya yürüyorduk, Ey kötü doğu
Savaşmak için Mısır'a geçtik ve geceydi Osmanlının etrafını çevirdik

Onlardan çok topluluk öldürdük İnce kılıç darbeleriyle

Onlardan muhakkak otuz [kişi] öldü Bizden askerler azalma içindeydi
Kavmim ihanet etmek istedi Beni esir [olarak] bağlayıp atmak [istedi]
Şadi Beg kılıcıyla beni korudu Kendisi benim için hayırlı koruyucu oldu
Allah benim için onu bütün hayırlarla mükâfatlandırsın Misk sapının özü oldu
Kalkeşende'ye yolculuk ettik sonra döndük Bana büyük arzu [vereni] buldum
Canım [es-Seyfi'yi] ölü bulduk Onunla beraber binden fazla [kişi] günahının
içinde

Şadi Beg'e Selim'e git dedim Ahmak tabiatından korun

Muhakkak düşmanımız büyük bir topluluktur Dolup taşan deniz gibi
Kılıçla [mızrakla] bu gün vuracağız dedi İçilip fayda vermeyen zehir gibi
Hepsiyle savaştık onlarda savaştılar Biz zarar ve şiddet üstündeyiz
Öğleden sonra ordular geldi Uygunluk içinde kum sayıları [gibi] toplandılar
Onlarla memlekette deprem oldu Karşılaşmamla beraber kıyamet kalktı sandım
Arkadaşlarıma terk edin ve azalın [dedim] Hepimiz ayrıldık ve döndük
Korumak için evime girdim karşılaştık Çılgılık atan kadınlarımızın hepsiyle
Gürültü ve feryat içinde kalktılar Hund¹³⁰ kemerli elbiseyle bana geldi

¹³⁰ Bu kadın ve erkekler için bir saygı kelimesidir. İbn Zünbül, **age.**, s. 167. Buradan Tuman Bay'ın eşiyle konuştuğu anlaşılmaktadır.

Bana dedi kimin üstüne bizi arkada [bıraktın] Yeryüzü içinde yaşayanlardan bizi
koruyacak yok

Kurtlardan kaçırıyorsun ve sen bir aslansın Dişlerin uzun ve pençelerin var

Sende eski her şey hayırlıdır Kalanlarla beraber ileriside sende

Bizi Osmanlıdan kurtar ey sahip Biz darlık ve ayrılık içindeyiz

[s.168]

Onlara dedim Beyt'in Rabbine [yemin ederim] ben Sabahleyin ince kılıçla
vururum

Eğlenceli içmeden daha çok seviyorum Bardakla ibrikle ve dağıtılan

Her gün kan içen süvariler Devamlı sabah ve akşam

Ben özür [dilemeye] gittim Arkadaşlarımla beraber hepsine söyledim

Ben çok sene çocuklarını göremeyen anter gibiyim

Irak topraklarında tutulmuş esir gibiyim

Düşman köpeğin korkusundan uyuyormuş gibi yapan kuş gibidir

Yıllar geçse de oturarak yanıma gelir

Muhakkak Nil eksiklikten sonra yükselir Tepeye yükselir eksildikten sonra

Aslan alevden kaçıyor Ve dönüyor dönen yükselen ok gibi

Ben [deniz] dalgasıyla geçtim sonra geldim Yarış günü dönen Anter gibi

O kahırdan ağlayarak döndü Ayrılık acısından bağırarak çılgık attı

Ey kendini feda eden Tuman Bay dedi Bizden ayrılığının zevki acıdır

Yolculuğunda Allah'ın emniyetinde ol ben Seni emanet ediyorum o ki tabakaları [yedi
kat gök] yükseltti

Atımı döndürdüm gözümün yaşı Göz kenarlarımın [pınarlarımın] denizinden sel gibi
akıyor

Said'e yürüdüm ordu topladım Dedikleri gibi yükseklik üstüne yükseklik

Cânım [es-Seyfi] geldi ve göründü savaş için Döndü sokakların arkasından kaçtı

Ordular içinde Mısır tarafına yürüdüm Develerle ve yüklerle yürüyorlar

Zermek yolda benimle karşılaştı Ey ona parlak şeref ve güler yüz var olan

Biz sabah Osmanlı ordularına sabah Cömertlikte saklı özgürlük üzerine

Çok kişiyi öldürdük ta ki kılıcım köreldi Mısır Nil'inin akışına şekil verdi

Denizi geçmeyi kastettik ancak Geçişimizde muhakkak Gazale Arapları geldi

Bizimle savaşmayı kastedip üzerimizde kaldılar Muhakkak zulüm en kötü ahlaktır

Osmanlı savaşından zorla döndük Karşılایanlardan Kayt Seyid bizi karşıladı

Ve şiiri piramitler üzerine yorumladık [yazdık] Güzellik içinde düzenle dizilen inciler
gibi

Ravi dedi:

Sultan Tuman Bâý ve emirlerden kimseler onunla beraber Dehşur'a¹³¹ girmek istediler. Memlekette üç yıl haracın iptal edileceği çağrısını [yaptılar]. Savaşmak [s. 169] ve Sultan Tuman Bâý'a yardım etmek isteyen bize doğru acele etsin. Ona ne [varsa] bizedir ve aleyhine ne [varsa] aleyhimizedir.

Bunlar olduğu zaman Araplardan, fellahlardan¹³² ve onlardan başka büyük bir âlem toplandı.

Sonra fikirleri Emir Şadi Beg'in yaya ve binek [olmak üzere] on bin süvariye paşa olmasını istedi. Sultan Selim'le hangi mahallede karşılaşırsa savaşacak. Sultan Tuman Bâý da Şadi Beg'den haber gelene kadar Dehşur'da kalacak.

Bu olan bunların emriydi [istekleriydi].

¹³¹ Mısır da bir yer.

¹³² Çiftçi.

Sultan Selim'in durumu ise göğsü daraldı. Mısır'a girdiği için pişman oldu. Zamanın[savaşın] uzamasından, kışa girmekten, memleketinden habersiz kalmaktan korktu. Hristiyanların onun arkasından İslam mülklerini almak için bir tedbir almalarından korktu. Fikri çok meşgul oldu. Vesveseye girdi. Hayır Beg'e şiddet [uygulamayı] niyet etti. Ona Mısır'a yönelmeyi ve almayı o güzelleştirdi. Özellikle sultan, onu ölene kadar Mısır'a paşa yapacağına [dair] söz vermişti.

O bu düşüncede olduğu zaman vezirler yanına girdi. Etfihiyye memleketinin Sultan Selim'in itaatinden çıktığını, bütün Arapların Sultan Tuman Bâ'y'a yardım için ayağa kalktığını haber verdiler. Ona gam üstüne gam eklendi.

Fikri, Araplara düşünceleri ve Sultan Selim'in itaatine girmeleri için bir belge göndermek istedi. Kastının sadece [s. 170] memleketlerini imar etmek olduğunu [söyledi]. Onun Araplardan ve fellahlardan kimseye eziyeti olmayacağını [söyledi]. Muhakkak inat ve muhalefet eden bütün kimseler için kılıçtan başka cevap yoktur.

Sultan [Selim] dedi: Bu belgeye kim komutan olacak.

Dedi: Sultanın tercih ettiği bütün kimseler.

Sultan [Selim] dedi: Canbirdi el-Gazâlî. Muhakkak o Arapların savaşını ve memleketlerinin durumunu biliyor.

Hazır olunca Sultan bununla [belgeyi götürmesi için] ona emretti.

[Canbirdi] kabul ve itaatle cevapladı. Arapların bu durumu en kolay olanıdır. Büyük sultan bununla [ilgili] bir şeyi asla önemsemesin [dedi].

Şeyh Ahmet b. Zünbül er-Rammal dedi: Gazâlî'nin Sultan Selim'in itaatine girmesinin sebebi [budur]. Sultan Tuman Bâ'y'la silahların durumunda zıtlıktı. Ondan ve bazı emirlerden kendini üstün [tuttuğu] için onları kumun altına gömdü. Tuman Bâ'y'ı kışkırttığından Ridaniye olayı hezimetinde olan olduğunda [oda] hezimete [uğrayan] cümleden oldu. Onun amacı sultan olmaktı.

Emir Allân, Emir Şadi Beg el-A'ver, Emir Kurt Bâ'y el-Vali, Emir Kansu el-Adil, Emir Ebrek [s.171] culbânların reisi ve diğer emirlerle ileri gelenlerin fikri Tuman Bâ'y'ın sultan olmasını istedi. Nedeni; [Tuman Bâ'y'ın] süvari, cesaretli, dindar, insancıl,

tevazu [sahibi], dünyaya rağbetinin olmadığını, kibir [sahibi] ve zorba olmadığını bilmeleri idi. Ondan başka sultanlığı hak eden yoktu.

Bu olduğu zaman Canbirdi el-Gazâlî'nin kalbinde haset üstün [oldu]. Onu sultanlığa ehil yapmadıkları ve Tuman Bâ'yı önüne çıkardıkları için soyunun çocuklarından nefret etti. Diğerlerine göre o ve ailesi daha çok hak ediyordu.

Gazâlî bütün emir ve tedbirlerde onlarla zıtlıydı. Fikirlerini ve yaptıkları şeyde onları hatalı [buldu].

Sultan Tuman Bâ ve Emir Allân onun, üzerlerinde husumet ettiğini biliyorlardı. Emir Allân Canbirdi el-Gazâlî'yi zorla yakalamak istedi.

Sultan Tuman Bâ ona dedi: Yapma

[Emir Allân] ona dedi: Bizimle zıtlığına, inadına bakmıyor musun?

[Tuman Bâ] dedi: Sen onu öldürürsen çok defa askerlerimizin arasına fitne girmesinden ve nizamımızın bozulmasından korkuyorum. Yalnız ikinci sefere kadar sabret. Allah Teâlâ'nın dilediğinden başkası olmaz. Allah'a galip gelecek hiç kimse yoktur. Subhan olan Allah Teâlâ biliyor ki biz kimseyi öldürmeye rağbet etmiyoruz. Onlar üstümüze [topraklarımıza] tecavüz ettiler. Memleketimizi, mallarımızı, çocuklarımızı almak istiyorlar. Dokunulmazlarımızın perdelerini açacaklar. Nefsimizi, mallarımızı, akrabalarımızı ve çocuklarımızı müdafaa etmek üzerimize vacip oldu. Bırak kimin bir şey üzerine kuvveti [varsa] onu yapsın. Allah ne dilerse yapar.

[s.172]

Emir Allân ve Emir Şadi Beg dedi: Vallahi bu habis, veled-i zina aramızda olduğu sürece nizamımız asla kalmayacaktır. Hayır Beg'de düşmanla birlikte olduğu sürece hasmımız bizden asla dönmeyecektir.

Sultan Tuman Bâ dedi: Vallahi yine Vallahi sultanlığımda rağbetim yoktu. Muhakkak ben sizden biriyim. Eğer siz beni tercih etmeseydiniz bunu bana lazım [bulmasaydınız] bundan bir şeyi kabul etmezdim. Yalnız tedbir Allah'ındır.

Canbirdi el-Gazâlî, hezimate [uğradı]. On iki emir ona tabi oldu. Onlardan Emir Sudûn ed-Devâdâr'ın bacağına derbzen isabet etmişti. Bacağını alıp onlarla Kalyub'a¹³³ yürüdü. Onun bacağı yoktu. Kan kaybettiği için orada öldü. Orada da defnedildi. Bundan sonra Ali Bâý gelip onu Mısır'a [götürmek] için kabrinden çıkardı. Onu [Mısır'da] türbesine defnetti. Canbirdi el-Gazâlî on bir emirle beraber yürüdü. Zermek en Naşif de onlardan biriydi. Ahmet b. Bakar'a ulaştılar. Ahmet b. Bakar onları karşılamak için çıktı. Onlarla merhabalaştı ve onların hizmetinde kaldı.

Yanında kaldılar. Onlara haberler geliyordu.

Tuman Bâý'ın zikri, onda görünen süvarilik ve Sultan Selim'in askerlerine yaptıkları onlardan öldürdükleri yayıldı. Bunun gibi [s.173] Emir Şadi Beg el-A'ver, Emir Kansu el-Adil bunlardan başka Tuman Bâý'a tabi olan ileri gelenlerinde [namı yayıldı]. Bundan onlara nam hasıl oldu.

Çerkezler nefisleri yüce bir kavimdi. Allah onlara süvarilik ve cesaret vermişti. Onlarla övünüyorlardı. Onlardan her biri kendisinden başka sultan olmayacağını söylüyordu. Bunun için arkadan alındılar. [Geriye düştüler]. Onların yanında mülk ancak cesaretle alınır. Mülk kuvvetle alınmaz. Bu ilahi bir emirdir. Allah kullarından dilediğine verir.

Tuman Bâý'ın yaptıklarının haberleri art arda geldi. Bunda hayret ettiler. Muhakkak Tuman Bâý onların yanında meşhur değildi. Ancak din ve ıslahıyla [meşhurdu]. O ki onu sakın ve vakarlı görüyorlardı. İyiliğinden şüphe yoktu. Siması herkesin yanında seviliyordu.

Ondan bu cesaret ve süvarilik oluşunca hayret ettiler. Zermek en-Naşif onlara dedi:

Ben söyleyenin sözünü duydum: Yiğitlik bir saatlik sabırdır.

Onlar dedi: Doğrudur ey emir. Ancak kim ateşi, kurşunları ve derbzenleri karşılayabilir? Eğer onlar bizim gibi at sırtında savaşırsalar bizden biri yüz, iki yüz kişiyle savaşırdı. Çünkü onların yanında at binme ve meydanda dolanma marifeti yoktur.

¹³³ Mısır'ın Kalyubiye ilinde bulunan bir şehirdir. Şehir Nil Deltasında, Kahire'nin kuzey kesiminde yer almaktadır. Daha geniş bilgi için bkz: Eymen Fuad Seyyid, (2001), "Kalyub", *DİA*, C. 24, İstanbul, s. 270.

Emir Zermek dedi: Yaşayanın katili yoktur.

[s.174]

[Zermek en-Naşif] kendi kendine dedi: Bu mahallede kalmamızın semeresi yoktur. Sultanımızın kendisi savaşıyor. Vallahi bu erkeklikten değildir.

Sultan Tuman Bâ'y'a gitmeye niyetlendi.

Sabah olmadan, gece [gitti].

Gazâlî onu teftiş etti. Onu bulamadı. Sultan Tuman Bâ'y'a gittiğini öğrendi. İçini bir korku kapladı. Bir gün daha kalırsa diğer emirlerin Tuman Bay'a dönmesinden ve kendisinin bulunduğu mahallin ihbar edilmesinden korktu.

Kendisine dedi ve onunla beraber [olan]emirlerle konuşup onlara dedi:

Ey ağalar biliniz ki devletimiz döndü [yok oldu]. Kalan bu memleket bu melike [Sultan Selim'e] [kaldı]. En iyi ve en güzeli ona gidip ondan eman almaktır. Onun emanında olursak kendimizden, malımızdan ve dokunulmazlarımızdan emin oluruz. Aynı şekilde o bu bölgede kalmaz. Onun imkanı olduğu zaman memleketi alıp Tuman Bâ'y'ı öldürecek. Hayır Beg onun naibi kalacak. Memleketine gidecek. Yanımızdan gittiğinde memleket elimizde kalacak. İçinde nasıl istersek tasarrufta [bulunuruz.]

Ona dediler: Bize nerde eman verecek?

Onlara dedi: Bunun için size kefilim. Benle Hayır Beg arasında, o ve benden başka kimsenin bilmediği gizli bir ittifak [var].

Bu zaman içinde ona tabi oldular. Onunla beraber Keyman er-Riş'e ulaşana [kadar] gittiler. [Keyman er-Riş'i] Hayır Beg'e geldiğini öğrenmesi için gönderdi.

[s.175]

Hayır Beg bununla şiddetli bir ferahlıkla ferahladı. Sultan Selim'in huzuruna gitti ve bunu haber verdi.

Sultan aynı şekilde büyük bir ferahla ferahladı. Hayır Beg onu karşılamak için vezirleri ve devletin ileri gelenlerini gönderdi. Babu'l-Kunteret¹³⁴, e büyük bir

¹³⁴ Babü'l Şi'riyye'nin diğer ismi Kahire kalesinin beş kapısından biridir. Bkz: İbn Zünbül, **age.**, s. 175.

kalabalıkla girdiler. Üzerine meliklerin en büyük elbiselerinden bir elbise giydirdiler. Sultan Selim'in karşısına çıktı. [Sultan Selim) onunla selamlaştı. Ona eman verdi. Onunla beraber olan bütün emirlere de eman verdi.[Canbirdi] Sultan Selim ve askerlerinin yanında aziz ve kerem sahibi oldu.

Konuşmamızın ilerleyişine dönelim:

Dedi: Sultan Selim Arapların ayağa kalktığını, itaatsizlik [yapıp] sultanın itaatinden çıktıklarını öğrendiğinde, Sultanın fikri bir ferman göndermek ve Gazâlî'yi asker üzerine paşa [yapmak]istedi. Onunla beraber Çerkezlerden beş yüz süvari ve yekencirilerden kurşun atan beş yüz kişi Etfihiyye'ye [gönderildi].

Etfih'e ulaştıklarında bütün memleketin ayağa kalktığını gördü. Araplarda toplanmıştı. Onu gördüler. Ona aceleyle küfürlerle kastettiler. Sonra aralarında savaş meydana geldi. Araplar mağlup oldu.

Aceleyle kurşun attı. Bunun için duramadılar.

Dönüp kaçtılar. Onları yakaladılar. Onları bütün ezmeleriyle ezdiler. Onları dağıttılar. Topladıklarının, dokunulmazlarının ve evlatlarının talan edilmesini emretti. Bunların hepsini Sultan Selim'e gönderdi. [Sultan Selim] Remle¹³⁵'de satılmalarını emretti.

[s.176]

Hür kadınlar ve çocuklar köle satılır gibi satıldılar. Yalnız en düşük kıymete satıldılar. Kalbinde rahmet olan bütün insanlar onlardan satın alıp hemen azat ediyorlardı.

Halk, Gazâlî'ye sayıları hesaplanamayacak kadar beddua etti. Hatta Yahudiler ve Hristiyanlar da [beddua etti].

Araplar bunu duyunca hepsi isyan etti. Bunun gibi darlık ve korku [oluştı].

Bereketu'l Yezbekiyye'nin sahibi Seydi Yahya b. Emir Yezbek ise, Ridaniye olayı olduğunda Çerkezler hezimete [uğradı]. O da atının sırtında Beni Haram

¹³⁵ Filistin'de tarihi bir şehir. Kaynakların kahir ekserinin verdiği bilgiye göre I. Velid zamanında (705-715) Cüdi-Filistin valisi olan kardeşi Süleyman b. Abdülmelik tarafından Yafa limanını Kudüs'e bağlayan yolun içinden geçtiği Şefelah ovasında ve Kudüs'e yaklaşık 45 km mesafede kurulmuştur. Daha geniş bilgi için bkz: Sâmî es-Sakkâr, "Remle", (2007), C. 34, s. 560-561.

memleketine kaçtı. Onunla onların arasında akrabalık vardı. Tamamen yanlarında kaldı. Haberler ona naklediliyordu. Kalbi Tuman Bâ'y'la beraberdi ancak ona ulaşamıyordu.

Böyle olduğunda ve memleketteki bütün Araplar isyan ettiğinde çıkmak için ona yol göründü. O ve Beni Haram [kabilesi] çıktılar. Memlekette ve yollarda dolaştılar ta ki Babün-Nasr¹³⁶ ve Babüş-Şi'riyye¹³⁷'ye ulaştılar. Osmanlıdan buldukları herkesi öldürdüler.

Osmanlılardan çok halkı öldürdüler. Özellikle de Osmanlılardan onlar ki Acem ya da Allân [diye] isimlendiriliyordu. Onlar dolaşp [s. 177] yemek ve ondan başka buldukları her şeyi talan ediyorlardı. Saldırgan ve rezillerdi. Bu zamanda öldürmek güzel [kabul ediliyordu].

Yahya b.Emir Yezbek büyük bir yiğitti. Bilen bir süvari idi. Hatta savaş sanatında asrının ve zamanının tek kişisi olduğuna [dair] bütün insanlar ittifak etmişti. Onda vasfın üstünde bir iyilik vardı.

Tuman Bâ'y'ın Sultan Selim'le Mevat'ta savaştığını, oradan Dehşur'a göçtüğünü, bütün emirlerinde Şadi Beg'i yerine koyduğunu, onun yiğitliğini ve savaştaki kuvvetini gördüğü için Allah yardımıyla onu takviye ederse kendisinden sonra onu sultan yapacağını kendisine şart koştuğunu duydu.

Bu zamanda Seydi Yahya b. Emir Yezbek kalktı. Yönünü Sultan Tuman Bâ'y'a [çevirmeye] azmetti. Batı ovasından doğu ovasına geçti. Karşılaştığı bütün Araplar ona dönüp onunla merhabalaştı. Onunla ferahladılar. Onların yanında bilginliği ve süvariliğiyle meşhur olmuştu. Zail olmadan Dehşur'a kadar geldi. Sultan Tuman Bâ'y'la toplandı. Sultan onunla ferahladı. Halini sordu. O ve Beni Haram [kabilesinin] Osmanlılara yaptıklarını ona [Sultana] haber verdi. Bunu üzerine Sultan ona teşekkür etti. Emir Şadi Beg'le beraber mertebe sahibi olmasını emretti.

[s.178]

Ravi dedi: Onların durumu buydu. Sultan Selim'in durumu ise, bu korkunç duruma ve huzursuz hallere bakınca kendisi için korktu. Göğsü daraldı. Bunun için emrinde şaşırdı. Devlet erbabına dedi:

¹³⁶ Kahire kalesinin beş kapısından biridir.

¹³⁷ Kahire kalesinin beş kapısından biridir.

Bu az taife için ne söylüyorsunuz? Ne zaman durumları zayıfladı desem her gün çoğaldıklarını görüyorum. Onlardan bize son derece zarar meydana geldi.

Yunus Paşa dedi: Vallahi doğru olan Şam'a dönmemizdir. Ancak Hayır Beg'e, yaşadığı sürece Mısır'a melik olacağına söz verdiğinizden beri muradına ermek için tedbir alıyor. Buna kudreti yoktur. O efendimiz sultana güzel sözler söylüyor. Emri kolaylaştırıyor. Amacını, sadece memleketin senin olmasını gösteriyor. Halin gizli durumu ise, yardımınla muradına ermek [istiyor]. O, memlekette ve mülkte bağımsız [kalmak] için soyunu helak etti. Sen ve beraberindekiler salim [kalırsanız] döneceksiniz. O, kendisi memlekette bağımsız olacak. Ondan mal almama emeline de tamah ediyor. O bunun için son derece çabayla çabalıyor.

Sultan Selim'de Hayır Beg üzerine büyük değişiklik oldu. Hatta hepsi onu [sağ] bırakmayacağına kanaat ettiler.

Büyük vezir olan Yunus Paşa Hayır Beg'in soyunun çocuklarına az hayır [istediğini] gördüğünden beri gizliden ondan nefret ediyordu. Yunus Paşa iyi ahlaklıydı. Vafedilemeyecek güzel vasıflara [sahipti]. Hayır Beg'in amacının muradına ermek olduğunu biliyordu. Yalnız Sultan Selim'in aklına giriyordu. [Sultan Selim'de] onu dinliyordu.

[s.179]

Sultan Selim şaşkına döndü. Eğer Hayır Beg'i öldürürse Mısırda meşgul [olduğu için] batıdan doğudan bütün memleket üzerine kalkacak.

Sultan Selim devlet erbabına dedi: Biz bu kavmin yerini aldık. Dokunulmazlarını esir aldık. Büyüklerini öldürdük. Bundan sonra ne isteyeceğiz? Meydana gelen kâfidir. En iyi gördüğüm [şey] memleketlerini terk edip onlarla aramızda barış yapmaktır.

Hoş Kadem'in gönderilmesi üzerine istişare ettiler.

[Hoş Kadem] onlara dedi: Sevimli ve iyidir. Yalnız buna uymazlarsa onlarla savaşıcak ilk kişi ben olacağım.

Sonra Sultan Selim'in yanından çıktı.

Yunus Paşa onu talep etti. Onlar üzerinde sözde kabalık [etmemesini söyledi]. Onların nefisleri yumuşak sözü kabul eder [dedi].

Hoş Kadem Dehşur’a vardığında büyük bir ordu ve çok at gördü.

Ona [askere] ulaştığında o esnada orada Şadi Beg ve beraberindeki askerleri [gördü]. O Sultan Selim’le savaşmayı amaçlıyordu.

Onlarla toplandığı zaman göz göze geldiler. Hoş Kadem dedi:

Ey emirler ve büyükler topluluğu Şadi Beg’i istiyorum. Ben ve o, size ve bize içinde sulh olan [şey]için konuşacağız.

Şadi Beg sağında culbânların başı Emir Ebrek, solunda da Kansu el-Adil ile öne çıktı. Atlarını [s.180] sürdüler. Kavimlerinin arasından çıktılar. Ta ki Hoş Kadem ile karşılaştılar. Aralarında iki mızrak kadar [mesafe] oluştu.

Selam veren Şadi Beg oldu.

Hoş Kadem selamını çevirdi.

Emir Şadi Beg dedi: “Sende ne var ey emir? Niçin geldin?”

Hoş Kadem dedi: Ben sizinle bu yeryüzünün en büyük sultanı olan Melik Selim Şah arasındaki barış için geldim. Onun düşmanlığını size [iyi] görmüyorum. Benim fikrim onun itaatinin altına girmenizdir. Bu yakalanmanızdan, ellerinin arasında azap tatmanızdan ve boyunlarınızın kesilmesinden daha iyidir. Çünkü üzerinizde en rahim [olan odur]. Sizde kendiniz, boyunlarınız, çocuklarınız ve kadınlarınız üzerinde en rahim [olacaksınız]. Kendinizi şerrinden sakınacaksınız.

Emir Şadi Beg dedi: Senin durumun şaşılacak [bir durumdur].

[Hoş Kadem] dedi: Neden?

Şadi Beg dedi: Sen yeyüzünün en büyük meliki olduğunu söylediğin bu melikten önce eğer Osmanlılar yerimize gelirse savaşacak ilk kişi benim, soyumun bütün çocuklarına feda olacağım diyordun. Etfih’in doğusuna gittiğimiz zaman düşmanla savaşmak için döndük. Fikirlerimizi çarpıştırıp üzerlerine gece saldırmayı [düşündük]. Sen bizden onlarla ilk savaşacak benim dediğin düşmanımıza kaçtın. Tedbirimizi haber verdin. İçimizdekini bildirdin. Bunları kalbindeki korkudan mı yaptın yoksa aklındaki

noksanlıktan mı yaptın bilmiyorum? Bundan daha acayibi sen bu gün barış istediğin zannıyla geldin. Sen hasım mısın yoksa hakem mi bilemedik?

[s.181]

Hoş Kadem ona dedi: Doğrudur ben bunu yaptım. Savaş korkusundan, yaralanma ve vurulma korkusundan yapmadım. Bunu Devâdâr-ı Kebir olduğunu ve üstümüzde kendini çok yükselttiğini gördüğümde yaptım. Yaptıklarına ve sözlerine itaatten, emrinin altında olmaktan nefret ettik.

Emir Şadi Beg ona dedi- güzel aklıyla, tatlı sözüyle, uzun nefesiyle [sabırlı]ve edebiyle cevapladı:

Vallahi ya Emir Hoş Kadem eğer sen üzerinde beni kıskandığın bu vazifeyi alsaydın onda sana hizmet eden ilk kişi olacaktım. İhtiyaçlarını ikame edecektim.

Hoş Kadem ona dedi ondan utanıp hayâ ettikten sonra:

Vallahi biz [bunun üzerine] seni kıskandık. Ancak sende tasdik etmediğimiz yiğitlik ve süvariliği duyup, gözümüzle gördüğümüzde vallahi o bunu hak etti ve buna ehildir. Eğer Sultan Tuman Bâý, buna müstahak olduğunu bilmeseydi [vazifeyi] ona vermezdi dedik. Yalnız bu Kılıç nereye kadar Kurt Bâý el-Vali'nin mertebesinde olacak?

Emir Kılıç ondan bu sözü duyunca cevapta sükût etmeye aklı müsaade etmedi.

Ona dedi: Vallahi eğer Allah sende hayır olduğunu bilseydi bizden yükseğini sana verirdi. Yalnız muhakkak Allah Teâlâ, soyunun çocuklarına dönecek ve hadden çıkan hain bir adam [olduğunu] biliyor.

[s.182]

Hoş Kadem bu sözleri duyunca mizacı [ahlak] bozuldu. Onun aklı gidip geliyordu. Ondan öfke çıktı. Elindeki kantariyeyi üçleyip Emir Kılıç'a kuvvetle attı. Onu yok etmek istiyordu. [Kılıç] marifetle ondan çekildi. Boşa gitti. Hoş Kadem atışın şiddetinden neredeyse atından düşüyordu.

Emir Şadi Beg bunu görünce ondan da öfke çıktı. Elinde olan ve üzerinde altınla ruhları talanın delili yazan bir tarafı geniş diğer tarafı da ince olan baltayı Hoşkadem'in kantariyesinin üzerine vurdu. Kalem keser gibi kesti.

Kantariyesi düşünce Emir Şadi Beg'i kastederek kılıcını çekti. [Şadi Beg] ikinci defa baltasıyla miğferine vurup kesti. Başını büyük bir yarayla yaraladı.

[Hoş Kadem], yüzünde kan görünce dönüp kaçtı.

Ona tabi olanlar sakalından kan damlayıp kaçtığını görünce onlarda mağlup olup döndüler.

Şadi Beg, bir mil kadar takip edip döndü. Onlardan azları salim kaldı.

Sultan Selim'in çadırına ulaştılar. Hoş Kadem'in mağlup olup yaralı bir şekilde döndüğü haberi yayıldı. Haber Sultan Selim'e ulaştığında büyük bir öfkeyle öfkelendi.

[s.183]

[Sultan Selim], Hayır Beg'in hazırlanmasını emretti. Ona dedi: Saltanat evine [İstanbul] dönmek istiyorum. Çünkü memleketimin etrafında düşmanlar [var]. Kışta yaklaştı. Pahalılık şiddetlendi. Yıkılan [bu memleketi] halkına terk edeceğim.

Hayır Beg bunu duyunca üzerindeki hal daraldı. Dedi:

Ey efendimiz sultan eğer bunu yaparsan meliklerin gözünden düşersin. Çerkezlerden kaçtı diyecekler. Yalnız sabrın sonu ferahlıktır. Yavaş [hareket eden] temennisini alır.

Bu esnada [Sultan Selim] Hoş Kadem ile beraber olan Osmanlıların hazırlanmasını emretti ve dedi:

Bir Çerkez'i asla bana getirmeyin. Onlardan birini bana göstermeyin. Esirleri kesmek isteyen çadırın önünde kessin. Hizmetçiler kalsın başlarını kessinler. Kesilen her başı veziri azama teslim edin.

Onların büyüğü sultanın elleri arasında durduğu zaman ona dedi:

Sen Tuman Bâý'la toplandın mı?

Dedi: Hayır Vallahi onunla toplanmadık. Biz Şadi Beg'i bulduk. O bizim kastımızla tarafımıza doğru yürüyordu.

Sultan [Selim] dedi: Kaç süvari vardı?

[s.184]

Dedi: Zırh elbiseli demire dalmış [girmiş] on bin süvari onunla beraberdi. Şadi Beg'de önlerindeydi ve kendi kendine onlarla Doğuyu ve Batıyı fethedecek kuvvetteyim diyordu.

Sultan [Selim] dedi: Sen Şadi Beg el-A'ver'e baktın mı?

Dedi: Evet. Yüzüne bakacak kadar ona yaklaştım.

Sultan [Selim] ona dedi: Sıfatını bana vasfet. Onlar çok defa benim yanımda vasfettiler.

Dedi: Ne uzun ne de kısadır. İnsanların en şerefliyi. Ne şişman ne de zayıftır. Bacakları deve bacakları gibiydi. Göğsü, omuzları ve kolları genişti. Buğday renkliydi. Arap yüzlüydü. Dedikleri ve isimlendirdikleri gibi kör değildi. O [etrafına] dönmezdi. Gözleriyle kaşlarına doğru meylettiğinde gözlerinin beyazı siyahından daha çoktu.

Sultan bu sözleri duyunca ona dedi: Doğrudur.

Sonra [Sultan Selim] ona dedi: Aranızdaki konuşmayı ona bakacak kadar uzatmayı başardın mı?

Dedi: Evet. Hatta ben Hoş Kadem'in cemaatinden Şadi Beg'i sordum. Biz onun bir sığırın boynuzlarını tuttuğunu ve çekip yerinden kaldırdığını gözümüzle gördük. Elleriyle boynuzları çevirip onu yana yatırıyordu. İnsanlarda ona bakıyordu [dediler].

[Sultan Selim], ona dedi: Doğrudur. Ben bunu ondan duydum. Yalnız [Allah'ın] kazası[ilahi emir] inince göz kör olur. Yiğitlikte fayda vermez. Daha beni göreceksin **[s. 185]** onu yakalayacağım. Başını keseceğim ve sende onu izleyeceksin. Devletlerinin bahtı ters [döndü].

Sonra Sultan [Selim] her şeyiyle savaşa kalktı. Bütün araçların tutulmasını, Mısır ovasından Cize ovasına [kadar] tek saf yapılmasını ve birbirlerine sağlam [bir şekilde] bağlanmalarını emretti.

Askerlerin araçlar üzerinde geçmesini emretti.

Emrettiği gibi yaptılar.

[Sultan Selim] beraberinde onlara tabi olanlardan başka kırk bin atlı ve o kadar yaya [asker] aldı. Yalnız onlar muhakkak yiğit askerlerinden seçilmişlerin seçilmişleriydi. Emir Tuman Bâý'la savaşmayı talep etmekteydi.

Yunus Paşa ve diğer askerleri Mısır da bıraktı. Onlara memleketi muhafaza etmelerini vasiyet etti. Halep naibi Hayır Beg'i yanına aldı. Vezir Yunus Paşa'ya Gazâlî geldiğinde ona göndermesini vasiyet etti.

Vezir [aynı] vakit ve saatte Canbirdi el-Gazâlî'ye bir ferman yazılmasını emretti. Doğudan Said ovasına geçmesini emretti. Sultan Selim, Sultan Tuman Bâý ile savaşmak istiyor. O, onunla [savaşma] talebinde ciddidir. Ferman sana ulaştığında, Sultan Selim'e gidene kadar hazırlık üstünde ol. Sen ve o [Sultan Selim] Tuman Bâý her zaman nereye giderse üzerinde [birlik] olacaksınız.

[s. 186]

3.11 Sultan Selim'in Cize Ovasına Geçişinin Zikri

Dedi: Sultan Selim Cize ovasına geçtiğinde Seydi Muhammed b. merhum Sultan Gavri onunla beraberdi. Seydi Muhammed, Sultan Selim Mısır'a girdiğinde ilk karşılayanlardandı. Kardeşi Celbi ve Kadu'l-Asker Muhammet Efendi hakemliğinde Sultan Selim onunla antlaşma yazmıştı[imzalamıştı]. Yine ona hiçbir şekilde zarar vermeyeceğine yemin etti.

Onu karşıladığında Sultan Selim son derece ikramla ikramda [bulundu]. Ona meliklere layık bir elbise giydirdi. Ona inanana kadar ikramı fazlaştırdı. Gittiği her mahalle ve memlekette onu da yanına alıyordu.

Geçtiği gibi, Sultan Selim Cize ovasına geçince yanlarında toplar, derbzenler, taşlar ve ağır yükler [olduğu] için Seydi Muhammed onlarla beraber rahatlık üzerine yolculuk etti.

Ravi dedi: Sultan Selim ve askerlerinin yolculuk durumu böyleydi.

Şadi Beg'in var olan durumu ise; o yanındakilerle Cize ovasına ulaşana kadar yolculuk yaptı. Sağında Kansu el Adil ve Seydi Yahya b. Emir Yezbek, Cize kâşifi

Emir Devlet Bâý ve Emir Berduk ve solunda ise culbânların reisi emir Ebrek, İskenderiye naibi Tenem ez-Zeredkâş, Said kaşifi Devlet Bâý el Kebir ve arkadaşı Emir Kılıç [bulunuyordu]. Onlar yolculuk yaptılar.

[s.187]

Şadi Beg dedi: Ey kardeşlerim, vallahi Allah daha iyi bilir bu gün düşmanlarımız tarafından bize bir darlık [olacağını] zannediyorum. Muhakkak kalbimi denedim. Bana bir şey söylerse doğruya tesadüf ediyor. Yalnız arifler sabit olan yeşerir demiştir. Yiğitlik bir saatlik sabırdır.

Onlar aralarında bu konuşma içindeyken uzaktan büyük bir ordu, sancaklar ve bayraklar gördüler.

Emir Şadi Beg onlara dedi: Size söylediğimi gördünüz mü? Yalnız hazır olun ve yerinizde durun.

Sultan Selim ise, onları gördüğünde tanıdı. Feyyum Araplar'ından bir bedevi ona gelmişti. Şadi Beg el-A'ver'in Tuman Bâý'ın askerlerinden seçilmiş iki bin kişilik askerle üzerine geldiğini haber verdi. Her biri kendine seni tek başına karşılayacağını söylüyor.

Bu esnada Sultan Selim atıcılara atış emri verdi.

İki topluluk yaklaşınca Şadi Beg tek hücumla onların üzerine hücum etti. Onları tersine çevirdi.

Bunu gördüklerinde kurşunları, topları ve ağır aletleri üzerlerine attılar. Ta ki dünya ağırlaştı. Çölde deprem oldu. Birbirine bakacak [kimse] kalmadı. Yok olan kimse yok oldu. Kaçan kimse kaçtı. Allah'ın sabit kıldığı sabit kaldı. Yalnız önceden zikrettiğimiz emirlerden biri kişi yok olmadı ve kaçmadı. [Ondan]ziyade [s. 188] onlar Allah'a tevekkül edip emirlerini ona [Allah'a] teslim ettiler. Elleriyle Osmanlı'nın içine indiler. Hayattan umutsuz kimseler [gibi] savaştılar.

Emir Şadi Beg zalimlerle savaşıyordu. Yarım gün kadar geçmeden Osmanlı geri geri çekildi. Başkasından görmediklerini Şadi Beg'den gördüler.

Bu esnada Sultan Selim askerlerine her taraftan üzerine atlamalarını emretti. Ona yaklaşan anında yok oluyordu. Onlardan kimsenin onu kılıç ya da sopayla vuracak

kuvveti yoktu. Şadi Beg içlerinde çığlık atıp diyordu ki: Savaşmayı bırakın Ey mürted¹³⁸Osmanlılar içkinize dönün. Sonra onlara kötü sözler söyledi. Hacı Faris [bu sözleri] zikretti. O ki, hizmetçisiydi. Yedek atla arkasındaydı.

Dedi: Osmanlı azaldı ta ki hepsi sıkıldı. Ondan umutsuz oldular. Kimse ona yaklaşamıyordu. Ona her yaklaşan [s. 189] yok oluyordu. O bağırıp diyordu ki: Ey Selim neredesiniz? Ey sultanların ve meliklerin efendisi olmak isteyen eğer sultansan meydana çık. Ah, ey korkak, ey korkak oğlu ey Müslümanları ateşle öldüren.

Sonra soluna döndü. İki bin kişi kadar bir Osmanlı grubunun Cize Kâşifi Devlet Bâ'y'ın etrafını sarmış [olarak] buldu. Üzerlerine kötü bir meyille meyletti. Osmanlı [askerleri] hissetmedi ancak o üzerlerine gazaplı aslan saldırısıyla saldırdı.

Sultan Gavri, emirler ve askerler Mercidabık'a yolculuklarında askerleri Celculiye'den Levcen'e [gitti].Bu askerin üzerine dünya ehli toplansa dahi kırılacağını söyleyecek kimse asla yoktu. Emirlerden her biri kendi içinde tek [başına] bir ordu makamındayım diyordu. Yalnız sözleri muhalif olunca, bazıları bazılarına kalkınca, bazıları bazılarından haset edince, bazıları zorla kırıldı [mağlup oldu]. Melikleri de kahırla kırıldı.

Sultan Selim ile savaşları şiddetlenince bir saatten başka sabredemediler. O da güneş doğumundan kahvaltı vaktine [kadardı]. Mağlubiyet onların oldu.

Ravi dedi: Emir Şadi Beg zail olmadan çavuşiyelerin gruplarına bağırıp savaşa teşvik ettiklerini ve döndüklerini duyunca kendisi üzerlerine hamle yapıp öldürdü. Onlar ölümü başkalarından daha çok hak ediyor. Onlar insanların bazılarını öldürmelerini emrediyorlar. Buna onlar teşvik ediyor. [Ama] onlar bir şeyi öldürmüyorlar. [Bundan] ziyade sarıklarını büyütüyorlar. Seslerini çıkarıyorlar dedi.

[s.190]

[Şadi Beg] çavuşiyelerin tarafına [geldi]. [Onları] sayısız öldürdü. Ta ki adamlar yüksekçe üst üste atıldı.

¹³⁸ Sözlükte dönmek, geri çevirmek, kabul etmemek anlamlarındaki redd kökünden türeyen ridde ve irtidâd fıkıh terimi olarak bir müslümanın kendi rızasıyla İslam dininden çıkmasını ifade eder. İslam dininden çıkan erkeğe mürtedd, kadına mürtedde denir. Daha geniş bilgi için bkz: İrfan İnce, (2008), "Ridde", *DİA*, C. 35, İstanbul, s. 88-91.

Çerkezlerin diğer emirleri ise; onlardan her birinin elindeki asker mağlup oldu. Yalnız Osmanlı bütünüyle dönüp kaçmadı. Kalabalıkları geri çekildi. Alayları da çekilmişti. Büyük bir yorgunlukla yorulmuşlardı. Umumi belayı tatmışlardı. Bugünkü ölüm gibi zorluk [çekmemişlerdi].

Sultan Selim ise ah etti. Hasretli, endişeli ve ağrılıydı. Dedi ki: Bugünkü zorluk kadar birinden zorluk [gördüğümü] zannetmiyorum. Kavmimin en iyisi [olan] on bin süvari ve yayayla ve onlara tabi yirmi binden fazla [asker] A'ver'i karşıladı. O ki beş yüzden az [askeri var]onu karşılamadım diyemem. Askerlerimin çoğunu da yok etti.

Hayır Beg ona dedi: Vallahi efendimiz sultan, öyledir. Ben diyorum ki, Şadi Beg'in bu sıfatta olduğunu zannetmiyorum. Süvariler arasında ona itibar vermeyiz. Yalnız sen kendin askere görün. Onlara kız ve hücum için emret. Umulur ki yardım senin olur.

Bu esnada Sultan Selim asker üzerine çıktı. Büyüklerinin yüzüne bağırdı. Savaşın[.] Savaşın[.] Bu ne gevşekliktir? Nereye gidiyorsunuz? Hangi yere kaçıyorsunuz?

Sonra o, onlara bolca yüksek makam, vereceğine söz verdi. Onlara dedi ki: Onlara bakın. Onlardan ancak beş yüz süvari kaldı. Hepiniz üstlerine inin. Şiddetli kuvvetinizle üzerlerine [inin]. **[s. 191]** Onlardan birini bırakmayın. Ebediyen onları kesin. Hareketlerinizde acele edin.

Sultan Selim bu mucizeli kelimelerle devletinin büyükleriyle konuşunca ellerinin arasından çıktılar. Onlar ne yapacaklarını bilemediler. Toplanan gruplara bağırdılar. Her saf kendi tarafından hücum etti. Çerkezler yardıma ve zafere inanmışlardı. Onları bugün kırmızı ölüm ve belanın beklediğini bilmiyorlardı. Ancak ilahi emir indiğinde göz kör olur.

Şadi Beg ile beraber olan iki bin süvariden yalnızca beş yüz kadar kalmıştı. Diğerleri öldürülmüş ve kaçmışlardı. Yalnız onlardan biri [bile] kılıç ve sopa darbelerinden kaçmamışlardı. Muhakkak ateş, kurşun ve derbzenlerden kaçmışlardı. Şüphesiz bunlar gibi öldürülenlerden az kişi kılıçla öldürülmüştü. Ateş ve mermilerle öldürülmüşlerdi.

Osmanlıyı mağlup ettiklerinde Şadi Beg'in etrafında duruyorlardı. O da aralarında aslan gibiydi. Anter b. Şeddad'dan başkasında [görölmeyen] yiğitliğı ondan gördüklerinden hepsi ona dua ediyor, her iki elini, her iki ayağını öpüyorlardı. [Şadi Beg] emirleri sordu. Onları birbiri ardına kaybetmişti. Onlardan ölü veya yaralı kimseyi bulmadı. Bundan [dolayı] ferahladı.

Muhakkak öldürölenler ve kaçanlar memâlikler ve tabilerdi. Kansu el-Adil, Emir Yahya b. Yezbek, Emir Kansu Kert, culbânların başı Emir Ebrek, Cize kâşifi Emir Devlet Bâý, Menfelut kâşifi Devlet Bâý [s.192] gibi ileri gelenlerin başı ve solunda olan arkadaşı Kılıç'la konuşuyordu. Ta ki zikredilen emirlerin hepsini geçti. O, onları kaybetmişti. Onlardan yaralı biri var mı [diye bakıyordu]. Hepsini iyi buldu.

Onlara dedi: Yiğitlik bir saatlik sabırdır. Bakın sabrettiğiniz için nasıl zafer kazandınız ve Rabbiniz [nasıl] yardım etti. Emriniz tamamlanana kadar sabit olun. Sizden yorulan yerinde dursun ve geriye dönmesin. Arkadaşının kalbi kırılmasın. Düşmanların tamahı bizde olmasın. Ne zaman birlik olursanız galip gelen sizler olacaksınız.

[Onlar] dediler: Vallahi ey emir bizden biri de vuruşmadan ve kavgadan kaçmaz. Bu kavmi tanıdık. Bizden daha süvari ve daha yiğit değiller. Hatta onları talan ediyoruz. Yalnız bu ateş, bu kurşun bize zarar veriyor öyle ki dağların üstüne atsanız yok olurlar.

[Şadi Beg] onlara dedi: Bu şeylerin hiç itibarı yoktur. Yaşayanın katili yoktur. İnsan eceli gelince döşegin üstünde de ölür. Subhan olan Yüce Allah dedi: "Her ecelin bir yazısı vardır."¹³⁹ Kaçmak ömür fazlalaştırmaz [uzatmaz]. Sabit [kalmakla] ömür kısalmaz. Günün, günündür. Nefsinizi iyi [tutun]. Korkmayın muhakkak Yüce Allah korkanlardan nefret eder. Biliniz ki sizler sadece dokunulmazlarınız, evlatlarınız, mallarınız ve memleketiniz için savaşıyorsunuz. Sizden ölen şehittir. Sizden yaşayan mutlu yaşayacak. Fakat onlar üzerinizde haksızlar. Haksız [olanın hakkı] ölümdür.

[s.193]

¹³⁹ Rad Suresi 38. ayet. Ayetin tamamında Yüce Allah şöyle buyurmuştur: And olsun, senden öncede peygamberler gönderdik. Onlara da eşler çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir mucize getiremez. **Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır.** www.kuran.gen.tr Diyanet Meali

Onlar aralarında bu konuşma içindeyken Osmanlı'nın savaş kuvvetlerinin yorulduğunu zannettiler. Aniden onların bir parça bulut gibi üzerlerine geldiklerini [gördüler]. Şadi Beg onlara bağırdı: Ey zalim olmayan soylular hücum edin, acele edin.

Sözden boşalınca ilk hücum eden o oldu. O, heybetli aslan gibi göğsüyle askerleri vuruyordu. Osmanlı askerinin birincisi, ikincisi ve üçüncüsü kurşun, derbzen attilar. Hatta kurşunlar ve taşlar çokça yağmur gibi indi. Çerkezler Osmanlının içine kilitlendiler. Hatta aralarında hücumlar, muharebeler, çatışmalar, darlıklar oluştu.[Böyle bir şeyi] göz görmemiş kulak duymamıştı. Onların bedenlerine [vurulan] kılıç ve topuz sesleri demircinin çekiçe örse [vurma]sesi gibiydi. Ya da at toynaklarının çakmak taşın üzerindeki sesi gibiydi. Aralarında meydana gelen savaşı zihinler kaldıramazdı. Onların [o]ünkü manzarası gibi[bir manzara] eski zamanda görülmemişti.

Emir Şadi Beg'in bu gün içindeki savaşı bir topluluğa meyledip öğüten veya bir grubu ezen heybetli aslanın savaşı gibiydi. Elindeki kılıçla ömürleri kesin [bir şekilde] kesiyordu. Ciğerlerini çatlatıyordu. Az bir şey kaldı ta ki Osmanlı'nın alevi söndü. Hareketleri zayıfladı ve soğudu. Emir Şadi Beg topluluklarını zorla, kılıcının keskinliğiyle men edip çevirdi.

Osmanlı topluluğu ellerinin arasında kaçmaya döndü. Dediler ki: Bu kahramana takati olan beşer yoktur. Bu heybetli aslanla savaşmak kimseye layık değildir. Melikleri hezimete uğratan kahramanların kahramanının övülmesi Allah'a [olsun]. Hatta bazı Osmanlı büyükleri [s. 194] yiğitliğini ve süvariliğini gördükleri için kendilerine dua eder gibi ona dua ediyorlardı. At binmede, kılıç vuruşmasında ve ok atmada ona mukavemet edemeyeceklerini biliyorlardı. Yalnız onların itimatları kurşun atma, derbzen ve ateşli aletleri üzerineydi.

Devlet büyüklerinden bazıları bazılarına böyle kahramanlarla savaşmak boşunadır diyordu. Osmanlı geri çekildi ta ki Nilü's-Said'e vardılar. Savaşı dağıtmak amacındaydılar.

Onlar bu haldeyken her tarafı kaplayacak kadar toz yükseldiğini [gördüler]. Osmanlı durup durumu izledi. Aynı şekilde Emir Şadi Beg'de durdu. O ve beraberindeki Çerkezler'de izlediler. Az kalmışlardı. Ancak onlardan her biri binlere mukavemet ederdi. Eğer Osmanlı'da ateş olmasaydı onları muhakkak sonuna [kadar] yok edeceklerdi.

Toz yaklaşınca altından atların tepinmeleri göründü. Emir Şadi Beg onlara dedi: Bu gelen asker Tuman Bâý'dan boş [Tuman Bâý olmalıdır] değildir. Aksi takdirde gelenler düşmana yardım etmek için gelen Gazale Araplarıdır.

Dedi: Emir Şadi Beg sözünü tamamlamadan atlar onlara yaklaştı. Gazale Arapları [olduklarını] tespit ettiler. Selam bin Habir ve kardeşi Hammad önlerindeydi. Onlar Çerkez askerini kastediyorlardı. Emir Şadi Beg'e baktıklarında küfürlerle acele ettiler.

Emir [Şadi Beg] onlardan bunu görünce durumun zorluğunu anladı. Fikri, onlara hezimet belli etmek istedi. Ta ki onu takip etsinler. Onu takip edince [s. 195]Osmanlıdan uzaklaştılar. [Sonra Şadi Beg Osmanlının] üzerine döndü. Osmanlı çok defa onların üzerine de [Gazale Arapları] [ateşli silahlar] atıldılar. Onunla onlarda yok oluyordu. Durumda böyle oldu. Şadi Beg onlara hezimet belli edince ona tamah edip takip ettiler. Osmanlıdan uzaklaşınca Emir Şadi Beg üzerlerine [Gazale Arapları] aslan dönüşüyle döndü. Hayattan umudunu kesmiş [gibi] onlarla savaştı. Ellerin arasında bir derece [bile] sabit kalmadılar. Muhakkak dönüp hezimete uğradılar. Ona [Şadi Beg] kimse yaklaşamıyordu. İlla ki öldürüyordu. Kaçmaktan başka imkanları kalmadı.

Sultan Selim ise Arapların aceleyle mağlup olduğunu görünce atıcılara atış emretti. İleri gelenler ona muhakkak bize yardıma gelen Araplara nasıl [kurşun] atarsınız dedi.

[Sultan Selim] dedi: Atın. Bırakın. Ömrü biten ölür.

Üzerlerine [kurşun] atıldılar. Çoğu onlara [Araplara] isabet etti.

Araplar, Osmanlıdan onlara [bu] ineni görünce kalpleri öfkeleni. Bazıları bazılarına bu mürtedlere bakın biz onlar için savaşıyoruz. Onlar üstümüze ateş atıyorlar. Merhamet etmiyorlar. Birbirlerine selamet dileyen Emir Selam ve kardeşi Hammad'a tabi olsun [diye] bağırıldılar.

Selam ve ona tabi Araplar çıktı. Uzun ömürlülerden başka onlardan [kimse] salim kalmadı.

Gazale Arapları bir saat geçmeden bir mil uzaklığa kadar çekildiler. İki fırka arasındaki durum ne olacak [diye] durup izlediler.

[s.196]

Emir Şadi Beg bunu görünce hesabını [ne yapacağını] hesapladı. Osmanlıyla savaşa döndüğü zaman Araplar onu yakalayacak, onu darlayacak ve muradından alıkoyacaklar. Emir Kansu Kert'e beraberindeki yüz süvariyle sancağın altında olmasını ve hamle yapan Arapları nerede bulursa yüz süvarisiyle karşılaşmasını emretti. Araplar da binlercedir. Onlardan muhakkak bin kadar ya da daha çoğu öldürüldü.

Sonra Emir Şadi Beg ise yanında Kansu el-Adil, Emir Ebrek, Emir Kılıç, Emir Tanem, Emir Bardi Beg, Emir Ebu Yezid, Cize kâşifi Emir Devlet Bâ, Said kâşifi Emir Devlet Bâ Bereketu'l-Yezbekkiye sahibi Yahya b. Yezbek tek safla hücum ettiler. Her biri kendini bir ordu kıymetinde [görüyordu]. Süvarilikteki tekliklerinden [olan] övülmeleri Allah'a olsun. Tabileri üç yüz kadardı. Binleri, atılan kurşunları ve kalan savaş aletlerini parçalıyorlardı.

Osmanlılar, Emir Şadi Beg'in savaş isteğiyle döndüğünü görünce son derece şaşkınlıkla şaşkına döndüler. Dediler: Şüphesiz bu adam delidir ya da ona bir cin yardım ediyor. Çünkü akıllı [biri] kendini bu ölüme atmaz.

Sultan Selim üzerlerine atış [ateş etmelerini] emretti. Kurşunlar üzerlerinde yağmur gibi olana kadar attılar. [Şadi Beg] onlardan dönmedi. Elleriyle onlara dalıp parçalayana kadar hamle içinde oldu. Dönüp bakmaya kalmadan kafalar uçuyor, süvariler düşüyordu. Onların bazılarına ateşin oduna yaptığı gibi yaptılar.

Gün dönüp güneş batınca Sultan Selim savaşta büyük bir ısrarla ısrar etti. Askerlerine onları sıkıştırmalarını emretti.

[s.197]

İsteği onları bu vakitte almaktı. Çünkü Şadi Beg'in askerinin çoğu öldürülmüş ve kaçmıştı. Onunla beraber Karânise emirlerinin başları ve bazı memaliklerinden başkası kalmamıştı.

Osmanlı son derece tamahla onlara tamah ediyordu. Savaş için çaba verdiler. [O] az süvarilerin övülmesi Allah'a olsun. Bu savaşı kendileriyle nasıl devam ettiriyorlardı. Sultan Selim durumun emelinin aksine [döndüğünü] görünce ve geceye girince onları almaktan umudunu kesti. Askerlerine ayrılma çağrısı [yaptı].

Osmanlı bir saat dolmadan sancaklarının altına döndüler.

Şadi Beg onlara küfrediyordu. Onlara Türkçe diliyle dedi: Ey mürted Osmanlı, ey kâfirler, ey facirler içkinize gidin.

Osmanlı askeride küfredip ona dediler: Ey deyyus inşallah Tuman Bâý'ın ve senin kafanı keseceğiz. Köpek kafası gibi ayaklarımızın altına koyacağız [...]Karını ve başkasının karısını ey Hıristiyan, ey Hıristiyan oğlu, ey haram koç [...] Ey deyyus Ey melun, ey melunlar, ey domuzlar hangi şey size sultanlık ya da emirlikte pay [veriyor] ey kafir, ey memâlik. Eğer başınızda bir devlet olsa bizim sultanımızın yanında seyislik yapacaksınız. Sultanımız sultanların hayırlısıdır. Hakanların sultanıdır. Biz İslam gazisiyiz. [s. 198] Allah bizi Arapların ve Acemlerin üstüne aziz kıldı. Hepimiz kâfirlerle ve facirlerle savaşıyoruz. Biz sizin gibi kötü ve kâfir evlatları değiliz. Allahın laneti kıyamet gününe kadar size ve size tabi olanlara olsun.

Şadi Beg cemaatiyle inmek için bir mahalle baktı.

Bereketu'l-Yezbek sahibi Emir Yahya b. Yezbek ona dedi: Nil'in kenarına, düşmanın karşısına inelim.

Emir Şadi Beg dedi: O fikir doğrudur. Yanımda ondan daha doğru başka bir fikir [var]. Oda, muhakkak yol üstünde bize yakın bir gölet [var]. Sultan Tuman Bâý çok defa bize birini gönderse ya da o kendisi gelse bizi göremez. Ve hangi yere indiğimizi bilemez.

[Şadi Beg'in] fikrini doğruladılar. Bir saat durmadılar ki Tuman Bâý'ın yanından beş süvari onlara yöneldi. Emir Şadi Beg ile toplandılar. Sultan [Tuman Bâý'ın] Deşur'a indiğini haber verdiler. Onun fikri sizinle meşguldür. Ona sizden haber gelmedi ancak gün batımında [geldi]. Size gelmek istedi. Günün [akşama]döndüğünü gördü. Aynı şekilde Gazale Araplar'ının düşman için sizinle savaştığı ona ulaştı. Bu ona kötü [geldi]. Kalbi tutuldu. İçinde şaşı kaldı.

Şadi Beg dedi: Keşke bu vakitte bize gelseydi. Vallahi eğer savaş zamanı gelseydi ve bize yakın olup onlara vursaydı onları sonuna [kadar] alırdık. Çünkü Osmanlı'nın ateş atmaktan başka azmi ve kuvveti yoktur. Ateş iptal olup kılıç ve sopadan başkası kalmayınca onların kuvveti buna tekrar dönmez. Eğer Sultan Tuman Bâý doğru görürse hemen yanımıza gelir. Yalnız Allah daha iyi bilir devletimiz sona

erdi ve kaybetti. Zannediyorum biz doğru fikri kaybettik. Vakti ve zamanı geçti bilemedik. Yanlış fikre tabi olduk. Şüphesiz bu yokluğa delildir. Yalnız Allah'ın hükmünü engelleyecek yoktur. Allah Teâlâ biliyor ki biz nefsimizin payesi için savaştık. Muhakkak biz nefsimiz, dokunulmazlarımız, memleketimiz, mallarımız ve evlatlarımız için savaştık. O Subhan ve Yüce Allah aziz kitabında [Kuran-ı Kerim] dedi: Size kim saldırırsa size saldırdığı gibi sizde ona saldırın¹⁴⁰. Yüce Allah biliyor onlar bize haksızlık ediyorlar. Muhakkak Yüce Allah dedi: Bu [böyle] kim kendisine verilen eziyetin dengiyle karşılık verir de sonra yine kendisine zulmedilirse elbette Allah ona yardım eder¹⁴¹. Emrimizi Allah'a teslim ettik. O mülkünde dilediğini yapar. Yarattıklarına da dilediğini hükmeder.

Sonra elçi ona dedi: Sultan, sana ulaştığım saatten bir saat geçmemesini emretti. Verdan köyünde ona ulaşacaksın. O sizi orada bekliyor. Bu esnada Emir Şadi Beg gece göç etmeyi emretti. Savaşı terk edip kaçmayı tercih etti. Ve dedi:

-Bizden olan bize tabi olur.

Saatinde kalktı. Sultan Selim'in kılıcının şiddetinin korkusundan gece göç etmeyi emretti.

İmtihanına vardığında davasından utandı. Bazı emirler ona dedi:

Bu gece düşman bizi takip ederse nasıl yapacağız?

[Şadi Beg] onlara dedi: siz Osmanlı'nın gece savaştığını hiç duydunuz mu? Gece evlerine nasıl girdiklerini görmediniz mi? Aklınız nerede?

[s.200]

Yolculukları esnasında uzaktan Osmanlı [askerlerinin]yanından geçtiler. Onlardan biri çıkmadı.

Sultan Selim dedi: Bizden biri [bile] takip etmesin. Belki bu size yaptıkları hile ve tuzaktır.

¹⁴⁰ Bakara Suresi 194. ayet. Ayetin tamamı şu şekildedir: Haram ay, haram aya karşılıktır. Hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir. O halde **kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi sizde ona saldırın**, (fakat ileri gitmeyin). Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir. www.kuran.gen.tr Diyanet Meali.

¹⁴¹ Hac Suresi 60. ayet. Ayetin tamamı şu şekildedir: **Bu böyle. Bir de kim kendisine verilen eziyetin dengiyle karşılık verirse sonra yine kendisine zulmedilirse, elbette Allah ona yardım eder.** Hiç şüphesiz ki Allah çok affedendir, çok bağışlayandır. www.kuran.gen.tr Diyanet Meali.

Sultan Selim, tuzlu deniz tarafına geçmelerine sevindi.

Emir Şadi Beg zail olmadan gece boyunca, gün doğup Verak [köyüne varana kadar] yürüdü.

Sultan Tuman Bâý'da oraya iniyordu.

Onu [Şadi Beg'i] uzaktan görünce, sultan beraberindeki bütün askere zamanın süvarisi Emir Şadi Beg'i karşılamaları için gitmelerini emretti.

Asker onu en güzel [şekilde] karşıladı. Ona dua ettiler. Selametine sevindiler.

Sultana yaklaşınca atından inmek istedi. Sultan Tuman Bâý onlardan kimsenin bineklerinden [inmemesi] ve yaya [yürümemesi] için yemin etti.

Sözüne uydular. Atların üstünde ona selam verdiler.

Sultan Tuman Bâý sağında Emir Şadi Beg, solunda emir Kayt er-Rahbi, arkasında culbânların başı Emir Ebrek ve Kansu Kert'le yürüdü.

[s.201]

Sultan çadırına varınca atından indi. Emir Şadi Beg, diğer emirler ve askerlerde indiler. Sultan kürsü olmadan yere oturdu. Bunun gibi Şadi Beg ve diğer emirlerde rütbeleri kadar [sırasıyla yere oturdular].

Sultan [Tuman Bâý] Emir Şadi Beg'e dedi: Bize Osmanlı'nın sana yaptıklarını ve senin savaşta onlara yaptıklarını söyle.

Emir Şadi Beg dedi: Vallahi ey efendimiz sultan bizim onlarla savaşımızdan beşikteki çocuk beyazlaşır[yaşlanır] ve katı taşlar yumuşar. Onlar üzerine muzaffer ve galiptik. Onları yendik ta ki denize attık. Yalnız Gazale Arapları bizi salim bırakmadı. Onlar o ki bizi talebimizden geri düşürdüler maksadımıza engel oldular. Zemzemin ve Hatimin Rabbine yemin ederim ki senin yanından beraber çıktığım iki bin [asker] benimle sabit kalsaydı üzerlerinden dönmeyecektim. Onları iki kısma ayırdım: Bir kısım Osmanlı ile savaşıyordu. Bir kısım da Gazale [Araplar'ı ile] savaşıyordu. Ve akşam Mısır'da olacaktık. Yalnız ateş onları dağıttı. O ki, insan hissetmiyor ancak vuruluyordu. Hangi taraftan geldiğini bilmiyordu. Askerlerimizin çoğu değil azı kılıçla

öldürüldü. Yalnız bu meydana gelen kadir [olan] Allah'ın kaderleridir. Lütuf ve tedbiri, hükmün ve dönüşün ona olduğu kimseye [Allah'a] soruyoruz.

Sonra Emir Şadi Beg dedi: Vallahi efendimiz sultan eğer emrini ve fikrini sıkı tutsaydın ben bin süvariyle düşmanla savaşırdım. **[s. 202]** Sende sabredip az bir şeyle arkamdan yürüyerek gelip düşmanı arkasından bölseydin, diğer askerler ve Gazale Arapları gelmeden onları ortamıza alacaktık. O akşam Mısır'da olacaktık. Onlarla bizim aramızdaki emir ayrılacaktı. Bu zahmetten kalplerimiz rahatlayacaktı. Sultan Selim ile on bin asker beraberdir. Seçilmiş askerlerdir. Yirmi bin kadarda onlara tabidir. Yalnız meydana onları hayvan gibi görüyordum. Bizden olan Çerkezler'den başka ki soyunun çocuklarına hainlik edip ona gittiler onlardan kimse atını meydana süremiyordu. Allah hainlere hainlik etsin.

Allah daha iyi biliyor ki devletimizin desteği [dayanak, sütun] eğildi. Günleri yok oldu. Doğru fikri unuttuğumuzu ve hatırlamadığımızı görüyorum. Ta ki hükmü geçti. Bulutlara asılı bile olsa doğru olmayan fikri takip ediyoruz. Bu da kargaşa ve değişime [devrim] delilidir. Ters sebeplerden ki dönüşü olmayan bir gidiş icap ediyor ve akıl sahiplerinin akıllarının şaştığı büyük musibetten Allah'a sığınıyoruz.

Sultan Tuman Bâý ona dedi: Geçmiş fikirleri ve kederleri bırak. Gelecek fikirle ilgilen.

Emir Kayt er Rahbi dedi: Sultanın söylediği doğrudur. Ne yapacağımız hakkında fikir çarpıştırın. Bütün Araplar bize düşman oldu. Düşmanımıza yardım ediyorlar. Onlardan bizimle beraber savaşıacak, bizi müdafaa edecek kimse kalmadı. Onlardan birinin illaki ya babasını, ya kardeşini, ya oğlunu, ya amca ya da akrabalarından birisini öldürdük. Bu bize asi oldukları içindir. Onlardan her biri şu an **[s.203]** eski intikamını talep ediyor. Düşmanımız ise onlara yeni geldi. Onlarla onun arasında düşmanlıktan bir şey yok. Onlar, ondan ancak hayır bulur. Büyükleri ona [Sultan Selim'e] gidecek. Onlara verecek. Onları razı edecek. Büyük tamahkarlıkla emellerini süsleyecek. Onlara eziyet vermeyeceğine ve onlardan hiçbirini öldürmeyeceğine yemin edecek. Onlardan haraç almayacak. Sadece onlardan öşür alacak. Onların arasında adaletle hükmedecek. Bilhassa bu iki şeytan, iki habis Hayır Beg ve Gazâlî onunla beraberdir. Onlar Arap şeyhlerine elçi gönderiyor. Onlara bu adil bir meliktir, Müslüman oğlu Müslüman'dır ve yedi dedesine [kadar] sultanoğlu sultandır. Hayır, insafı seviyor ve zulümden, israftan nefret ediyor diyorlar. İnsanların

kalplerini ona meylediyorlar. Onlara sempatikleştiriyorlar. Onu adil melik [olarak] adlandırıyorlar. Akıllı, cahil herkese onu methediyorlar.

Bundan sonra size üzerimizde en şiddetli olan Gazale kabilesine elçi göndermekten başka fikir kalmadı. Bütün hayırlarla onlara söz verin. Umulur ki bize meyledip itaat ederler. Eğer bu hasıl olursa hayır olur. Eğer men ederlerse Allah'tan yardım istemek bizim için herkesten [daha] hayırlıdır. Emrin sonu da ölümdür. O da gereklidir.

Bu esnada Sultan Tuman Bâý Gazale Araplarına [yazı] yazılmasını [mektup] emretti. İlk başladığı Hammad b. Habir idi. Onları Allah ile korkuttu. Hile ve haksızlığın sonucuyla da [korkuttu]. Onlara, itaatine girerlerse en güzel karşılıkla karşılık vereceğine yemin etti. Eğer bunu kabul etmezlerse bizimle savaşı bıraksınlar. Düşmanla savaşımızda bizimle mücadele etmesinler. Onlar savaştan uzakta toplanıyorlar. Bakıp haber veren kişiyi gönderiyorlar. Osmanlı askeri mağlup olduğu zaman [s. 204]Çerkezler'i arkalarından tek mızrakla mızraklıyorlar. Düşmanımızın yenilgisinin şiddetinden bizi daraltıyorlar.

Çerkezler onların arkadan geldiğini görünce kendilerinden men etmek için onların üzerine dönüyorlar. Onlarda [Osmanlı] üzerlerine dönüyorlar. Çerkezler ortada kalıyor. Bu vasıtaıyla Çerkezler son derece mağlubiyetle mağlup oluyorlar.

Tuman Bâý'ın yazısı Hammad bin Habir'e ulaştığında manasını anladı. Kardeşi Selam'a verdi. Son [olarak] oda okudu ve manasını anladı. Bekariyye¹⁴² şeyhi Muhammed'e dedi:

Sen ya Muhammed Çerkezler ile aramızda cari olanları, bizden öldürdüklerini ve kaç defa bize eman verip sonra ihanet ettiklerini bilmiyor musun?

Muhammed ona dedi: Yalnız bunu yapan Sultan Gavri'ydi. Bu Tuman Bâý ise salih bir adamdır. Kurtarıcı bir süvaridir. Ondandır birine kötülük [yaptığını] duymadık. Ben sana [verdiği] söze kefilim. Muhakkak o, sözüne sadık bir adamdır. Gavri gibi değildir.

Selam ve kardeşi dedi: Biz bakana kadar. İlk Araplar bize itaat etmelidir. Sonra bütün Gazale Araplar'ının ileri gelenlerinin toplanması için çağrı yaptı.

¹⁴² Şazeliyye tarikatının Vefaiyye kolunun Muhammed el Bekri tarafından kurulan şubesi. Daha geniş bilgi için bkz: Yakup Çiçek, (1992), "Bekriyye", *DİA*, c. 5, İstanbul, s. 371.

[s.205]

Hepsi toplandı. Sultan Tuman Bâý'ın yazısı okundu.

[Yazıyı] duyduklarında tek kalkışla hepsi kalkıp ve dediler ki: Onu duymadık ve itaat etmiyoruz. Onlarla aramızda kılıçtan başka yoktur.

Bekariyye şeyhi Muhammed dedi: Ey Arap ileri gelenleri Sultan Gavri için söylediğiniz her şey doğrudur. Yüce Alah'ın onu nasıl aldığını muhakkak gördünüz. Bu Tuman Bâý'dan ise eski ya da yeni zulüm ve haksızlık duydunuz mu?

Dediler: Hayır. Ondan asla kötülük duymadık. Ne şimdi ne de Gavri zamanında. Yalnız bu grubun devleti yok oldu, döndü. Vakitleri meyloldu [bitti] ve günleri de döndü. Azizleri zelil oldu. Eğer biz onunla kalkıp ona yardım edersek de devleti döndükten sonra bu fayda vermez. Eğer Sultan Selim'in yardımını terk edersek ve ayrılırsak üzerimizdeki şiddetinden salim olamayız. Bundan sonra ondan kendimiz için de emin olamayız. O [Sultan Selim] şiddetli kuvvetin sahibidir. İyi olan, bizim onun yanında sonradan kendimiz için emin olacak bir el [dayanak] yapmamızdır. Bundan sonra lafi uzatma. Cevapları da kısalt. Bizim yanımızda sana söz kalmadı vesselam.

Onlardan umutsuz olunca tekrar Sultan Tuman Bâý'a döndü. Bunu ona haber verdi.

Emir Şadi Beg onlara dedi: Sözümün doğruluğu şimdi beyan edildi.

Bütün Emirler dedi: Vallahi Ridaniye gününden [beri] bütün durumlardaki fikrin doğrudur. Sen topları [silahları] kuma gömmeyin dedin. Canbirdi ise doğrusu onları gömmektir. [s.206] Ta ki kimse onları görmesin dedi. Muhakkak bu ondan [gelen] oyun ve inattı. Allah onu hayırla karşılaştırmasın.

Bütün emirler bedduaya âmin dedi. Böyle de oldu. En kötü ölümle öldürülene [kadar] yardımla karşılaşmadı.

İnşallah Teâlâ sonra onun ölüm haberine geleceğiz.

Sultan Tuman Bâý onlara dedi: Ey Emirler, ey Ağalar benim fikrim Rabbimiz Allah'a tevekkül etmemizdir. O süphandır ve yücedir. Muhakkak emir onun elindedir. Zararımız yok. Ölürsek şehidiz. Muhakkak Allah onların üstümüzde haksız [olduklarını] biliyor. Muhakkak mübarek ve yüce [Allah] dedi: O halde kim size

saldırırsa, size saldırdığı gibi sizde ona saldırın, [fakat ileri gitmeyin]. Allah’a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir. Bütün emirlerde biz ancak Allah’a teslim kalacağız. Öldürülene [kadar] savaşacağız vesselam. Dokunulmazlarımız ve zürriyetimiz ise o ki onları yaratan onlara bizden daha rahmetlidir.

Sonra dedi: Ey kavmim bugün burada kaldık. Bu köy ehlinin üzerinde yiyecek ve meyve ağır olacak. Fikrim Ümmi Dinar¹⁴³ köyüne göçmemizdir.

Sonra Tuman Bâ, göç için emir verdi. O saat ve vakitte kalktı. İleri gelenlerle beraber kalan bütün emirler de kalktı. Başlarında Şadi Beg, Emir Kansu el-Adil, Emir Kansu Kert, İskenderiye naibi emir Tanem, Emir Devlet Bâ, culbân başı Emir Ebrek ve daha önce zikredilmiş kalan diğer emirler [bulunuyordu].

[s.207]

Ümmi Dinar’a varana kadar bir saat olmadı. [Köy] halkı [onları] en güzel karşılamayla karşıladılar. O geceyi orada geçirdiler.

Sabah olunca oradaki memleketin halkından atlar üzerlerine ilerledi. Onlara bağurdılar: Atlar sizi yakalayacak.

O [atlılar] sözünü bitirmeden ova tozun şiddetinden ve atların çokluğundan karardı.

Bu toz onlara belli olunca [Tuman Bay ve arkadaşları] bindiler ve savaşmak için çıktılar. Sağ, sol tertibi olmadan karşıladılar.

İki topluluk karşılaştı. Aralarından meydana gelen savaştan vasıf [bile] acizdi. Emir Şadi Beg ve Kansu el-Adil’in övülmesi Allah’a olsun. Bu toplulukla beraber bu günde yaptıklarıyla!

Kayt er-Rahbi savaş meydanında Canbirdi el-Gazâlî’yle çarpıştı. Şiddetli bir savaşla savaştılar ta ki aralarında meydana gelen savaşı izleyenler hayret etti. Sonra birbirlerine yaklaştılar. Hatta birbirlerinin yanlarını tuttular. Canbirdi el-Gazâlî Kayt er-

¹⁴³ Ümmi Dinar: Mısır’ın Cize şehrine bağlı bir köy. Hz. İsmail’in annesi Hz. Hacer’in bu köyden olduğu söylenmektedir. Bkz: İbn Zünl, **age.**, s. 206.

Rahbi'yi [atın] semerinden düşüremedi. Doksanlı yaşın içinde büyük bir adam olmasıyla, hapiste kaç yıl hapisli kalmasıyla beraber rengi değişmemişti.

Gazâlî pis nefsinı biliyordu. Korku [içine] girdi. Kendine dedi, bunu yapan bu koca yaşlıysa Şadi Beg'le savaşırsam nasıl olacak[?]

[s.208]

Sonra kendine cesaret verdi. Emir Kayt Rahbi'yi bıraktı. Sonra ondan uzaklaştı. Arkasından kantariyesiyle üzerine döndü. Atından devirdi. İnip kafasını kesmek istedi. Bir süvari aniden onu felç edecek bir bağırmaıyla üzerine bağırđı. Onu atından deviren bir vuruşla beline vurdu. Süvari tekrar savaşa döndü. Emir Kayt Rahbi'den[onu bırakıp] kendisiyle meşgul oldu.

Emir Kayt Rahbi hızlıca atına bindi. Hışımlla bu süvarinin arkasından [gitti]o ki onun Emir Şadi Beg [olduğunu] keşfetti. Ona samimi kalpten dua etti. Onunla bir kalıp [tek vücut] olmak istedi. Zail olmadan safları yardı. Binleri ayırdı. Ta ki yoruldu. Atı ve kolları da yoruldu.

[Kayt Rahbi], atının yorulduğunu anlayınca tekrar döndü ta ki savaş meydanından çıktı. Ovanın ciğerinden [ortasından onlara] yönelen atlar buldu. Sayıları kuşatılamazdı. Onlar Gazale Araplarıydı.

Sultan Selim burada askerle birleşeceklerini çizmişti. Çerkezlerle savaşacaklardı. Bu şekilde ona rastladılar. Atı yorulmuştu. Ona mızrak atılar. Elbisesi onlardan[mızraklardan] onu men etti [korudu]. Onlardan bir ok ona tesadüf etti ve kalbine girdi. Toprağın üstüne düştü. Sonu geldi. Onu soydular. Üstündekileri aldılar ve onu öldürdüler.

Kayt Rahbi'nin durumu bu oldu.

Gazâlî ise Şadi Beg onu vurduğı için memâlikleri ona acele ettiler. Onu geri [çekip] çadıra koyana kadar acele ettiler. Şekerli su içirdiler. Yarasını iyi buldular.

[s.209]

Şadi Beg ise yok olmadan zorbalarla ve firavunlarla savaşıyordu. Ta ki atı altında yoruldu. Çerkezler üzerinde ikiye katlanıp çoğaldılar. Bu memleketteki Araplar

üzerlerine çıktı. Üzerlerinde toplar, mermiler bağırdı. Kalpler doldu. Her atışta bu memlekette deprem oluyordu.

Osmanlı safları taşan deniz gibi hazırlandı. Taşların ve kurşunların varlığı yağmur gibi iniyordu. Toplar bağırıyordu. Demir beraberinde cesetleri ve kafaları fırlatıyordu.

Ravi dedi: Sultan Selim ile beraber sekiz yüz tane top vardı. İki yüzünü Şam'da bırakmıştı. Altı yüzünü de beraberinde getirdi. Onlardan yüz ellisi büyük toplardı. Geri kalanı derbzenlerdi. Onlardan her birinin uzunluğu yirmi beş santimdi. Küçüklerden her birini dört at başı çekiyordu. Büyükleri ise her birini ya otuz ya da kırk at çekiyordu. Her birini kırmızı yünle[kırmızı yünden yapılmış elbise, örtü] giydireyorlardı.

[Sultan Selim] Mısır'a girdiğinde bu topların başı Ridaniye'de sonu ise Hankah'taydı. Askeri vadi içindeki karınca gibiydi. Sağında atlara binenler vardı. Her birinin elinde mızrak [vardı]. Bayrakları kırmızıydı. Yirmi ya da yirmi beş bin kadarlardı. Bunun gibi solunda da [vardı]. Hepsi atlıydı ve bayrakları sarıydı. Yekencirilerden yirmi kadar saf önlerindeydi. Safları sayılamıyordu. Saflar, bayraklar, tabılhaneler, vezirler ve paşalar onun önündeydi. Buldukları bütün Çerkezleri önünde kesiyorlardı. Büyük bir adam ya da emirde olsa takip edip bağlayıp Sultan Selim'e [getiriyorlardı]. [s. 210] Önünde başını kesiyorlardı. O da atın üstünde duruyordu. İki ayağı da çıplaktı. Altın tasları [taşıyan] kuryeler de önündeydi. Dört yüz [kişi] kadarlardı. Bir kısmının başında beyaz tüylü [takkeler vardı] ve yayalardı. Ellerinde sula [sola da olabilir] denen oklar vardı. Hepsi önünde elleri bağlı duruyordu. Onlar edeple yere bakıyordu.

Bir rivayette dedesinin adıyla yedi bayrak [vardı]. Üzerlerinde altınla isimleri yazıyordu. Yirmi dört bayrak da Sultan Selim'in ismiyleydi. Bazılarında “Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik” ¹⁴⁴. Bazılarında da “Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih¹⁴⁵” yazıyordu. Onunla beraber diğerlerinden büyük beyaz bir bayrak vardı. O sorulduğunda İslam bayrağı diyorlardı.

¹⁴⁴ Fetih Suresi 1. ayet.

¹⁴⁵ Saff Suresi 13. ayet. Ayetin tamamı şu şekildedir: Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: **Allahtan bir yardım ve yakın bir fetih** (Mekke'nin fethi). (Ey Muhammed) Müminleri müjdele! www.kuran.gen.tr Diyanet Meali.

Hadisemizin içeriğine dönelim. Onlara yani Çerkezlere bu şiddetli savaşta ve çok ölümden her tarafı kaplayacak kadar bir toz göründü. Bu tozun altındakini görene kadar her fırka diğerinden ayrıldı. Atların ilki varana kadar bir saat geçmedi. Onlara bağırıldılar. Biz Gazale süvarileriyiz. Bu gün kuvvet ve kefalet sahibiyiz. Ey Çerkez oğulları kırmızı ölümü göreceksiniz. Kılıcımızdan en büyük azabı tadacaksınız. Hepiniz yok olacaksınız. Çokluğunuz boşalacak [bitecek]. Aslınız ve dallarınız [soy] kesilecek.

Bu sözleri söyleyen emirler ve büyükler kavimlerinin büyükleri Selam b. Habir ve kardeşi Hammad'tı.

Selam b. Habir, Kansu el-Kert'e kastetti. [öldürmek istedi] Aralarında izleyenleri şaşırtan savaş oyunları meydana geldi. Onlardan her biri arkadaşı üzerine hücum ediyordu. Acayip sanatlarını gösteriyorlardı.

[s.211]

Gazale süvarileri Çerkezler üzerine tek hücumla hücum etti. Diğer taraftan da Osmanlı hücum etti. Onları ortaya aldılar. Bu günde savaştan, çarpışmadan ve vuruşmadan [çektikleri] zorlukları sorma.

Selam b. Habir, Emir Kansu Kert'i sıkıştırdı ta ki denize atladı. Onunla beraber memâliklerinden yirmi neferden başka kalmamıştı. Onlar ki Selam ile bin kadar ve fazlası beraberdi.

Emir Kansu Kert denize düşünce demir elbiselerden [dolayı] atın üstünde ağırlaştı. Atı koştırmaktan yoruldu. Bu ovaya geçmeye kudreti kalmadı. O, atı ve memâliklerinin çoğu boğuldu. Suyun altına gittiler. Az [sayıdakilerden] başka sağlam kalmadı.

Allah rahmet etsin. Tabiatı ve ahlakı güzeldi. Onu gören insanlar Halik [Allah] mübarek kılsın diyorlardı.

Selam b. Habir ise Çerkezlerin üzerine kötü bir dönüşle döndü. O, intikam alacağız [diye] bağırıyordu.

Şadi Beg'i şiddetli bir savaş üzerinde buldu. Düşmanların süvarilerine, iki yüz süvariye [karşı savaştan] süvarinin ve binlere [karşı] savaştan süvarinin övgüsü Allah'a olsun. Çerkezler [terazide] noksan kefeye girmişti.

Onlar aralarında bu haldeyken Verdan [köyü] tarafından fırtına ve toz yükseldi. Onlar [s. 212] Osman'a bağlı olanların yardımcılarınız [diye] bağıryorlardı. Size zellilliği tattıracağız ve üzerinize eksiklik inecek.

Onları izlediler. Yani onlar Canbirdi el-Gazâlî ve beraberindekiler diğer taraftan gelmişti. Çerkezler kaldılar. Kiminle savaşıacaklarını ve nereye gideceklerini bilemediler.

Söz sahibi dedi: Kavim varınca onlara bir meydan [belirlendi]. Sonra soyunun çocuklarına döneklik [yapan] savaş meydanında ortaya çıktı. En yüksek sesle bağırdı. Ey Çerkez kabilesi kuvvetinize baktınız. Osman ailesi devletinde olan ve devletinizde olana da baktınız. Nerde yiğitleriniz, nerde süvarileriniz, nerde sultanınız? Ölçünüzü ve pişmalığınızı biliyorsunuz. Ben firavunlarla, zorbalarla savaşan, kıranları kıran, Kayserleri küçülten, askerleri yayılan, kuvvet ve kırıcı ordu sahibi, büyük Melik Sultan Selim hazretlerinin kölelerinden biriyim. Sizde meydanda ortaya çıkacak bir yiğit yok mu?

Sultan Tuman Bâ, ellerinin arasında olan Hasekiden [birine] dedi:

Onunla ortaya çık.

[Aynı] vakitte ortaya çıktı. Meydana varınca süvari o ki Canbir el-Gazâlî ona dedi:

Ey Haseki muhakkak ruhun üzerinde sıkışmış ta ki yok olmaya geliyorsun. Selametten yararlan. Ailene dön.

[s.213]

Haseki ona dedi: Sen nerelisin ey pis Arap? Üstelik benimle hayret edici bu hitapla [konuşuyorsun].

Canbirdi el-Gazâlî geldiğinde Arap giysileri giymiş ve onların sözüyle [diliyle] konuşuyordu. Bilinmeyecek kadar yüzünü örtmüştü. Haseki, Gazale Araplarından bir bedevi zannediyordu.

Sonra Haseki semerden kalktı mızrak vuruşuyla vurdu. Göz kamaştıran şimşek gibi elinden çıktı. Canbirdi el-Gazâlî göğsüne geldiğini gördü. Atın sırtında eğildi ve havadan parıldayarak [geçti]. Sonra Haseki üzerine bağırdı: Mızrağını al. Onunla

öleceksin. Sonra onunla vurmak [için] salladı. Haseki de ondan [mızraktan aşağı] daldı [eğildi]. [Canbirdi], [Haseki] semerde düzelene kadar sabretti. O bakmadan önce aceleyle [attı]. Boğazına geldi. Yere düşüp yattı.

Sonra Canbirdi el-Gazâlî meydana geldi. Ortaya çıkmalarını talep etti. Hepsini onu bilmiyordu. Çerkezler onu sadece çılgın bir bedevi süvari zannediyorlardı. Muhakkak onlar eğer onu bilselerdi kendileri topluca üstüne atlar onu kılıçlarıyla parçalarlardı. O, onlara hıyanet edenlerin ilkiydi. O ve Hayır Beg onların üzerine düşmanları kışkırtmıştı. Muhakkak eğer bu ikisi olmasaydı Sultan Selim gidip gelmez ve Mısır'a girmezdi. Onunla beraber Mısır'ı aldıktan sonra Çerkezler tarafından paşa yapacağı kimse yanına inmiyordu. Ona itaat öne çıksın [diye] Çerkez emirlerinden kimseye [paşalığı] vermiyordu. Muhakkak o azimli, kuvvetli, kibirli, zorba ve kahrediciydi. Çok kan akıttırdı. Siyaset mahallinde rahmeti yoktu. Büyük ve küçükler üzerinde şefkati yoktu. Amacı, yaşarsa çeşitli Meliklerin elinden sakinlerinin dörtte birini almak ve hepsinin Sultanı olma¹⁴⁶.

[s.214]

Mısır'a gelmesinin sebebi emirlerde oluşan inat, elçilerin öldürülmesi, hutbe ve sikkenin ismiyle [olmasına] itaat edilmemesiydi. Hayır Beg onu tahrik etti. Yalnız her şeyin afeti cinsindendir.

Timurlenk, Melik en-Nasır Ferec bin Berkuk'un üzerine çıkınca Halep ve Şam'ı yıktı. İkisini de talan ettikten sonra ateşe verdi. Mısır'a hareket edip girecek gücü yoktu. Hakikatte Sultan Selim toplarıyla, kurşunlarıyla, derbzenleriyle onlar ki ondan [kurşun, top]atılınca silah sesinden dünya da deprem [oluyordu]. Kalpleri korkutuyordu. Yalnız Allah bir emri dilediğinde sebeplerini hazırlar.

Hadisemizin içeriğine dönelim. Canbirdi el-Gazâlî zail olmadan süvariler ona meydana çıkıyordu. Hatta birbiri ardına onlardan onunu öldürdü. Süvariler ondan heybetlendi ve bu insana şaşırdık. İnsan mı cin mi bilemedik dediler.

Canbirdi onlara dedi: Ey Çerkez ailesi nefsinizi rahat tutun. Sultanınız Tuman Bâi ortaya çıksın. Ya o beni öldürecek ya da ben onu öldüreğim.

¹⁴⁶Yani Dünyanın dörtte birini almak istiyordu diyebiliriz. Sultan Selim burada Türk cihan hakimiyetine işaret etmektedir.

Sultan [Tuman Bâý] sözünü duyunca şaşırđı ve dedi: Bu süvarinin kuvvetini öne çıkışını, yiğitliğini ve sözlerinin çokluğunu görmüyor musunuz? Sizden benim [yerime] onun şerrine yeterli olacak biri var mı?

Kılıç dedi: Ben efendimiz sultan.

[Sultan Tuman Bâý] dedi: Onunla ortaya çık. Gardını al. Ben onu hareketlerde seri görüyorum. Çılgın kahramanlarda olan kahramanlıktan boş değildir.

[s.215]

Eğer benim atım yorulmamış olsaydı onunla ortaya çıkacaktım. Sizde, süvarilikte onunla kıyaslanacak biri [olduğunu] zannetmiyorum.

Kılıç ona dedi: Allah'ın inayetiyle ben onun şerrine yeterliyim.

Sonra Emir Kılıç onunla ortaya çıktı. Erbainat [Kırk] emirlerdendi. Onu Kurt Bay el-Vali yerine muakkadem-i üluf olan yüz emirliğe tayin edecekti. Eğer Emir Şadi Beg hazır olsaydı o vakitte onu terk etmezdi. Bu süvariyle ortaya çıkacaktı. Ona olan sevgisinin şiddetinden her zor durum için kendini feda edecekti.

Hakikatte eğer Çerkezler bu süvarinin Canbirdi el-Gazâlî [olduğunu] bilselerdi bizzat Sultan Tuman Bâý ya da Emir Şadi Beg ortaya çıkacaktı. İkisi süvarilikte onun üzerine tercih edilirdi.

Sonra Emir Kılıç üzerine indi. Üzerine hücum etti. Aralarında, bu iki süvariye insanları hayret ettirecek savaş oyunları meydana geldi.

Sonra Emir Kılıç, kılıç vuruşuyla kafasına vurdu. Miğferi yarıldı. Eyerin ayracının örtüsüne [kadar] indi. Hafif bir yarayla yaralandı.

Canbirdi el-Gazâlî bir vuruşla Emir Kılıç'ın sağına vurdu. Kalemî kırar gibi kırdı. O ve kılıcı yere düştü.

Emir kılıç şok oldu. Kendinden geçti ve hayal [gördü]. Canbirdi üzerine hücum etti. Kafasını cesedinden ayıran bir vuruşla vurdu.

[s.216]

Çerkezler bunu görünce Emir Kılıç'ın ölümü onlara zor geldi. Bu pehlivanla Sultan Tuman Bâý ya da Şadi Beg'den başkası mukayese edilemez dediler.

Sonra bu süvari meydanda sağlı sollu cirit attı. Kendine hayret ediyor ve atın sırtında eğiliyordu. Çerkezlere Arapça küfrediyordu. Onlara diyordu ki: İyi olmayan reziller, Sultan Selim'e kim mukavemet edebilir ya da sultanıma [kendisine söylüyor] kim mukavemet edebilir? Ya da ellerinin arasında [kim] sabit kalır ey Kafirler, ey facirler. Kalpleri kararana kadar fahiş sözler [söyledi]. Hiçbiri bunun Canbirdi el-Gazâlî [olduğunu] bilmiyordu.

Onlara dedi: Sultanınız süvari olduğunu ya da süvarilere mukavemet edeceğini tahmin ediyorsa savaş meydanında ortaya çıksın. Eğer tercih ederse kendisi bakacak. Ya da hüsrân kefesine düşecek.

Sultan Tuman Bâý ona dedi: İşte sen bize geldin. Yiğitliğinden ve süvariliğinden [olan şeyleri] yanındakileri getir. İmkanın kalmadı. Muhakkak Sultan Tuman Bâý savaş süvarisidir. Savaş onun tabiatı ve sanatıdır. Ona bir şeyin zorluğu yoktur.

Sonra Sultan Tuman Bâý ona dedi:

Bak, ey Arap kardeş seninle konuşuncaya kadar seninle savaşmayacağım ve seni öldürmeyeceğim. Umulur içinde iyilik olur.

[Canbirdi] ona dedi: Yanındaki nedir söyle.

Sultan Tuman Bâý ona dedi: Bana ilkin kim olduğunu ve [seni]süvarilerimi öldürme hamlesine [zorlayanın] ne [olduğunu] benden [s. 217] sana eziyet geçmeden söylemeni istiyorum. Vallahi benim birine haksızlık yaptığımı, birine zulüm ettiğimi ve birine iftira attığımı nefsim idrak etmiyor ve bilmiyor. Bu sultanlığımın emri de değildir. Vallahi sonra [yine] vallahi kastımda ve kalbimde yoktu. Muhakkak Emir Allân, Emir Kurt Bay el-Vali ve Emir Şadi Beg üzerime döndürdüler ve dediler, bu emir için senden başkasına razı değiliz. [O zaman] Allah'ın beni bu emirle imtihan ettiğini anladım.

Adil bir melik [olduğunu], zulmü sevmediğini iddia ettiğin bu Sultan Selim'in ise bize eziyet etmesi ya da üstümüze ateş ve toplar atması, adamlarımızı öldürmesi, kadınlarımızı ve evlatlarımızı esir alması nasıl caizdir. Bizde Müslümanız, müminiz ve

tevhit [ehliyiz]. Dini muhafaza etmeye kalkıyoruz. Bize eziyet ederse ve haddi geçerse bize vacip olan nefsimiz, evlatlarımız, dokunulmazlarımız ve mallarımız için savaşımdır. Bunu Yüce Subhan ve Yüce olan [Allah'ın] aziz kitabında dediği gibi, o en doğru söyleyendir: “Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi sizde ona saldırın”.

Bizim ilk zamanda kaç defa üzerlerinde kuvvetimiz [oldu]. Onları affettik. Şimdi onlar kuvvetli affetmiyorlar. Mülk edindiklerinden dönmüyorlar. Bize yaptıklarını putlara ve haçlara ibadet edenlere yapmadılar. Onlar, onların komşularıdır. Onlara karşıdır. Biz ise müslümanız ve tevhit [ehliyiz.] Yüce Allah ve onun resulü Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem için sana soruyorum. Bizimle beraber ol. Şimdi biz ve sen kardeş olalım. Ya da bizi terk ediyorsan [ne] bizimle [ne de] üzerimizde [aleyhimizde] ol. Biz onlar üzerinde Allah'tan yardım diliyoruz. Biz şerrine yeteriz.

Eğer savaşı ve öldürmeyi tercih edersen ben senin katilim. Ancak kendini bana tanıtacaksın. Sen benden başkasını istemediğini söyledin. İşte muhakkak ben [s. 218] kendim sana geldim. Örtünü aç. Sana hayret ettim. Durumun üzerimde sorun [oldu]. Tanınan bir bedevi değilsin ve tanınan bir Çerkez de değilsin. Konuşman Osmanlı ve Arap konuşmasına benzemiyor. Üzerine yemin veriyorum o Allah'la ki beni ve seni yarattı sen kimsin bana söyle.

Örtüsünü ona [Tuman Bâ'y'a] açtı. O zaman o Canbirdi el-Gazâlî idi.

Sultan Tuman Bâ'y onu görünce öfkesinin şiddetinden doğrusunu [kendini] kaybetti. Ona dedi: Ey bin deyyusun oğlu, zina evladı, ey habis, ey mel'un oğlu mel'un, ey hain oğlu hain bunun için hainlik yayıyorsun. Muhakkak o ki ona gittin partisi oldun o hıyanetle meşhurdur. Muhakkak ismi Selim Han'dır. Hayır.

Sen aynı şekilde bize söz verdin. Bize hainlik ettin. Bizimle zıtlıydın. Düşmanımızı üzerimize kışkırttın. Allah için [ne] acayıptır. Habis nefsin bununla nasıl keyfilidir? Yalnız büyük Allah doğru söyledi “Kötü kadınlar kötü erkeklerle”.¹⁴⁷

Sonra Sultan Tuman Bâ'y üzerine kötü bir hücumla hücum etti. Elleri arasında sabit kalmadı ancak Tuman Bâ'y [s. 219] kantariye vuruşuyla vurdu ve onu atın üstünden devirdi. Sonra kantariyesini göğsüne koydu. Onunla onu öldürmek istedi.

¹⁴⁷ Nur Suresi 26. ayet. Ayetin tamamı şu şekildedir: **Kötü kadınlar, kötü erkeklerle**; kötü erkeklerde kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklerle, temiz erkeklerde temiz kadınlara layıktır. O temiz olanlar iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır. www.kuran.gen.tr Diyanet Meali.

[Canbirdi] ona dedi: Seni Yüce Allah'tan sordum. Resulallah sallallahu aleyhi ve sellem'e yalvardım. Şeyhin Ebu's Suud el-Carihi'nin sırrı için beni bugün azatlığın yap.

Sultan Tuman Bay bu yemini duyunca kalbi inceldi. Bu onun imanının kemalindendi.

Ona dedi: Muhakkak sen bu düşmanın şerrinin o ki onunla bize geldin yeterliliğiyle ve Çerkez ehinden birinin yüzüne kılıç çekmemen şartıyla.

El-Gazâlî ona bunun üzerine yemin etti. Muhakkak yeminlerini onun üzerinde şiddetlendirdi.

Bu esnada sultan kantariyesini göğsünden kaldırdı. Ona dedi: Kalk ey habis.

Gazâlî kalktı. Başından toz dökülüyordu. Sultanın ayağına geldi. Üzengide onları öptü. Ona dua etti. O, yaptığıının pişmanlığından neredeyse ağlayacaktı.

Atına yürüdü ve bindi. Cemaatine dedi: Savaştan dönün. Ona, savaşmayacağıma yemin ettim. Ben ona [olan] yeminlerime vefa edeceğim. Yalnız ona dönersem beni öldürmesinden korkuyorum. Buradan savaşın devam ettiği başka bir mahalleye döneceğim. Giydiğimi gördüğü elbiselerimi değiştireceğim.

[s.220]

Tuman Bâi ise, devletin zail olduğunu görüyorum. O eğer beni öldürseydi şerrime yeterli [olacaktı]. Ancak onun kuvveti üzerimde [vardı] beni affetti ama bıçak kemiğe dayandı.

Sonra Sultan Selim'in sancağına doğru kastetti. [yöneldi] Bu saatte Sultan Selim'in vezir Yunus Paşayla beraber Mısır'da bıraktığı askerler geldi. Emir Şadi Beg ve Tuman Bâi ile savaşmak için Cize ovasına geçti.

Onların gelmesinin sebebi Yunus Paşaya geçen gece gönderilen mektuplardı. Bütün askerleriyle beraber Enbab'a geçmesini emretmişti.

Bu asker bu saatte Sultan Selim'e ulaştığı zaman sırtı pek nefsi de kuvvetlendi.

Sultan Tuman Bâý ise Gazâlî'yi affettiği zaman sancağına döndü. Altında memâliklerinden az bir cemaat gördü. Kalan emirler savaşta yara ve vurulmayla dağılmıştı. Yalnız çokluk yiğitliğe galip [gelir]. Başı ve sonu bilinmiyen bu asker topluluğuyla savaşan az sınıfın övülmesi Allah'a olsun.

Akılları şaşırdı. Durumlarına hayret ettiler.

Emir Şadi Beg ve Kansu el-Adilî onlara dedi:

Ey Çerkez ailesi, sabit kalın. Muhakkak savaş sayı çokluğuyla ve genişliğiyle değildir. Muhakkak o, fazla sabır ve bahadır [olmakla olur]. Allah'ın sözünü okuyun. "Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. [s. 221] Allah sabredenlerle beraberdir."¹⁴⁸. İşte ben önünüzdeyim. Asrının teki Tuman Bâý – Yüce Allah ona yardım etsin- yerinize cevap verecek. Hayat kaydında olduğumuz sürece savaşta sizinle olacak. Kimseden korkmayın. Çoklukları sizi aldatmasın. Ben Yüce Allah'ın izzetine [yemin ederim] eğer onlarla beraber olan bu ateş olmasaydı onlarla kendim[tek başıma] savaşacaktım. Onlara asla önem vermezdim. İhtişamla gidip gelseler de onlarda beni şaşırtacak süvari görmedim. Onların toplardan ve mermiden başka kuvvetleri yok. Bu şey onlara fayda vermeyecek. Çünkü Allah her insana bir ömür verdi. Kaçmakla uzamaz ve sabit kalmakla eksilmez. Bilenler yiğitlik bir saatlik sabırdır demişler.

Onlar aniden sağ taraftan bir tozun yükseldiğini [gördüler]. Ona baktılar. Aniden sol taraftan başka bir bağırış ve toz görüldü. Sonra arkalarından da bağırış ve toz görüldü.

Çerkezler nereye gideceklerine ve kendilerine şaşırdılar.

Bunun sebebi; Canbirdi el-Gazâlî Sultan Tuman Bâý'a mağlup olup Sultan Selim'e dönünce onlarla çarpıştığını onlardan on süvari öldürdüğünü söyledi. Yalnız Şadi Beg, Tuman Bâý ve Kansu el-Adilî muradımı engellediler. Yapmak istediğim bir şeyle sana dönmeyi tercih ettim. O saatte Çerkezleri dağıtacağız [dedi].

¹⁴⁸ Bakara Suresi 249. ayet. Ayetin tamamı şu şekildedir: Tâlût ordu ile hareket edince, "Şüphesiz Allah sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Kim onu tatmazsa işte o bendendir. Ancak eliyle bir avuç alan başka" dedi. İçlerinden pek azı hariç, hepsi ırmağı içtiler. Tâlût ve onunla beraber iman edenler ırmağı geçince, (geride kalanlar) "Bu gün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yok" dediler. Allah'a kavuşacaklarını kesin olarak bilenler (ırmağı geçenler) ise şu cevabı verdiler: "Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allah sabredenlerle beraberdir."

Sultan Selim ona dedi: O nedir ey Ebu Mansur?

[Canbirdi] dedi: Yekenciri Ağası İyas Paşaya bir taraftan gitmesini emredin. Ben beraberimdekilerle başka bir taraftan gideceğim. Yunus Paşaya da [s. 222] askerleriyle beraber [başka] taraftan gelmesini emredin. Sen ve beraberindekiler diğer taraftan [gelin]. Onları saracağız. Çünkü onlar azınlık bir sınıflar. Bizimle bir saat [bile] sabit kalamazlar.

Sultan Selim dedi: Güzel fikir.

Sonra Canbirdi el-Gazâlî ile istişare ettiğine [göre] emretti.

Geçtiği gibi dağılana kadar bir saat geçmedi. Sonra her taraftan Çerkezleri sardılar.

Gazale Arapları da başka taraftan geldi.

Sultan Tuman Bâý, Emir Şadi Beg, Emir Kansu, Emir Yahya b. Yezbek, culbân başı Emir Ebrek, Emir Devlet Bâý ve emir Zermek en-Naşif

Bu azınlık süvarilerin bu binlerce binlere ve her cinsten çokluğundan sayılamayacak topluluğa ne yaptığına bak.

Bu zikrettiğimiz emirler bir oldular. Diz dize [geldiler]. Bazıları bazılarından ayrıldı. Kalan askerler nereye gideceklerini kiminle savaşacaklarını bilmediler. Çerkezlerden biri [bile] kılıç ve sopa ile öldürülmemişti. Muhakkak onların ölümü mermiyle olmuştu.

Bahsettiğimiz emirlerden biri çıkmadı [kaçmadı].

O günde Canbirdi el-Gazâlî'nin bu hain çalışmasıyla her günden daha çok Çerkez öldürüldü. Çoğunun ölümü [s.223] diğerlerine göre mermi, derbzen ve ateşli aletlerden başkasıyla olmadı.

Gün tamamlandı. Çağrıcı savaştan ayrılma çağrısı [yaptı]. Bu hal üzerine ayrıldılar. Çerkezlerden bazıları ayrıldı. Döndüler. Bu günün dehşetinden ve şiddetinden onlara olanlardan bazıları bazılarını tanımıyordu. Söylemek görmek gibi değil.

Ravi dedi: Tuman Bâý Verdan köyüne indi. Sultan Selim ise ondan daha aşağıda Nil'us-Said kenarı üzerindeki bir köye indi. Muhakkak onlardan her asker diğerini gözle

görebilecek şekilde görüyordu. Savaşın onlara olan şiddetinden bu geceyi en kötü halde geçirdiler.

Sonra, kaldıkları bu köyden onlara gelen yemeği yedikten sonra oturdular. Fikir çarpıştırıp aldılar.

Sultan Tuman Bâý onlara dedi: Vallahi ey kardeşler devletimizin yok olduğunu zannediyorum. Biz ne zaman faydalı olan bir şey yapmak istesek, istediğimiz emrin ancak tersi olduğunu görüyorum. Ve düşmanımızın durumunun fazlalaştığını görüyorum. Onlardan kaç bin [kişi] öldürdük. Bununla beraber o kadar durumları fazlalaşıyor. Zannımın üzerindeki çoğunluk mülkümüzün yok olduğudur. Ve zafer düşmanımızındır. Söyleyenin sözüne bakın:

Eğer şans dönerse ayağa kalk. Ateş istersen kardanda alırsın.

Eğer şans yatarsa onunla yat. Aksi hareket ancak zarardır.

[s.224]

Sonra Sultan Tuman Bâý onlara dedi:

Ey kavmim, bu olay bize zarar verdi. Emir Kansu Kert'i kaybetmekle kuvvetimiz sarsıldı. O [bize] kuvvetti. Hasan b. Mer'i ve amcasının oğlu Şükür'e gitmekten başka fikrimiz kalmadı. Muharip Araplarının şeyhleridirler. Onları üzerlerine ben vali [yaptım]. Merhum Sultan Gavri kaydına müebbet yazdıktan sonra Hasan b. Mer'i'yi hapisten bıraktım. Muhakkak emir benim olunca onu bıraktım. Gizlide ve açıktan benimle beraber olacağına ve bu emre ihtiyaç olursa kalbiyle ve bedeniyle benimle beraber kalkacağına [dair] ondan anlaşmalar, sözler ve kuvvetli yeminler aldım. Ona yolculuktan daha iyisini göremiyoruz. O ve biz bir adamın kalbi olacağız. Sonra, bundan sonra durumumuzun tedbirini [alacağız]. Ve Yüce Allah tarafından ne olacak bakacağız. O, onların üzerimizdeki haksızlıklarını biliyor.

Sonra Tuman Bâý, o vakitte göçmeyi emretti. Bu vakit gece yarısı oldu.

Onlardan bazıları ona dedi: Bu gece düşman bizi takip etse durumumuz nasıl olacak?

Sultan ona dedi: Osmanlının gece savaştığını gördün mü ya da duydun mu? Bu durum olmaz. Onların kavmlerinin itimadı ateş üzerinedir. Atıcılar yayadır. Gece yürümeye kuvvetleri yoktur.

Vakitlerinde binip yürüyene kadar bir saat olmadı. Onlar Seha şehrine varana kadar kendileri için uyanıktılar.

[s.225]

Hasan Mer'î ve amcasının oğlu Şükür oranın sakinleriydi. Arapları Senhur'a [kadar] dağılmışlardı. Tuman Bâ'y'ın atının onlara yöneldiğini gördüler. Onlarda atlarına doğru acele ettiler. Süvariler ve kabile büyükleri de bindi. Arap emiri ve bu memleketin hakimi Hasan b. Mer'î de bindi. Ta ki sultanın askerlerine yaklaştı. O, amcasının oğlu ve aşireti attan indi.

Sultan üzerine ilerledi. O da Sultan üzerine ilerledi. [Hasan b. Mer'î] iki elinide öptü. Sultandan ziyafet için evine inmesini istedi.

Sultan ona dedi: Biz ziyafet ve ondan başkası için gelmedik. Düşman arkamızda. Gazale Arapları da üstümüze kalktı. Allah onları hayırla karşılaştırmasın. Özellikle Selam b. Habir, Yüce Allah onu selim bırakmasın. Sana, bize içinde korunacağımız bir mahalle göstermen için geldik. Sonra bizim için içinde iyilik olan tedbiri [alacağız].

Emir Hasan ona dedi: Durum böyle olduysa size bir yer bildireceğim. Ona Gabe diyorlar. O, büyük ve geniş bir vadidir. Suları çoktur. Kavim içinde korunmak istediği zaman kapısında bir adam durursa eğer girenler binlerce insan olsa da men eder. Muhakkak bu vadiye bir süvariden başkasının girmesi imkânsızdır. İkisinin yan yana girmesi de imkânsızdır. Muhakkak o, kesinlikle dardır. Her iki taraftan yeri çok bataklıktır. Ayakları kayıp üzerine basan herkes dalar [batar]. O vadi [s. 226] bizim kalemizdir. Düşmanlarımızdan biri bize kastederse ve üzerinde kudretimiz olmadığını bilirsek bu vadiye gidiyoruz. Ondan nefsimiz üzerine emin oluyoruz. Ey sultan size ondan daha muhkem ve ondan daha iyisi yoktur.

Sultan ona dedi: Bin ve Allah'ın bereketi üzerine ona doğru bizimle yürü. Umulur ki Allah bizi muhafaza eder ve onunla barikat kurarız. Ancak Allah'ın dilediği olur.

Vakitlerinde yürüdüler. Ta ki girecekleri vadinin ağzına vardılar.

Sultan onu görünce durdu. Kalbi daldı ve tutuldu. Bu vadide asla hayır olmadığını kalbiyle hissetti. Atını hapsetti [tuttu]. Yerinde durdu. İçindeki duruma şaşırdı. Devletinin emirlerine döndü ve onlara dedi:

İki gün müddetinde gördüğüm rüyayı size söyleyeceğim. Ben kendimi aynen bu vadide gördüm. Ben tuzlu deniz tarafındaydım. Muhakkak büyük bir fırtına kalktı. Dünya karanlık oldu. Kimse kimsenin yanında kalmadı. O anda beş köpek etrafımı sardı. Beni parçalamayı istediler. Kılıcımı çektim ve onlara vurmak istedim. O anda kılıcım elimden fırladı. Sarıgım da düştü. Köpekler üzerime saldırdı ve beni yakaladılar. Aralarında bir parça et gibi oldum. Her biri beni bir tarafa çekiştiriyordu. Kendimden umudumu kestim. Korkuyla uyandım. Muhakkak her yerim terlemişti.

Emirler bu rüyayı duyduğu zaman kalpleri karıştı.

Onlardan bazıları dedi: Muhakkak bu rüya hayra delalet etmiyor. Ve muhakkak bu düşmanımızın zaferine ve onların üstümüzde yardımına delalet ediyor. [s. 227]Sarıgın düşmesi de mevkisinin yok olacağına, denizin kalkması da [fırtına] bu sultanın üstümüze kalkmasına, kılıcın olmaması da kuvvetimizin olmayacağına delalet ediyor. Köpekler ise düşmanın reisleridirler ve seni yakalayacaklar. Ve la havle ve la kuvvete illa billahil azim. Eğer bu rüya doğruysa vallahi muhakkak devletimiz yok oldu ve zamanımız bitti.

Sultan onlara dedi: Bizi kurtaracak bir hile kalmadı. Bize yardım edecek bir kuvvet yoktur. Nefislerimiz telef olup kılıçlarımız körelene kadar savaştık. Muhakkak bütün dünya üstümüze kalktı. Ne yapabiliriz[?]

Ben ise muhakkak kendimi teslim etmeyi düşünüyorum. Eğer ömrüm kalmışsa onlar muhakkak bana eman verecekler. Eğer ömrüm bitmişse döşeğimin üstünde de olsam öleceğim.

Ey ağalar sizlerle [olan] sözümden indim. Her biriniz dilediği ve istediği kasabaya gidebilir.

[Sultan'ın] durması uzayınca Emir Hasan b. Mer'i dedi:

Ey efendimiz sizin için korkuyorum. Muhtemelen düşmanınız size yakın olabilir. [O zaman] vadinin ağzının darlığından girmeniz zorlaşır. Yüce Allah'ın

bereketiyle bizimle giriniz. Bundan sonra oturun ve rahatlayın. Durumunuzun tedbirini nasıl tercih ederseniz [öyle yapın].

Nakil dedi: Sultan Tuman Bâý vadinin ağzından girdi. [Sonra] emirler ve askerlerde girdi.

[s.228]

Emirler dedi: Biz seninle beraberiz. Ruhlarımız gidene kadar senden ayrılmayacağız.

Hasan b. Mer'î onlarla zail olmadan onları vadinin göğsüne [ortasına] ulaştırdı.

Sultanın çadırını tuzlu deniz tarafında yüksek bir tepeye vurdular. Diğer emirler de çadırlarına indiler. Fikirleri çarpıştırmak [istişare etmek için] Sultana gelene kadar nefisleri sakinleşmedi.

Hasan bin Mer'î ise memleketine dönmek, onlara haber alıp göndermek ve olanları detaylı öğrenmek için Sultandan izin aldı.

Sultan bunda ona izin verdi ve ona dua etti.

Sonra Sultan emirlere dedi: Hasan bin Mer'î bize ihanet etmediği sürece bu vadi bizim için kalemizden daha hayırlıdır.

Bütün emirler tek dille dedi: Haine Allah hainlik etsin.

Sonra Hasan evine indi. Annesi ona Sultan Tuman Bâý'ı sordu.

Ona dedi: Gabe vadisine girdi. İşte ben muhakkak döndüm.

[s.229]

Annesi ona dedi: Ne yapmayı seviyorsun [diliyorsun]? Bana kalbindekini söyle.

Ona dedi: Bu kavmin devleti döndü. Muhakkak durumları da döndü. Bilhassa düşmanları memleketleri mülk edindi ve insanlara hakim [oldu]. İstedliğini vali, istediğini azlediyor. Onlara durumlarından ve atlarının sırtından dönüş yok. Durumuma şaşırdım. Onlardan yana savaşırsam bunun üzerine kuvvetim yoktur. Onlarla beraber savaşırsam kendimi tehlikeye atarım.

Salihlerden olan annesi ona dedi: Ey çocuğum sen ve amcaoğlunun onlara ettiğiniz yeminler, sözler onlara ne diyorsun?

Ona dedi: Bunun için şaşkınım. Nasıl yapacağım?

O annesiyle beraber bu konuşma içindeyken aniden kabile süvarileri süratle geldiler. Sesleri yükseldi. Onlar bağıırıyordu. Bin ey Emir Hasan. Biz askerlerin sürüklendiğini ve atların toprağı doldurduğunu gördük.

Hasan b. Mer'i bindi ve ilerleyen askerlerin ilkleriyle toplanana kadar ilk atlarla yürüdü. Onlar Sultan Selim'in askerleriydi. Sultan Tuman Bâ'yı talep etmek için gelmişlerdi.

Bunun sebebi, geçtiğimiz gibi Sultan Tuman Bâ'yın gece binmesi ve kimsenin takip etmemesiydi. Gün çıkınca Sultan Selim oturdu ve devletin büyükleri etrafını sardı. Emir Hayır Beg geldi. Emir Canbirdi el-Gazâlî gelmedi. Sultan Selim onu sordu. Ona [s.230]söylendi. Gece yarısı memâliklerinden beş neferiyle beraber bindi. Sultan Tuman Bâ'yı takip etti. Şimdiye dek de gelmedi.

Sultan Selim onun üzerine korktu. Hayır Beg'e dedi:

-Arkadaşının az akıllılığına bak. Kendini nasıl tehlikeye atar. Eğer ona yetişirlerse onlardan asla kurtulamaz. Eğer o öldürülürse emrimiz bozulur.

Sultan [Selim], durumun uzamasından korktu. Memleketinin etrafındaki düşmanları hesapladı.

Dedi: Yanınızdaki fikir nedir?

Dediler: Fikir Hünkârın gördüğüdür.

O [Sultan Selim] başını sallıyor ne yapacağını düşünüyordu.

O esnada Canbirdi el-Gazâlî geldi.

Sultan Selim'in ellerinin arasında hazır oldu. Ona dedi:

Neredeydin ey Canbirdi?

Dedi: Ey efendimiz, Sultan Tuman Bâý gece yarısı göç ettiği zaman nereye gittiklerine bakmak istedim. Bindim ve beni görmelerinden korktuğum için onları uzaktan takip ettim. Buheyre kasabasına ya da Batıya yürüdüklerini gördüm.

Sultan Selim bu konuşmayı duyunca ona dedi: Yanındaki fikir nedir?

[s.231]

Dedi: Fikrim, askerlerden istediğimi bana vermen ve Emir Hayır Beg'in arkadaşım olmasıdır. Nefsini rahat tut. Umuyorum ki ya onunla ya da başıyla döneceğim.

Sultan [Selim] ona dedi: Asker ellerinin arasındadır. Onlardan ne istiyorsan al.

Yekenciri ağası İyas Ağayla dört bin asker olmasını ve Hayır Beg'le de dört bin süvari olmasını tercih etti.

Sultan buna emretti.

Vaktinde bu asker görüldü. Ferhat Paşa'nın bütün askerlerin üzerine serdar olmasını, Emir Hayır Beg ile el-Gazâlî'nin elinin altında olmasını ve fikrine bağlı olmalarını emretti.

Sultan Tuman Bâý'ın izine yürüdüler. Muharip kabilesine inene kadar memleket ehlinden sordular. Geçtiğimiz gibi Hasan b. Mer'î onlarla çıktı. Onlarla toplandığında ona dediler:

Sultan Tuman Bâý talebiyle yürüyoruz. Ondan bir haber duydun mu? Nereye gitti?

Onlara dedi: O ki onu size savaşmadan gösterene ve size teslim edene yanınızda ne vardır?

Ona dediler: Eğer istersen seninle, ne üzerine olursa olsun şartlaşırız. Eğer emri bize, Sultanımıza ve şerefimize döndürürsen senin olacaklar, o ki hayal ettiklerinden daha fazladır.

[s.232]

Onlara dedi: Size onu teslim etmek üzerimedir [farzdır]. Durumu şerefimize [sizden yana] çevireceğim.

Ferhat Paşa onu bütün Arap şeyhlerinin üzerinde sultana takdim edeceğine ve ölene kadar o yerden bir miktar toprak ona ayıracağına kefil oldu. Ondan bir dirhem de alınmayacak.

Sonra vezir Ferhat Paşa sultanlık hilatlerinden altınlı bir kaftanı üzerine giydirdi. Aynısını amcaoğlu Şükür üzerine de giydirdi. Onlara her hayırla söz verdi.

Sonra Hasan b. Mer‘i çıktı – amcaoğlu ikisi de keyifli - ta ki annesinin yanına girdi.

Ona dedi: Bu ne elbisedir ve sana nerden geldi?

Ona olanı ve Sultan Tuman Bâý’ı onlara teslim etmenin lüzumunu anlattı.

Ona dedi: Sultan Tuman Bâý’ın sana yaptıklarını unuttun mu? Hapisten bıraktı. Korkundan sonra seni emin kıldı. Ona hıyanet etmeyeceğine yemin ettin. Senden cezası[mükafatı] onu düşmana mı teslim etmek? Bunu yaptıktan sonra hayırla karşılaşacağını zannediyor musun? Vallahi eğer bunu yaparsan yok olmana sebep olacak bir gazapla üzerine gazaba[geleceğim].

[Hasan] ona dedi: Ne yapacağım, onlarla beraber dilimin esiri oldum. Onu onlara teslim edeceğim. Bunu yapmadığım zaman kötülüklerinden salim kalmam. Muhtemelen bana baskı [yapacaklar]. Ne sen ne de o bana fayda vermezsiniz.

Ona dedi: Doğru fikir Sultan Tuman Bâý’a bir süvari gönderip olanı haber vermendir. O da hazırlık üzerinde olsun. Dilerse [s.233] onlarla savaşır, dilerse başka tarafa kaçar. Sen ise onlara dön. İyi bir yemek [yapılana kadar] onları meşgul et. [Yemek] yedikleri arada Tuman Bâý uzak bir memlekete geçmiş olacak. Ya da savaşa hazır olacak. Her iki taraftan da kurtulacaksın.

Buna uydu. Onun yanından çıktı. O, ne yapacağı [konusunda] tereddütlüydü. Kendine dedi, aklın nerede? Aklı ve dini eksik bir kadının sözüne tabi oldun. Gecelerin ve gündüzlerin ona hıyanet ettiği [kişi] sebebiyle Sultan Selim’den sana olacak azizliği, makamı ve Araplar arasındaki iftiharını terk ediyorsun. Devleti geçmiş, zamanı bitmiş.

Eğer ben onu tutmazsam başkası tutacak, azizliği ve iftiharını kazanacak. Bu doğru bir şey değildir.

Sonra amcaoğlu Şükür ile toplandı. Annesiyle konuştuklarını ona anlattı.

Şükrü ona dedi: Akıllı [olan] acilini [peşin olanı] borca satar mı? Eksik kefeye meyletme. Sana hüsrân olur.

Sultan Selim ile beraber olacakları üzerine ittifak ettiler.

Sultan Tuman Bâý ise emirlerine dedi: Bu gece gördüğümü size söylemek istiyorum. Bir söyleyenin bana, Resulullah sallallahu aleyhi vesellemin sana selam okuduğunu gördüm. Sana devletinizin yok olduğunu, ömrünüzün bittiğini, dört gün sonra cennette komşuları [olacağını], savaştan dönmeni ve sana içinde fayda olmadığını söyledi dediğini gördüm¹⁴⁹. Kılıcımı bu tuzlu denizin içine atmak istiyorum.

[s.234]

Onlara dedi, sizden her biriniz dilediği yere gitsin. Bu dünyadaki son toplantımızdır. Kıyamet bizi ahirette toplayacak.

Nakil dedi: Onlar bu konuşma içindeyken uzaktan atların üzerlerine yöneldiğini gördüler.

Bütün emirler ayağa kalktı. Emir Şadi Beg ile diğer emirler ve tabileri [atlara] bindiler. Demir gibi kalpleriyle düşmanın üzerine daldılar. Yalnız düşman çoktu. Onlar da küçük bir gruptu. Yalnız onlar atlara binmeyi bilen süvarilerdi. Onlar çoktu ama bunu [at binmeyi] bilmiyorlardı. Yalnız en kuvvetli itimatları derbzenler ve kurşun atma üzerineydi.

Gazâlî onların üzerlerine daldığını görünce askerlere dedi:

Tuman Bâý'ın onlarla olmadığı yerde onlara yolu açın.

Osmanlı askeri o ki Çerkezlerin sonuna varana kadar yaklaştığı Çerkez'i kılıcıyla parçalıyordu. Onlardan bazıları Gabe'nin darlığından kaçıp çıktılar.

Kansu el-Adilî ise akrabası Kutare Araplarına gitti. Onlarla beraber iki bin süvari [vardı]. onlar sultan Tuman Bay'a yardım için gelmiş kabilelerle beraberlerdi.

¹⁴⁹ Sultan Tuman Bay, rüyasında başka bir şahsın rüyasında gördüklerini ona anlattığını ifade etmektedir.

Savaşı terk ettiğini ve bunu nefsiyle yaptığını görünce onlarda terk etti. Akrabalarını [Kansu el-Adilî] alıp döndüler. Seydi Yahya b. Emir [s. 235] Yezbek onlarla arkadaşlık etti. Osmanlı askeri yetişmeden önce kaçanlarla beraber Gabe'nin darlığından çıktılar.

Şadi Beg el-A'ver ise asker varmadan önce çıktı. İki memlûku ona tabi oldu. Onunla Arap şeyhi Ahmet b. Bakar arasında kesin bir arkadaşlık vardı. Bu Emir Ahmet Mısır'da bir yararı olduğunda Emir Şadi Beg'den başkasına inmiyordu. Emir Şadi Beg hayırlı bir kalkışla onunla kalkıyordu. Son derece ikramla ikramda [bulunuyordu]. Konuşmak görmek gibi değildir. Saltanat tarafından bütün yararlarını ona geçiriyordu. Düşmanları üzerine ona yardım ediyor ve kalkıyordu. Hatta insanlar eğer Emir Şadi Beg, Ahmet b. Bakar ile beraber [olmasa] hali olmaz diyorlardı. Ona [olan] ikramına, sevgisine ve onunla ilgili kalkmasına şaşıyorlardı. Bunun üzerine son derece kıskançlıkla onu kıskanıyorlardı. Hatta Emir Şadi Beg ona diyordu: Başım uzun olup iş yaptığı sürece asla gam taşımayacaksın. Kimsenin hesabını yapmayacaksın dahi büyük Sultanın [bile]. Muhakkak Emir Şadi Beg yok olmasına çalışmamaları için akranlarının hesabını yapıyordu. Süvarilikte, at binmede asrının tekiydi. [Atına] binip meydana indiğinde emirlerle beraber cirit oynardı. İzleyenler şaşırdı. Ona yönelmeye birinin kuvveti yoktu.

[Şadi Beg], sultandan ya da ileri gelen emirlerden bir darlıkla [karşılaştığında] sevgisinin şiddetinden arkadaşı Ahmet b. Bakar'a giderdi. Durumunun tedbirini alırdı.

Sultan Tuman Bâý 'ın durumu böyle olunca ve savaşı terk edip kendini düşmana teslim edince Emir Şadi Beg Gabe'den çıktı. [s.236] Kendine dedi: Benim için lazım olan arkadaşım Emir Ahmet b. Bakar'a yolculuktur. Onun yanına ineceğim ta ki nefsimin tedbirini yapayım. Ya Acem memleketine yolculuk yapıp sultanlarıyla beraber olacağım ya da Yemen'e yolculuk yapacağım. Dilediği şeyde tedbir Allah içindir.

Şair dedi:

Her gün arkadaşına dikkat et Sırlarını ona meyletme

Düşmandan salim olurum beni aldatmaz Üzerine itimadım olandan başka

[Şadi Beg] zail olmadan memlekette yürüdü. Dünya ayağa kalkmıştı. Araplar heyecandaydı. Her yapılan caiz olmuştu. Herkes, ona düşman olana kastediyor ve zafer alırsa onu öldürüyordu. İnsanlar olanın en şiddetlisinden birbirlerinden şüpheleniyordu. Nil'üs Said'e kadar vardı. Oradan da doğuya geçti. Sonra günün sonunda Emir Ahmet b. Bakar'a varana [kadar] yürüdü. Minyet'i Gemr'de tekti.

Onunla merhabalaştı ve evine indirdi. Son derece ikramla ikramda bulundu. Sonra evvelinden sonuna [kadar] düşmanlarıyla birlikte onlara ne olduğunu Emir Ahmet b. Bakar için hikâye etti. Hepsi Sultan Tuman Bâ'y'a şaşırdı. Çünkü bu yaptığı o ki yapmıştı ve nefsinin düşman için teslim etmesi hataydı. Ona nasıl isterlerse hükmedecekler. Azizlikten sonra nasıl rezilliği gördü. Ölene kadar savaşmalı, nefsinin teslim etmemeliydi. Düşman onu asla bırakmayacak. Düşmanların hakareti, aşşağılaması en çirkin ve sefil şey olarak kalacaktır.

Emir Şadi Beg dedi: Muhakkak durum tamamlandı. Devletimiz gitti. Bu memleketten yolculuk tedbirinden başka söz kalmadı.

[s.237]

Kastı dokunulmazını, çocuklarını göndermek ve bu memleketten başka memlekete çıkmaktı.

Ahmet b. Bakar ona dedi: Ey emir bilenler sakın olan istediğini alır demiştir. Üzerinde emir tamamlanıp biz bakana kadar sabret.

Emir Şadi Beg ona dedi: Aklın nerede? Çünkü Sultan Tuman Bâ'y kendini düşman için teslim etti. Bundan sonra sana bir şey kalır mı? Tuman Bâ'y'ın Babu'z-Züveyle kapısına asıldığı ya da başının üzerine asıldığı haberleri sana gelir.

Bu Emir Şadi Beg'e olandı.

Sultan Tuman Bâ'y ise tek kaldı. Bütün aletlerini, silahlarını, elbiselerini hatta dünyada emsali olmayan çelik zırhını tuzlu denize attı. Tek kantariyesini hatta zamanın onun gibisine cömert olmadığı kanatlı baltasını [tuzlu denize] attı. O yıldırımlardan bir yıldırımdı. Demire vurduğunda parçalıyordu. Taşa vurduğunda da parçalıyordu. O eski meliklerden hediye idi.

Bu esnada askerler önlerinde Yekenciriye Ağas'ı İyas Ağa ile üzerine indiler. Hayır Beg, el-Gazâlî ve Hasan b. Meri' onu sağ yakalamak ve Sultan Selim'e getirmek istiyorlardı. Ona tercih ettiği ve sevdiği [şeyi] yapar.

Sonra bütün askerlere kılıçlarını kılıfına [sokmalarını] emrettiler. O, silahlarını atmıştı. Onunla beraber onun için savaşacak biri de kalmamıştı.

[s.238]

Çerkezlerde emredildiği gibi yaptılar. Sultan Selim'in askeride böyle [yaptı].

Sonra her taraftan etrafına toplandılar. Aralarında aslan gibi oldu.

Bu esnada İyas Ağa, el-Gazâlî ve Hayır Beg ona gittiler.

İyas Ağa ona dedi: Emir Yüce Allah'ın emridir. Kalkın ey efendimiz sultan. Sağ elini sol elinin üstüne bırak. Ey efendimiz bizi bununla suçlama.

Onları [iki elini] önden bağladılar ve sıklaştırdılar. İleri gelenler ancak önden bağlanırlar.

Sonra ona bir katır getirip üzerine bindirdiler. Onu[katırın]karnının altından bağladılar. Yekenciriler ve kalan askerler etrafını sardı. Yolculukta acele ettiler. Onlar büyük bir süvariye bulmuş ya da kavuşmuş gibiydiler. Eğer uçmaya imkanları olsaydı onunla uçacaklardı.

Tuman Bâý Yekencirilerle konuşuyordu. Onların hallerini ve maaşlarının miktarını sordu.

Ona dediler: Her birimizin [maaşı] altı Osmanî [liradan] on Osmanî [liraya kadardır].

Onlara dedi: Siz memleketinizden buraya bunun için mi geldiniz?

Dediler: Evet.

[s.239]

Onlara dedi: Allah'ın bereketi sizde olsun. Bu az miktara ona itaat ettiğiniz için bize galip geldi. Vallahi her birinizin maaşı seyislerimizden bir seyisin maaşına kafi olmaz. Vallahi yine vallahi eğer benim askerim olsaydınız her gün her birinize bir dinar verirdim.

Onlardan bazıları bazılarına dediler: Fikir nedir? Bu adamı bırakalım ve ona yardımcı olalım. Her gün bir dinar alırız. Onun yanında en aziz oluruz.

Onlardan bazıları bu konuşmayı doğrulayıp ona meylettiler. Onlardan bazı kimseler de bu konuşma sizi aldatmasın dedi. O, muhakkak bunu kendini elinizde gördüğü için söylüyor. Her birimize her gün bir dinar, bu asla olur mu?

İçlerinde karışıklık meydana geldi.

Sultan Selim'in çadırına varana kadar zail olmadan yürüdüler. Onu yakaladıkları vakit, sultana onu elleriyle tutukladıklarını müjdelemesi, onu nasıl yakaladıklarını bildirmesi ve bunun sebebinin Arap şeyhi Hasan b. Mer'i [olduğunu söylemesi] için haberci gönderdiler. Ancak bu Hasan'ın rehberlik ettiğini, güzel ibarelerle onu vadiye dahil ettiğini, onu hapsedtiğini, bütün hayırlara müstahak olduğunu ve eğer bu Hasan [olmasaydı] onun yerini bilemediklerini [bildirmesini istediler].

[s. 240]

[Haberci] bütün olanları ve onların onu kelepçeli ve bağlı getirdiklerini sultana zikretti. Sonra silahlarını tuzlu denize attığını, emanla kendini teslim ettiğini, bütün askerlerinin dağıldığını, onu elleriyle tutukladıklarını ve yüksek bir dağda tek [başına] durduğunu da [zikretti].

Sultan son derece ferahlıkla ferahladı ve dedi:

Şimdi Mısır mülkünü mülk edindik.

Konuşması tamamlanmadan askerler yöneldi. Onlarda büyük bir gürültü [vardı].

Sultan çadırı ayağa kalktı. Hatta sultan bundan şüphe etti. Düşmanın çadırın üzerine hücum ettiğini zannetti.

Ona dediler: Müjdeler olsun, bu İyas Ağa, Hayır Beg ve el-Gazâlî'dir. Düşmanını getirdiler.

Sultan Selim'in çadırına varınca onları [karşılama için] veziri azam Yunus Paşa çıktı. Onlara Sultan Tuman Bâ'yı indirmelerini emretti. Ona [Sultan Selim'e] baştan sona olayı söylemelerini ve eğer şeyh Hasan b. Mer'i [olmasaydı] onun yolunu bilemeyeceklerini söylemelerini de [emretti].

Bunun üzerine sultan ona teşekkür etti ve bütün hayırlarla söz verdi.

Yüce Allah sabahı sabah yapınca sultan divan yapılmasını emretti. Yanındaki meliklik ziynetlerinin çıkarılmasını, ona en güzel düzenle düzenlenmelerini, bütün askerlerin hazır olmasını, mertebeleri miktarıyla ellerinin arasında durmalarını [emretti]. Büyük bir kalabalığın eşlik etmesini [s. 241] Yekencirilerin en güzel düzen üzerine saflarla durmasını, yine böyle toplanmalarında asker tarafında saflarla [durmasını], ateşin hazırlanmasını, kurşunlar ile ateşin bırakılması için sultanın emrini beklemelerini, davul ve tablhâne çalmalarını o ki sultanın ve o ki vezirlerin, paşaların ve emirlerindir.

Sonra Sultan Tuman Bâ'y ve Hasan b. Mer'i'nin hazırlanmasını emretti.

Sultan Tuman Bâ'y hazırlanınca onu da asker arasına dahil ettiler. Osmanlı'nın düzeninin en güzel [şekilde] olduğunu gördü. Bu askerleri ve gözün görmediği, kulağın duymadığı bu düzenlerini izledi.

Onu Sultan Selim Han'ın yanına dahil ettiklerinde onu[Sultan Selim'i] melik selamıyla selamladı.

Vacip olduğu gibi Sultan Selim [selamını] geri çevirdi. Selamda [Tuman Bâ'y'ın] makamını eksiltmedi.

Sonra Tuman Bâ'y durdu. Ona oturmasını emretti. Oturdu. O son derece pişmandı ve dedi:

Ben uçan bir kartaldım. Geniş bir yer vardı. Tercih ettiğim yere giderdim. Canımı ellerimle düşmanıma teslim ettim. Yaptığımın en kötüsünü yapmış oldum. Benim için keder ve zillet vacip etti! Bütün bunlar kendi içinde tehlike [oldu]. O da [Sultan Selim] oturuyor ve konuşmuyordu. Kimse konuşmuyor, sesini ve başını kaldırmıyordu.

[s.242]

Sultan Selim ona baktı. Dikkatli gözlerle onu düşündü. İçinde bulduğu her şey yiğitliğine, süvariliğine ve aklının olgunluğuna şahitlik ediyordu.

Sultan Selim onda şaşırdı. Savaşmadan, dövüşmeden nasıl kendini teslim eder? İçindeki şey onun korkak olduğuna asla şahitlik etmiyordu. Dahi tanımayanlar onu gördüklerinde yiğitliğine ve kahramanlığına şahitlik ediyordu!

Sonra Sultan Selim kendi içinden dedi: Muhakkak bu ona isabet eden semavi [ilahi] bir emirdir. Uğursuz şansı doğruluğunu değiştirmiş. Ta ki silahlarını attı ve kendini teslim etti. Beraberinde o, zorbalarla savaşıyordu. Eğer kaçsaydı dünya ellerinin arasında genişti. Nereyi dilerse giderdi. Talep ettiği yere kaçardı.

Sonra ona dönüp dedi: Ey Tuman Bâý kaç defa seni savaştan ve Müslümanların kanının dökülmesinden men ettik. Evvela ben sana, Şam'dan hutbeyi ve sikkeyi isimle yapman için gönderdim. Sen Mısır mülkü üzerinde kalacaktın. Yeryüzündeki diğer melikler üzerinde sana sırt ve yardımcı olacaktım. Bunu men ettin ve elçimi öldürdün. Elçi öldürülmez. Savaşın için askerlerimizle yolculuk ettik. Memleketini yıkmak için askerlerimizi dağıttık ve bayraklarımızı yükselttik. İlk karşılaman Ridaniye'deydi. Said'e kadar hezimete uğradın. Said'de sana elçi gönderdim. Memleketinizin kadıları da onlarla beraberdi. Barışı kabul etmedin ve kadıları öldürdün. Birinci ve ikinci elçileri öldürmekle iyi ahlakı geçtin.

Sonra ona çok sitemle sitem etti.

Tuman Bâý ona dedi: Vallahi olanlardan bir şey kalbimde olmadı. Emrimle ve fikrimle asla olmadı. Elçileri [s. 243] Şam'dan gönderdiğin zaman onlara ikramda bulundum. Ziyafet evine indirilmelerini emrettim. Niyetim geldikleri [şeyi] yapmak ve emrettiğin gibi cevap göndermekti. Onlar ziyafet evine yürürken Emir Allân ile karşılaştılar ve onları öldürdü.

Bana ulaştığında bu üzerimde zor [oldu]. Senin gönderdiğin böyle elçilerin hakkında olanlar ve onlardan başkalarının hakkında [olanlar] rızam dışındaydı. Bunların hepsi emrimle ve irademle değildi. Muhakkak olan Kadir Allah'tan kaderlerdi. Hatta olan bu durumlar eski zaman üzerinde de olmuştur. Devletimizde yok oldu ve sırtı döndü. Devletiniz geldi ve yöneldi. Bu şeyi Yüce Allah önceden yazdı. Kalem onunla cari oldu. Gökler onunla dönüyor. Yıldızlar onunla seyrediyor. Allah ne dilerse ondan dönüş yoktur. Allah'a galip gelecek yoktur. Mübarek ve Yüce [Allah] göklerin ve

yıldızların rabbidir. Eğer bu [olmasaydı] sen ya da senden başkasının memleketimizi almaya kudreti olmazdı. O, eğer kuvvet ve yiğitlikle olsaydı siz bizden kuvvetli ve yiğit değilsiniz. İşte siz askerlerinizle beraber nasıl yaptığımızı gördünüz. Defalarca onları böyle kırdık.

Sizin sikkenin ve hutbenin isminizle olmasını istediğiniz sözünüz ve Hameyn-i Şerife'nin hizmetiyle meliklerin başı [olmanız]ise, vallahi ben sultanlığı isteyerek almadım. Muhakkak kavmim ve askerim beni tercih etti. Bu mala rağbet etmediğim için benim üzerlerine sultan olmamı istediler.

Bunu taklit ettiğimde [uyduğumda] [düşmanı]onlardan döndürmek, mallarını, canlarını, evlatlarını ve dokunulmazlarını müdafaa etmek üzerime vacip oldu. Sen ise kalktın. Kalkman nefsindeki payeden başkası için değil. Bilhassa bizde müslümanız. Müslümanların öldürülmesini nasıl helal kılarırsın? Üzerlerine toplar, ateşler attın. **[s. 244]** Âlemlerin Rabbinin elleri arasında nasıl duracaksın? Cevabın ne olacak? Bütün melikler, meliklikleri büyükte olsa Allah'ın en küçük kuludurlar. Ben ve sen ancak kulların cümlesindeniz.

Sultan Selim şaşırdı. Sonra dedi: Ben ancak ulemanın fetvasıyla üzerinize geldim. Ben Rafizîlerin ve dinden çıkmışların cihadına yönelmiştim. Emiriniz Gavri haksızlık edip askerle Haleb'e geldi. Rafizîlerle ittifak yaptı. Babalarımın ve dedelerimin veraseti olan memleketime yürümeyi tercih etti.

Tahkik edince Rafizîleri terk ettim ve ona yürüdüm. Sultanınız ve askeriniz kuvvetimize ve kuvvetinize baktı. Sonra Şam'da hazır olduk. Senin baldırı çıplak koç üzerine sultan yapıldığını duydum. Sen ona ehil değilsin. Sultanlık, babası ve dedesi sultan olan adama layıktır. Sen, büyüğünüz Kayıt Bâ' ve Gavri babalarınızın isimleri nedir? Sizin için sultanlık nerede? Sizin emirliğiniz nerede? Hepiniz Hristiyan çocuklarıdır. Siz azat edilmemiş kölelersiniz. Hatta varlığınız aklınızın ve edebinizin azlığındandır. Sizden bir adamı sultan yapıyorsunuz. Sonra onu azlediyor ve öldürüyorsunuz. Size hangi el [vardır] ta ki azlediyor, vali yapıyor ve öldürüyorsunuz. Ellerinizi sultanlara uzatıyorsunuz. Sen ve kavmin askerlerimden kaçını öldürdünüz. Hepsi Müslüman oğlu müslümandı. Allah'ın yanında senin cevabın ne olacak?

[Tuman Bâ']ona aceleyle dedi: Muhakkak Yüce Allah bunun için izin verdi. Subhan olan Yüce [Allah] aziz kitabında dedi, o en doğru söyleyendir: Kim size

saldırırsa, size saldırdığı gibi sizde ona saldırın. Allah'ım merhum el-Melik Eşref Kansu [s. 245] el-Gavri, onunla senin aranda münakaşa meydana geldi. Aranıza şeytanlar girdi. Senle onun arasına düşmanlık attılar. Allah onu şehadetle sonlandırdı. Sen ve o, âlemlerin Rabbi ve hâkimlerin hâkiminin ellerinin arasında duracaksınız. Benim ise seninle, askerlerinden biriyle ve onlardan başkasıyla aramızda düşmanlık yoktur.

Sultan Selim ona dedi: Vallahi kastım sana eziyet değildi. Niyetim Haleb'den dönmektir. Eğer ilkin itaat etseydin sikke ve hutbeyi ismimle yapsaydın sana gelmez yerine [toprağına] basmazdım.

Tuman Bâý ona dedi: Azizlikte yetişmiş nefisler zelilliği kabul etmez. Aslanın kurda boyun eğdiğini duydun mu? Bizden [daha] süvari değilsin, bizden [daha] yiğit değilsin. Askerlerinde savaş meydanında benimle mukayese edilecek kimse yoktur. Bunu bizim kavmimize Subhan olan Yüce Allah hususi [vermiştir].Yalnız üzerinde bu iki şeytan ve hainden daha zararlısı olmadığını biliyorum. Eğer ikisinde hayır olsaydı bize olurdu.

Sultan Selim hazır olanlara dedi: Vallahi bunun gibi bir adam öldürülmez. Yalnız onu gözaltında tehir edin [tutun]. Ta ki durumuna bakalım.

İyas Ağa onu aldı. Onu çadırına götürüp oturttu.

Sultan Selim hazır olanları beraberinde alıp onun halini konuşuyordu. Aniden Ahmet b. Bakar'dan bir müjde geldi. Şadi Beg e-l-Av'er yakalandı. Onu alacak kimseyi gönderin.

[s. 246]

Sultan Selim bununla fazlasıyla ferahladı ve dedi: Kim ona gidip onu getirecek?

El-Gazâlî dedi: Bu benim üzerime [olsun].

Ona dedi: Sen ona [hazır mısın] ey Ebû Mansur[?]

El-Gazâlî vaktinde çıktı. Beraberinde iki yüz seçkin asker aldı. Gün tamamlanmadan onlar Minyet-i Gamr'a [vardılar]. Emir Ahmet b. Bakar'ı, onları durup beklerken buldular.

Canbirdi el-Gazâlî onunla toplandığında ona selam verdi. Ahmet b. Bakar ona dedi:

-Ziyafete inelim.

Dedi: Bu mümkün değildir. Muhakkak Sultan Selim, Yüce Allah ona yardım etsin bu günde ona dönmeme emretti. Bize Şadi Beg ile acele et. Yaptığın üzerine mükafatın için bizimle beraber sultana gel. Bizimle yürürken onu nasıl yakaladığını söyle.

Sonra onu hazırladılar. O sıkıca bağlıydı.

Ahmet b. Bakar ve Canbirdi el-Gazâlî'yi gördü. Onlara dedi: Allah hainlere hainlik etsin.

Cevabını çevirmediler.

Onu katır üzerine bindirdiler. Onu [katırın] karnının altına bağladılar. Karganın aniden yumurtayı alıp uçuşması gibi onu uçurdular.

[s.247]

Sonra Ahmet bin Bakar aldı. Canbirdi'ye onu nasıl yakaladığını hikaye etti.

Emir Şadi Beg Gabe'den çıktıktan sonra Sultan Tuman Bâ'y'dan ümidini kesti. Arkadaşı ve sevdiği Emir Ahmet b. Bakar'a kastetti. Ona ulaştınca, [Ahmet b. Bakar] ona fazla ikramla ikramda bulundu. Ona geldiğin yerde korkma ve üzülmeye dedi.

Emir Şadi Beg; Sultan Tuman Bâ'y'a olanları, kendini nasıl düşmana teslim ettiğini ve silahlarını tuzlu denize attığını ona hikâye etti. Bu devletin bitmesinin sebebiydi.

Sonra geceye girdi. Emir Şadi Beg nefsinin rahatlık alması için uyudu. Kaç gün ve gece uyumamıştı. Gözlerine uyku girmemişti. Nefsi üzerine emin olmak için uyudu.

Ahmet b. Bakar arkadaşına dedi: Yanımda olan bir şeyi size zikredeceğim.

Dediler: o nedir?

Dedi: Muhakkak onların kavminin devleti yok oldu. Çünkü onların sultanı kendini teslim etti. Sultanın yanında bir el yapmak için bende Hasan b. Mer'î'nin yaptığı gibi yapmak istiyorum. Başkalarının üzerinde teşekkür alacağım.

Ona dediler: Bu doğru olandır.

[s.248]

Dedi: Saatimde kalktım yanına indim. O uyuyordu. On ya da yirmi kadar kişi benimle beraberdi. Onu aceleyle uyandırdıktan sonra sopayla kafasına vurdum.

Başını kaldırdığında kafasındaki darbeden sersemledi. Onu karın üstü [yere attım] diğer hazır olanlara üzerine atlamalarını emrettim. Onu omuzlarından [arkadan] bağladılar. Hemen size gönderip bununla [ilgili] bilgilendirdim.

Bunun üzerine Canbirdi el-Gazâlî ona teşekkür etti. Ona dedi: Şimdi bu habis A'ver'den kalbim rahatladı.

Sultan Selim'in ellerinin arasında durana kadar zail olmadan yolculukta çabaladılar. Onu düşündü, ona baktı ve onu en kamil adamlardan buldu. Heybeti üzerinde görünüyordu. Elbisesi yiğitlikti. İhtişam ve korku sahibiydi. Vakarlı, iri cüsseli ve nezaketliydi.

Sultan Selim aklını tecrübe etmek için onunla konuşmak istedi. Ta ki aklına baksın. Sultan Selim ona dedi:

-Dünyayı nasıl gördün ey Şadi Beg?

Dedi: Hiç bir şey.

Ona dedi: Hiçbir şeyin olmadığı yer üzerine nasıl dövüşüyor ve içinde savaşıyorsun.

Dedi: Üzerinde kimseyle dövüşmedim ve içinde biriyle savaşmadım. Muhakkak malım, ailem, yerim ve çocuklarım için dövüştüm. Yüce Allah'ın kitabı [s. 249] ve Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sünneti benim için buna izin verdi. Kitapta ise, muhakkak Yüce Allah aziz kitabında dedi: Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi sizde ona saldırın.

Yüce [Allah] dedi: Kendilerine savaş açılan Müslümanlara zulme uğramaları sebebi ile cihat izni verildi. Şüphe yok ki Allah'ın onlara yardım etmeye gücü yeter¹⁵⁰. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem dedi: Malı için öldürülen şehittir, ailesi için öldürülen de şehittir [...] Biz Allah'ın ve Resulullahın izniyle sizinle savaşıyoruz. Sen hangi delille kanımızı ve malımızı helal kıldın?

Sultan Selim dedi: ilkin üzerinize fetva aldım ve âlimler de bununla bana izin verdi. Muhakkak melikinizi öldürdüğünüz, emirleri kılıçla aldığınız ve şeriat hududu üzerinde durmadığınız bana ulaştı.

Şari Beg dedi: Meliklerimizi öldürdüğümüz, boş bir laftır. Muhakkak merhum Sultan el-Eşref Kayıt Bay otuz yıl kadar [sultanlıkta] kaldı. O Mısır'ı ölene kadar mülk edindi. Allah ona rahmet esin. Onun oğlu Muhammed ise muhakkak hududu geçti. Şeriat hududu üzerinde durmadığı için onu öldürdük. Ondan devralan sonrakilerde de sultanlık kabiliyeti görmedik. Bunun için onları kaldırdık. Kimini hapsettik. Kimini de şerrinden sakınmak için öldürdük. Emir Kansu el-Gavri'yi tercih ettik. Onu sultan yaptık. Yüce Allah'ın dilediği emirle sana [karşı] çıkana kadar kaldı. Ne olduysa oldu. Hayatın sonu ölümdür. Biz [s. 250] ölümden baki değiliz. Muhakkak Yüce [Allah] dedi: [Ey Muhammed] Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlarda öleceklerdir¹⁵¹.

Sultan Selim, Şadi Beg'den bu sözleri duyunca eliyle onu çıkarmalarını işaret etti.

Onu çıkardılar ve koruma içinde oturtular.

Ravi dedi: Sultan Tuman Bâ'yın getirildiği gün içinde soru ve cevaptan sonra koruma vermeden önce eliyle topların, derbzenlerin, mermilerin atılmasını, askeri mızıkanın, kaselerin, nakkârelerin¹⁵² çalınmasını, topların, derbzenlerin ve mermilerin atılmasını işaret etti. Yer sallanana kadar üç gün tekbir getirdiler. Büyük vezirler, diğer vezirler, paşalar ve emirlerde askeri mızıkaya vurdular. Ondan sonra Sultan Tuman Bâ'yın korumaya [gözetim] alınmasına işaret etti.

Sonra Mısır'a süslenme çağrısını emretti. İnsanlar bütün Mısır ve Kahire'yi süslediler. Bütün evler ve dükkanlar [süslendi]. İnsanlar buna dikkat etti. Mısır'ın diğer

¹⁵⁰ Hac Suresi 39. ayet.

¹⁵¹ Zümer Suresi 30. ayet.

¹⁵² Vurmalı bir çalgı. Daha geniş bilgi için bkz: Fikret Karakaya, (2006), "Nakkâre" **DİA**, C. 32, İstanbul, s. 326.

bölgelerinde de Sultan Tuman Bâ'y'ın Hasan b. Mer'î'nin rehberliğinde tutuklandığını yaydılar.

İnsanlardan bazıları doğruladı. Etraftaki fellahlardan bazıları yalanladı.

Rebbiül Evvel ayının yirimi birinci olduğu zaman Sultan Tuman Bâ'y yatsı namazı kıldı ve oturdu. [s. 251] O çok düşünüyordu ve içindeki sıkıntı fazlaydı. Gözyaşları art arda geldi. O, oturuyordu ve bir uyuklama onu aldı. O an önünde bir şahıs durdu.

Ona dedi: Ey Tuman Bâ'y, göç için nefsini ilerlet. Muhakkak çok ve az geçti. Belli vakit geldi. Uykundan uyan. Muhakkak ehlinden ve kavminden ayrılmış oldun.

Ürkütücü bir korkuyla uyandı. Şeytandan Allah'a sığındı. Kuran-ı [Kerim]den kolay [yerleri] okudu. Uyku üzerine ağır bir şey [gibi] indi. Ölmüş ya da öldürülmüş gibi uzandı.

Dedi: Ömrünün uzunluğunda bu saatten daha ağır uyku üzerine inmemişti.

Bunun sebebi ruhu bedenden ayrılacağını öğrenmişti. Hoş bir uykuyla ona veda edecekti.

Sonra, bundan sonra uyandı. Terin çokluğundan kendini üzerine su dökülmüş gibi buldu. O, kendisi bunu Kadı Esil et-Tevîl'e söylemişti. Ondan başka Mısır ehlinden kimse [Tuman Bâ'y'ın yanına] gelmiyordu. Ona [kendisini] yıkamasını ve eliyle kefenlemesini vasiyet etti.

Muhakkak vasiyet ettiği gibi bunu yaptı.

Nakil dedi: Sultan Tuman Bâ'y sabaha kadar uyumadı. Şekiller belli olunca çavuşiyeler [s. 252] ona geldi. Kapıcılar da acele ediyordu. Ona dediler: Kalk, muhakkak sultan seni istiyor.

Onlarla kalktı. Sultan Selim'in çadırının yakınına kadar yürüdüler. Onu durdurdular. Kapıcı Ağası Sultan Selim'in yanından çıktı ve dedi:

-Muhakkak sultanın emri ortaya çıktı. Onunla Babu'z-Züveyle'ye yürüyün ve orada onu asın.

Bir katır getirdiler. Onu üzerine bindirdiler. Katırın altından bağladılar. Yekencirilerden askerler ve diğer gruplar etrafında dolaştılar ve onu Sultan Selim'in çadırından Enbab'a doğru çıkardılar. Onu araca indirdiler. Bulak¹⁵³'a geçtiler. Onunla Mercuş'a girdiler. Kasreyn arasına doğru [gittiler]. Muhakkak dünya gürültüyle, ağlamayla ve bağırmayla devrildi.

Osmanlı askerinden biri Mısır ehlinden bir adama doğru gelip ona diyordu: Katırın üstündeki bu adam Sultan Tuman Bâý mı yoksa başkası mı?

Mısırlı diyordu: Belli odur, odur.

Bu gün, memleket ehli için günlerin en uğursuzu oldu. Dullar ve yetimler üzerine ağladı.

[s.253]

3.12 Sultan Tuman Bay'ın Babu'z-Züveyle Kapısına Asılmasının Zikri

Ravi dedi: Onunla Babu'z-Züveyle'ye ulaştıklarında ipi gevşek buldu. Ona acele ettiler ve katırın üzerinden indirdiler. Beklemeden onu astılar. Sonra, bundan sonra onu indirdiler. Onu tabuta koydular ve Sultan Gavri'ye götürdüler. Kadı Esil et-Tevil onu yıkadı. Sultan Selim'in gönderdiği Musul'a has kıymetli elbiseyle onu kefenledi. Sonra Kadı aynen vasiyet ettiği gibi üzerine namaz kıldı. Onu zikredilen kubbenin bahçesine defnettiler.

Sultan Selim, onun üzerine sadaka [dağıtılması] için üç çuval gümüş [para] gönderdi.

Ravi dedi: O [Sultan Selim] Sultan Tuman Bâý üzerinde [kılınan] namazda hazırды. Sonra o ki çuvalları insanlar üzerinde saymadan kısımlara ayırandı. Ona üç avuç gümüş verdi. Kadı Esil'e de bunun gibi verdi. Kalan kısmı insanlar üzerinde saymadan paylaştırdı.

Dedi: Sonra Sultan Selim, Tuman Bâý'ın asılmasını emrettiği saatte Emir Şadi Beg el-A'ver'i hazırlattı. Boynunun vurulmasını emretti. Kafasını kestiler.

¹⁵³ Mısır'da matbaasıyla meşhur tarihi bir şehir. XIII. yüzyılda Nil'in yatağını batıya doğru 1-1,5 km kadar değiştirmesiyle terk ettiği kumsallar üzerinde eski liman şehri Meks'in yerine kurulmuştur. Günümüzde Kahire'nin 2 km kuzeybatısında ve Nil nehrinin batı kıyısında yer alan Bulak'ın kuruluşu Memlûk Sultanı I. Barsbay (1260-1277), şehir olarak gelişmesi ise Muhammed b. Kalavun (1309-1340) dönemine rastlar. Daha geniş bilgi için bkz: Cengiz Kallek, "Bulak", (1992), *DİA*, C. 6, İstanbul, s. 387.

[s. 254]

Ailesi ve hizmetçisi Hacı Faris gelip onu almak için izin istediler. Onlara izin verildi. Onu alıp Baybarsiyye Medresesine götürdüler. Onu yıkadılar ve üzerinde namaz kıldılar. Onu zikredilen medresenin içine yakın bir fırında bulunan pencereden dahil edip mescidin içinde defnettiler.

Bu Çerkezlerin sürelerinin sonu oldu. O, dokuz yüz yirmi iki yılının Rebbiül Evvel ayının yirmi biri [olan] Pazar günüydü. [24 Nisan 1516].

Müellif dedi: O ki Seydi Muhammed b. Gavri'nin sözünden ilmime ulaştı. Sultan Selim'in niyetinde Sultan Tuman Bâ'y'ın katli yoktu. Muhakkak Haleb naibi Hayır Beg ve Canbirdi el-Gazâlî buna sebep oldu. İkisi Sultan Selim'in onun katlinin kendi üzerinde kolay olmadığını ve onlara genel mecliste bunun gibisi öldürülmez açıklaması [yaptığını] gördüler. Muhakkak o,[Sultan Selim] onun konuşmasının doğruluğunu gördü. O, [konuşması] hak ve doğrudur. Onun yanında [Sultan Tuman Bâ'y'ın] doğruluğu sabitlendi. Halide ona göründü. Vasfın üzerinde olan yiğitliğini de gördü. [O zaman Sultan Selim]üzerinde katli kolay olmadı.

Kastı onu kendisiyle beraber alıp Osmanlı memleketine [götürmek] ve onu ağır yeminlerle yemin ettirip ihtiyaç halinde sarf edilen hububat gibi saklamaktı. Muhakkak onun yanında dini ve salihliği de sabitleşmişti.

Allah ona rahmet etsin onu gören herkese sevimliydi. Yabancı, yakın onu gören illaki onu seviyordu. Salihliğine şahitlik ediyorlardı.

[s.255]

Hayır Beg kendisi üzerine korktu. Onun gibi Canbirdi el-Gazâlî'de [korktu]. Muhakkak Sultan Selim onu beraberinde alır ve aralarında birlik olursa ikisini bırakmaz. Hileyle tedbir aldılar ve Sultan Selim'e katlini güzelleştirdiler. Muhakkak o ne zaman onu bırakırsa asla nizamı kalmaz. Muhtemelen onun askerlerini bozar. Muhakkak o yiğit ve iyi bir adamdır. Dünya onun yanında asla kıymetli değil. Bahusus askerler için.

Bu esnada Hayır Beg ve Gazâlî'nin fikri vezirlerden birine ve onlardan başkasına hissettirmeden sultana bir sayfa yazmak ve ona göndermek istedi.

Yazdıkları bir cümleden: Efendimiz sultan bilsin ki muhakkak Mısır halkı dağıldı. Onlar Sultanlarının aciz [olduğunu], kendini teslim ettiğini ve yakalandığını doğrulamıyorlar. Aynı şekilde bölge halkı ve Araplar da [doğruluyor].Yine efendimiz Hünkar bilsin ki sen onu bıraktığın zaman lakabını, seferini, helak olan askerlerini ve mallarını kaybedersin. Bu memleketten yola çıktığında eğer yerin altında da olsa ondan çıkacak. Askerini [para] vererek bozacak. Pişmanlığın fayda vermediği yerde pişman olacaksın. Eğer bütün memleket içinde seni onlardan men edecek kimse olmadan, onlardan seni def edecek müdafî olmadan memâliklerin ve memleketin sana itaat etmesini istiyorsan onu yok etmekte acele et. Halkın ve özel [şahısların] görmesi için onu gönderip Babu’z-Züveyle üzerine astır. Bu diğer memleketlerde dağılsın ve insanlar kaldığından [yaşadığından] umutsuz olsun. Dünya sevinecek, nefsiniz emin olacak ve semanın altında eşi olmayan bu büyük bölgeyi mülk edineceksin.

Muhakkak bilgelerden bazıları dedi: Düşmanınla dostluk etme, arkadaşına cefa verme.

[s.256]

Diğerleri dedi: Sonuçları hesaplamayana zaman sahip çıkmaz.

Bu anda Sultan Selim, geçtiğimiz gibi Sultan Tuman Bâý’ın asılmasını ve Şadi Beg’in boynunun atılmasını emretti.

3.13 Sultan Tuman Bay’ın Sıfatlarının Zikri Allah Ona Rahmet Etsin

Allah ona rahmet etsin. Seydi Muhammed b. merhum el-Gavri, Kadı Esil et-Tevîl, Emir Zermek en-Naşif, onlardan başka onu görenler, sohbet edenler ve gizli açık onu bilenler hikaye etti. Hepsî; öncü [olduğu], savaşta yaralayacağı ve vuracağı yeri bildiğinde ittifak etmişlerdir. Meydana girip çıkmada da bilgiliydi. Yönelmekten kaçmazdı. Kalbinden ölüm bile geçmezdi. Bunu savaşlarında ve olaylarında zikrettik. Orta boylu biriydi. Altın[sarışın] renkliydi. Alnı geniştir. Gözleri, kaşları ve sakalı çok siyahtı. Dindar, salih ve faziletliydi. Fazla edepli ve sakindi. Huşu [sahibi] ve alçak [gönüllüydü]. Sürekli şeyhleri ziyaret ederdi. Onlardan yaşayanları ve ölenleri [sürekli ziyaret ederdi]. Hatta onu yıkayan gasil elbisesini üzerinden çıkardığında üzerinde kırmızı yünden bir cübbe buldu. Onunla defnedilmeyi vasiyet etmişti. Hayatında onda kötü amellerden bir şey görünmemişti. İçki içmiyordu. Zinası ve fahişeliği asla yoktu. [Onun gibi] zeki [insanlar] azdı. Onda zorba ve şiddet ehlinin yaptıklarından bir şey

görünmezdi. Halinin çoğunda sakin ve vakarlıydı. Nefsine galip biriydi. Hallerinde akıllıydı. Kelimesi yumuşak ve kısıktı. Herkes üzerine çok şefkatli ve merhametliydi. Hatta Sultan Selim ile savaşında ondan bu süvarilik ve yiğitlik görüldüğü zaman insanlar son derece şaşkınlıkla şaşkına döndü. [s.257] Onun bu sıfatını kimse zannetmiyordu. O ki ömründe görenler salih kulluğundan şüphe etmezlerdi. Salihlik, insanlık ve hayır onun üzerinde ve onun yüzünde görünüyordu.

Tarihte geçtiğimiz [gibi] Sultan Selim onu görüp konuşmasını duyduğu zaman katli üzerinde kolay olmadı. Ona dedi: Ya Tuman Bâý eğer maksadım üzerine itaat etseydin, sikkeyi ve hutbeyi ismimle yapsaydın yerine ve memleketine girmezdim. Aramızda asla savaş meydana gelmezdi. Yalnız her şeyin sebebi [vardır] ta ki kaza ve kader oldu. Ölen öldü, sağlam kalan sağlam kaldı.

Zevcesi Hund, Devâdâr-ı Kebir Canbirdi el-Gazâlî'nin kızıydı. Ondan sonra İbn Şeyh İbrahim el-Kelşeni denilen bir adamla evlendi. Ölene kadar Mısır'da kaldı. Sultan Tuman Bâý erkek ve kız çocuklarından halife bırakmadı.

Şairler onun için çok mersiye ve kaside [yazdı]. Olmamış gibi [dünyaya gelmemiş gibi] geçti.

Kadı Esil et-Tevil onun hakkında daima Allah'ın salih kulu olduğuna şahitlik eden garip hikayeler ve acayip durumlar hikaye ederdi. Kadı Esil dokuz yüz yetmiş senesinde öldü [1562/1563].

Ravi dedi: Geçtiğimiz bu tarihte Sultan Tuman Bâý'ın vefatı Pazar günü Rebbiül[s.258] Evvel ayının on beşinde dokuz yirmi iki yılında [oldu].[18 Nisan 1516]. Dokuz yüz yirmi iki yılının başında Mısır minberlerinde ismini hutbelerden kestiler. [1516/1517]. Üç ay on beş gün süresince sikke onun [adıyla] vuruldu ve hutbe [adıyla] kaldı.

Tarihçi dedi: Sultan Selim, Tuman Bâý'ın asılmasını ve Şadi Beg'in öldürülmesini emrettiği saatte Arap Şeyhi Hasan b. Mer'i, amcaoğlu Şükür'ü ve Arap Şeyhi Ahmet b. Bakar'ı hazırlattı. En kıymetli melik elbiselerinden büyük bir elbiseyi üzerlerine giydirdi. Her birine memleketinin valiliğini verdi ve ona ikta [olarak] ayırdı. Sultanın divanı için mallarından kaydı hayat şartıyla bir şey veya bir dirhem taşınmayacak.

Onlara çok iyilikle iyilik edip büyük ikramla ikramda [bulunduktan] sonra onları memleketlerine gönderdi.

3.14 Keşşâfların Valiliğinin Ve Arap Şeyhlerinin Zikri

Ravi dedi: Sonra Sultan Selim keşşâfların valiliğini emretti. Emir Canım Behnesa ve Feyyûm üzerine vali [oldu]. Bu Canım o ki Tuman Bâý ile beraber savaşıyordu.

Üzerinde oldukları makamlar üzerinde vali [oldular]. Bütün hakimlere divanlarda muhalefet etmeden [s. 259] bütün pay ve erzak sahiplerine, vakıflara, medreselere, emirlerin çocuklarına, Çerkez emirlerine onlar ki geride kaldılar yazılmasını emretti. Elinde erzaktan bir şey olan üzerinde kalıyordu. Allah'ın laneti bundan bir şey değiştirenin üzerine olsun.

İnsanlar bununla son derece ferahlıkla ferahladı.

Sonra Sultan, Emir Hayır Beg'e dedi: Mısır malının miktarını öğrenmek istiyorum. Her sene ondan ne toplanıyor.

Dedi: Ey efendimiz Hünkar, bunu Kadı Ebû Bekir b. el-Cey'an'dan başkası bilmiyor.

Onun hazırlanmasını emretti.

Hazır olunca Hayır Beg ona dedi: Efendimiz sultan, her sene Mısır malından dondurulanı [toplananı] kısa şekliyle söylemeni istiyor.

Kadı ona dedi: Bunun haberini yarın getireceğim inşallah.

Sonra gitti. Defterleri kaldırdı o ki kendisiyle getirdi. İkinci gün geldi ve Mısır'ın bütün haracını tırnağına yazdı. Sultan buna şaşırdı. Ona dedi: Allah'ın bereketi sende olsun. Sözün hayırlısı, az ve rehber [olanıdır].

Sonra Sultan, Enbab ovasından göç için emretti. Mikyas¹⁵⁴'a geldi ve içine indi. Bütün devlet büyükleri, ileri gelenler ve askerler onunla beraberdi.

[s.260]

¹⁵⁴ Nil nehri kenarında suyun seviyesini tespit etmek için içinde ölçüm düzeneği bulunan tesis. Daha geniş bilgi için bkz: Mahmut Kaya, (2005), Mikyâsü'n-Nîl", **DİA**, C. 30, İstanbul, s. 52-53.

Sonra Sultan Arap Şeyhlerinden Gazale Arab'ı Hammad b. Habir'e Cize bölgesini hediye etti. Hûvare Şeyhi Emir Ali b. Ömer ona geldi. Cürca şehrindeki Said emirliğini ona hediye etti. Beni Adıyy Şeyhi Alemüddîn'e de hediye verdi. Onlara bununla [ilgili] ferman yazdı. Üzerlerine hediye verdi ve döndüler.

Tarihçi dedi: Olanın acayibi Emir Kansu el-Adilî Tuman Bâ'yın asıldığı ve Emir Şadi Beg'in öldürüldüğünü duyunca, bu gün üzerinde en uğursuz gün oldu. Yemeği ve uykuyu terk etti.

Sonra kendine Sultan Selim'i öldürmek üzerine bir hile çevireceğim dedi. Aynı gece uyumadı. O, onun hakkında yapacağını ve isteğine nasıl ulaşacağını düşündü. Nefsinde ayarladı. Araplar gibi giyindi, beraberinde kuvvet ehli bir topluluk aldı ve araca inip gece onunla mikyasin altına yürüdü. Ona, selametle ulaştıracak bir merdiven yaptı. Üzerinde yükselip mikyasin altına inecekti. Sultan Selim'i öldürecek ve kavminin intikamını alacaktı. Yaşayanın katilinin olmadığını bilmiyordu.

Sonra o bunu yaptı. Ta ki mikyasin üzerindeki teyyareye [balkon yada teras oalbilir] ulaştı. O sultanın mahalliydi. Nöbetçileri uyanık buldu. Konuşmalarını duydu. Bir yerde saklandı ve kendine dedi: Onlar uyuyana kadar sabret.

Sesleri durunca onların uyuduğunu zannetti. Muhafızlar saatlerle nöbetleşiyordu.

Kalktı onların yakınına yürüdü. Ona dikkat ettiler ve gözleriyle gördüler. Ona doğru kalktılar. Kılıç sesleriyle onu almak için acele ettiler. [s. 261] Ondandır, onu ulaştıracak merdivenin olduğu yere dönüp kaçtı. Kendini balkonlardan denize atmadan başka çaresi kalmadı ve akıntıya daldı.

Ona tabi olan cemaati yakınlarından ona ulaştı. O, yüzdü. Onu çıkardılar ve bıraktılar. Maksadına ulaşamadı.

Sultan Selim ise gürültüyü duyunca uykudan korkuyla uyandı. Köşkün en yüksek [yerine] çıktı. Onun suda yüzdüğünü gördü. Üzerine kurşun atılmasını emretti. Bunlardan bir şey ona isabet etmedi. Bulak sahiline vardı. Kahırla kaldı. Çünkü maksadına ulaşamadı.

Allah'ın ilminde Sultan Selim'in ömründen üç yılı kalmıştı. O dokuz yüz yirmi altı yılında İstanbul'da öldü ve orada defnedildi[1519/1520].

Gariptir, kabrine kimse gitmemekte ve nadiren ziyaret edilmektedir. Muhakkak o çok kan dökerdi. Kimsenin katlinde durmazdı. Babası merhum Sultan Bayezid'in türbesi ise aydınlık ve mamurdur. Vasıflı insanlar ondan ayrılmazdı. Özellikle yatsı namazından sonra [ziyaret edilirdi]. O muhakkak Allah'ın salih bir kuluydu. Veliliğinde şüphe yoktu.

Kayıt Bâi ile arasında büyük bir sevgi vardı. Her sene onlar birbirleriyle hediyeleşirdi. Birbirlerine selam gönderirlerdi. Yüce Allah vefat ettirene kadar onlar birbirlerinden dua talep ederdi. Allah onları rahmetiyle ve rızasıyla sarsın.

Bundan daha acayibi Mısır'da Meliku'l-Ümera Hayır Beg, Sultan Selim onu Mısır üzerinde ölene kadar bıraktığında kendisi için [s. 262] türbe yapılmasını emretti. Üzerinden paşalar, sancaktarlar ve ağalar geçiyordu. Onun yanından gidip geldiklerinde onlardan biri [bile] ona dönmüyordu. Üzerine rahmet ve Fatiha okunmuyordu. [Bununla] beraber manzarası da güzeldi. Bununla beraber Allah onun hakkında halkın kalbine set koymuştu. Çünkü o, binlerce Çerkez'in, Osmanlı'nın, Arab'ın ve onlardan başkalarının yok olmasına sebep olmuştu.

Muhakkak işinin ehli [uzman] tarihçilerden bazıları Çerkezlerin, Sultan Selim ile beraber [olan] olayını Haleb ve Şam'ı yıkan, halkını ve askerini öldüren Timurlenk olayı üzerinde yaklaşık on beş kat kadar [büyüklükle] kıyaslamışlardır.

Tarihçi dedi: Sonra Sultan Selim'in kalbi İskenderiye'ye gitmek, onu seyretmek ve etraflı bilgi almak istedi. Şehirlerden başka Kut ve Reşit şehirlerini gördü. Erzakları gördü. Hasatlarını o ki Çerkezlerin günlerinde olmuştu gördü. Buna şaşırdı ve dedi: Erzak ve hasat çokluğunda bu bölgenin eşi yoktur.

Sonra Reşid'e indi ve etraflıca bilgi aldı. Sonra İskenderiye ovasına çıktı. Üç gün orada kaldı. Sonra döndü ve mikyasa indi. Her gece Sultan Kansu Gavri'nin restore ettiği ez-Zehebiye¹⁵⁵'de kalıyordu. Tıpkı Gavriye'deki piskoposluk gibi altın suyuyla nakşolunmuştu ve büyük bir sevinci vardı. Geminin dümeni Reis Abdülkadir el-A'rec'in elindeydi. Yelken açıp gemicilik yapıyordu.

¹⁵⁵Nil nehri üzerinde yolcu taşımak için kullanılan bir gemi türüdür. Arka kısmında sevk ve idaresi için bir dümen olup yolcuların konaklaması için düzenlenmiş dokuz ya da on kişilik odaları bulunmaktadır. Zehebiyyelerin Vefâ en-Nil kutlamalarında kullanılan bir çeşidi daha vardır. Sultan Mikyâs'a giderken buna binerdi. Daha geniş bilgi için bkz: Burak Gani Erol, (2012), "Memlûkler Zamanında Kullanılan Gemiler", **ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S. 3, s. 193.

[s.263]

O bazı gecelerde Sultan Selim isterse, Zehebiye'den mikyasa çıkmakta anlaştı. Zehebiyye mikyasin merdivenlerine yaklaşınca Sultan çıkmayı kastetti. Ayağı mikyasin merdivenine yetişmedi. Nerdeyse merdivenle Zehebiyye arasına düşecekti. Hacı Abdülkadir onu çıkarmak için karşısında duruyordu. Havadan denize düştüğünü görünce ardından yetişti. Ancak boynuna ulaştı. Onu tutup sudan Zehebiyye'ye çekti. Sultanın ömrüne yardım etti. Onu araca çıkardı. [Sultan] kendini kaybetti. Boğulduğuna kanaat etti. Ruhu dönünce ona dedi: Üzerime minnet ettin ya Abdülkadir.

Dedi: Her iki denizi bilmeyi temenni ediyordum.

Sultan, ölene kadar yiyeceğinden hiçbir şeyin divana taşınmayacağını, kelimesinin makbul olacağını ve ölene kadar hürriyetine itaat edileceğini yazdı. Ona meliklerin hediyelerini verdi.

Sabah olunca, Sultan Mikyastan göçmeyi emretti.

Hayır Beg onu Bereketü'l Fil'deki topraktan eve o ki indirdi. Güzellik ve manzarada onun eşi yoktu.

Birkaç gün onlarda kaldı. Sonra İstanbul'a göçmeyi emretti. Sancak emirlerinden olan bir emir Siba' köprüsünde duruyordu. Çerkezlerden bir grup ona hücum etti ve onu öldürdüler.

Haber sultana ulaştı. Onları yakaladı ve sonuncusuna [kadar] onları öldürdü. Yirmi kadar adamdı.

[s.264]

Sonra Sultan Selim göç etmeden bir gün önce Hayır Beg'e Mısır naipliğini verdi. Ona Meliku'l-Ümera lakabını [verdi]. Onun yanında süvarilerden başka beş bin yekenciriye bıraktı. Ona dedi: Bu memleketi sana verdim. Ölene kadar sana ayırdım.

Bunun gibi Canbirdi'ye de yaptı. Ona Şam'ı verdi. Ölene kadar ona ayırdı.

Sonra Sultan, Hayır Beg'e kaçan Çerkezlerden ona her geleni ve eman talep edeni kabul etmesini ve onu makamının üzerinde bırakmasını emretti. Memleketi zapt etmesini, kullar arasında insafli olmasını tavsiye etti ve onayladı.

Sonra döndü ve yolculuk emri verdi.

Çerkezler bunu duyunca kalpleri rahatladı.

Emir Zermek en-Naşif, Emir Berdi Beg, Seydi Ali b. Sudûn ed-Devâdârî ve onlardan başka kaçmış olanlar ve saklananlar geldi. Hayır Beg'den eman telep ettiler. Onlara eman [verdi].

[s.265]

Hayır Beg Mısır mülkünde bağımsız [kaldı]. Onda meliklerin tasarrufuyla tasarrufta [bulunuyordu].

Seydi Muhammed b. Gavri ise, Sultan Selim onu aldı ve beraberinde Osmanlı memleketine [götürdü]. Keza Kansu el-Adilî'de. Geçtiğimiz gibi muhakkak Sultan Selim, Kansu el-Adilî araçla gelip mikyasın şerefelerine çıktığı zaman Sultan Selim'i öldürmek istiyordu. Sultan Selim, Hayır Beg'i çağırttı ve ona dedi:

Kendini tehlikeye atıp gece beni öldürmeye gelen bu adamın haberini getirmen lazım.

Hayır Beg haberi inceledi. Ona denildi: O, Emir Kansu el-Adilî'dir.

Sultan bunu haber alınca ona dedi: Onu getirmen lazım.

Ona dedi: Eman emrini ortaya çıkar. Umulur ki itaat edip ellerinizin arasına girer. Sultan ağır yeminlerle yemin etti. O, emanla karşısına [gelirse] Allah'ın ve Resulünün emanı üzerindedir. Yüce Allah haine hainlik etsin.

Hayır Beg ona, onun kalbine yalvaracak kimseyi gönderdi. Ona dedi, muhakkak sultan yaptığı şey üzerine [yani] Tuman Bâý ve Şadi Beg'i öldürmekten pişmandır. **[s. 266]** Sultanın bundan kastı bir şey değildi. Muhakkak onların inadı o ki bunu vacip kıldı. Eğer onlar başta ona itaat edip sikkeyi ve hutbeyi onun adıyla yapsalardı onlara yeterliydi. [Sultan] memleketine dönecekti. Onlar memleketlerinde kalacaklardı. Yalnız kalem neyle cari olmuşsa ilahın hükmüdür. Muhakkak emir tamamlandı. Şer ve savaş kalmadı. İyi ve güzel olan sultanın karşısına [çıkman] ve kendin, malın ve ailen üzerine eman almandır.

Emir Kansu el-Adilî bu sözü duyunca karşılaşma için kalbi iyileşti [rahatladı]. Kendi içinde dedi: Ölüm ise elbette oda [lazımdır]. Kılıçla ölmeyen başkasıyla ölür. Allah’a tevekkül edip emrini Allah’a teslim etti. Gece Hayır Beg’e götürüldü.

Hayır Beg onunla toplanınca onu en güzel karşılamayla karşıladı. Ona dedi: Söylenecek kalmadı. Muhakkak ne geçtiyse geçti. Onunla çok sözler konuştu. Ona, sultandan eman için kefil oldu. Ona, sultanın bundan bir şeyde Hayır Beg’e muhalif olmayacağını bildirdi. O, [sultanın] ona olan muhabbetine inanıyordu.

Gün çıkınca Hayır Beg ve Kansu el-Adilî binip Sultan Selim’e gittiler. [Sultanın] ellerinin arasında durunca ona baktı ve düşündü. Ona dedi:

İsmin nedir?

Dedi: İsmim Kansu el-Adilî’dir.

Dedi: Sen o ki gece bana geldin ve ben mikyastaydım.

Dedi: Evet.

[s.267]

Dedi: Bana vafet. Nasıl yaptın?

Ne yaptıysa hepsini ona vafetti.

Sultan ona dedi: Hangi şey için bunu yaptın?

Kansu el-Adilî ona dedi: Ne yaptığını bilmiyor musun? Sen sultanımıza ne yaptığını, askerlerimizden ne helak ettiğini, memleketimizden ve diyarımızdan ne yıktığını, çocuklarımızdan ne yetim bıraktığını, dokunulmazlarımızdan ne teşhir ettiğini, mallarımızdan ne aldığını [bilmiyor musun?] Bize yaptığından daha önce kimse yapmadı. Bizde Müslümanız, müminiz, tevhit [ehliyiz] ve dinin koruyucusuz, Allah’ın kelamını yıllarca okuyoruz. Günahımız neydi?

Sultan Selim ona dedi: Ya Kansu vallahi baştan [beri] kalbimde bu yoktu. Amacımda bundan bir şey asla yoktu. Ancak melikiniz o ki Kansu el-Gavri, ona mektup gönderdiğim zaman ben Kızılbaş ve Rafizîlerin savaşına gidiyordum. Bana eksik cevap gönderdi. Onda üzerimde büyüklük [tasladı]. Sonra insanlara yaptığı zararları, emirleri ve ileri gelenleri öldürdüğü bana ulaştığı için ona ikincisini gönderdim. Ona bu

hakkında yeterlidir. İnsanlara insaf et. Ancak adil, insaflı, kitap [Kuranı Kerim] ve sünnetle ameldar ve şeriatı tutmuş olan Hadimü'l Hameyn-i Şerifeyn olur. Bana cevap gönderdi. Savaşına geliyorum [dedi]. Bende ona yöneldim ve kendimi ona boşalttım. Muhakkak Yüce Allah onun üzerinde bana yardım etti. Onun tuzağını boğazına attı. Bak Yüce Allah nasıl sizin [aranıza] fitne attı. Nasıl siz bazılarınıza hain ve fesat[oldunuz]. Bu mülkünüzün yok olmasına sebep oldu. Yalnız bu benim ve sizin kudretinizle değildir. Ancak Yüce Allah'ın takdiridir. Bunun üzerine [s.268]emir tamamlandı. Yalnız, ya Kansu Allah kalbimin sempatisini üzerine [verdi]. Nefsin, malın ve ailen üzerine sana eman verdim. Benden sana eziyet asla olmayacak.

[Kansu] ellerinin arasında yeri öptü. Sultana dua etti. Geçtiğimiz gibi ona olan öfkesinin şiddetinden gece ona geldiği için özür diledi.

Sonra Sultan onu azizlik ve ikram [içinde] Mısır'da kalmasında ya da onunla beraber memleketine gitmekte serbest bıraktı.

Üstadının oğlu Seydi Muhammed b. Gavri'ye sevgisinden onunla beraber gitmeyi tercih etti.

Sultan Selim'de onu beraberinde aldı. Askerlerine ona ikram [etmelerini] emretti. Sultan her gün onu istiyor ve yolda onunla konuşuyordu. Sözüne, fesahatine, cevabına, becerisine, iyilik ve yiğitliğine şaşırıyordu.

Sultan Selim her zaman ona mızrak ve kılıçla oynamasını ve savaş oyunlarını [göstermesini] emreliyordu. Buna şaşıyor ve askerine diyordu:

-Bakın, sizden bunlardan bir şey yapmayı bilen biri var mı?

Vezir-i AzamYunus Paşa kendisi kalktı.

Sultan üzerine büyük sözler etti. Ona dediği bazı sözler:

Sen ne yaptın? Çerkezlerin memleketini aldın. Sonra ikinci defa onlara verdin. Onlara düşmanlık ettin ve onları öldürdün sonra onlarla dost oldun. Bu ne [s. 269] fikirdir? Eğer bunu bilseydik seninle beraber gelmezdik ve bundan bir şeyde sana itaat etmezdik.

Bu sözlerle sultanın nefsi [siniri] kalktı. Derhal boynunun vurulmasını, akrabalarının ve tabilerinin çoğunun öldürülmesini emretti.

Sonra Yunus Paşanın oğlu ve cemaatinden bazıları Mısır'a kaçtı. Hayır Beg onları yakaladı. Sonra Sultan Selim'e gönderdi. Hepsini öldürdü.

Dımaşk'a ulaştığı zaman Canbirdi el-Gazâlî'ye verdi. Şam'ı ölene kadar ona iktâ olarak ayırdı. Ondan, malından bir dirhem [bile] alınmayacak.

Sonra İstanbul'a yürüdü. Süslenmesini emretti. Osmanlı memleketi buna dikkat etti.

Dokuz yüz yirmi altına yılına kadar orda kaldı. İstanbul şehrinde hayattayken ömrünü [geçirdiği yere] defnedildi. Vefatı Şevvalin altısında oldu. Saltanat süresi sekiz yıl sekiz ay dokuz gün olmuştur.

Sonra mülk oğlu Sultan Süleyman'a döndü. Adil meliklerden biriydi. Allah ona rahmet etsin. Mülkte 48 yıl ve [birkaç] ay kadar kaldı. Nizamı asla bozulmadı. Şerefli, adil ve iyi bir melik oldu. Heybet ve vakar sahibiydi.

[s.270]

3.15 Şam Naibi Gazali'nin Saltanata Çıkışının Zikri

Dedi: Canbirdi el-Gazâlî'ye Sultan Selim'in ölümü ulaşınca, oğlu Sultan Süleyman varis [sultan] oldu. O küçük bir çocuktur. Habis nefsi Şam'ın saltanatına tamah etti. Başta olduğu gibi mülkü Çerkezlere döndürmek [istiyordu]. O sultan olacaktı. Emellerini imkânsıza bağladı.

İçindekini akrabalarına söyledi.

Ona dediler: Bunun üzerine kudretimiz yoktur. Biz küçük bir topluluğuz. Yalnız Mısır sahibi Hayır Beg'e gönder. Bunu ona bildir. Eğer yapacağını söylediğin üzerinde sana uyarsa yap. Yoksa Osmanlı askerlerine, onların çokluğuna ve ateşlerine kudretin yoktur. Geçeni unuttun mu?

Onlara dedi: Bu Sultan Selim'den olmuştu. Bu çocuğun ise bunlardan bir şey yapmaya kudreti yoktur. Mülkte bir seneyi tamamlayacağını zannetmiyorum. Onun mülkte yaklaşık elli yıl kalacağını bilmiyordu.

Sonra kalbindekini Hayır Beg'e bildirmek için [elçi] gönderdi.

Hayır Beg ona cevap gönderdi. Bundan bir şey yapmaması için onu uyardı ve ona dedi:

-Melik tasarrufuyla içinde tasarruf ettiğin Şam bölgesi sana yetmiyor mu? Sakın ha sonra sakın ha bundan bir şeyle ağzını açma.

[s.271]

Hayır Beg' den [geleni] kabul etmedi. Habis nefsi ona saltanatı süsledi.

İkinci [defa] Hayır Beg'e gönderip ona dedi: Bunun üzerine bana itaat etmezsen aksi takdirde kendimi senin üzerine boşaltıp seninle savaşıcağım. Bana ya da sana [kalacak].

Hayır Beg ondan ciddiyet görünce, onu kandıracak sözler gönderdi. Ona dedi: Lazım olan ve üzerine dayandığın [şey için] Haleb'e git onu al. Eğer onu mülk edinirsen geçtiğimiz [gibi] sana yardım edeceğim. Söylediğin üzerine sana uyacağım.

Ona cevap gelince bununla ferahladı.

Seydi Muhammed b. Emir Korkmaz'ı çağırttı. Ona dedi:

-Bunun üzerinde bir şeye uymaz dediğin Melku'l-Ümera Hayır Beg'in mektubuna bak.

Seydi Muhammed ona dedi: Vallahi bundan bir şeyi tasdik etmiyorum. Senden ciddiyet görünce seni muhakkak bu sözlerle kandırdı. Yalnız fikrimi kabul edersen kalbindeki bu emri terk et. Halinde otur.

Gazali ona dedi: O ki senin "ibni nas" [olduğun] bana gözükmüyor. Sağlam değilsin nazikçe terbiye edilmişsin. Sen Şam'da otur. Ben dönenene kadar benim için memleketi koru. Adamları göreceksin.

Ona dedi: İşte ben senin için burada oturdum. Nasıl yapacağına ve üzerinde korktuğuma bakana kadar git!

[s.272]

Sonra Gazali Halep şehri üzerine tecrit [koydu]. Araplardan, Çerkezlerden, Kürtlerden, Dürzîlerden, âlemin aşağısı ve içinde hayır olmayan her cinsten askeri birleştirdi.

İnsanların en şerlilerinin ve hayır dilenmeyenlerin büyük gürültüsü içinde Şam'dan çıktı.

Haberler Haleb naibine ulaştı. Sultan Selim'in sancak emirlerinden biriydi. Osmanlı idi. Bu topluluğun üzerine kudreti yoktu. Bununla [ilgili] mektup yazmaktan başka çaresi kalmadı. Onu on çavuşıye ile beraber Sultan Süleyman'a gönderdi. Ona, Gazali'yi döndürecek asker göndermesini yoksa Haleb'in elinden alınacağını [söyledi]. İşte ben Allah dilediği emri dileyene kadar muhasaradayım [dedi].

Bu esnada Sultan Süleyman, Sultan Selim Mısır'ı Çerkezlerden aldığı zaman beraberindeki Yekencirilerin Ağası ve yine bu zamandan Hayır Beg ve Gazâlî'yi tam tanıyan İyas Paşaya emretti.

Haleb şehri kastıyla İstanbul şehrinden çıktı. Beş bin Yekenciri, on bin sipahi¹⁵⁶, derbzenler ve savaş aletlerinden vasfın üstünde şeyler aldı.

Bu İyas Paşanın durumunda olandı.

Gazâlî ise, Dimaşk'ı-Şam'dan çıkmadan önce hutbede Sultan Süleyman'a dua edilmesini yasakladı. Kendisine dua edilmesini emretti. Aynı zamanda sikkeyi de adıyla yapmıştı. Sultan [oldu]. Askerler ve Şam halkı ona itaat etti. Minberlerde hutbe ona okundu. Yedi gün boyunca [Şam'ın] ona, benzeri bilinmeyen bir süsle süslenmesini emretti.

[s.273]

Sonra geçtiğimiz gibi Haleb şehrine çıktılar.

Oraya ulaştığında kapıları kilitli buldu ve insanlar surlara çıkmıştı. Onlara yaklaşınca üzerine top ve taşlar atıldılar. Onları muhasaraya almak için kalmayı emretti. Üç ay kaldı. Almaya kudreti yoktu. Kışa girdi ve soğuk şiddetlendi. Ondan göç etmekten başka çaresi kalmadı. Yaz gelince ona dönmeye niyet etti. Güzellikle ya da zorla onu almayana kadar dönmeyecekti.

¹⁵⁶Osmanlı askeri teşkilatında altı bölük halkı da denilen kapı kulu süvarilerinin en seçkin grubu. Daha geniş bilgi için bkz: Erhan Afyoncu, (2009), "Sipahi", *DİA*, C. 37, İstanbul, s. 256-258.

Sonra göç etmeyi emretti. Haleb askeri ve halkı ona küfredip onu lanetlediler. O onları duyuyordu. Yüksek sesle sözlerini de duyuyordu. Ona güldüler. Rezalet, küfür ve kovulmuş [olarak] döndü.

Dımaşk'a ulaşınca, bu topluluğu memleketlerine dağıldı. Kışa girdiler. Soğuk ve yağmurdaki zorlukları vasfedilmezdi.

Gazâlî ise, muhakkak onun göğsü sıkışmıştı. Ona, Haleb paşasının Sultan Süleyman'a mektup yazdığı, yaptığını ona ihbar ettiği ve Osmanlı askerinin İyas Ağa ile beraber üzerine ilerlediği haberleri geldi. İşte onlar kışın geçmesini ve yaza girmeyi bekliyorlar. Yeri kaplayacak bir askerle üzerine gelecekler. Nasıl yapacağına bak. Kaçmaya imkânın varsa kaç.

Ona bu haberi gönderen Halep halkından bir arkadaşındı. Onun fikrini aptalca [buldu].

Bu esnada Gazâlî panikledi ve pişmanlığın fayda vermediği yerde pişman oldu. Bunu sırrında sakladı. Nefsinde [s. 274]nasıl yapacağına şaşır kaldı. Eğer kaçarsa memleketi terk etmek üzerinde kolay olmayacak. Eğer kalırsa da Osmanlı'yı karşılayacak kudreti yoktu. Muhakkak topladığı topluluğu dağılmış ve memleketlerine gitmişlerdi.

Aynı zamanda muhakkak o, bundan önce sultan [olmak istediği] zaman bir hile ayarladı ve elleriyle çıkardı. O, bir mevlüt yapmayı emretti. Yaptığında da başarılı [olacaktı]. Dımaşk'taki Sultan Selim ile beraber olan bütün askerlerin hazırlanmalarını emretti. Sancaktarlardan, ağalardan, yekencirilerden ve onların dışındakileri Canbirdi el-Gazâlî'yle beraber Dımaşk'ta bırakmıştı.

Yanında toplandıkları zaman onlara uzun bir sofra serdi. Onun benzerini kimse yapmamıştı. İleri gelenleri sofranın yukarısına oturttu. Sonra aşağıdakileri tertiple sofranın sonuna [kadar oturttu]. Onlar yemekle meşguldü.

Onun memâlikleri ve tabileri ise sofrada yiyenlerin arkasında duruyorlardı. Onlardan her birinin kılıcı elbisesinin altındaydı. Onlar hizmet ediyorlardı.

Bu esnada onlara işaret etti. Ellerini sofra üzerindeki Osmanlı'ya daldırdılar. Ancak kafaları fırlatıldığında hissettiler. Kafaları yemeğin içine giriyordu. Onlardan biri

[bile] kurtulmadı. Hepsini öldürdüler. Bütün yemekleri kafalara döndü. Yemek kanın ve ölülerin çokluğundan telef oldu.

Çıkarılmalarını ve Dimaşk'ın dışına atılmalarını emretti. Onları kurtlar ve uçan kargalar yediler.

Bunu yaptığı zaman Dimaşk onun için temizlendi. Yanında, yapacağına itiraz edecek kimse kalmadı. Bu esnada geçtiğimiz gibi sultan [oldu]. Gam[s. 275]ve keder içinde zail olmadı. Ta ki kış bitti ve dünya ısındı. Ona, İyas Paşanın hesaplanmayacak bir askerle üstüne ilerlediği haberleri geldi.

Ona, gam üstüne gam çoğaldı. Askeri karşılamayı emretti. Dedi: Baht ya benim ya da onların [olacak]. Yalnız pişmanlığın fayda vermediği yerde yaptığından son derece pişmanlıkla pişmandı.

Bu ahmaklığındandı. Muhakkak ahmak kendini yok etmeye çalışır ve hissetmez.

İyas Paşa ise Haleb'e ulaştığında Haleb naibi çıktı onu karşıladı ve yaptıklarından şehrin kapılarını kilitlediklerini, Gazâlî'ye surların yukarısından attıklarını, üç ay muhasarada kaldıklarını, sonra kışın girdiğini ve Dimaşk'a döndüğünü haber verdi. Ona bütün olayı zikretti.

İyas Paşa yaptıkları üzerine ona teşekkür etti. Onun üzerine ve Haleb'teki Yekenciri ağası üzerine hediye [verdi]. Sonra Dimaşk kastıyla hesaplanmayacak [kadar] çok asker topladı. Girdiği her şehirde onlardan bir topluluk alıyordu. Büyük bir ordu oldu.

Dimaşk'ın dışına ulaştığında savaşa, kavgaya, vuruşmaya ve inmeye hazırlanması için çavuşiyelerle Gazali'ye mektup gönderdi. Kahramanların ne yapacağına bak [dedi]. Onu azarladı ve indirdi.

Ona söylediği cümlelerden: Eğer sende hayır olsaydı soyuna [olurdu]. O ki soyuna hayrı olmayanın [s. 276] başka soya nasıl hayrı olur? Ya hain, ya facir, ya gaddar, ya hileci. Ona alıp açıkça küfretti. Yüzünü kararttı ve ona lanet etti.

Ona dedi: Muhakkak bu habisin niyetin üzerine devrildi. Allah'ın yapacağını daha yarın göreceksin inşallah.

Bu mektup Gazâlî'ye ulaşınca onu okudu. Gam üstüne gam çoğaldı. Göğsü daraldı. Bu gecede uyumadı. Göz kapaklarına uyku girmedi. Nimetinin yok olacağını hissetti. Onun, kandıracak bir hilesi de asla kalmadı.

Savaşa hazırlanmaktan başka çaresi kalmadı. Ya ona [olacak] ya da üzerine [olacak]. Muhakkak o bundan kurtulamayacağını tahkik etti. O, apaçık bir kayıpla kaybetti. Yalnız bundan bir şeyi Allah'ın yarattıklarından birine belli etmedi. Yanında sakladı.

Gün yükselince, savaşa kalkmayı ve askerine saf [olmayı] emretti. Davul çaldı. Kendisi durdu ve [askerini] sağlı sollu tertip etti. Bu tamamlanınca aniden Osmanlı askeri saf saf yöneldi. İyas Paşa durdu ve savaşa katıldı.

İyas Paşa atıcılara atış izni vermeyene kadar atmamalarını emretti.

Gazâlî tek hücumla Osmanlı askeri üzerine hücum etti. Onunla onları dağıttı ve her parçalamayla parçaladı. Hayattan umudunu kesmiş savaşçı gibi savaştı. Osmanlı'dan [askerleri]büyük bir ölümle öldürdü.

İyas paşa bunu görünce, atıcılara mermi, top ve vuruş tanklarını atmalarını emretti. Gazali ancak dünyanın [s. 277] devrildiğini hissetti. Muhakkak kıyamet kalktı. [Alanın] içi kat kat duman ve toz [oldu].

Bir saatten başka olmadı. Askeri ve topluluğu gitti. Ömrü uzun olanlardan başka sağlam kalmadı. Gazâlî ayakta kaldı. Ne yapacağını ve nereye gideceğini bilmiyordu. Döndü, sancağı ayakta dururken buldu ve yanında kimse yoktu. Sancağı taşıyana geldi. Delikanlı ve yiğit biriydi. İsmi Ali Balîy idi. Gazâlî onu yanında küçüklüğünden [beri] yetiştirmişti. Yalnız Çerkez değildi. Gazâlî, yiğit olduğunu görünce ona yaklaştı ta ki livâ taşıyıcısı [oldu]. Bağırarak diyordu: Bu Ali yanımda oğlumdan kıymetlidir.

Sancağın elinde durduğunu görünce ona dedi:

Ey oğlum [...] ne zamana kadar duracaksın? Askerlerimizin hepsi yok oldu ve dağıldı.

Dedi: Nereye gideyim? Ruhum senin ruhundan önce [ölsün]. Ruhum gitmeyene kadar senden ayrılmayacağım.

Gazâlî bunun üzerine ona teşekkür etti ve ona dedi: Bize bu ağır ağır gelen askerden kaçırmaktan başkası kalmadı.

Ona dedi: Vallahi ey efendim bizim için hayır yapmadın. Eğer üzerinde olduğunun [makamın] üzerinde kalsaydın zarar etmezdin ve nefsin üzerine emin olurdu. Gizli sultan olup kendini yok etmeye çalıştın ve bizi de içine sürükledin.

Dedi: Durumun böyle olacağını, askerlerin benden kaçacağını ve durumun döneceğini zannetmedim.

[s.278]

Ali ona dedi: Bilenler sonunu hesaplamayanı zaman sahiplenmez demiştir.

Dedi: Ey oğlum bu duman ve toz kalkıp devam ederken bu sancağı mızrağından kes ve torbana koy. Mızrağını at. Torbanı bu yüksek yığına göm. Haydi, atlarımızdan inelim. Elbiselerimizi soyalım. Halimizi değiştirelim. Kendimizi kurtaralım. Bizi gördüklerinde tanıyamazlar.

Sonra Gazâlî atından indi. Eşi olmayan çelik elbisesini üzerinden çıkardı. Toprağa gömdü. Gömleğinin astarı kaldı. Azgın gibi başı açıktı. Onu tanıyan kimse onu gördüğünde tanıyamıyordu. Yüzüne toprak sürdü. Toprak içine gömülüp çıkarılmış gibiydi.

Ali Balîy ise bunu görünce ona dedi: Vallahi ey efendim yanında fikirden bir şey yoktur. Biz eğer atlarımızın sırtında olsaydık savaş mahallinden kaçana kadar kendimizi korurduk. Sonra uzaklaşınca inecektik. Kimsenin bilmediği bir mekanda saklanacaktık. Savaş meydanında inmemizin faydası yoktur.

Sonra Ali ikinci defa atına bindi. Silahını aldı ve kaçmaya kastetti. Gazâlî ona dedi:

-Böyle mi ya Ali, kaçıp beni düşmana bırakacaksın?

Ona dedi: Ne yapacağım? Ben mi sana bize ancak delilerin yapacağı bu iğrenç yaptıklarını yap dedim?

[s.279]

Onlar bu hal içindeyken duman az [az] tahliye oldu. İnsanların bazıları bazılarına baktı. O esnada İyas Paşanın çağrıcısı çağrı [yaptı]. Bizi Gazâlî'ye götürene ya da başını [getirene]ya da onun üzerine ve mekânının üzerine rehberlik edene istediği her şeyi vereceğiz.

Ali atını meydana kadar sürdü. O esnada Yekenciri silahtarlardan bir grup [vardı].

Onlara ulaşınca onlara dedi: Yeri üzerine ben rehberlik edeceğim.

Ona dediler: O nerde?

Onlara dedi: Ben yerini biliyorum. O size yakındır. Yalnız istediğim üzerine bana söz vermeyene kadar onun üzerine rehberlik etmeyeceğim.

Ona dediler: Bu [istediğin] sanadır.

Dedi: Sancak emiri olmak istiyorum. Ben onun sancak taşıcısıydım ve ben Şam'ın evladıyım. Biz gizlide Sultan Süleyman'a itaat ediyoruz. Seydi Muhammed b. Korkmaz'da böyleydi.

Ağa ona dedi: Eğer üzerine rehberlik edersen bizden istediğin her şey sana [vardır].

Onlara dedi: Beni takip edin.

Gazâlî'nin tarafına kastetti. O ayaktaydı ve dilenci titremesi gibi titriyordu. O , hu..hu.. diyordu.

Bununla kastı hileydi. Onu tanımamaları içindi.

[s.280]

Ali onlara dedi: Bu derviş Gazâlî'dir.

Ona dediler: Sen bizimle alay mı ediyorsun ey işçi ey bırakan.

Ona küfrettiler ve öldürmeyi kastettiler.

Onlara dedi: Mühlet verin. Ben ellerinizin arasındayım. O Gazâlî değilse başım sözüme bedeldir.

Ona dediler: Gazâlî'nin demirden savaş aletleri vardı.

Dedi: Evet.

Yaptığını onlara hikaye etti.

Ona gittiler. Etrafını sarıp onu tutukladılar. O meczup gibi titriyordu ve diyordu hu.. hu..hu.

Ona dediler: Sen Gazâlî misin?

Onu yakalayıp öldürmek istedikten sonra onlara dedi: Ben çıplak, derviş bir adamım. Ben nerde Gazâlî olabilirim.

Durumuna şaşırdılar. Ali Balîy yemin edip diyordu: Tasdik etmeyin. Yalnız, gelin elbiseleri, atı ve silahı üzerine rehberlik edeceğim. Onlar bu yüksek yığındadır.

Onları aldı ve onlarla ona gitti. O an bütün elbiseleri ve sancağı toprağın altında gömülüydü.

Çıkardılar, gördüler ve tanıdılar. Atını da bu mekanın yanında gördüler. O inkar ediyordu.

[s.281]

Diyordu: Ben derviş bir adamım. Bu yalancıyı nasıl tasdik ediyorsunuz. Halime bakın.

Durumunda şaşırdılar. Onlara dedi: Ben başını keseceğim onunla İyas Paşaya gideceğim. Muhakkak onu tanır. O değilse başım onun başının yanında bedeldir.

Kılıcını çekti. Başını vurdu ve fırlattı. Onu torbanın içine aldı. Ben ve siz İyas Paşaya [gidelim] dedi.

Elbiselerini ve atını beraberlerinde aldılar.

İyas Paşanın ellerinin arasında durduklarında Ağaya bunu takdim etti. Olayı ona ihbar etti.

Onlara dedi, başını getirin ta ki ona bakayım. Ben son derece marifetle onu tanırım. Ellerin arasına bıraktılar. Onu düşündü. Bu baş şüphesiz Gazâlî'nin dedi.

Sonra onlara dedi: Üzerine rehberlik eden nerde?

Ona dediler: Bu adamdır.

Ona, onun halini sordu.

Gazâlî'nin bütün yaptığını ona haber verdi.

Bu esnada üzerine büyük hil'atlerden bir hil'at giydirdi. Onu sancak emiri yaptı. Keza Seydi Muhammed b. Korkmaz'ı da.

[s.282]

En garip olaylardandır ki Gazâlî'nin öldürüldüğü gün bir adam el-Ezher medresesinin kapısında durdu ve yüksek sesle bağırdı: Ey cemaat Gazâlî bu gün öldü. Beni tasdik etmezseniz bu günün tarihini yazın [dedi].

Dediği gibi oldu.

3.16 Hain Gazali'nin Başının Kesildiği Günün Zikri

Ancak birkaç gün geçti. Ta ki ulaklar İyas Paşanın yanından Mısır Meliki Hayır Beg'e olayla gittiler. Gazâlî'nin başı filan günde kesildi. Dokuz yüz yirmi yedi yılının haram [aylardan] Zilhiccenin onunda oldu [dediler]. [11 Kasım 1521]

Sonra muhakkak İyas Paşa, ulaklarla beraber Gazâlî'nin başını Sultan Süleyman'a gönderdi. Memleketler süslendi. Sultan mutlu oldu. Sonra sultan, İyas Paşaya cevap gönderdi ve yaptığı üzerine ona teşekkür etti. Askerden birine reayaya eziyet etme imkanı vermemesini emretti. Sınırları şariat şekli üzerine ikame etmesini ve sonuna kadar hükmünde insafı [olmasını] emretti.

Hayır Beg ise Gazâlî'nin ölümü ona ulaşınca keder yaşadı. Vasiyet edip memâliklerini azat etti.

Zevcesi ona dedi: Başın sağ olsun sen kalacaksın.

[s.283]

[Eşinin]ismi Hund Mısri Beg'di. Ondan önce Melik en-Nasır Muhammed b. Kayıt Bay ile evlenmişti. Sultan Gavri'nin müddetinde bekar kaldı. Hayır Beg sultan olunca onunla evlendi. Asrında kadınlar içinde ondan cömerdi yoktu.

Haznedarının ismi Devlet Bâ'y'dı. Hund Mısri Beg ise katıptı.

Ona dedi: Onun ömrüyle benim arasında süre bir senedir. Böyle de oldu.

Yıl tamamlanmadan Hayır Beg karın ağrısıyla öldü. Kale yolundaki Bab-ı Vezir kapısı yakınında inşa ettiği türbesine defnedildi. O şimdi Hayır Begiyye olarak tanınmaktadır.

İnsanlar kabirde çığlıklarını duyuyordu. O bağırıyordu ta ki insanlar panikliyordu.

Onun ölümü ibret alıcılara ibretti. Dünya, ehillerine bunun gibi yapar. Ondan men olan kimseye, ondan aza kanaat edene ve kalbinden çokluğunu terk edene sıhhat olsun. Helak gaddar dünyaya [olsun], onun kınanmasına Subhan ve Yüce [Allah'ın] sözü yeterlidir: "Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın."¹⁵⁷

[s.284]

Ravi dedi: Sonra Sultan Süleyman Allah ona rahmet etsin Rus memleketini almak için Allah Teâlâ yolunda gazaya yöneldi.

Muhakkak onların şiddeti kuvvetlenmişti. Fesatları çoğalmıştı. Sultan Selim öldükten sonra başları yükselmişti. Ölümüyle şiddetli bir ferahlıkla ferahlamışlardı. Müslüman memleketlerini almaya tamah ettiler. Habis nefisleri onlara üzerinde kudretleri olmayanı söyledi. Oğlu Sultan Süleyman'ın savaşa ve gayrisına kudretinin olmadığını zannettiler. Küçük bir çocuktı. Subhan olan Yüce Allah İslam'a yardımın sırrını ortaya çıkardı. Onu söz, adalet ve insaf [sahibi] yaptı.

Sultan Süleyman'a Hayır [Beg'in] yanında Nebi sallallahu aleyhi ve selemin eserlerinden eserler olduğu ulaştı. Ona gönderdi. Bazı elbiselerini de gönderdi. Sultan Süleyman'ı İstanbul'da bulamadılar. Rodos memleketine gazaya yönelmişti. Onlarla savaştı ve onları sıkıştırdı. Rodos Meliki güçsüzleşti.

Ravi dedi: Rodos Meliki sultanın muharebesinden güçsüzleştiği zaman bir sayfa yazdı ve ağaç oka bağladı. Yayla attı. Vezirin çadırına düştü. İçeriği, muhakkak Sultan Rodos [s.285] kendisi ve malı için eman istiyor. Oku gördüler ve onu vezire

¹⁵⁷ Fatır Suresi 5. ayet. Ayetin tamamı şu şekildedir: Ey insanlar! Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir. **Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın.** Sakın çok aldatıcı (şeytan) Allah hakkında sizi aldatmasın. www.kuran.gen.tr Diyanet Meali.

ulaştırdılar. Vezir sultana götürdü. Onu okuduğunda vezire dedi: Eğer doğruysa, eman istiyorsa ona eman verdiğimi ona gönder. Memleketi aldı ve barış oldu. O şimdi de Osman ailesinindir.

Ravi dedi: Hayır Beg öldüğü zaman sultan Mısır'a Kasım Paşayı gönderdi. Barışıl ve yumuşak hükümlü biriydi. Önceden zikredilen Canım, Feyyûm ve Behnesa'nın kâşifi olmuştu. el-Mahalla kâşifide İnal et-Tevil'di. Hayır Beg sancak [emiri olduktan] sonra o ki Sultan onu vali [yaptı] onu el-Mahalla'ya vali [yaptı].

Sonra Canım ve İnal et-Tevil isyan üzerine niyetlendiler. Hasan b. Mer'i ve amcaoğlu Şükür üzerine gaza [yaptılar]. Tuman Bâ'yı elleriyle işaret ettikleri için onları öldürdüler. Onlar Osmanlı için memleketi almışlardı. Dediler: Fatih öldü. –O, Sultan Selim- oğlu Sultan Süleyman'ın muharebeye kudreti yoktur. Eğer bize gelirse onunla savaşıyoruz.

Her biri eşkıya ve ayak takımı adamlardan [toplayabildikleri] kadar topladı. Doğuya yürüdüler. İçini ters çevirdiler. Haber bu zamanda Mısır'da paşa olan Mustafa'ya ulaştı.

Sancağı, ağaları ve askerleri topladı. Kendisi onları tecrid etmek istedi.

[s.286]

Kadı Musa b. Berekat, paşaya çıktı. Ona dedi: Ey efendimiz vezir, onların sebebiyle gam taşıma. Bana emanla bir mektup yaz. Ben onları sana getireceğim inşallah.

Ona emanla bir mektup yazdı ve Musa b. Berekat'ın [söylediğı] yeminlerle yemin etti.

[Kadı Musa b. Berekat] onlara döndü. Ona dedi:

Neye geldin ey kadı?

Ona dedi: Küçük ve az bir emir için geldim.

Sözle onu kandırmaya aldı [istedi]. Ona ne için geldiğimi daha söyleyeceğim dedi.

İnal dedi: Ben ne için geldiğini biliyorum. Bizimle paşa arasında barış istiyorsun. Bizi karşıladıktan sonra öldürecek. Sen yanında teşekkür [sahibi] olacaksın ey köpek ey oğlu köpek.

İnal üzerine kaba [konuştuğu] zaman sözü yumuşatmak istedi.

Ona dedi: Muhakkak paşa size zarar vermeyeceğine yemin etti.

Dedi: Yalan [söylüyorsun].

Çok öfkeleni.

Ve dedi: Ey siyah, bize gelip arkamızdan tahrik [ediyorsun]. Omuzlarından yuvarladılar. [s. 287] Onu çevirdiler.

Yalın ayak ve başı açık çadırdan çıkardılar. Bir darbeye vurup başını kesti.

Sonra eşkıya Çerkezleri beraberlerinde topladılar. İnal ve Canım'ın, Musa b. Berekat'ın başını kestikleri haberi paşaya geldi. Eşkıyalarda savaş için toplandılar.

Bu, paşaya ulaşınca askere çıkmalarını emretti.

İlk çıkan İnkişariye¹⁵⁸ Ağası Musa Ağa ve diğer üç ağalardı. Beraberlerinde çok eklemeler gönderdi. Sonra onlarla beraber Çerkez bölüğünü göndermedi.

Düşmana yöneldikleri zaman gönderip ona dediler: Yarın savaştır.

Sabah olunca; savaşta, kavgada, vuruşmada ve mücadele de günün yarısına kadar acele ettiler. Çerkezler ateşin çokluğundan patladılar. Canım, öldürmekte fahişlik yaptı. Ancak atı kaydı ve ayağı kırıldı. Sırtından düştü. Başkasını istedi kimse gitmedi.

Askerler üzerine indi. Başını kestiler ve mızrağa taktılar. Onlara bağırdılar. Canım öldü. Bu onun başıdır.

İnal bunu duyunca Gazze tarafına kaçtı.

[s.288]

Sancağın [sancak emirinin] başını o ki kesilmeye müstahaktı kestiler. Kargaşayı terk ettiler. Yardım edilmiş ve kuvvetlenmiş [olarak] Mısır'a döndüler.

¹⁵⁸ Yeniçeri. Bkz: İbn Tagrıberdi, *age.*, s. 586.

Sonra Mısır'a girdikleri zaman paşa Canım'ın başının Babu'z-Züveyle'ye asılmasını emretti. Sonra Sultan Süleyman'a gönderdi.

Ravi dedi: Vezir-i Azam olan Ahmet Paşayı sultan azletti. İbrahim Paşa vali [oldu].

Sonra Ahmet Paşa evinde oturdu. O, öfkeleni. [Ta ki] Mısır'a paşa [olarak] gönderildi. Sultana isyan etti. Paşalık günlerinde kalan Çerkezleri öldürdü. Onları ateşle yaktı. Eski Mısır'daki Topları mahzenden çıkardı. İnkişariyeler [onlarla] onları öldürdü.

[İnkişariyeler] Cize ovasında onunla anlaştılar. [Çerkezler] Kale kapılarını üzerine kapattılar. Onları muhasaraya [aldı]. Onlara galip geldi ve hepsini yok etti. Bütün hocaları ve tüccarları yasakladı. Onları tokmaklarla vurup kırdılar¹⁵⁹.

Ahmet b. Merkaban defterdardı. Kaç gün oturdu. Onu astı. Canım el-Hamzavî'yi de hapsetti. Kullara zulüm [yaptı].

Mağaradaki bir hamama indi. Orda Muhammed Beg sancağı vardı. Giyindi ve hazırlandı. Memâliklerini aldı ve çağırdı: Allah Sultan Süleyman'a yardım etti. Bize gelenin üzerinde eman [vardır].

Ta ki üzerine ağır bir asker topladı. Hamamın kapısında durdular. Çatıya çıktı ve şömineye [girdi]. Kaleye gitti.

[s.289]

Gece olunca memâlikleriyle Ahmet b. Bakar'ın yanına göç etti.

Sabah olunca asker kaleye gitti. Onu boş buldular.

Bu esnada dediler: İzini takip edelim.

Onu görenlerden sordular. O da yürüyordu.

Onlara dediler: Yesar Araplar'ına indi.

İzini sürüp sormaya devam ettiler. Çok süvarinin izi gizlenmez. Ta ki o, memâlikleri ve beraberindekilerin hepsini buldular.

Sonra tutukladılar ve başını kestiler. Vaktinde ve saatinde sultana gönderdiler.

¹⁵⁹ Burada muhtemelen şehirdeki dükkan benzeri şeyleri yıktığından bahsedilmektedir.

Ravi dedi: Bu Ahmet Paşanın durumuydu.

Sultan Süleyman ise, onun isyanını öğrendiği zaman vezir İbrahim Paşaya her cinsten yeri dolduracak bir asker hazırlayıp Mısır'a [gitmesini emretti]. Beraberinde ileri gelenleri, İnkişariye Ağasını, Ahmet Ağa ve Emir Mustafa'yı aldı. Beraberlerinde çok halk gitti. Yolda başına rastladılar. İbrahim Paşa bununla ferahladı ve dedi: Mısır'a gitmem lazım. Onu görüp durumunun tedbirini [almalıyım.]

Yolculuğunda ciddiyetle Şam'a ulaştı.

[s.290]

Şam paşası Süleyman Paşa onu karşıladı. –İyas Ağa, Süleyman Paşayı Gazâlî yerine varis [bırakmıştı].- Güzel karşıladı. Ona lezzetli [bir yemek] takdim etti. İbrahim Paşa ondan zevk aldı. Ona dedi: Benimle beraber Mısır'a geç. Seni içinde paşa bırakacağım [yapacağım]. Benimle beraber Hünkarın padişah yazısı [vardır]. İstediyimi tercih ederim.

Süleyman Paşa onun arkadaşlığıyla Mısır'a gitti.

Vezir İbrahim Paşa Mısır'a girince Süleyman Paşayı Mısır paşası [yaptı]. Onu oturttu ve durumu istediği gibi tertip etti. O, Cevâlî¹⁶⁰'nin âlimlerin vakfı yapılmasını kararlaştırdı. Süleyman Paşanın Mısır üzerine [paşa olmasını da] kararlaştırdı. Hamzavî'yi de beraberinde aldı.

Vezir İbrahim paşanın Hamzavî'yi almasının sebebi, her yıl dondurulan Mısır malı için onunla konuşmaktı. Ona ne yapacağım? [dedi].

Sultan Selim Mısır'ı Çerkezlerden aldığı zaman Hayır Beg ona dedi:

Dondurulmuş malı ne yapayım?

Dedi: Askerlere maaşlarının tamamını israf etmeden ver. Kalanıda Müslümanların hazinesine bırak. İhtiyaç vaktinde onu [harcarız].

¹⁶⁰ Mısır, Suriye ve Irak'ta bulunan gayri müslimler ve onlardan alınan cizye vergisi için kullanılan bir tabirdir. Câlîye kelimesinin çoğulu olup memleketlerinden "iclâ edilen" ((sürülen) göçmenler demektir. Bu isim Hz. Ömer'in Hayber ve çevresindeki yahudilerle Necranlı hristiyanları Arabistan'dan çıkarması dolayısıyla onlar için kullanılmışken daha sonra cizye veren ehl-i zimmeyi içine alan bir anlam kazanmıştır. Ayrıca bu tabir İslam devletlerinde (Mısır, Suriye, Irak) güçlü gayri müslim erkeklerden her yıl alınan cizye vergisi manasında da kullanılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz: Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Cevâlî", (1993), *DİA*, C. 7, İstanbul, 436-437.

İbrahim paşa Mısır'a gelene kadar geçtiğimiz gibi durum böyle kaldı.

Sonra döndü. Canım el-Hamzavi de beraberinde döndü.

[s. 291]

İbrahim [Paşa] sultanla toplandı. Yaptıklarının hepsini haber verdi. Ona güzel sözle Mısır malının çoğunun kaybolduğunu [söyledi]. Katipler içinde tasarruf ediyor. Ona bu malın [ne kadarının] tutulduğunu sordu. Her yıl askerler üzerine, gazilerin faydasına ve başkalarına sarf edilmesini [söyledi].

Sultan Süleyman, bunun üzerine Canım el-Hamzavî'nin defterdar olmasını ve kimseye zulüm etmeden insafla tutmasını emretti.

İlk sene yedi yük tutuldu. İkinci sene sekiz yük geldi. Süleyman Paşa Hind seferine [çıkıp] Hüsrev Paşa devralana kadar böyle kaldı. O dört yük fazlaştıracak on iki yük gönderdi. Sultan Süleyman [fazla olan] dört yükü kabul etmedi. Sahiplerinden zorla alınmış olacağından korktuğu için onları bir ay divanın kapısında bıraktı.

Süleyman Paşa ve Hüsrev Paşanın hazırlanmasını emretti. Ona dedi:

-Bu dört yük nerden geldi? Bana söylemeniz lazım.

Hüsrev Paşa dedi: Süleyman Paşa malın tutulmasında yanlışlık [yapmıştır] ve fazlalaşmamıştır. Ben tutulmasına önem verdim. Benimle fazlaştı [..]

Sultan dedi: Bu malın içinde şüphe oldu. Ben onu hazineme koymuyorum.

Onu İstanbul'a giren [malın] dışında sarfetti.

Dedi: Süleyman Paşa Hind'ten dönünce Hüsrev Paşa da döndü. Süleyman bir kaç sene [daha Mısır'da] kaldı. Sonra azledildi.

[s.292]

Davut Paşa ölene kadar Mısır'da vali oldu.

Sonra sultana yakın Muhammed Paşa vali oldu.

Sonra ondan [valilikten] azletti.

Sonra, Ali Paşa et-Tevaşı vali oldu. Din ehli ve salih biriydi. Ölene kadar kaldı. Kirafe'ye defnedildi. [Türbesi] Kadı Bekar'a yakındır. Allah onlara çok rahmetle rahmet etsin. O Allah ehliydi. Salihliği ona şahitti.

Bu son, Sultan el-Gavri ile Sultan Selim olayının nihayetiydi. Bu kitabın bitişinin tarihi bin altmış beş yılının hayırlı safer ayının on altısı [olan] cumartesi günüdür. [26 Aralık 1654]

Hamd o tek Allah'adır. Allah'ın selat ve selamı efendimiz Muhammed'in, ailesinin ve ashabının üzerine olsun.

İKİNCİ BÖLÜM

4 ESERİN DEĞERLENDİRMESİ

Memlûk ve Osmanlı Devleti dönemlerinde tarih ile ilgili birçok kitap yazılmıştır. Bunlar arasında İbn Hacer el-Askalani'nin İnbâü'l Gümri bi Enbâ'i'l Umr'u, Makrizi'nin el-Mevâ'iz ve'l İ'tibâr fi Zikri'l Hıttat ve'l Âsâr'ı, Sehâvî'nin ed-Dav'ü'l lâm İli Ehli'l Karni't Tâsi'si, Süyûtî'nin Hüsni'l Muhâdara'sı, Halil b. Şahin'in Zübdetü Keşfi'l Memâlik ve Beyâni't-Turuk ve'l-Mesâlik'i, İbn Habîb el-Halebî'nin Dürretü'l Eslâk fi Devleti Mülûki'l Etrak'ı ve Aynî'nin es-Seyfû'l-Mühenned fi Sîreti'l-Meliki'l Mü'eyyed'i, İbn İyas'ın Bedâ'i'u'z-zühûr fi vekâ'i'i'd dühûr'u, İbn Tolun'un Müfâkehetü'l Hillân fi Havâdisi'z-Zaman'ı, İdris-i Bitlisî' ve Sücûdî Çelebi'nin Selimnâmeler'i, sayılabilir. Bunlardan bir tanesi de İbn Zünbül'ün Âhiretü'l Memâlik Ev Vakıatü's Sultan Gavri Mea Selimü'l Osmanî adlı eseridir.

Memlûkların son dönemine ve Osmanlı Devletinin Mısır'a nasıl hâkim olduğuna ışık tutan ve tezimize konu olan bu eserin müellif tarafından yazılan orijinal nüshası kaybolmuştur. Bugün elimizde olan nüshalar sonradan istinsah edilen nüshalardır. Bazılarına ilaveler yapılmış bazıları da kısaltılmıştır. Bunu şuradan anlamaktayız. Eserin bazı yerlerinde kâle en nakıl, kâle er-ravi ya da kâle eş-Şeyh Ahmed b. Zünbül gibi ifadeler rastlamaktayız¹⁶¹. Elimizdeki eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde eseri tekrar neşreden Abdülmün'im Amr' dönemin askeri nizamından bahsetmektedir. İkinci bölüm ise müellif Sultan Gavri'nin Mısır'dan çıkmasıyla başlamış, Sultan Tuman Bâ'y'ın asılması, sonrasında Mısır'daki Osmanlı idaresi ve Canbirdi el-Gazâlî'nin isyanıyla bitirmiştir.

Biz tez konusu olarak ikinci bölümden başladık. Çevirisini yaptığımız bölümün içeriği şu şekildedir:

¹⁶¹ Bkz: İbn Zünbül, *age.*, s. 88-99-105.

- 1) Sultan Melik Eşref Kansu el-Gavri'nin Mısır'dan çıkışı ve Mercidabık'ta Sultan Selim ile karşılaşmasının Zikri
- 2) Naipilerin Hükümü Altında Bulunan Şehirlerin Zikri
- 3) Sultan Selim'in Sultan Gavri'ye Gönderdiği Elçinin Zikri
- 4) Gavri'nin Sultan Selim'e gönderdiği Elçinin Zikri
- 5) İki Ordunun Karşılaşmasının Zikri
- 6) Sultan Gavri'nin Başının Kesilmesinin Zikri
- 7) Askerlerin Mısır'da Kalan Askerlerle Toplanmasının Zikri
- 8) Sultan Tuman Bâ'y'a Yazılan Mektubun Zikri
- 9) Sultan Selim'in Mısır'a Çıkmasının Zikri
- 10) Tuman Bâ'y ile Canım es-Seyfi'nin Karşılaşmalarının Zikri
- 11) Sultan Selim'in Cize Ovasına Geçişinin Zikri
- 12) Sultan Tuman Bâ'y'ın Bab-ı Züveyle Kapısına Asılmasının Zikri
- 13) Sultan Tuman Bâ'y'ın Sıfatlarının Zikri Allah Ona Rahmet Etsin
- 14) Keşşaf Valilerin ve Arap Şeyhlerinin Zikri
- 15) Şam Naibi Gazâlî'nin Saltana Çıkışının Zikri
- 16) Hain Gazâlî'nin Başının Kesildiği Tarihin Zikri

4.1 Eserin Kaynak Değeri

İbn Zünbül'ün bu eseri tarihi açıdan büyük bir öneme sahiptir. İbn Zünbül Osmanlı Memlûk ilişkilerini inceleyen sayılı tarihçilerden bir tanesidir. Yukarıda zikrettiğimiz tarihçiler ya genel dünya tarihini ya da genel olarak Mısır tarihini ele almışlardır. Ancak İbn Zünbül bu eserinde hususi olarak Osmanlı-Memlûk ilişkisini işlemiş ve Memlûk devletinin nasıl sonlandığını detaylı bir şekilde anlatmıştır. Memlûklar Devletinden sonra Mısır'daki Osmanlı idaresinden de bahsetmiştir. Dolayısıyla bu eser iki devlet tarihi açısından da birinci elden kaynaktır. Bu eserin ehemmiyetini arttıran en önemli faktör de yaşanan bu olaylara İbn Zünbül'ün bizzat tanıklık etmiş olmasıdır.

İbn Zünbül eserinde Memlûklar ve Osmanlılar arasında meydana gelen olayları ve savaşları naklederken dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik yapıları hakkında da bilgiler vermektedir. Ayrıca olayları anlatırken Mısır ve çevresini tanıtmayı da ihmal etmemiştir. Bu da eserin coğrafi olarak da önem kazanmasını sağlamaktadır. Bu nedenle

eser sadece bir tarih kitabı olarak değil sosyal bilimlerin neredeyse bütün dallarına kaynaklık edebilecek bir nitelikte yazılmıştır dilyebiliriz.

Eserde yapılan savaşlar detaylı bir şekilde verilmiştir. Memlûk emirlerinin verdiği mücadele de destansı bir şekilde anlatılmıştır. Bu da İbn Zümbül'ün olaylardan ne denli etkilendiğini göstermektedir. Bu savaşlar anlatılırken dönemin askeri yapısı ve kullanılan silahlar hakkında da geniş bilgi verilmiştir. Yani kullanılan silahlar, askeri düzen özenle anlatılmıştır. Bundan dolayı bu eser Memlûklar ve Osmanlılar döneminde kullanılan silahlar ve askeri düzen açısından orjinal bilgiler içermektedir.

İbn Zümbül eserini dönemin halk ağzıyla yazmıştır. Cümleleri Arapça gramer kurallarına pek uymamaktadır. Olaylara bizzat tanıklık etmiş ve olduğu gibi eserine aktarmıştır. Eserde yer yer şiirlere de yer verilmiştir. Ayrıca daha önce de ifade edildiği gibi Memlûk ümerasının savaşmalarını destansı bir şekilde anlatmıştır. Eser de anlatımını desteklemek amacıyla bilginlerin sözlerine de başvurmuştur. Yine Memlûk ümerasına atfettiği birçok ayet ve hadiste eser de yer almaktadır. Bu destansı anlatım ve eserdeki şiirler bir tarih kitabı olan bu eseri edebi açıdan da değerli kılmaktadır. Ayrıca eserdeki Kuran-ı Kerim ayetleri ile Memlûkların, Osmanlı devletine karşı haklılığı dini bir temele dayandırılmıştır. Yani Memlûklar burada mazlum bir devlet olarak tasvir edilmiştir.

42 Eserde Düşülen Hatalar

İbn Zümbül'ün bu eserinin tarihi kıymetinin yanı sıra düştüğü bazı hatalar da vardır. Özellikle şahıs isimleri bazı yerlerde yanlış yazılmıştır. Memlûk emirlerinden Tokta Bâ'y'ın ismi sayfa 77'de Nutuk Bâ'y olarak yazılmıştır. Ancak doğrusu Tokta Bâ'y'dır. Çünkü İbn İyas'ın Bedâ-i'u'z-Zühûr adlı eserinde bu emirin ismi Tokta Bay şeklinde geçmektedir.

Sayfa 81'de Mahalla kâşifi Elmas'ın ismi de Atas olarak yazılmıştır¹⁶². İsmi yanlış zikredilen bir diğer emirde Canbirdi el-Gazali'dir. İlk başlarda bu isim doğru olarak Canbirdi şeklinde geçmektedir. Ancak sayfa 108'den itibaren Kanberdi olarak geçmektedir. Yine Ferec b. Berkuk'un ismi Ferah b. Berkuf olarak yazılmıştır¹⁶³. Biz çevirimizde bu yanlış yazılan isimler yerine doğru ibarelerini yazıp dipnotlarda da durumu izah ettik.

¹⁶² Eman Hayajneh'te tezinde bu ismi Elmas olarak yazmıştır. Bkz: s. 81.

¹⁶³ Bkz: İbn Zümbül, **a.g.e.**, s. 118.

Tarihlerde de hataya düşülmüştür. Sultan Gavri'nin Sultan Selim ile karşılaşmak için Mısır'dan çıkış tarihi 921 yılın Rebbiülahir ayının 16. Günü olarak verilmiştir. Ancak Halepten çıkış tarihi olarak 922 yılının Recep ayının 2'si verilmiştir. Hemen ardından savaşın başlama tarihi olarak yine 921 yılının Recep ayının 23'ü olarak verilmiştir. Burada yanlışlıkla 921 yerine 922 yılı yazıldığı görülmektedir¹⁶⁴.

Tarih konusunda yapılan bir diğer yanlışlık da Sultan Tuman Bâ'yın vefatı ile ilgilidir. Müellif kitabın bir yerinde Tuman Bâ'yın vefatını 922 yılının Rebbiülevvel ayının 21'i olarak ifade etmiştir¹⁶⁵. Ancak takip eden sayfalarda yine Tuman Bâ'yın vefatını 922 yılının Rebbiülevvel ayının 15'i olarak ifade etmiştir¹⁶⁶. Burada günlerde bir karışıklık olduğu göze çarpmaktadır.

43 Eserin Çağdaşı Kaynaklarla Karşılaştırılması

İbn Zünbül'ün kaleme aldığı bu eserin tarihi kıymetinin daha iyi idrak edilebilmesi için çağdaşı olan tarihçilerin eseriyle karşılaştırılmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bunun için burada İbn Zünbül gibi eserlerinde Şam ve Mısır'ın fethini konu edinen iki tarihçiden bahsedeceğiz. Bu tarihçilerden biri İbn İyas diğeri de İbn Tolun'dur. Eserleri mümkün olduğunca her anlamda mukayese edecek ve çalışmamıza konu olan bu eserin önemini ortaya koymaya çalışacağız.

4.3.1 İbn İyas

Memlûk Devletinin sayılı tarihçilerinden biri olan İbn İyas'ın tam adı Ebü'l Berekât Muhammed b. Ahmed b. İyas el-Mısri el-Hanefi'dir. 852/1448 yılında Kahire'de dünyaya gelmiştir. Soyu Memlûk sultanlarından Melikü'z-Zahir Berkûk'un (784-801/1382-1399) memlûku olan dedesi İyas'a dayanır. Zaten dedesinin ismine nispetle ona İbn İyas denilmiştir. Hayatı hakkında kısıtlı bilgilere sahibiz. Bu bilgileri de kendisi **Bedâ'i'u'z-Zühûr fi Vekâ'i'i'd Dühûr** adlı kitabında kendisi vermiştir. Babası Şehabeddin Ahmed memlûk bir şahsın oğlu olduğu için memlûk çocuklarına has bir kurum olan "Evladü'n-Nas" sınıfına dahildi. Babasının toplamda 25 tane çocuğu olmuştur. Bunlardan üç tanesi hariç hepsi ondan önce vefat etmiştir. Bu üç çocuğundan

¹⁶⁴ Bkz: İbn Zünbül, **age.**, s. 77-96-98.

¹⁶⁵ Bkz: İbn Zünbül, **age.**, s. 254.

¹⁶⁶ Bkz: İbn Zünbül, **age.**, s. 257-258.

biri de İbn İyas'tır. Babası iyi bir eğitim almasını sağlamıştır. İbn İyas'da hayatı boyunca ilmi faaliyetlerle uğraşmıştır¹⁶⁷.

İbn İyas daha çok tarih alanında eserler kaleme almıştır. Ancak coğrafya alanında eserleri mevcuttur. Çok sayıda eseri bulunan bu müellifin bizi ilgilendiren eseri Mısır tarihiyle alakalı olarak yazdığı Bedâ'i'u'z Zühûr adlı eseridir. Bu eser araştırmacılar tarafından itibar gördüğü için diğerlerine göre üzerinde daha çok durulmuştur. İbn İyas bu eseri İslam devrindeki Mısır için genel bir eser olarak yazmış ve Mısır'ın ilk zamanlarından kendi dönemine kadar getirmiştir. Eyyubiler devrinin sonuna kadar olan ilk kısım ve Sultan Kayıt Bâý zamanına kadarki kısımlar kısaltarak yazmıştır. Kayıt Bâý'ın tahta geçisinden sonraki kısımları ise ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmıştır¹⁶⁸.

İbn İyas bu eserini kaleme almadan önce istediği bilgileri temin etmek için 37 tarihi kaynaktan istifade ettiğini belirtmiştir. Eserinde Mısır'ın günlük hayatından, fiyatların artması ve inmesinden, doğal afetlerden (depremler, fırtınalar, kuraklık, yağmur, ay tutulması, güneş tutulması, yıldız kayması) bahsetmiştir. Yine bulaşıcı ve öldürücü hastalıklardan ilginç doğumlardan, medreselerin, ribatların, mezarlıkların inşasından bahsetmiştir. Nil nehrinin suyunun yükselip alçalmasından, bayramlardan, edebiyatçılardan ve üst tabakadan olan insanların vefatından da bahsetmiştir. İbn İyas eserinde Memlûk sultanlarından, ailelerinden, yolculuklarından, diğer devletlerden gelen elçilerden, elçilerin getirdikleri hediyelerden, sultanın onlara hil'at giydirmesi gibi resmi devlet işlerindende bahsetmiştir¹⁶⁹.

İbn İyas bu Bedâ'i'u'z-Zühûr adlı eserini beş parçaya ayırmıştır. En son parçada Osmanlı Devletinin Memlûklara son vermesi hadisesinden bahsetmiştir. Bizi en çok ilgilendiren bu son parçadır. Burada çevirisini yaptığımız İbn Zünbül'ün Ahiretü'l Memâlik eseriyle ortak ve farklı noktalarını inceleyeceğiz.

Her iki müellifinde eserlerinde Sultan Selim tarafından Şam ve Mısır'ın fethi konusunu işleyerek ortak bir paydada buluşmuşlardır. Fakat olayların aktarılmasında İbn Zünbül'ün daha detaya indiği yani daha geniş bilgiler verdiği görülmektedir. Zaten

¹⁶⁷ Şadiye Hasan Ahmed el-Advan, (2012), İbn İyas'ın Bedâ'i'u'z-zühûr Adlı Kitabında Memlûk Osmanlı Çatışması Hakkındaki Kaynakları 922-923/1516-1517), (Çev. Esra Atmaca), **Usl İslam Araştırmaları**, s. 312-313, Tülay Metin, (2007), Memlûk Tarihçisi İbn İyas'ın Hayatı Eserleri, www.researchgate.net, s. 425-426.

¹⁶⁸ Tülay Metin, **agm.**, s. 428; Şadiye Hasan Ahmed el-Advan, **agm.**, s. 317; Şeşen, **age.**, s. 231.

¹⁶⁹ Tülay Metin, **agm.**, s. 428-429,;Şeşen, **age.**, s. 231.

yukarıda da ifade edildiği gibi İbn İyas'ın eseri genel bir tarih kitabı olarak yazılmıştır. Oysa İbn Zünbül eserinde sadece bu olayı işlemiştir.

Bunu örneklerle açıklamak gerekirse İbn İyas eserinde Sultan Gavri tarafından Moğol Bâý başkanlığında bir elçilik heyetinin Sultan Selim'e gönderildiğinden bahsedip geçmiştir¹⁷⁰. İbn Zünbül'de aynı konudan bahsetmiş ve Moğol Bâý ile Sultan Selim arasında geçen diyaloguda vermiştir¹⁷¹.

Her iki müellifte olayları aktarırken anlatımlarında bir canlılık görülmektedir. Yani yaşanan olayları, savaş sahnelerini tasvir ederek insanların zihinlerinde canlandırabileceği bir üslupla anlattıkları görülmektedir. İbn İyas'ın şu ifadeleri bu durumu örnekleyecek niteliktedir. *Dimaşk ve Haleb'den kırkın üzerinde emir vardı. Savaş günü asker nazırı Kadı Abdülkadir Kasravî ve askerlerin çoğu öldürülmüştü. Savaş vakti çocuk yaşlanır, demir erir. Mercidabık'da atılmış cesetler, başsız bedenler toprağa batmış yüzler vardı. Orada semerleriyle telef olmuş atlar, altın kaplama kılıçlar, zırhlar ve miğferleri, kimsenin dönüp bakmadığı kumaş bohçaları vardı. Her iki tarafın askeri ise bunlardan daha önemlisiyle meşguldu*¹⁷². İbn Zünbül de savaş sahnelerini anlatırken çölün kandan mezbahaya döndüğünü ifade etmiştir.

Sultan Gavri'nin ölümü konusunda İbn İyas ve İbn Zünbül eserlerinde farklı bilgiler vermişlerdir. İbn İyas eserinde Gavri'nin ölümüyle alakalı şu ifadelere yer vermiştir. *Sultanın üzerine aniden bir felç indi ve yarısı gitti [felç oldu]. Çenesi kaydı. Su istedi. Suyunu altın tasta getirdiler. Ondan [sudan] az içti. Kaçmak için atına bindi. İki adım yürüdü atın üstünden devrilip yere düştü. Doğrulamak istedi. [Ancak] kahrından ruhunu teslim edip öldü. Safra kesesinin patlayıp ağzından kan geldiği de söylenmiştir. Mağlup olduğunu anladığında yanında olan bir zehri içtiği de söylenmiştir. Zehir vücuduna işlediğinde atından düşüp öldü*¹⁷³. Aynı olayı Ahiretü'l Memâlîk'te daha farklı ve daha detaylı anlatılmıştır. İbn Zünbül bu olayda Memlûk emirlerinin kendi aralarında yaptıkları konuşmalara da yer vermiştir¹⁷⁴. Yine her iki müellifte Sultan Kansu Gavri'nin hayatı hakkında bilgiler vermişlerdir. İbn İyas, Gavri'nin ölümü

¹⁷⁰ Bkz: Muhammed b. Ahmed b. İyas el-Hanefi, (1961), *Bedâ'i'u'z-Zühûr fi Vekâ'i'i'd Dühûr* (1516-1522), 5. Cüz, İkinci Baskı (Thk. Muhammed Mustafa), Kahire s. 61.

¹⁷¹ Bkz: İbn Zünbül, *age.*, s. 93.

¹⁷² Muhammed b. Ahmed b. İyas el-Hanefi, *age.*, s. 72; İbn Zünbül, *age.*, s. 101.

¹⁷³ Muhammed b. Ahmed b. İyas el-Hanefi *age.*, s. 70;

¹⁷⁴ İbn Zünbül, *age.*, s. 103.

dolayısıyla Şey Bedrüddin ez-Zeytünî'nin yazmış olduğu mersiye de eserinde yer vermiştir¹⁷⁵.

Her iki tarihçide eserlerinde yaşanan bu olayın Yüce Allah'ın ilahi bir takdiri olduğunu ifade etmişlerdir. Burada ortak payda da buluştuklarını ifade etmekte yarar vardır. İbn İyas yaşanan bu olayları akatarırken şu ifadeleri kullanmıştır. *Bu [savaş] Allah tarafından Mısır askerlerine gelen bir hayal kırıklığıydı. Ta ki Allah'ın kaza ve kaderi nüfuz etti*¹⁷⁶. İbn Zünbül'de eserinde benzer ifadeler kullanmıştır¹⁷⁷.

Her iki müellif de Tuman Bâ'yın Ridaniye'ye çıkışını ve burada topların toprağa gömülmesi için Canbirdi el-Gazâlî'nin sarfettiği çabadan bahsetmiştir. Ancak İbn İyas Canbirdi el-Gazâlî'nin topların toprağa gömüldüğü konusunda Sultan Selim'e gönderdiği mektuptan bahsetmemiştir. Yine İbn Zünbül çağdaşı olan İbn İyas'a nazaran eserinde; Emir Kurt Bay yakalandıktan sonra Sultan Selim ile arasında geçen diyalogu, Sultan Tuman Bâyla Canım es-Seyfi arasında geçen mücadeleyi ve Sultan Tuman Bâ'yın yakalandığında Sultan Selim ile arasında geçen konuşmaları da aktarmıştır. İbn Zünbül bu konuları İbn İyas'a göre daha kapsamlı bir şekilde ele almıştır.

Netice itibariyle bu her iki eserde Şam ve Mısır'ın fethiyle ilgilenen tarihçiler için büyük ehemmiyeti olan eserlerdir. Çünkü bu tarihçiler bu konuyu elen ilk tarihçiler olmuşlardır. Ayrıca yaşanan bu olaylara da bizzat tanıklık etmişlerdir. İbn İyas her ne kadar bu konuyu ele almışsa da eseri genel bir tarih eseridir. Oysa İbn Zünbül' eserini tamamen bu konuya ayırmıştır. Dolayısıyla İbn Zünbül'ün, İbn İyas'a göre konuları daha detaylı bir şekilde işlediği ve bilgi verdiği görülmektedir. İki müellifin elbette oratık noktaları da vardır. Birinci ortak noktaları bu konuyu ele almalarıdır. İkincisi de her iki tarihçinin üslubu birbirine benzemektedir. İkisi de eserlerini halk ağzıyla kaleme almışlardır. Eserleri Arapça gramer yapısına pek uymamaktadır. Tabi ki bu doğal karşılanmalıdır. Çünkü her iki tarihçide aynı zaman ve dönemde yaşamışlardır.

4.3.2 İbn Tolun

Asıl adı Ebü'l Fazl (Ebu Abdillâh) Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Tolun ed-Dımaşki olan İbn Tolun Dımaşk'ın Kâsiyun dağı eteklerinde bulunan Sâlihiye semtinde 880/1425 yılında dünyaya gelmiştir. Ticaret ve ilimle uğraşan bir aileye

¹⁷⁵ Bkz: Muhammed b. Ahmed b. İyas el-Hanefi, *age.*, s. 96-97-98-98-100-101.

¹⁷⁶ Bkz: Muhammed b. Ahmed b. İyas el-Hanefi, *age.*, s. 50.

¹⁷⁷ Bkz: İbn Zünbül, *age.*, s. 100.

mesuptur. Dedeleri de Humâreveyh memlûktu. Annesi ise el-Fülkü'l Meşhûn adlı eserinde kendisinin aktardığına göre Anadolu'lu bir Türk'tür. Türkçe dilini de gayet iyi konuştuğunu da ifade etmiştir. Annesini daha bebeklik çağındayken bir vebadan dolayı kaybetmiştir. Bundan dolayı babası Ali b. Ahmed'in, amcası Cemâlüddin Yûsuf'un, dedesinin ve onun kardeşinin terbiyesiyle yetişmiştir¹⁷⁸.

Geldiği ailenin ilimle iştigal etmesi İbn Tolun'un hayatını da elbette etkilemiştir. Yukarıda adı geçen eserinde ifade ettiğine göre 38 ilim dalında eğitim almıştır. Bunlar başta İslami ilimler olmak üzere tarih, tıp, matematik, hendese gibi ilimlerdir. Bu ilimlerle alakalı birçok hocadan da ders almıştır. Ders aldığı hocalarından bazıları şunlardır. Amcası Cemâlüddîn, Nâsırüddîn İbn Züreyk, Burhânüddîn İbrahim b. Avn el-Hanefî, Şemsüddîn b. Ramazan, Takiyüddîn b. Kâdî Aclûn, Necmüddîn b. Müflih, Abdülkadir en-Nuaymî ve daha birçok hocadan ders almıştır¹⁷⁹.

İbn Tolun Memlûk idaresindeki Dımaşk'ta birçok görevde bulunmuştur. Bu görevlerin bazıları murakıplık, kütüphane memurluğu, imamhatiplik, müderrislikler. Bölge Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra orada inşa edilen Selimiye Cami'sinde Kuran okuma görevlendirildi. Bu görevinide hayatının sonuna kadar devam ettirdi. Ciddi bir eğitim alan ve sürekli ilimle iştigal eden İbn Tolun elbette birçok eser de kaleme almıştır. Kendisi el-Fülkü'l Meşhûn adlı eserinde 726 kitap ve risalesinden bahsetmiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *İ'lamül'l-vera bi-men vüllîye nâiben mine'l-Etrak bi Dımâşki's Şâmi'l Kübrâ, el-Lema'atü'l berkıyye fi'n-nüketit-tarihıyye, Müfâkehetü'l hillân fi havâdisi'z-Zaman, eş-Şüzûrû'z-Zehebıyye fi teracimi'l-e'immeti'l İsnâ 'aşeriyye 'inde'l-İmamiyye, el-Fülkü'l Meşhûn fi Ahvâli Muhammed b. Tolûn, et-Temettu 'bi'l ikrân beyne terâcimi's şüyûh ve'l-akran*¹⁸⁰.

İbn Tolun'un eserleri arasında bizi ilgilendiren ve konumuzla da alakalı olan eser **Müfâkehetü'l Hillân fi Havâdisi'z-Zaman** adlı eserdir. Müellif burada İbn Zünbül gibi Yavuz'un Şam ve Mısır'ı fethini konu edinmiştir.

İbn Tolun bu eserinde Şam'daki idari, siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlardan bahsetmiştir. Eserinde dönemin idarecileri, esnafları, kadıları ve tüccarları

¹⁷⁸ Ahmet Kavas, (1999), "İbn Tolun, Şemseddin", **DİA**, C. 20, s. 415, Abdurrahman Kurt, Rabia Kurt, (2019), "Bir Âlimin Kendi Dilinden Eğitim Hayatı: Şemsüddîn İbn Tolun-Dımaşkî", **Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 2, s. 335.

¹⁷⁹ Ahmet Kavas, **agm.**, s. 415; Abdurrahman Kurt, Rabia Kurt, **agm.**, s. 339.

¹⁸⁰ Ahmet Kavas, **agm.**, 415-416; Abdurrahman Kurt, Rabia Kurt, **agm.**, s. 347; Hayajneh, **age.**, s. 68.

hakkında da bilgi vermiştir. Alınıp satılan mallar, yetiştirilen ürünler ve ülkedeki hayat pahalılığı da eserinde yer verdiği konular arasındadır. Ayrıca Şam'da meydana gelen salgın hastalıklardan, düğünlerden, bayramlardan ve benzeri toplumsal etkinliklerden de eserinde bahsetmiştir. Doğa olaylarından (yağmur, fırtına, güneş ve ay tutulması gibi) eserinde bahsettiği konulardandır¹⁸¹.

İbn Tolun el-Müfâkehetü'l Hıllân fî Havadisi'z-Zaman adlı eserinde Mısır ve Şam'ın fethini konu edinerek İbn Zünbül ile ortak payda da buluşmuştur. Sultan Gavri'nin ordusuyla Şam'a gelişini İbn Zünbül'den daha detaylı anlatmıştır. Ayrıca Gavri'nin Şam'da ikamet ettiği esnada meydana gelen olayları da İbn Zünbül'den daha detaylı işlemiştir. Sultanın burada hiçbir şeyle ilgilenmediği ve hiçbir davaya bakmadığını aktarmıştır. Bunu desteklemek amacıyla olsa gerek bizzat kendisiyle alakalı bir anekdot aktarmıştır. Bu aknedot kısaca şöyledir. *Ben kendim Darya buğdayı ve Ramazan ayında kendilerine ayrılan erzak konusunda sultana şikayette bulunmak isteyen Sâlihiyye'deki Şeyh Ebu Ömer cemaatiyle birlikte sultana gitmiştim. Haksızlığa uğrayanlar ona yakın bir yere oturup Kuran okudular. Sultan askerlerine onları sopalarla dövmelerini emretti. Cenaze mi var gelip burada Kuran okuyorsunuz dediler. Oradan ellerimiz boş bir şekilde döndük* demiştir. İbn Tolun, Gavri için savaşacak askerlerle Şam naibi aralarında verilecek maaş miktarı için çıkan savaşta bahsetmiştir. İbn Zünbül bu konuda herhangi bir bilgi vermemiştir¹⁸².

İbn Tolun Kansu Gavri'nin ölümünde İbn Zünbül'den farklı bir şekilde nakletmiştir. O, Gavri'nin mide rahatsızlığından öldüğünü ve başının kesilerek İstanbul'a gönderildiğini nakletmiştir. Cesedinin de Dâbık ya da Haleb'de gömülü olabileceği şeklindeki iki farklı rivayeti de aktarmıştır. Yine İbn Tolun, İbn Zünbül'den farklı olarak Şam'ın Sultan Selim tarafından nasıl teslim alındığı hakkında da bilgi vermiştir. O, Sultan Selim'in şehri teslim almakla görevlendirdiği Muslih Mizan'ın şehri savaşmadan teslim edip etmeyeceklerini öğrenmeleri için iki hasekisini görevlendirdiğini, ileri gelenlerin toplanarak şehir savaşmadan teslim etmeye karar verdiklerini nakletmiştir¹⁸³.

İbn Tolun Sultan Selim'in fethiyle siyasi, idari, ekonomik ve toplumsal anlamda Şam'da meydana gelen değişimi İbn Zünbül'e nazaran daha yakından takip etmiş ve

¹⁸¹ Hayajneh, **age.**, s. 68-69.

¹⁸² Hayajneh, **age.**, s. 71.

¹⁸³ Hayajneh, **age.**, s. 72.

nakletmiştir. Buna örnek Sultan Selim adına basılan parayı göstermiştir. Daha önce 8 fûls bir dirhemken şimdi 16 fûls bir dirhem oldu. Bu da insanların çok para kaybetmesine neden oldu demiştir. Sultan Selim'in Şam'a gelişini, icraatlarını da İbn Zünbül'e göre daha detaylı anlatmıştır. Sultan Selim'in Şam'a girişini şöyle tasvir etmiştir. *Önünde her birini iki katırın çektiği otuz araba, davulcular, zurnacılar, onların arkasında tüfekçiler, onların arkasında Sultan Selim, onun arkasında sancaklar ve rütbesine göre askerlerle şehre girdi.* Sultan Selim'in Emevi Camii başta olmak üzere oradaki camileri, yatırları ve mezarları ziyaret ettiğini ifade etmiştir. Emevi Camii imamın onun adına hutbe okuduğunu ve ilk defa bu hutbede onu el-Melikü'l Muzaffer Sultanu'l Hameyn-i Şerifeyn unvanıyla unvanlandığını da aktarmıştır¹⁸⁴.

İbn Tolun Ridaniye savaşıyla ilgili olayları İbn Zünbül'e göre kısa ve yüzeysel bir şekilde aktarmıştır. Sultan Selim'in Memlûklara gönderdiği elçilerden ve onların Memlûklar tarafından öldürülmesi hadisesini şu şekilde aktarmıştır. *Duyduğuma göre Hünkârın diliyle Mısırlılara bir mektup gelmiş. Onda Sultan, Memlûklara Mısır'ı bize teslim ederseniz size dokunulmayacak, görevlerinize devam edeceksiniz. Kabenin örtüsünü ben değiştireceğim. Şehirlere ve kalelere seçtiğim kimseleri atayacağım. Eğer teslim olmazsanız size geleceğim demiş. Mısır'dan buna yeterli bir cevap gelmemiş*¹⁸⁵. Ridaniye savaşına giden süreçte olayları böyle yüzeysel bir şekilde aktarmıştır. Oysa İbn Zünbül elçilerin nasıl öldürüldüğünü ve Memlûk emirlerinin kendi aralarındaki konuşmalara da yer vermiştir.

Sonuç olarak İbn Tolun'un bu eseri İbn İyas'ın eseri gibi genel bir tarih kitabıdır. Şam'ın genel tarihinden bahsetmiştir. Bu tarih içerisinde Osmanlı'nın Şam ve Mısır'ı fethine de yer vermiştir. İbn Zünbül ise eserini sadece bu hadiseye ayırmıştır. Zaten Ahiretü'l Memâlîk'in önemi buradan gelmektedir. İbn Tolun'un, İbn Zünbül'den daha iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca İbn Zünbül'e göre kendisinin hayatı hakkında daha çok bilgiye sahibiz. Çünkü o kendi eserinde hayatı hakkında bilgiler vermiştir. Belli görevlerde bulunmuş olması ve Şam'da yaşaması hasebiyle bazı yerlerde İbn Zünbül'e nazaran daha detaylı bilgiler vermiştir. Çalışma konumuz olan İbn Zünbül'ün bu eseri ve karşılaştığımız diğer iki eserde bu alanda çalışma yapan tarihçilere büyük katkı sağlayacak ilk elden kaynaklardır.

¹⁸⁴ Hayajneh, **age.**, s. 73.

¹⁸⁵ Hayajneh, **age.**, s. 73.

44 Mısır Seferinin Eserdeki Osmanlı İmajına Yansıması

İbn Zünbül'ün bu eseri Memlûk kaynaklarındaki Osmanlı imajının nasıl değiştiğini gösteren özel kaynaklardan bir tanesidir. Çünkü İbn Zünbül Yavuz Sultan Selim'i babası II. Bayezid ile kıyaslamaktadır. Babasını överken onu ağır bir şekilde eleştirmektedir. Bu bölüm eserde şöyle geçmektedir: *Gariptir, kabrine kimse gitmemekte ve nadiren ziyaret edilmektedir. Muhakkak o çok kan dökerdi. Kimsenin katlinde durmazdı. Babası merhum Sultan Bayezid'in türbesi ise aydınlık ve mamurdur. Vasıflı insanlar ondan ayrılmazdı. Özellikle yatsı namazından sonra ziyaret edilirdi. O muhakkak Allah'ın salih bir kuluydu. Veliliğinde şüphe yoktu*¹⁸⁶. Bunun nedeni Yavuz Sultan Selim'den önce Osmanlı devletinin Memlûkler için bir tehdit olmamasıydı. Her ne kadar arada bazı sürtüşmeler ve bazı savaşlar olduysa da bunlar aşıliyordu. O zamanki Osmanlı imajı olumluydu. Ancak Sultan Selim tahta geçince Osmanlı Devleti artık Mısır'a yöneldi. Dolayısıyla Memlûklar için büyük bir tehdit haline geldi. Memlûklar'daki Osmanlı imajı da olumsuzla döndü. İbn Zünbül bir baba ile oğlu karşılaştırarak bunun en güzel örneğini vermiştir.

Netice itibariyle İbn Zünbül'ün kaleme aldığı bu eser Memlûk Osmanlı ilişkilerine ışık tuttuğu için ve dönemin askeri nizamı, kullanılan silahlar, sosyal, siyasal, ekonomik ve hatta coğrafyası hakkında bilgi verdiği için önemli bir eserdir. Müellif yaşanan olayları teferruatlı bir şekilde anlatmıştır. İbn Zünbül yaşanan bu olaylara bizzat şahit olmuş ve aktarmıştır. İşte bu husus eserin tarihi değerini daha da arttırmaktadır. Özellikle Osmanlı Memlûk ilişkileri üzerine yazılması eseri her iki devlet içinde ilk elden kaynak haline getirmiştir.

¹⁸⁶ Bkz: İbn Zünbül, *age*. s. 261.

SONUÇ

Osmanlı Memlûk ilişkileri ilk başlarda olumlu bir şekilde başlamıştır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti ile Memlûk Devleti arasında ilk temas I. Murad zamanında olmuştur. Bu süreçten sonra ilişkiler iyi şekilde ilerlemiş, Osmanlı Devletinin yaptığı gaza ve cihat faaliyetleri takdir ve tebrik edilmiştir. Çünkü bu esnada Osmanlı Devleti uçlarda gaza yapan gazi bir devletti. Memlûklarla sınır olarak herhangi bir komşuluğu da yoktu. Ancak Osmanlı Devleti kısa süre de Anadolu da fetihler yaparak topraklarını genişletti ve Memlûklar'a komşu oldu. Bu durum Memlûklar tarafından elbette endişeyle takip ediliyordu.

II. Bayezid zamanında bu durum daha da belirginleşti. Sonunda Çukurova da savaşlar patlak verdi. Beş yıl boyunca bu sahada bir dizi savaş yapıldı. Netice de iki devlet arasındaki bu savaşlar barışla sonuçlandı. Ancak Osmanlı Devleti Mısır'ı (Şam) almadan bu topraklarda tam bir hakimiyet sağlayamayacağını biliyordu. Dolayısıyla hedef Mısır'dı. Yavuz Sultan Selim tahta geçtiğinde bunu çok iyi anlamıştı. Nihayetinde Memlûklar'a son verecek sefere başladı.

İşte İbn Zünbül'ün bu eseri yukarıda özetlediğimiz Osmanlı Memlûk ilişkileri üzerine yazılmış bir eserdir. İbn Zünbül'ün hayatı hakkında kısıtlı bilgilere sahibiz. Ancak bu eserinden anladığımız kadarıyla bu dönemde Osmanlı Devleti ile Memlûklar arasında yaşanan bu hadiselerle bizzat tanıklık etmiştir. Bu da eserin güvenilirliği açısından çok önemlidir. Çünkü eser ilk ağızdan yazılmış ve üzerinde başka yazarların yorum ve eklemeleri bulunmamaktadır. Bu eser aynı zamanda Mısır'ın sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı hakkında da bizlere bilgi vermektedir. Hatta Mısır'ı tanıtarak coğrafi anlamda da bizlere bilgi vermektedir. Bu bilgiler İbn Zünbül'ün eserini birkaç alana kaynaklık edecek bir şekilde yazdığını bize göstermektedir.

Aynı zamanda bu eser askeri alanda yazılmış sayılı eserlerden biri sayılmaktadır. Çünkü bizzat savaşları konu edinmiştir. İbn Zünbül'ün çağdaşı olan yazarlar genel tarihler yazmışlardır. Mısır, Suriye hakkında ilk tarihleri yazan İbn İyas, İbn Tolun gibi tarihçiler de bahsedilen yerler hakkında genel tarihler yazmışlardır. İbn Zünbül ise bu eserini sadece Osmanlı Memlûk ilişkilerine ve aralarında cereyan eden savaşlara tahsis

etmiştir. Dolayısıyla bu eser bu alanda yazılan tek eser olmuştur diyebiliriz. Bu da eseri tarihi açıdan daha da kıymetlendirmektedir.

Eserimizi önemli kılan bir diğer faktörde Memlûk kaynaklarında değişen Osmanlı imajına güzel bir örnek olmasıdır. İbn Zünbül eserinde Sultan Selim'in babasını överken onu ağır bir şekilde eleştirmiştir. Bu elbette Osmanlı Memlûk ilişkilerinin geçtiği merhalelerin bir sonucudur. Ancak bu imaj değişikliğini bir baba ile oğul üzerinden göstermek kanaatimizce takdire şayan bir örnektir.

Sonuç olarak İbn Zünbül'ün bu eseri yaşanan olaylara bizzat tanıklık etmesi, Memlûklar'dan sonraki Osmanlı yönetimine şahitlik etmesi ve hususi olarak bu alanda yazılmış olması hasebiyle büyük bir ehemmiyet arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdurahhman Kurt, R. K. (2019). Bir Âlimin Kendi Dilinden Eğitim Hayatı: Şemsüddîn İbn Tolun ed-Dımaşkî. *Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi* , 5 (2), 333-352.
- Afyoncu, E. (2009). Sipahi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 37, 256-258.
- Ağır, A. M. (2015). Memlûk Askeri Teşkilatıyla Yapılmış Bazı Araştırmalara Dair. *Gaziantep University Journal of Social Sciences* , 14 (2), 447-457.
- Altınbilek, H. R. (2018). *Lugat-ı Remzi* (Cilt 2). İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Avcı, C. (2006). Naîb. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 311-312.
- Avcı, C. (2008). Rum. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 35, 222-225.
- Ayalon, D. (1989). Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi. *Tarih İncelemeri Dergisi* , 4 (1), 211-247.
- Babinger, F. (1992). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. (C. Üçok, Çev.) Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları .
- Baybars el-Mansurî, (1997). *et-Tuhfetu'l Mulûkiyye fîd-Devleti't Türkîyye*. (H. Polat, Çev.) Ankara.
- Beydilli, K. (2013). Yeniçeri. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 43, 450-462.
- Cezar, A. (2011). *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli Haritalı* (Cilt 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları .
- Çelebi, İ. (2007). Remil. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 34, 555-556.
- Çiçek, Y. (1992). Bekriyye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 5, 371.
- Çubukçu, A. (1994). Devâtdâr. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 9, 221-222.
- Çubukçu, A. (1995). el-Emirü'l Kebir. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 11, 155.
- Çubukçu, A. (1995). Emir-i Meclis. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 11, 141-142.
- Demirci, K. (1998). Hıristiyanlık. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 17, 328-340.
- Demirci, M. (1998). Himmet. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 18, 56-57.
- el-Advan, Ş. H. (2016). İbn İyas'ın Bedâi'u'z-Zühûr Adlı Kitabında Memlûk Osmanlı Çatışması Hakkındaki Kaynakları 922-923/1516-1517. *Usul İslam Araştırmaları* , 25 (25), 311-330.
- Emecen, F. (1993). Canbirdi Gazâlî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 7, 141-143.
- Emecen, F. (2004). Mercidâbık. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 29, 174-176.
- Erkal, M. (1991). Arşın. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 3, 411-413.
- Erol, B. G. (2012). Memlûklar Zamanında Kullanılan Gemiler. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 3 (6), 175-195.

- Ertuğ, Z. T. (2010). Tablhâne. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 39, 333-334.
- es-Seyyid, S. M. (1993). Cevâlî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 7, 436-437.
- es-Seyyid, S. M. (1995). Feyyûm. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 12, 514-515.
- es-Seyyid, S. M. (1997). Hasekiyye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 16, 373-374.
- es-Seyyid, S. M. (1998). Hayır Bey. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 17, 49-50.
- es-Seyyid, S. M. (1999). İbn Zünbül. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 20, 474-476.
- es-Seyyid, S. M. (2002). Kâşiflik. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 25, 16-18.
- Fayda, M. (1992). Câbiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* , 6, 538.
- Franke, F. K. (1973). The Geomancy of Ahmad b. Ali Zunbul. *A Study of the Arabic Corpus Hermeticum* , 20 (1), 26-35.
- Gökhan, İ. (2014). Memlûk Devletinde Askeri Kölelik Hukuku. *Nevşehir Barosu Dergisi* (1), 133-161.
- Hasan Acar, A. K. (2020). Berkûk Dönemi Siyasi Olayları ve Memlûk Devletinin Sosyopolitik Yapısının Değerlendirmesi. *Avrasya Etüdleri Dergisi* , 57 (1), 225-254.
- Hayajneh, E. (2005). *İbn Zünbül'ün Vâkıatı Sultan Selim ve es-Sultan Kansu el-Gavri Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirmesi*. Kayseri: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- İbn İyas, (1961). *Bedâ'i'u'z-Zühûr fî Vekâ'i'i'd Dühûr 1412-1465* (Cilt 5). (M. Mustafa, Dü.) Kahire.
- İbn İyas, (1931). *Bedâ'i'u'z-Zühûr fî Vekâ'i'i'd Dühûr* (Cilt 4). (M. Mustafa, Dü.) İstanbul: Devlet Matbaası.
- İbn İyas, (1972). *Bedâ'i'u'z-Zühûr fî Vekâ'i'i'd Dühûr* (Cilt 2). (M. Mustafa, Dü.) Kahire.
- İbn Tagrıberdi, (2013). *en-Nücûmu'z-Zahire*. (A. Batur, Çev.) İstanbul: Selenge Yayınları.
- İbn Zünbül, (1998). *Ahiretü'l Memâlik Ev Vakaa'ü's-Sultan Mea Selimü'l Osmani*. (E. A. Abdülmün'im Amr, & D. A. eş-Şeyh, Dü.) Kahire: Matbaa el-Heynetü'l Mısriyyetü'l Amiyyetü Lilkitap.
- İhsanoğlu, E. (2006). *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü*. (E. İhsanoğlu, Dü.) İstanbul: İrcica Yayınları.
- İnalcık, H. (2008). Rumeli. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 35, 232-235.
- İnce, İ. (2008). Ridde. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 35, 88-91.
- Kallek, C. (1992). Bulak. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 6, 387.
- Kanat, C. (2006). Memlûk kaynaklarındaki Osmanlı İmajının Değişim Süreci. *Tarih İncelemeleri Dergisi* , XXI (1), 123-134.
- Karadeniz, O. (1995). Fâcir. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 12, 71-72.

- Karakaya, F. (2006). Nakkâre. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 32, 326.
- Kavas, A. (1999). İbn Tolun, Şemseddin. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 20, 415-416.
- Kavas, A. (2008). Saîd. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 35, 544-546.
- Kaya, M. (2005). Mikyâsü'n-Nîl. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 30, 52-53.
- Kızıltoprak, s. (2004). Memlûk. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 29, 87-90.
- Koçkuzu, A. O. (1997). Havkale. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 16, 536.
- Koprman, K. Y. (1991). Bahriyye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 4, 512.
- Koprman, K. Y. (1992). Burciyye. *Diyanet İslam Ansilopedisi* , 6, 419-420.
- Koprman, K. Y. (1992). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (Cilt 6). İstanbul: Çağ Yayınları.
- Koprman, K. Y. (2002). Osmanlı Memlûk Münasebetleri. K. Ç. Hasan Celal Güzel (Dü.) içinde, *Türkler* (Cilt 9). Yeni Türkiye Yayınları.
- Kortantamer, S. (1984). Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi. *Tarih İncelemeleri Dergisi* , 2 (1), 27-45.
- Kortantamer, S. (1984). Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi. *Tarih İncelemeleri Dergisi* , 2 (1), 27-45.
- Mantran, R. (1998). Humus. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 18, 370-373.
- Metin, T. (2007). *Memlûk Tarihçisi İbn İyas'ın Hayatı ve Eserleri*. Mayıs 10, 2021 tarihinde www.researchgate.net adresinden alındı
- Öz, M. (2007). Râfızîler. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 34, 396-397.
- Özaydın, a. (1991). Aynicâlût Savaşı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 4, 275-276.
- Sami, Ş. (1889). *Kamus-i Alam* (Cilt 2). İstanbul: Maarif Nezareti Yayınları.
- Sami, Ş. (1901). *Kamus-i Turkî* .
- Sebbâğ, A. (2005). Mîrâhur. *Diyanetİslam Ansiklopedisi* , 30, 141.
- Seyyid, E. F. (2001). Kalyûb. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 24, 270.
- Solak, K. (2012). Çerkez Memlûkler Çerkez mi? *Tarih Araştırmaları Dergisi* , 31 (51), 201-208.
- Şahin, İ. (2006). Nahiye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 32, 306-308.
- Şeker, M. (1998). Hil'at. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 18, 22-25.
- Şeşen, R. (1998). *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul : İsar Vakfı Yayınları.

Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l Ebsâr*. (A. Batur, Çev.) İstanbul : Selenge Yayınları.

Taneri, A. (1995). Emîr-i Silâh. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 11, 145.

Taneri, A. (1996). Hacı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 14, 508-511.

Tansel, S. (1953). *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*. Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları .

Tekindağ, Ş. (1967). II. Beyazid Devrinde Çukur-Ovada Nüfuz Mücadelesi. *Belleten* , XXXI (123), 345-373.

Turan, A. (2020). *İbn İyas'ın Bedâ'i'uz-Zuhûr Fi Vakâ'i'ud-Duhûr Adlı Eserinin Beşinci Cüz 3-102 Sayfalar arası Tercümesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Mersin.

Uludağ, S. (1997). Hankah. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 16, 43-46.

Uzun, K. (2020). VII. Haçlı Seferi ve Memlûk Devletinin Kuruluşu. *Tarih İncelemeleri Dergisi* , 35 (2), 727-751.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi* (Cilt 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yavuz, H. (1997). Hâdimü'l Haremeyn. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 15, 26-27.

Yiğit, F. A. (2020). Osmanlı Memlûk Mücadelesinde Beş Yıl Savaşları. M. Ş. Yüksel (Dü.) içinde, *Timur Tarihine Adanmış Bir Ömür*. Ankara : Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Yiğit, İ. (2004). Memlûkler. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* , 29, 90-97.

Yiğit, İ. (2008). *Memlûkler 648-923/1250-1517*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.

